Personalități ale USM

DOCTOR ÎN ISTORIE

Igor Şarov

Biobibliografie

Personalități ale USM

DOCTOR ÎN ISTORIE

Igor Şarov

Biobibliografie

Chișinău
Editura USM
2022

Editor: dr. hab. Constantin Manolache
Responsabil de ediție: dr. Oleg Bujor
Bibliografie: Janna Nikolaeva, Lidia Zasavițchi
Redactor: Ion Vârțanu
Copertă: Vitaliu Pogolșa
Machetă: Valeriu Oprea

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Doctor în istorie Igor Șarov: Biobibliografie / editor: Constantin Manolache ; bibliografie: Janna Nikolaeva, Lidia Zasavițchi ; responsabil de ediție: Oleg Bujor. – Chișinău : Editura USM, 2022 (Continental Grup). – 272 p. : tab. – (Personalități ale USM, ISBN 978-9975-62-486-2).

ISBN 978-9975-62-487-9.
016: [94(478)+378+929]
D 61

Lucrarea este editată cu prilegiul împlinirii vârstei de 55 de ani de către doctorul în istorie, conferențiar universitar Igor Șarov, personalitate cunoscută în țară și peste hotare pentru realizările remarcabile în cercetarea științifică și managementul în domeniu.

Cartea este compusă din trei părți: interviuri cu protagonistul, articole și studii științifice, bibliografia. Interviurile și articolele au fost selectate astfel ca, prin tematica și actualitatea lor, să-l prezinte pe savantul și managerul Igor Șarov sub diferite aspecte: familist, conducător, cercetător.

Bibliografia cuprinde peste 260 de titluri, compartimentate astfel: studii științifice; editor, coordonator, redactor, recenzent; manuale și lucrări metodico-didactice; mass-media; personalia.

Volumul inițiază colecția „Personalități ale USM". Este adresat cadrelor didactice, cercetătorilor științifici, doctoranzilor, masteranzilor, studenților, elevilor, precum și unui cerc mai larg de cititori.

© Editura USM, 2022

SUMAR

IGOR ȘAROV – ISTORIC ȘI MANAGER (Anatol PETRENCU) 5

CURRICULUM VITAE 11

Partea I. INTERVIURI 15

„Un destin în slujba educației”
(Interviu realizat de Elena GUȚU) 16

„În școală, influența factorului politic trebuie să fie zero”
(Interviu realizat de Valentina URSU) 34

„Nu zidurile fac o școală, ci spiritul care domnește în ea”
(Interviu realizat de Valerie VOLONTIR) 51

„Grija mea a fost să vă știu sănătoși, profesori și elevi, protejați de riscul infectării”
(Interviu realizat de Victoria CUȘNIR) 58

„E nevoie de cultivarea unei atitudini pozitive, de respect față de profesor...”
(Interviu realizat de Gheorghe BUDEANU) 67

„Trebuie să ne uităm după cifre” – criza demografică și reforma universităților
(Interviu realizat de Valentina URSU) 74

O lecție publică de istorie
(Interviu realizat de Vasile MUNTEANU) 87

Partea II. ARTICOLE ȘTIINȚIFICE. STUDII 101

I. Liprandi versus decembriștii în istoriografie: între trădare și „patriotism” (Igor ȘAROV) 102

Rolul boierimii (nobilimii) basarabene ca factor identitar în lucrările istoricilor ruși din secolul al XIX-lea
(Igor ȘAROV, Andrei CUȘCO) 123

Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul al XIX-lea (Igor ȘAROV, Andrei CUȘCO) 132

Istoria Basarabiei în lucrările lui Iurii Venelin (Igor ȘAROV) 151

Deportările elitei rurale din RSSM în anii celui de al Doilea Război mondial și în perioada postbelică: istorie și memorie (Studiu interdisciplinar)
(Igor ȘAROV, Sanda ȘAROV) 157

Moștenirile regimului comunist în perioada postsovietică: memorie, continuități, consecințe
(Igor ȘAROV, Andrei CUȘCO) 192

Partea III. BIBLIOGRAFIE (SELECTIVĂ) 233

Autoreferat 234

Studii științifice 234

Igor Șarov – editor, coordonator, redactor, recenzent 239

Manuale și lucrări metodico-didactice 246

Mass-Media 254

Personalia 257

IGOR ȘAROV – ISTORIC ȘI MANAGER

În breasla istoricilor din Republica Moldova domnul dr. Igor Șarov ocupă un loc aparte. Domnia sa s-a impus prin cercetările istorice realizate, prin publicarea unor materiale didactice deosebit de necesare elevilor, dar și profesorilor de istorie din instituțiile preuniversitare, s-a afirmat prin abilități de manager în diversele posturi de stat, pe care le-a ocupat.

Domnul Igor Șarov s-a născut la 3 noiembrie 1967, în orașul Căușeni, în familia unor intelectuali. După absolvirea cu Medalie de Aur a Școlii de cultură generală nr. 1 (actualmente – Liceul teoretic „Mihai Eminescu"), Igor Șarov a fost admis la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova. La Facultate, dl Igor Șarov a dat dovadă de un interes sporit față de trecutul diverselor state și popoare, a participat activ cu comunicări la conferințele studențești, dând dovadă că a deprins metodele de cercetare științifică. În 1991, dl Igor Șarov a susținut cu succes teza de licență, studiile la Facultate fiind încheiate cu Diplomă cu mențiune.

Între 1992 și 1995, dl Igor Șarov a făcut studii doctorale, având ca temă de cercetare „Basarabia în istoriografia rusă (1812-1862)"[1]. După studii îndelungate și pertinente, doctorandul Igor Șarov a constatat că la acel moment lipsea o lucrare de sinteză, care ar fi tratat „evoluția concepțiilor istoriografei țariste față de istoria Moldovei dintre Nistru și Prut, [precum și] problema investigațiilor [istoricilor ruși], baza de izvoare de care s-au folosit"[2].

În teza de doctor dl Igor Șarov a demonstrat: concepția autorilor ruși asupra istoriei Basarabiei a evoluat, suferind modificări la diverse etape. Autorul tezei de doctor a evidențiat etapele și a depistat trăsăturile specifice acestora: 1) 1812-1823 – începuturile istoriografiei ruse despre Basarabia; predominarea descrierilor regiunii și acumularea datelor statistice; 2) 1823-1828 – apariția interesului față de istoria veche a Basarabiei, publicarea lucrărilor ofițerului rus I. Liprandi și altor autori, grupați de doctorand în „Școala lui Liprandi"; 3) 1828-1862 – etapa diversificării

[1] Igor Șarov, *Basarabia în istoriografia rusă (1812-1862)* : autoreferatul tezei de doctor în științe istorice, Chișinău, S. n., 1995, 20 p.

[2] *Ibidem*, p. 15.

tematicii privind istoria Basarabiei, apariția monografiei ofițerului rus A. Zașciuk, aceasta fiind „prima lucrare cu caracter științific referitoare la Basarabia”[3].

Este cazul să menționăm că anul susținerii tezei de doctor a dlui Igor Șarov a fost marcat de ample manifestații de protest ale studenților, profesorilor, elevilor din clasele superioare față de introducerea în învățământ, de către guvernul agrarienilor, condus de Andrei Sangheli, a cursului politizat de istorie a Moldovei. Niciodată până atunci (1995), dar și după aceea, istoricii din universități și licee nu au prezentat societății o lecție de istorie a românilor atât de convingătoare.

Până la urmă, guvernarea a fost nevoită să păstreze în învățământ obiectul de predare *Istoria Românilor*, iar președintele Mircea Snegur a declarat că limba vorbită în Republica Moldova este Limba Română. Tânărul doctorand, iar după susținere – tânărul doctor în istorie Igor Șarov, a fost în epicentrul evenimentelor.

În anii studiilor la doctorat, dar și după susținerea tezei, a publicat articole referitoare la istoriografia rusă din anii țarismului și la reprezentanții ei de vază[4].

În colaborare cu istoricul dr. Andrei Cușco, a elaborat și a publicat o serie de studii referitoare la subiecte importante, abordate de istoriografia rusă – problema identității naționale a basarabenilor[5], mitul „misiunii

---

[3] *Ibidem*, p. 16.

[4] Astfel, în 1992, Igor Șarov a publicat tezele științifice referitoare la *Probleme de istorie a Basarabiei în istoriografia rusă din sec. al XIX-lea*, în: *Totalurile activității științifice în anii 1991-1992*, vol. 2, Chișinău, S.n., 1992, p. 42. În 1995, I. Șarov a publicat tezele științifice referitoare la *Istoria Basarabiei în preocupările lui I. Liprandi*, în: *Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1993-1994. Științele umanistice: materialele corpului științifico-didactic, 20-27 martie 1995*, Chișinău, S.n., 1995, p. 23. În volumul omagial, dedicat profesorilor USM Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg, dr. Igor Șarov a inserat articolul *Istoria Basarabiei în lucrările lui Iurii Venelin*, vezi: *Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani*, Chișinău, S.n., 1997, p. 204-208.

[5] Igor Șarov, Andrei Cușco, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX*, în: *Basarabia. Dilemele identității*, Iași, 2001, p. 21-36; Idem, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă: între trecut și prezent*, în: *Moldova între Est și Vest: Identitatea națională și orientarea europeană. Al II-lea Simpozion moldo-german, 28 octombrie – 1 noiembrie 2001*, Chișinău, S.n., 2001, p. 219-226.

divine" a Rusiei în eliberarea popoarelor[6], rolul nobilimii ca factor identitar al românilor basarabeni[7].

Este important să subliniem că problema identitară în Republica Moldova – cel mai semnificativ subiect de cercetare istorică și de importanță politică – a rămas în centrul atenției savantului Igor Șarov. Dovadă sunt studiile publicate relativ recent în diverse ediții academice[8].

Între preocupările științifice ale dr. Igor Șarov sunt probleme legate de istoria raioanelor de est ale Republicii Moldova, aflate sub controlul vremelnic al Rusiei, de dezbaterile publice privind urmările Pactului Molotov-Ribbentrop (1939), de deportările elitei rurale din RSSM[9].

Dl dr. Igor Șarov are un șir de alte studii ce se referă la probleme de istorie contemporană a Republicii Moldova și ale învățământului istoric. El a publicat, de asemenea, o suită de medalioane despre colegii istorici – Vlad Mischevca, Victor Țvircun, Ion Eremia etc. Remarcăm, de asemenea, că doctorul în istorie Igor Șarov a semnat studii în limbi străine, scoase de sub tipar peste frontierele spațiului românesc: Leipzig (Germania), Tbilisi (Georgia) etc.

Conf. univ. Igor Șarov s-a implicat activ în editarea unor culegeri de documente, depistate în arhivele Republicii Moldova, în cele mai multe cazuri – documente aflate la index (secrete). Este vorba de documentele referitoare la marea teroare din URSS (1937-1938), extinsă și asupra locu-

---

[6] Igor Șarov, Andrei Cușco, *Mitul „misiunii divine a Rusiei de eliberare și civilizare a popoarelor" și impactul lui asupra istoriografiei ruse din secolul al XIX-lea*, în: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Anuar istoric*, vol. 4, Chișinău, 2003, p. 85-87.

[7] Idem, *Rolul boierimii (nobilimii) basarabene ca factor identitar în lucrările istoricilor ruși din secolul al XIX-lea*, în: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova. Anuar istoric*, vol. 5, Chișinău, 2004, p. 151-154.

[8] Idem, *Discursul identitar public în mediul istoricilor din Republica Moldova: curente, opinii, dispute*, în: *Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia. Studii, materiale, surse și sugestii*, Chișinău, 2008, p. 37-59; Andrei Cușco, Igor Șarov, *Identitate, memorie și discurs istoric în Moldova post-sovietică: o abordare critică*, în: *Istoriografie și politică în Estul și Vestul spațiului românesc*, Chișinău-Oradea, 2009, p. 72-87.

[9] În acest sens vom remarca un studiu deosebit de important: Sanda Șarov, Igor Șarov, *Deportările elitei rurale din RSSM în anii celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada postbelică: istorie și memorie*, în: *Al Doilea Război Mondial: memorie și istorie în Estul și Vestul Europei*, Chișinău, 2012, p. 191-224.

itorilor din RASSM (studiu introductiv, documente selectate, comentarii împreună cu Tatiana și Ion Varta, 2010). A contribuit, de asemenea, la publicarea unui set de documente ale Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei din anii 1989-1991, desecretizate (vezi studiul introductiv și selectare de documente împreună cu dr. Igor Caşu).

Alături de colegii săi, dr. Mihai Taşcă și Igor Ojog, conf. univ. dr. Igor Șarov a editat volumele „Basarabia în colecția completă a legilor Imperiului Rus". Este o ediție importantă atât pentru istoricii preocupați de epoca modernă a Basarabiei, cât și pentru juriști, sociologi, pentru toți cei interesați de trecutul nostru.

Vreau în mod special să remarc rolul deosebit de important pe care l-a avut Igor Șarov, împreună cu Igor Ojog, în elaborarea și publicarea *Cursurilor rezumative de lecții la Istoria Românilor*[10]. Aceste broșuri, tipărite inițial la rotaprint, în condițiile în care profesorii de licee și elevii nu aveau manuale referitoare la istoria neamului din care fac parte, au avut un rol deosebit de important. Aceste lucrări au fost traduse și în limba rusă, pentru instituțiile de învățământ din Republica Moldova cu predare în limba rusă și au împlut un gol din învățământul nostru preuniversitar (dar și universitar). Cursurile respective au fost retipărite în anii 1993-1997, 1999. Fără îndoială, ele au format o etapă istorică în învățământul nostru preuniversitar și ocupă un loc de cinste în epopeea publicării materialelor didactice din Republica Moldova.

Ulterior, suportul didactic pentru elevii din gimnazii și licee a evoluat, au apărut manuale de istorie, pe bază de concurs, cu implicarea specialiștilor din instituțiile de învățământ preuniversitar. Dl Igor Șarov a continuat să participe la elaborarea manualelor de tip nou, moderne, după modele europene[11]. În plus, domnia sa a participat la elaborarea altor materiale di-

---

[10] Igor Ojog, Igor Șarov, *Curs rezumativ la Istoria Românilor*. Partea I, *Epoca străveche și antică*, Chișinău, S.n., 1992, 72 p.: Idem, *Curs rezumativ la Istoria Românilor*. Partea a II-a, *Epoca medievală*, Chișinău, S.n., 1992, 92 p.; Idem, *Curs rezumativ la Istoria Românilor*. Partea a III-a, *Epoca modernă*, Chișinău, S.n., 1992, 72 p.; Idem, *Curs rezumativ la Istoria Românilor*. Partea a IV-a, Epoca contemporană, Chișinău, S.n., 1992, 68 p.

[11] Vezi, de ex., Gheorghe Palade, Igor Șarov, *Istoria Românilor. Epoca contemporană*, manual pentru clasa a IX-a, Chișinău, Editura Reclama, 2002, 114 p.; Ion Varta, Igor Șarov, *Istoria Românilor. Epoca modernă, 1850-1918*. Manual pentru clasa a VIII-a, Chișinău, Editura Reclama, 2003, 116 p.

dactice: curriculum-uri, programe pentru examene la bacalaureat, atlase istorice, modele de teste etc. Igor Șarov a organizat și a fost membru în comisiile pentru desfășurarea Olimpiadelor la Istorie etc. În general, pentru ca să închei acest pasaj: dl dr. Igor Șarov este bine cunoscut cu toate subtilitățile învățământului istoric din Republica Moldova și nu numai a celui istoric. Nu întâmplător, atunci când a fost ministru al Educației, a fost apreciat înalt de profesorii din licee, ca unul din cei mai buni cunoscători ai vieții lor și unul dintre cei mai apropiați de ei miniștri ai Educației.

Dl Igor Șarov a deținut funcțiile de vice-ministru al Culturii al Republicii Moldova (2013-2017), Secretar General de Stat al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova (2017-2019), ministru al Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova (martie-noiembrie 2020). La posturile ocupate, a demonstrat profesionalism, competență, responsabilitate. În același timp, Domnia sa a rămas deschis pentru întâlniri de serviciu, discuții privind diverse proiecte de cercetare etc.

În virtutea posturilor încredințate, a promovat politici corecte privind trecutul, dar mai ales viitorul nostru, viitorul european al Republicii Moldova. De exemplu, în octombrie 2020, fiind întrebat „În ce relații e Ministerul Educației, Culturii și Cercetării din țara noastră cu Ministerul Educației și Cercetării din România?", Igor Șarov a răspuns: „Ministerul Educației și Cercetării din România este unul dintre principalii parteneri strategici ai Ministerului Educației, Culturii și Cercetării – minister cu care dezvoltăm, de aproape trei decenii, relații de cooperare bazate pe principii de parteneriat, interes și respect reciproc. Ministerul Educației și Cercetării și, de fapt, Guvernul României au susținut domeniul educației din Republica Moldova prin numeroase proiecte importante pentru sector, cum ar fi programul de burse pentru tinerii din țara noastră; proiectul de renovare a grădinițelor, care este o istorie de succes pentru parteneriatul moldo-român; donațiile de autobuze școlare; formarea continuă a cadrelor didactice din învățământul general și superior; taberele de vară pentru elevi și studenți, dar și asistența metodică pentru o serie de dimensiuni importante din educație: asigurarea calității în învățământ, elaborarea Cadrului Național al Calificărilor, promovarea reformelor în învățământul secundar profesional, învățarea pe parcursul întregii vieți, acreditarea programelor de studii etc."[12].

[12] Igor Șarov, *Nu zidurile fac o școală, ci spiritul care domnește în ea* [interviu], în: *Noi*, 2020, octombrie, p. 15.

Actualmente dl Igor Șarov este rector al Universității de Stat din Moldova, ales cu majoritatea de voturi, pe bază de concurs, democratic și transparent. Domnia sa face mult pentru modernizarea instituției pe care are onoarea s-o conducă în timpuri nu tocmai ușoare. Este vorba de reforma instituțiilor de cercetare și învățământ, trecute prin Hotărârea Guvernului nr. 485 din 13.07.2022 de la Ministerul Educației și Cercetării la USM. Este mereu alături de profesori, studenți, masteranzi și doctoranzi, le cunoaște problemele și se implică în soluționarea lor.

Ne bucură faptul că Igor Șarov este și un membru activ al Asociației Istoricilor din Republica Moldova „Alexandru Moșanu", participă plenar la manifestările promovate de Asociație.

Cu prilejul împlinirii vârstei de 55 de ani și a 30 de ani de activitate didactică, de cercetare și managerială, din nume propriu, dar și al colegilor, îi dorim domnului profesor Igor Șarov sănătate, noi realizări în ceea ce face, numai bine.

Prof. univ., dr. hab. Anatol PETRENCU,
membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință din România,
președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova
„Alexandru Moșanu"

CURRICULUM VITAE
Igor Șarov

Data nașterii: 3 noiembrie 1967
Locul nașterii: orașul Căușeni
Titlul științific: doctor în istorie
Locul de muncă: rector al Universității de Stat din Moldova
e-mail: igor.sarov@usm.md
Cunoașterea limbilor: română (limba maternă); rusă (avansat); franceză (independent); engleză, germană (elementar)
Competențe și abilități sociale: profesionalism, responsabilitate, perseverență, punctualitate, spirit competitiv, altruism, lucrul în echipă
Starea civilă: căsătorit, are doi copii

STUDII

1992–1995 – studii de doctorat la Universitatea de Stat din Moldova; doctor în istorie
1984–1991 – Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie, licențiat în istorie, diplomă cu mențiune
1974–1984 – Școala medie nr. 1 din Căușeni, medalie de aur

TITLURI ȘTIINȚIFICO-DIDACTICE

1997–2009 – conferențiar la Catedra de istorie universală, Universitatea de Stat din Moldova
1995–1997 – lector superior la Catedra de istorie universală, Universitatea de Stat din Moldova
1992–1995 – lector la Catedra de istorie contemporană, Universitatea de Stat din Moldova

ACTIVITATE PROFESIONALĂ

martie 2021–prezent – rector al Universității de Stat din Moldova
martie 2020–9 noiembrie 2020 – ministrul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova
2017–2019 – secretar general de stat, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova
2013–2017 – viceministru, Ministerul Culturii al Republicii Moldova
2009–2013 – decan al Facultății de Istorie și Folosofie, Universitatea de Stat din Moldova

1995–2000 – prodecan al Facultății de Istorie și Folosofie, Universitatea de Stat din Moldova

ACTIVITATE ȘTIINȚIFICĂ ȘI EDITORIALĂ

A publicat peste 130 de articole științifice, studii, monografii (unele în colaborare) și culegere de documente, tipărite la Chișinău, Iași, București, Oradea, Cluj-Napoca, Moscova, Manchester etc. Ca editor, a elaborat și pregătit pentru tipar o serie de manuale pentru licee și universități. În 1992, în colaborare cu Igor Ojog, a elaborat primul manual de „Istoria românilor" din Republica Moldova.

MEMBRU AL COLEGIILOR DE REDACȚIE ALE REVISTELOR ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE ȘI INTERNAȚIONALE

- Membru al colegiului de redacție al revistei „Studia Universitatis", USM
- Membru al colegiului de redacție al revistei „Analele Universității din Oradea". Seria Istorie și Arheologie
- Membru al colegiului de redacție al Revistei de istorie a Moldovei
- Membru al colegiului de redacție al revistei „Analele ANTIM"
- Membru al colegiului de redacție al revistei „Promemoria"
- Membru al Societății Scriitorilor Târgovișteni

ACTIVITAȚI IN DOMENIUL MANAGEMENTULUI CULTURII, CERCETARII ŞI EDUCAȚIEI

2007–2016 – vicepreședinte al Uniunii Editorilor din Republica Moldova
2003–2014 – președinte al Asociației Obștești „Syllabus"
2010–2014 – președinte al Consiliului Național Olimpic la obiectul Istoria
2009–2013 – membru al Senatului Universității de Stat din Moldova
2009–2013 – președinte al Consiliului Științific al Facultății de Istorie și Filosofie, USM
2010 – membru al Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist în Republica Moldova
2008 – cofondator, (în comun cu dr. Sorin Șipos), director Centrul Studii Imperiale Chișinău-Oradea (din 2012 Centrul de Studii Interdisciplinare)
2013–2019 – președinte al Consiliului Biblioteconomic Național
2017–2019 – director executiv al Proiectului Reforma Învățământului în Moldova, finanțat de Banca Mondială
2020 – director general al Proiectului Reforma Învățământului în Moldova și al Proiectului Învățământul Superior din Moldova, finanțate de Banca Mondială

PREOCUPĂRI PROFESIONALE

Istoriografia modernă și contemporană a Basarabiei.
Istoria politică, socială și culturală a Republicii Moldova.
Politici imperiale în spațiul românesc.
Studierea regimului totalitar comunist în Basarabia, represiunea comunistă, memoria comunismului.
Editarea surselor istoriei moderne și contemporane.
Politici educaționale și culturale, dezvoltarea curriculară.
Management educațional, evaluarea proiectelor educaționale și culturale, evaluarea cadrelor didactice, elaborarea și evaluarea materialelor didactice.

DISTINCȚII ȘI PREMII

- Brevet „Medalia Universității de Stat din Tiraspol", pentru susținerea și promovarea domeniului Științe ale Educației, 22 septembrie 2020
- Diploma „Membru asociat onorific" al Asociației Generale a Învățătorilor din România, filiala din Republica Moldova, 1 noiembrie 2020
- Diploma Academiei de Științe a Republicii Moldova pentru merite deosebite în promovarea valorilor naționale, muncă prodigioasă și nobilă în domeniul științei și educației, 2019
- Diploma Guvernului Republicii Moldova de gradul I, pentru participare activă la procesul de elaborare și realizare a reformelor în sfera socială, implicare în elaborarea și implementarea politicilor privind protecția socială a veteranilor de război, 2018
- Medalia „Pentru consolidarea frăției de arme" a Armatei Naționale – Ordinul ministrului Apărării nr. 15 din 25 februarie 2018
- Diploma Guvernului Republicii Moldova de gradul I, pentru profesionalism, excelență în activitatea de cercetare, contribuție substanțială la elevarea tinerii generații în spiritul valorilor naționale, promovarea studiilor de calitate, implementarea metodelor inovative în învățământ, 2017
- Cetățean de onoare al raionului Căușeni – Decizia Consiliului Raional nr. 7/20 din 29 septembrie 2017 pentru contribuție personală în dezvoltarea raionului și implicarea în restaurarea Bisericii „Adormirea Maicii Domnului" din Căușeni
- Diploma de excelență a Ministerului de Externe a României, Institutul Eudoxiu Hurmuzachi pentru românii de pretutindeni, pentru contribuție de excepție adusă în păstrarea identității și spiritualității românilor din Republica Moldova, 2016

Partea 1

INTERVIURI

UN DESTIN ÎN SLUJBA EDUCAȚIEI *

Elena Guțu: Fundamentul oricărui stat este educația celor tineri, de aceea, astăzi ne propunem să îl cunoaștem pe omul cetății în educația din Republica Moldova un destin în slujba educației. Alături de noi este rectorul Universității de Stat din Moldova domnul Igor Șarov.

Igor Șarov: Sunt bucuros să revin iarăși la emisiunea dumneavoastră. Mulțumesc foarte mult pentru această apreciere.

E.G.: Vă mulțumim mult! Iată, astăzi ne-am schimbat cumva cu rolurile. Ne propunem să vă descoperim, domnule Șarov, poate altfel, dincolo de acel dialog, pe care îl avem de fiecare dată despre o anumită temă. După cum menționam, dumneavoastră sunteți omul cetății în educație sau cel puțin așa vă percepem noi, iar educația este cea mai puternică armă pe care o poți folosi pentru a schimba lumea. Și în această ediție, după cum am menționat, ne propunem să îl descoperim pe omul Igor Șarov.

I.Ș.: Cea mai mare bogăție a Universității de Stat din Moldova întotdeauna au fost oamenii, profesorii și studenții. Suntem într-o anumită etapă, când înțelegem foarte bine că trebuie să investim în noi. Infecția „COVID-19" ne-a făcut să înțelegem ce înseamnă învățământul la distanță și, în mare măsură, el a accelerat multe procese. Este clar că nimic și niciodată nu va putea să înlocuiască pe deplin forma fizică de studiu. Dar, în același timp, faptul că ne-a impus să modificăm paradigmele de educație existente este un fapt indiscutabil. Și dacă în educație uneori apar anumite reticențe față de schimbări, unii dintre noi optează pentru forme

* Interviu difuzat la TVR Moldova, 24 septembrie 2022, realizat de Elena GUȚU, emisiunea „Obiectiv comun".

tradiționale. Cred că trebuie să existe o sinergie între lumea industriilor creative și procesul educațional. Sintagma „Haideți și vom construi poduri, nu cetăți", noi am extins-o la alt nivel, la nivelul românilor de pe cele două maluri ale Prutului. Haideți să construim nu poduri de flori, sau nu doar numai poduri de flori, ci și poduri de diplome, poduri de cunoștințe. Beneficiile pentru absolvenți în urma colaborării celor două universități (Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea din București) sunt enorme. În opinia mea, cei care dau admiterea la facultățile, care vor oferi diplome duble, vor primi o diplomă, inclusiv europeană, a Universității din București. Un cuvânt care ar trebui să ne însoțească pe noi în permanență este Recunoștință. Recunoștință pentru efortul pe care îl depune Guvernul României pentru a susține întregul sistem educațional din Republica Moldova. Cred că este imposibil astăzi să ne imaginăm republica noastră fără cele o mie o sută de grădinițe - cifra care a fost lansată de către domnul ministru Topală, cu o investiție de 30 de milioane de euro. Este imposibil de imaginat, astăzi, sistemul învățământului în general, inclusiv și sistemul de învățământ superior din Republica Moldova, fără de integrarea acestuia în învățământul general romanesc. Îmi doresc o compatibilizare a programelor de studii. Îmi doresc ca podurile de flori să se transforme în poduri de cunoștințe, poduri de diplome, poduri de proiecte, poduri de realizări comune, poduri de idei în toate domeniile.

E.G.: Domnule Șarov, dacă deschidem Wikipedia, acolo sunteți prezentat ca profesor, istoric, politician din Republica Moldova, doctor în istorie. Ați avut mai multe funcții în cursul carierei dumneavoastră, ați fost ministru, secretar general al Ministerului Educației, actual rector USM. Întrebarea ar fi, seara când reveniți acasă, de fapt, cum vă identificați dumneavoastră? Igor Șarov cine este?

I.Ș.: În primul rând, mă identific ca omul Igor Șarov, atunci când revin în familie. În rarele clipe. Fiindcă regimul meu de muncă dintotdeauna a fost de la 6 dimineața până la 9 seara, inclusiv sâmbăta, duminica. Cei care au avut de suportat consecințele nefaste ale deciziilor mele de a mă dedica muncii au fost cei din familie. În același timp, mă regăsesc în oricare din ipostazele pe care le-ați enunțat dumneavoastră, fie de profesor universitar, de editor, mai puțin de om politic. Eu mă consider un promotor al politicilor educaționale și vreau să cred că în pofida experienței, pe care

am acumulat-o pe parcursul vieții, nici pentru o clipă nu am plecat de la Universitatea de Stat din Moldova din anul 1984, atunci când am devenit student la cea mai prestigioasă facultate a acestei universități, Facultatea de Istorie și am parcurs toate etapele – doctorand, doctor în științe, lector, lector superior, conferențiar universitar, prodecan de facultate, decan. Cu fiecare treaptă acumulam ceva nou. Experiența pe care am acumulat-o din 2014 până în anul 2020 în funcțiile pe care le-ați enumerat dumneavoastră, s-a soldat cu achiziții de cunoaștem management, ce îmi permit să apreciez anumite procese, atât de la talpă, cât și de sus.

E.G.: De fapt, ați menționat și dumneavoastră, din 1984 până în 1991 ați studiat la Universitatea de Stat din Moldova. Cât de diferită este „Alma Mater" cea de atunci, când ați fost student, și cea de astăzi? Evident că o vedeți, o revedeți cu alți ochi, cu ochii unui constructor de data aceasta. Oricum, cât de diferită era instituția de atunci?

I.Ș.: Acum este diferită, fiindcă sunt diferite condițiile în care activează astăzi Universitatea. Sunt diferiți oamenii, sunt diferiți studenții. Unul din dascăli îmi spunea că istoria este succesiunea generațiilor, iar fiecare generație este mai bună decât generația precedentă, fiindcă posibilitățile care le oferă secolul XXI sunt cu totul altele față de cele, pe care le aveam noi în secolul XX, atunci, când am devenit eu student la Facultatea de Istorie. Sigur, că sunt situații diferite în ce privește problemele legate de admitere. Or, atunci aveam un concurs de nouă oameni pe un loc la Facultatea de Istorie. Iar după ce erau admiși absolvenții școlii medii cu medalie de aur, după ce susțineau un examen din cele patru examene la admitere, concursul ajungea până la 25-26 de candidați pe un loc. Concursurile erau mari. Astăzi nu se mai repetă situația existentă din acea perioadă. Interesele sunt diferite, a apărut predilecția pentru alte specialități, dar ne bucurăm că situația se schimbă treptat și admiterea din acest an ne demonstrează acest lucru. Faptul este cert - studenții noștri sunt foarte buni.

E.G.: Foarte buni, chiar.

I.Ș.: Foarte buni și acest lucru nu trebuie demonstrat. Cei care pleacă în România la studii, în Europa, în Statele Unite ale Americii, ne demonstrează cu brio acest lucru. Dar și cei care rămân la studii acasă, fac față cerințelor. Exemplele aduse sunt dovada unui sistem educațional competitiv în învățământul general din Republica Moldova, cu toate criticile care

i se aduc. Avem profesori foarte buni, care au făcut, fac și sunt sigur vor face în continuare, lucruri minunate. Trebuie doar susținuți.

E.G.: Domnule Șarov, dumneavoastră ați menționat că fiecare generație este mai bună decât cea precedentă. Sunteți omul care vorbește cu multă speranță despre tinerii de mâine?

I.Ș.: Eu cred în ei, eu cred în acești tineri. Pe parcursul perioadei de după 1991, când am rămas să fiu cadru didactic la Facultatea de Istorie, am cunoscut diferite generații, și le cunosc și în continuare (mi-am păstrat orele la facultate, atât la licență, cât și la masterat), și pot cu certitudine să va afirm că aveam studenți foarte buni.

E.G.: Domnule Șarov, dacă vă propunem un exercițiu, de exemplu, să vorbim despre dumneavoastră la persoana a treia, copilul Igor Șarov, el a fost copilul care mereu a dorit să devină profesor, să facă istorie, mai ales că și părinții dumneavoastră au fost profesori. Ați urmat visul dumneavoastră sau ați urmat visul părinților?

I.Ș.: Categoric am urmat visul meu și părinții m-au susținut. Eu cred că în clasa a 7-a sau a 8-a deja știam că vreau să merg la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, cea mai prestigioasă facultate de atunci. Nu pot să-mi aduc aminte toate visurile mele din copilărie, spre exemplu, de a deveni cosmonaut sau o altă profesie. Părinții m-au susținut în realizarea visului meu, cu atât mai mult că atât tata, cât și mama au fost absolvenți ai Universității din Tiraspol și au fost repartizați la Școala din satul Tănătari, raionul Căușeni, ca tineri specialiști, unde m-am născut. Apoi ne-am mutat cu traiul la Căușeni și de Căușeni e legată toată viața, atât a părinților mei, cât și a mea personală. O perioadă au lucrat ca profesori în satul Ursoaia, același raion. Clasa întâia și a doua am făcut-o în acest sat minunat. Tata cu mama mi-au oferit tot de ce are nevoie un copil. Noi am fost înconjurați de dragoste și am crescut printre cărți. Atât eu, cât și sora mea, Mariana, care de altfel tot a absolvit cu medalie de aur Școala medie numărul 1 din Căușeni, actualmente Liceul Mihai Eminescu. Cartea o găseai peste tot. Deoarece profesorii atunci trăiau greu, părinții mei s-au mutat în 1998 la Chișinău, după ieșirea la pensie, am primit un apartament modest, de trei camere, dar în schimb toate investițiile care au fost făcute au fost în mine și în Mariana. Mămica a fost profesoară de chimie, tăticul profesor de fizică și matematică. Și eu vreau să cred că undeva am

realizat și un vis al tatălui, care a vrut să meargă la Facultatea de Istorie, dar bunelul meu i-a recomandat că mai bine ar fi să meargă la Facultatea de Fizică și Matematică. Repet, de cărți am fost înconjurat peste tot, de nu aveam loc în apartament deja pentru cărți. Plus la toate, eram frecvent prezent la bibliotecă, atât la biblioteca școlii, cât și la biblioteca raională. Deci, părinții nu au avut decât să-mi susțină atât visul meu, cât și visul surorii mele, care a absolvit Institutul de Medicină din Chișinău, azi Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu".

E.G.: Foarte frumos să fii profesor, domnule Șarov în anii respectivi, inclusiv și acum, dar și mai mult în trecut, era un prestigiu, care pe parcurs s-a pierdut. Poate de aceea, astăzi foarte puțini tineri vin la Universitate pentru a deveni profesori, fie că vorbim despre pedagogie, fie că vorbim despre istorie sau o altă materie. Unde ne-am pierdut în acest sens?

I.Ș.: Cifrele care vi le-am prezentat referitor la concursurile la specialitățile pedagogice. Vorbeau despre un prestigiu al acestei specialități. Vă aduc un exemplu al acestui prestigiu. La țară în fața profesorilor, persoanele în etate își scoteau pălăria, iar cei tineri permanent dădeau bună ziua, bună seara, în semn de pietate. Era un spirit aristocratic al profesorilor, comparabil cu cel din perioada interbelică din România. Am avut de pierdut mult după 1992, și cifrele vorbesc de la sine. Dacă în 1995-1996, peste 2000 de absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ, au optat pentru o profesie de pedagog, în anul 2018 au fost doar 230 din cei care au mers după repartizare la instituțiile de învățământ general. Deci, în republică avem o scădere dramatică a celor care au mers la școală. Dar în același timp, anumite măsuri care au fost întreprinse în perioada anilor 2017-2018, au adus la aceea că în 2020 noi am avut pentru prima dată o creștere cu 60 de persoane, de la 230 la 290. Nu pot spune că m-ar liniști mult aceste cifre, dar pentru prima dată această tendință s-a schimbat.

Pe lângă factorul financiar, noi trebuie să vorbim despre prestigiul profesiei de pedagog. Nu numai în cuvintele și declarațiile politicienilor. Sistemul acesta trebuie să-l iubești. Să-l iubești din interior, să cunoști activitățile profesorilor, dar eu îmi aduc aminte – de mic copil eram în cancelarie, printre profesori, alergând prin sălile de curs sau prin cancelarie, știind de problemele existente, de relațiile între profesori. Ar fi trebuit

mai multe măsuri din partea Guvernului pentru a stopa aceste procese și pentru ridicarea prestigiului. Ar fi trebuit ca profesorii să fie protejați. Astăzi profesorul ca niciodată nu este protejat în auditoriu. Prea mulți specialiști, mai precis, pseudospecialiști în politicile educaționale, sunt în jur și cred că urmărind această emisiune, profesorii mă vor înțelege foarte bine. Am sfaturi și pentru părinți, dar și pentru cei care sunt în afara sistemului educațional, lăsați vă rog profesorii să-și vadă de meseria lor, în condițiile foarte complicate prin care trecem astăzi. Ei sunt eroii zilei de astăzi. În repetate rânduri, în spațiul și în condițiile COVID-ului, care ne însoțește în continuare, dar deja ne-am deprins cu aceasta, haideți să lăsăm profesorii să-și facă meseria și să nu provocăm noi aceasta batjocură, atitudine lipsită de respect față de ei.

E.G.: În perioada în care dumneavoastră ați fost ministru, în retorica publică pe care ați avut-o, mulți profesori s-au regăsit și s-au simțit protejați cumva. Întrebarea ar fi, ați avut permanent această dorință de protecție, de a reveni, de a readuce acest prestigiu pentru cadrele didactice?

I.Ș.: Eu întotdeauna mi-am dorit acest lucru și mă bucur de această apreciere. Eu cred că orice ministru trebuie să înțeleagă acest lucru, că profesorii trebuie să se simtă protejați și opinia ministrului nu este una hotărâtoare, doar este una esențială. În special, în condițiile foarte complicate ale COVID-ului, în care ne aflăm și din cauza multiplelor probleme legate de sănătate, dar și a unei stări de incertitudine, care a cuprins întreaga societate, a unei situații neclare pentru ziua de mâine, amestecul politicului era unul inadmisibil.

E.G.: Acel duel pe care l-ați avut dintre ministrul Igor Șarov și fostul președinte Igor Dodon, a continuat poate dincolo de ochii presei sau a societății civile?

I.Ș.: Nu aș spune că a fost un duel. Eu nu-l privesc ca un duel. A fost obligația mea morală, în calitate de ministru, să-mi protejez sistemul educațional. Poate atunci când spunem una, facem altceva, în condițiile în care profesorii erau sufocați în auditoriu, în măști. Pentru o scurtă perioadă de timp, după 1 septembrie, atunci când am revenit în aule după o pauză de 4 luni, din martie pana în iunie, și în momentul, când se încerca să se facă

agitație politica în școli, ori în momentul când, și mai strașnic, se încercau tăieri de panglici în liceele din Republica Moldova, eu eram telefonat de colegii mei, oameni de știință de peste hotare, din Occident, nu încercam să mă justific, căci lucrurile păreau ridicole. Suntem un stat democratic, în care trebuie să spunem foarte clar, școala trebuie sa fie în afara politicului. Răspunsul la întrebarea dumneavoastră daca a continuat, da, au fost urmări. Au fost urmări destul de grave, care sunt inadmisibile pentru un sistem educațional, care pretinde a fi aparte totalmente de politic. De altfel, eu am avut o susținere enormă din partea profesorilor Republicii Moldova, din partea șefilor direcției raionale de învățământ, care au salutat aceasta inițiativă și, respectiv, în momentul, când încerca cineva din politicieni să între în școli, spunea că ministrul nu ne permite acest lucru. Și lucrurile erau foarte clare, s-a văzut destul de clar apariția multiplelor articole, atunci când am candidat la funcția de rector al Universității de Stat din Moldova. Nici n-am știut atâtea despre mine. Articole scrise la comandă ori calomnii diferite, nemaivorbind de o perioadă de tergiversare, de numire a mea în funcția de rector. Clar că acestea sunt nu altceva, decât consecințele. Faptul că ți-ai expus un punct de vedere, însăși faptul că abia pe data de 17 martie 2021, după alegerile care s-au încheiat în 17 decembrie 2020, am fost confirmat în funcție. Și iarăși sub influența colegilor de la Universitate, a colegilor din Parlamentul Republicii Moldova, care și-au expus punctul de vedere în care ministrul educației, culturii și cercetării, pe atunci, clar că îndeplinea o comandă din ordin politic, nu mai vorbim despre autonomie universitară, pe de-o parte, și în același timp facem totalmente altceva. Aș putea să vă aduc mai multe exemple în calitate de rector ales în februarie 2021. Nu confirmat. Eram ales și doamna Otilia Dandara deținea funcția de rector interimar, a primit o invitație la București, la invitația colegilor noștri, domnul Marian Preda, prorectorilor de la Universitate, pentru un schimb de experiență și punctarea unor proiecte pentru viitor.

Timpul se scurgea, nu eram confirmat, dar în același timp bugetul deja era aprobat pentru anul de studii. Dar oricare din zile, nu vorbesc de luni, care sunt pierdute la început de an, au consecințele nefaste în continuare. Și acest băiat al ministrului, interzice dnei Otilia Dandara să plece în deplasare. Ajungem noi în condițiile unei autonomiei universitare ca ministru să-ți spună – ii permite sau nu-i permite unui rector. Noi mer-

gem pentru stabilirea unor relații, nu mergem pentru a satisface anumite ambiții ale noastre personale sau altceva. După o intervenție, respectiv la minister, problema a fost soluționată. În ce societate noi trăim? Atunci când mă întâlneam cu ministrul educației din România ori cu alți colegi rectori, vorbeam de acest caz, spuneau că e inadmisibil. Da, noi trăim în Republica Moldova, un stat democratic. Da, au fost niște cazuri, dar sper că ele țin de domeniul trecutului. Eu de fiecare dată sugerez fiecăruia din rectori ori din colegi să nu se teamă, atunci când îți propui tu anumite scopuri să trăiești pentru a-ți realiza un vis legat de instituția ta, deoarece nici un ministru nu poate să oprească o instituție de învățământ. Sigur că da.

E.G.: Vorbiți de foarte multe ori cu multă speranță în discursul pe care îl aveți și, de asemenea, iată, vorbiți despre felul în care ar trebui eliminată frica. Dar vă amintiți dumneavoastră ce ați simțit, inclusiv în ziua, în care ați fost demis din funcția de ministru?

I.Ș.: De fapt, însăși ziua de 10 noiembrie nu a fost o zi, o decizie neașteptată, pentru mine, pentru că noi știam de acestea cu vreo câteva zile cred, cu 4 sau 5 zile înainte, atunci când am fost informați de conducerea formațiunii politice, care ne-a delegat în funcțiile de miniștri că pe data de 10 noiembrie vom părăsi această coaliție. Gândurile mele erau la lucrurile, care încă nu au fost realizate în scurtul mandat, un mandat de 254 de zile. Da, a fost un mandat plin pentru mine, în care istoria, respectiv, după ce vor fi scoase toate documentele la suprafață, va demonstra sau nu va demonstra în ce măsură au fost eficiente. Dar pot să o spun cu siguranță că am depus tot ce am putut. În primele 100 de zile eu nu am fost acasă, în ziua de 17 martie 2020 până la sfârșitul lunii iunie, 100 de zile pentru a proteja acasă familia. Eu am locuit la copiii mei. Copiii mei împreună cu nepoții s-au transferat în casa noastră, au locuit împreună cu soția și a fost o perioadă destul de complicată, dar am considerat că așa trebuia și am depus foarte multe eforturi.

E.G.: Cu referire la aceste proiecte. Poate, care chiar urmau în acest mandat de ministru. Domnule Șarov, iată reforma universitară. Dumneavoastră sunteți una dintre vocile care susține că mediul academic are nevoie de o asemenea transformare. În cazul, în situația în care era să rămâneți ministru, era să promovați o asemenea reformă în timpul mandatului?

I.Ș.: Eu aşi schimba puțin accentele, chiar în acest mandat scurt am început aceasta reformă universitară. Aş diviza întrebarea dumneavoastră în două părți. Prima, necesitatea reformei. Despre necesitatea acestei reforme am vorbit întotdeauna în perioada anilor 2017-2019, atunci când în calitate secretar general al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, care era condus de doamna Monica Babuc, și în jurul căreia am format o echipă extraordinară de secretari de stat, și am pregătit mai multe documente, inclusiv și reforma, cu sprijinul partenerilor noştri de dezvoltare. Au fost realizate mai multe studii. Studiile Băncii Mondiale, studiul Fondului Monetar Internațional, un studiu a Fundației Friedrich-Ebert-Știftuind ca centru de implementare a reformelor, dar și datele pe care le vedem la Biroul Național de Statistică ne demonstrează că lucrurile sunt îngrijorătoare. Către anul 2030, m-am referit și cu altă ocazie la aceste cifre vom ajunge la 13 mii de studenți. În opinia domnului Grimalschi, el are o cifră mai optimistă de 18 mii de studenți, dar ea nu schimbă situația, fiindcă din 2007, când erau 132 de mii de studenți, am ajuns în 2015 la 92 de mii de studenți, în 2020 – la 52 de mii de studenți. Aceste cifre vorbesc despre situația demografică catastrofală din Republica Moldova. Pentru comparație, referitor la cifrele la care m-am referit. Universitatea din Cluj are circa 55 mii de studenți, cea din București – 34 mii, din Iași – 24 de mii. Or, astăzi ce se întâmplă în Republica Moldova? Universitatea de Stat are circa 10500, Universitatea Tehnica – 9 mii, Universitatea de Medicină – 6 mii și o cifră de 13 mii, care ajunge în 2030 despre ce ne vorbește? Numărul de instituții superioare de învățământ în același timp rămânând neschimbat, solicită necesitatea reformei, pe care o recunosc toți. Răspunzând la cea de-a doua parte a întrebării, constatăm că asistăm la cea de-a doua parte a reformei. Prima parte a fost realizată în mandatul meu de ministru a educației. Ea s-a constituit din trei piloni: Primul – aprobarea noii metodologii de finanțare per-student la învățământul superior. Această metodologie a întârziat. Despre necesitatea ei vorbeau din anul 2012. Așa în fiecare an se aproba o Hotărâre de Guvern care spunea: la anul, la anul viitor vom aproba o nouă metodologie. Iată că a și fost aprobată. Este apropo un pilon foarte important al reformei de astăzi.

Cel de-al doilea pilon a fost fuziunea celor două universități. Universitatea Dimitrie Cantemir și Institutul de Relații Internaționale din Moldova, care și-au încetat activitatea. Îmi aduc aminte că la sfârșitul lu-

nii mai a anului 2020 am organizat un briefing în care am vorbit despre esența acestei reforme și am avut două luni de dezbateri, și abia la sfârșitul lunii iulie Guvernul a aprobat aceasta decizie. Erau foarte multe voci care se împotriveau acestei deciziei. Era vorba în special de reevaluarea Universității Dimitrie Cantemir. Dar am rezistat. Am vorbit în Cabinetul de Miniștri. Am avut o unitate de idei vizavi de acest proces. Când sunt două lumi, două lumi paralele: este lumea Facebook-ului, pe de o parte, unde este foarte mult populism, dar puțini specialiști în domeniul politicilor educaționale. Realitățile acum, de pe parcursul zilei de astăzi, ne demonstrează că am avut dreptate. De la Institutul de Relații Internaționale, la Universitate au ajuns doar 13 studenți și la Academia de Administrare Publică 19 studenți. Puteți să spuneți că în ziua de azi noi putem ține o Universitate de 30 de studenți și având în state rectori, prorectori, cadre didactice, contabilitate, plăți pentru căldură, pentru electricitate. Lucrurile după mine, sunt clare. Același lucru în cazul Universității Cantemir, care a ajuns la 70 de studenți.

Cel de-al treilea pilon al acestei reforme a fost proiectul Băncii Mondiale. Am avut onoarea să conduc acest proiect al Băncii Mondiale din anul 2017 în funcția de director executiv. Și în anul 2020 am semnat memorandumul cu Banca Mondială. Astăzi, aceste 700 de milioane de lei stau la baza acestei reforme. Deci, astăzi noi asistăm la cea de-a doua etapă a reformei, care a fost începută în anul 2020 și care a avut la bază acești trei piloni. Eu vă asigur că v-a urma și cea de-a treia etapă.

Ceea ce a fost făcut astăzi a fost un act de curaj, o voință politică asumată și eu cred că ar trebui să trecem peste fraze populiste, iar specialiștii în domeniul politicilor educaționale să-și expună părerea și să nu se teamă. Altfel, am putea să asistăm la un proces asemănător cu cel din perioada anilor 2012-2013, când formațiunile politice din coaliția de guvernare trăgeau la turta sa și se investeau în școli, care peste noapte se închideau. Haideți să vedem astăzi, în anul 2022, Guvernul trebuie să spună foarte, foarte clar care este poziția. Da, astăzi avem un număr „X" de studenți. Către anul 2030, prognozele specialiștilor în domeniul politicilor educaționale este următor. De aceea, una – necesitatea reformei și cea de-a doua – despre faptul că am început aceasta reforma și am avut sprijinul Cabinetului de miniștri, a Prim-ministrului, chiar dacă au fost presiuni enorme din punct de politic, dar am putut să le demonstrez necesitatea acesteia.

E.G.: Dar o referire inclusiv la perioada aceea în care ați fost dumneavoastră Ministru. Menționam faptul: cadrele didactice se simțeau sub umbrela dumneavoastră prin mesajele pe care le spuneați în public. Întrebarea ar fi, domnule Șarov, este o altă persoană care v-a scris sau vă scrie vreodată discursurile publice sau o faceți dumneavoastră?

I.Ș.: Eu scriu toate discursurile mele, postările pe Facebook, articolele științifice. Dacă public cu cineva o lucrare, apare respectiv și numele meu. Vreau să vă zic că de unul singur nu poți realiza ceea ce-ți propui. În mandatul de ministru nu am dat nici o persoana afară de la Minister și vreau să vă spun că am avut o colaborare foarte bună cu Direcția învățământ general, Direcția Învățământ profesional-tehnic, Direcția Învățământ superior și vreau să le mulțumesc pe această cale. O altă parte a succesului cred că a fost asigurată și de următorul fapt. Cu șefii direcțiilor raionale de învățământ aveam în permanență un contact timp de o jumătate de oră prin diferite aplicații, prin Viber, WhatsApp am avut și un cabinet al ministrului extraordinar. Doamna Mariana Marin, șefa cabinetului, și consiliera Daniela State, care veneau din rândul profesorilor proaspeți și cunoșteau la perfecție sistemul educațional, nu numai din punct de vedere teoretic. Și era o echipă care mă caracteriza pe mine. Deci răspunsul la întrebarea dumneavoastră – nici pe parcursul anilor și nici acum nu am apelat la altcineva. Este altceva, este o Direcție de comunicare în Minister, care publică comunicatele respective despre vizitele miniștrilor, și alte evenimente, la care ministrul are o atribuție mai mică.

E.G.: Dar cum credeți, de ce v-au iubit sau vă iubesc profesorii?

I.Ș.: Nu pot să vă răspund la această întrebare. Cred că am depus mult suflet în ceea ce fac. De regula, eu nu mint. Și nu numai de regulă. Eu nu mint niciodată. Poți să mergi liniștit pe stradă, cu inima împăcată, că ai făcut tot. Dor aceasta necesită eforturi. De la aceasta are de suferit mai mult familia din cauza lipsei de acasă. Eu nu suport persoanele care vin de la oră până la oră numai pentru a primi un salariu. În special, atunci când ești în pedagogie. Pedagogul care vine să se chinuie la ore, mai degrabă trebuie să scrie o cerere și să plece. Dar eu le sunt recunoscător profesorilor, că în această perioadă foarte și foarte complicată, noi am putut să ne unim și aceasta unitate a fost apreciată și peste hotarele Republicii Moldova. Noi ne-am acomodat foarte rapid la realitățile existente. Prima perioa-

dă din martie până în iunie a fost cea mai complicată, dar eu cred că noi unii dintre primii în Europa, n-am să tăinuiesc acest lucru, la începutul lunii iunie, atunci când era o discuție inclusiv în Republica Moldova, că școlile vor fi închise până în luna septembrie (n-am să deschid aici parantezele), noi deja pregăteam scenariile pentru începutul anului de studii în luna septembrie și, inclusiv, cele opt scenarii, care au fost propuse pentru școli. Ele s-au păstrat și până în anul 2022, unde le-am dat posibilitatea directorilor de școală, Direcțiilor raionale de învățământ să opteze pentru unul sau altul din scenarii, pentru situația concretă dintr-o școală sau altă școală, în dependență de numărul de elevi în școală ori din alte motive.

E.G.: Noi am întrebat de fapt, i-am întrebat pe colegii dumneavoastră, pe oamenii care vă cunosc, cine este omul și colegul Igor Șarov. Vă invităm să ascultăm câteva voci.

Igor Bercu (prodecan Facultatea de Istorie și Filozofie, USM): Cu rectorul Universității de Stat din Moldova, conferențiar universitar, doctor Igor Șarov mă cunosc încă din timpul anilor de studenție, deci mă refer la anii 1987-1991. O perioadă frumoasă, o perioadă revoltătoare. Ani plin de speranță și zbucium. Încă de atunci îl caracteriza o erudiție deosebită și acest fapt probabil poate fi explicat că domnia sa se trage dintr-o familie de pedagogi. Trăsăturile distinctive a domnului Șarov sunt acestea: bunătatea sufletească în primul rând, și spiritul de a-i înțelege și a-i respecta pe cei din jur.

Otilia Dandara (prim-prorector, USM): Îl cunosc pe domnul Igor Șarov din 1984. Din ceea ce simt, și văd, și aud, și conform comportamentului, pentru el familia este o valoare. Ține foarte mult la familie și pune accent pe familia în comunicarea cu colegii, pentru că, indiferent de sarcinile pe care le avem la lucru, dumnealui întotdeauna zice că familia, copiii, nepoții sunt o prioritate. Este cu inițiativă, știe să ia decizii și nu se teme de nou. Și confirm acest lucru în baza unor argumente pe care le-am văzut de-a lungul vieții. Adică, un prim exemplu pentru mine a fost o descoperire că ia rapid decizii și deciziile sunt de perspectivă. Când în anii ’90 a fost un mare dezastru: era o lacună în cunoașterea istoriei noastre. Și atunci Igor Șarov, împreună cu Igor Ojog, ei au fost cei care au creat primele suporturi de conținut pentru profesorii de istorie și nu doar pentru profesorii de istorie, dar pentru întreaga societate.

Adrian Dupu (secretar de stat, Departamentul pentru Relația cu RM): L-am cunoscut pe domnul rector Igor Șarov cu ocazia primei mele vizite la Chișinău, în calitate de secretar de stat al Departamentului pentru Relația cu Republica Moldova. Și pentru mine și pentru domnia sa erau primele întâlniri oficiale. Am cunoscut atunci un om erudit, un om alături de care am reușit pe parcursul a aproape doi ani de zile să construim lucruri importante și proiecte la fel de importante pentru Universitatea de Stat din Moldova. Pe lângă faptul că este un profesionist desăvârșit, mi-a demonstrat că este un om simplu, cu o inimă extraordinară. Și ce am văzut și apreciat la domnul Șarov, este că iubește într-adevăr România și prin tot ceea ce face, dorește și demonstrează nu doar prin vorbe, că vrea o adevărată apropiere și apropiere reală între cele două maluri ale Prutului.

Victor Neculae (student, USM): Unica interacțiune pe care am avut-o noi, aș spune că este o persoană foarte bună, și este deschis la studenți și ascultă problemele studenților, și încearcă într-un mod cât mai reușit să soluționeze problemele și pentru profesori, și pentru studenți, deoarece este un domeniu mult mai aproape de dumnealui, iar în politică cred că e mult mai greu.

E.G.: Ultimul tânăr este un student. Și noi l-am întrebat cum crede, în care rol Igor Șarov se simte cel mai util, cel mai comod. Dumnealui a menționat că ceea ce faceți acum vă vine ca o mănușă. Dumneavoastră cum credeți, în care funcție vă simțiți cel mai util?

I.Ș.: E o întrebare foarte complicată. Eu m-am străduit pe parcursul vieții oriunde nu aș fi activat, să depun suflet. Fie că a fost funcția de prodecan, de decan, de secretar general ori de ministru. Da, în special acum, când mă aflu în funcția de rector al celei mai prestigioase instituție de învățământ superior din Republica Moldova. Este cuvântul legat de responsabilitate și nu ar trebui să ne plângem pe o situație precară din punct de vedere financiar, fiindcă bani de la buget nu vin. Cu echipa managerială, cu decanii de facultăți, cu colegii de la Universitate, încercăm prin intermediul diferitor proiecte și a unei deschideri enorme din partea parteneriatelor de dezvoltare, inclusiv din partea României, să le realizăm, să le implementăm în practică.

E.G.: Doamna Dandara a menționat că pentru dumneavoastră familia este o valoare. Se cunoaște foarte puțin în cercurile largi despre familia dumneavoastră. Domnule Șarov, cine sunt iată oamenii de referință din viața dumneavoastră?

I.Ș.: Familia din totdeauna a fost totul pentru mine și ea a fost cea care a avut cel mai mult de suportat din cauza ne prezenței mele în familie, în special în perioada după anul 2014, atunci când a fost primită această decizie foarte complicată de a deveni vice-ministru al Culturii pentru o perioadă, apoi secretar general. De fiecare dată, deciziile erau foarte greu primite. Aici m-a susținut Sanda, soția mea, pe care am cunoscut-o în anul 1988, în timpul practicii la Sankt-Petersburg. Eu, proaspăt lăsat la vatră din serviciul militar, am nimerit la anul III al Facultății de istorie. Ea este extraordinară, preferă să nu se arate în public și păstrează aceasta intimitate a casei noastre pe care am format-o. Familia este extraordinară. A făcut școala pedagogică din Orhei. Absolvind cu mențiune Universitatea de Stat din Moldova, a susținut teza de doctor în sociolingvistică la Universitatea din Leipzig în perioada anilor 2003-2007. Și ea îmi asigură tot ce înseamnă neprezența în familie, punând pe umerii ei toate grijile casei, având grijă de copii. Îi datorez enorm de mult. Desigur că mama mea, Eugenia Șarov, care a lăsat o urmă extraordinară în sistemul de învățământ din raionul Căușeni. A fost considerată cea mai bună profesoară de chimie din raion. Discipolii ei în permanență ocupau locuri premiante la olimpiadele republicane la chimie. Anul viitor împlinește o vârstă frumoasă de 80 de ani. Este principalul critic al meu, este foarte exigentă, foarte corectă, dar în același timp, ea vine dintr-o familie de opt copii. Bunelul meu a decedat la vârsta de 54 de ani, lăsând șase copii din care nu toți erau așezați, doar mama mea și sora ei, erau deja căsătorite. Și atunci au avut o soartă foarte, foarte complicată, ea încercând să ajute și frații. Ea a contribuit enorm la educația mea. Tatăl din ceruri, daca mă vede de undeva, a plecat din viață la vârsta de 61 de ani. În afară de aceasta, am doi copii.

E.G.: Ca părinte, fiind un om în slujba educației, poate aveți anumite regrete.

I.Ș.: Regrete am. Am regrete fiindcă nu am putut să fiu întotdeauna alături de ei. Nu întotdeauna am fost în ziua de întâi septembrie, atunci când să începea anul de studii la diferite activități n-am fost alături de ei din cauza serviciului, la care ar fi trebuit ca părinte să fiu prezent, dar în

același timp am folosit orice ocazie de a fi împreună. Împreună cu familia am descoperit o Românie pentru noi: mănăstirile din nord, Delta Dunării, zona Bucureștiului, toate zonele geografice din România le-am cutreierat în lung și-n larg. Eu am copii extraordinari, cărora le-am educat dragostea pentru muncă. Au fost ambii câștigători ai olimpiadelor republicane la limba germană. Un regret îl mai am că atunci când fiica Cristina, fiind șefă de promoție, luându-și licența la o universitate din Londra, mi-am găsit o scuză și nu am putut să merg ca tată. Exact în maniera în care n-am putut să fiu alături de fiul meu Roman, care și-a făcut studiile la Freie Universität Berlin, care astăzi lucrează într-o companie internațională în Barcelona. Fiica mea s-a întors acasă, a făcut un master la Facultatea de Economie, sigur la Universitatea de Stat din Moldova, pe care a terminat-o de asemenea, numai cu note de 10. Știe la perfecție șase limbi. E și o mamă extraordinară. Mi-a adus trei nepoți, și avem casa plină. Când ne așezăm la masă suntem opt, iar când se întoarce și fiul din Spania, nouă. O perioada îndelungată a activat la distanță. Deci, am o familie extraordinară. Aceștia sunt stâlpii familiei mele. Am un ginere extraordinar și contează foarte mult, cum își iubește copii și este alături de fiica mea, Cristina. Dar, repet, indiferent, unde am fost, regimul meu nu s-a schimbat. La 6 dimineața merg la serviciu, chiar dacă mă trezesc la ora 4. De la ora 4 până la ora 6 îmi sistematizez gândurile, citesc presa. Din păcate, mai puțin citesc literatură artistică și mai mult literatură de specialitate. Dar literatura de specialitate, în ultimul timp, devine un privilegiu, fiindcă grijile Universității, multiplele proiecte pe care le avem, trebuie să recunosc, îmi ocupă cea mai mare parte de timp.

E.G.: Metaforic vorbind, aveți și mai mulți copii, ne referim la studenții acestei țări. Întrebarea ar fi, pot studenții să vă devină prieteni?

I.Ș.: Sigur, sigur. Și pentru mine, studenții-prietenii, este nu numai o maximă sau o lozincă adesea care este folosită. Ea se realizează practic. Urmăresc și mă bucur de succesele și realizările fiecăruia din aceștia, indiferent unde s-ar afla. Sunt gata să reacționez la oricare din rugămințile lor. Atunci când ei revin la Universitate, adesea le spun. „Din momentul când primiți diplomele, aduceți-vă aminte de profesorii voștri dragi, fie din școala, fie de la Universitate și veniți la ei, sau cu o problemă, sau cu succesele dumneavoastră, și amintiți-vă de ei nu numai în zilele lor de naștere sau nu numai în ziua profesională a pedagogului, dar și cu alte

ocazii. Sunteți așteptați întotdeauna la Universitate". Și eu țin foarte mult la studenții mei.

E.G.: Domnule Șarov, ați vorbit atât de frumos, despre studenți, despre Universitate. Dar dacă încercăm să facem o retrospectivă asupra sistemului de învățământ superior, astăzi în Republica Moldova există corupție în universități, astăzi se dă mită în cadrul universităților?

I.Ș.: Eu cred că dacă se vorbește de acest fenomen înseamnă că el există undeva, credem în știrile de pe rețelele de socializare. Dar eu prefer să vorbesc despre anumite semnale la care putem să reacționăm. La Universitate am creat un sistem în care avem mai multe posibilități, fie pe o linie fierbinte, fie pe linia diferitor structuri care sunt create. Deci, eu spun categoric „Nu corupției" la Universitatea de Stat din Moldova și „Nu corupției" în general în sistemului educațional. Am să aduc doar un exemplu. La Universitate funcționează „Ora rectorului" și nu-i aduc cu de-a sila pe studenți. Au fost cazuri, când au fost și o sută de studenți în Sala Senatului, și atunci când au fost și 30 de studenți. În luna aprilie a acestui an, la „Ora rectorului" o domnișoară de la Facultatea de Litere zice: „Pot să vă dau și eu o întrebare nevinovată. În blocul 3 al Universității de Stat din Moldova, la Facultatea de Litere, scrie că este cafea naturală, dar se vinde cu 15 lei Cafea Ness." Eu zic: „Haideți mâine dimineața la orele 9, vă aștept să vă servesc cu o cafea."

Stau în rând – 10 persoane în față, nici una nu primește bon fiscal. Culmea, atunci când solicit o cafea, și mi se dă cafeaua, zic: „N-ați uitat nimic?"

Bufetiera zice: „Da ce vă mai trebuie?"

Eu întreb: „Dar bonul fiscal?"

Dânsa: „Dar la ce vă trebuie? ", și îmi întinde un bon fiscal expirat.

Imediat după aceasta, peste o oră, studenții de la Asociația Studenților au venit cu ștechere „Nu corupției la Universitate". Am luat niște măsuri dure. Toți sunt preîntâmpinați. Deci lucrurile acestea trebuie vorbite, de fiecare dată de reacționat la mesajul studenților sau a celor care observă asemenea cazuri. Câteodată problema e în noi. Noi vorbim despre aceste acte, dar ne temem să le expunem. Daca noi n-o să încercam în societate să reacționam, la eventualele nereguli care se comit nu numai în mediul universitar sau la școală, în general în societate, schimbările nu se vor produce. Schimbările depind de noi, de atitudinea noastră.

E.G.: Schimbarea depinde de noi, într-adevăr. Vă mulțumim pentru această deschidere, pentru acest exemplu, inclusiv pe care îl promovați și la nivel public. Noi, în această tentativă de a vă descoperi, avem câteva întrebări fulger, la care sperăm să ne răspundeți cu o replică, maxim două, astfel încât să vă putem cunoaște pe deplin. Prima întrebare ar fi, în copilărie sau în maturitate domnul Igor Șarov a avut vreodată vre-o poreclă?

I.Ș.: Da, am avut, am Șarik, din copilărie.

E.G.: Care este acel truc care vă scapă poate de emoții în fața publicului?

I.Ș.: Nu cred că am un truc.

E.G.: Aveți rezistență deja?

I.Ș.: Nu sunt sigur că am rezistență, dar m-ați pus într-o situație, cu o întrebare oleacă ciudată, la care niciodată nu m-am gândit. Nu cred că am vre-un truc.

E.G.: **Așa, foarte frumos. Ce fac oamenii în van? Ce este inutil în viziunea dumneavoastră?**

I.Ș.: Atunci când se consumă în discuții inutile despre cineva. E o problemă și aceasta se referă nu numai la oamenii de știință sau la alții, dar și la discuții despre altcineva.

E.G.: Care ar fi cele trei calități pe care ar trebui să le posede un pedagog?

I.Ș.: Profesionalism, bunătate sufletească și dragoste pentru copii.

E.G.: Ați spus bunătate sufletească. Aveți imaginea unui om foarte bun. În același timp, ce l-ar înfuria pe Igor Șarov?

I.Ș.: Lașitatea și nu iubesc oamenii care se prefac.

E.G.: Ce este bogăția?

I.Ș.: Cea mai mare bogăție este familia, iar pentru umanitate – aceștia sunt studenții și profesorii, oamenii.

E.G.: Care ar fi acea greșeală de neiertat în viziunea noastră?

I.Ș.: Trădarea.

E.G.: Trădarea! Care este bucuria poate care nu se v-a repeta niciodată în viața dumneavoastră?

I.Ș.: Nașterea copiilor. Nașterea nepoților.

E.G.: Când ați plâns ultima data?

I.Ș.: Cred că la moartea domnul profesor Ion Neculiță. Unul din patriarhii școlii de arheologie. Dascălul meu, decanul de facultate în perioada anilor 1995-2000. A plecat prea repede la începutul acestui an, în ianuarie.

E.G.: Ce sărbătoriți pe data de 1 decembrie?

I.Ș.: Sunt sigur că pe data 1 decembrie este sărbătoarea noastră, a tuturor românilor, dar pentru mine are o conotație dublă. Este ziua de naștere a mamei mele. La anul viitor mămica mea împlinește 80 de ani, și-i doresc multă sănătate și să ne fie în continuare alături.

E.G.: Să Vă fie sănătoasă. Noi vă mulțumim frumos pentru deschiderea și participarea la acest interviu. Un alt fel de interviu și pentru noi, bănuim, și pentru dumneavoastră și mai mult pentru oamenii din viața dumneavoastră. Vă mai așteptăm la „Obiectiv comun", deja în temele cele, de care ne preocupăm în fiecare zi. Mulțumim frumos!

I.Ș.: Vă mulțumesc și eu pentru aceasta invitație, care, de altfel, este prima invitație de acest gen, în care eu vorbesc despre familia mea, fiindcă atât eu, cât și Sanda or mama, preferăm ca acest templu al familiei să rămână undeva aparte de ochii lumii.

E.G.: Într-adevăr, nu o singură dată am discutat cu istoricul, ministrul, rectorul Igor Șarov. Iată astăzi ne-ați permis să-l descoperim și pe copilul–tatăl–omul Igor Șarov. Este adevărat, mereu suntem studenți în școala vieții, dar există destine, care prin propriul exemplu fac mai mult decât alții și sunt cei care participă la acest transfer de flacără.

Notă: Stilul și, în mare parte, ortografia sunt expuse în corespundere cu varianta video a materialului.

„ÎN ȘCOALĂ, INFLUENȚA FACTORULUI POLITIC TREBUIE SĂ FIE ZERO”*

Europa Liberă: Pandemia de COVID-19 arată că lucrurile se schimbă foarte greu în bine, situația rămâne a fi încă destul de complicată. Dvs. ați preluat acest portofoliu în plină pandemie, îmi amintesc. Care ar trebui să fie lecțiile pe care ar trebui să le învețe societatea, dar și responsabilii din educație?

Igor Șarov: Dna Valentina, în primul rând, aș vrea să vă mulțumesc pentru invitație și, în al doilea rând, pentru întrebare. Eu, ca istoric, cred că e nevoie de o mică distanță de la eveniment. Atunci când vor trece 10-15 ani sau poate și mai mult, pentru a da o apreciere adecvată a ceea ce s-a întâmplat în perioada pandemiei. Acuma, examinând perioada din martie și până în prezent, pot să vă spun că lecțiile le învățăm, și în continuare le vom învăța, dar cuvântul *incertitudine* ne-a însoțit permanent din luna martie și ne însoțește în continuare. Vestea de a accepta funcția de ministru m-a prins în Germania, unde eram cu o bursă de cercetare și, să vă spun sincer, decizia mi s-a dat foarte complicat, deoarece majoritatea celor de acasă erau împotrivă, în primul rând, mama, soția, fiica, sora mea.

E.L.: Responsabilitățile sunt foarte mari.

I.Ș.: Exact.

E.L.: Pentru că trebuie să crească o generație nouă în aceste condiții.

I.Ș.: Și atunci nu știam până unde vom merge.

E.L.: Și mai ales că educație trebuie multă. Haideți să vorbim.

I.Ș.: Și aceasta, dar să revin la întrebarea Dvs. legată de lecții ale pandemiei în această perioadă de timp. Data de 16 martie a coincis cu ziua închiderii școlilor. Pe 11 martie școlile au fost închise, iar pe data de 16 martie am devenit ministru. În primul rând, vreau să menționez că lecția care nu e numai pentru R. Moldova, dar pentru întreaga lume – niciun stat din lume nu a fost pregătit de luptă împotriva COVID-19. Al doilea: probleme-

* Interviu difuzat la Postul de radio „Europa liberă”, 7 noiembrie 2020, realizat de Valentina URSU.

le au fost în funcție de problemele cu care se confruntă un stat sau altul și nivelul de dezvoltare al acestor state. Pandemia a scos în evidență multiple probleme, care mult timp au fost neglijate. În primul rând, atitudinea față de educație, care trebuie să se revadă în bugetul fiecărui stat.

E.L.: Toți, până la dvs., cam au fost cerșetori, inclusiv de la putere, cerșind de la executiv și de la parlament, să fie alocate mai multe surse pentru educație.

I.Ș.: Exact. Unele din problemele principale cu care ne-am confruntat noi, în special în condițiile pandemiei, au fost lipsa computerelor, a laptopurilor; doi – lipsa abilităților digitale și, trei, lipsa internetului, în special la sat.

E.L.: Și ați rezolvat parte din aceste probleme?

I.Ș.: Noi ne-am propus drept scop, în baza unor informații care au fost permanent actualizate. Am avut o colaborare foarte bună cu șefii organelor de specialitate în domeniul educației și am actualizat în permanență datele. Datele furnizate ne-au arătat peste 28 de mii de computere lipsă.

E.L.: 28 de mii de computere nu ajungeau? Și astăzi câte nu ajung?

I.Ș.: Da, la 28 de mii de elevi și la trei mii de profesori. A doua problemă este cea legată de lipsa abilităților digitale. Doar prin comparație, să vă aduc anumite cifre, vom putea să vedem care este gravitatea situației. La un nivel de 331 de mii de elevi, în Republica Moldova, până acum, în sistemul educațional, am avut 32 de mii de computere. De tot, sunt 38 de mii, 32 de mii fiind nemijlocit pentru serviciile educaționale. De aceea, noi, în cazul R. Moldova, n-am vorbit despre învățământul online, dar de învățământul la distanță, în care, nu trebuie să ne fie rușine să recunoaștem, sarcinile erau transmise diferit. Am spus-o și cu alte ocazii, erau aduse de către profesori la poarta părinților, preluate de elevi, rezolvate, iar apoi transmise elevilor, ori prin poștă, ori prin alte modalități. O altă problemă, este lipsa abilităților digitale la o mare parte a profesorilor.

E.L.: Pentru că mulți din ei au trecut de vârsta de 60 de ani și continuă să activeze în școală.

I.Ș.: Exact. Și aceasta este o problemă cu care noi ne confruntăm inclusiv și prin prisma venirii tinerilor specialiști, căci cei care au împlinit 60 de ani rezolvă o problemă foarte mare, a lipsei profesorilor în școală.

Un alt moment la care aș fi vrut să mă refer este lipsa internetului. Iată, rezumându-le pe acestea trei, ce ne-am propus noi. Și asta e un răspuns privind lecțiile. Fiindcă, indiferent dacă se va încheia pandemia sau nu, aceste trei probleme trebuie să rămână stringente. În secolul al XXI-lea, în școlile noastre, în care, paralel cu lipsa computerelor și abilităților digitale, noi avem multe WC-uri afară.

E.L.: Ajungem și la acest aspect, dar vreau să ne spuneți, dacă aveți o estimare clară astăzi, cât din necesitățile acoperirii cu computere ați rezolvat?

I.Ș.: Guvernul Republicii Moldova a acordat 20 de milioane de lei pentru procurarea laptopurilor, din care zilele acestea trebuie să fie ultimele repartizări a 2500 de computere. În rezultatul acestei licitații au mai fost făcute niște economii, prețurile au fost destul de joase, ceea ce ne-a permis să mai anunțăm o licitație de 700 de computere. Pe lângă aceasta, am avut sprijin din partea partenerilor noștri de dezvoltare, cărora vreau, pe această cale, să le mulțumesc: UNICEF, Fondul Soros, Fondul Pestalozzi, Ambasada Chinei, Ambasada Turciei. Am ajuns, cred că, la o cifră de peste 3 000 de computere din donații făcute ministerului și repartizate ulterior în școli. Autoritățile publice locale au investit, de asemenea, masiv, în tehnică și zilele trecute am mai încheiat un contract de procurare a încă 11 500 de laptopuri, care vor veni până în luna februarie. De fapt, negocierile au fost lansate încă în luna iunie, au fost verificări din partea Băncii Mondiale, în așa fel, eu mizez, către începutul anului viitor, după ce vor fi generalizate toate datele, să avem 20 de mii de computere și nu ne vom opri la aceasta. Pentru anul viitor, ducem discuții cu colegii de la Ministerul de Finanțe, este o prioritate. Investițiile în acest sens nu vor conteni. Eu am avut discuții preliminare cu reprezentanții Băncii Mondiale, din partea cărora este o deschidere de a aloca o sumă de cinci milioane de dolari pentru a continua acest proces. Doi, în ceea ce privește abilitățile digitale ale profesorilor, am încheiat un memorandum cu gigantul american Google, care a durat patru luni, și am un sentiment de mândrie pentru munca pe care am depus-o împreună cu colegii.

E.L.: Da, urmăresc pe rețelele de socializare că permanent țineți la curent opinia publică cu aceste instruiri pentru profesori și sunt foarte bune.

I.Ș.: Aceste instruiri nu sunt doar de dragul instruirii, pentru că în orice informare este o doză bună de relativitate, privind impactul asupra profesorilor. Dar ei s-au înscris singuri și, în momentul când s-au înscris, în funcție de nivelul pe care îl au, începător, mediu sau avansat, problema formărilor va fi o predilecție a ministerului și pe viitor. Pe lângă Clasa Viitorului, care se află la Universitatea Pedagogică Ion Creangă și care a fost creată cu sprijinul USAID și a partenerilor noștri de dezvoltare, deja își demonstrează viabilitatea, în egală măsură, Centrul Tekwille de pe lângă Universitatea Tehnică, unde au fost făcute, de asemenea, multe școlarizări, și le vom mai face și în continuare, în așa fel ca această problemă să dispară indiferent de cum va evolua pandemia în continuare.

E.L.: Deci, vorbim despre învățământul pe timp de pandemie, împreună cu Ministrul Educației, Cercetării și Culturii. Dle ministru, ați propus opt scenarii la începutul anului de studii. Până la urmă, situația s-a aranjat. Totuși, în baza căror scenarii școlile își continuă procesul educațional?

I.Ș.: Da, aceasta, iarăși, a fost una din lecțiile de care m-ați întrebat Dvs. Eu aș evidenția două perioade distincte. Prima, din luna martie și până în iunie, în care, în funcție de evoluția pandemiei, noi am luat anumite decizii, unele care nu au fost populare și care mie mi s-au dat foarte complicat: decizia de a anula examenele pentru clasa a noua, decizia de a anula examenele de bacalaureat, decizia de a anula examenele de calificare pentru colegii. Dar toate acestea au reieșit din evoluția pandemiei la moment. Unica formă de examinare la bacalaureat, la noi, spre exemplu, este prezența fizică la centrele de bacalaureat, care au fost tradiționale în Republica Moldova și care au fost înzestrate cu camere și cu alte lucruri. Din momentul când s-a încheiat această perioadă, și noi am văzut că nu a fost să fie, percepția la nivelul societății, la nivelul epidemiologilor, era că, odată cu ridicarea temperaturilor, va dispărea COVID-ul. Așa cum a fost starea de incertitudine, astăzi, șase noiembrie, continuă aceeași stare de incertitudine pentru ziua de mâine.

E.L.: Dar de la 1 septembrie a început o nouă etapă.

I.Ș.: Exact, ea a început în iunie.

E.L.: Dar în practică se implementează începând de la 1 septembrie.

I.Ș.: Una din lecțiile din prima perioadă a fost că nimeni nu va putea să înlocuiască prezența fizică a profesorilor și a elevilor în clasă. Dacă continuăm cu o formă online, pentru care nici în prezent R. Moldova nu este pregătită 100%, și care este procentajul nimeni nu vă poate spune, există riscul de a pierde o generație. De aceea, în luna iunie, am început să lucrăm asupra deschiderii școlilor. Am aprobat diferite documente care, de altfel, au provocat și discuții în societate, care, chiar dacă pare paradoxal, m-a bucurat. Dacă vă aduceți aminte de istoria cu măștile, eu consider că problema nu este doar a ministerului, a șefilor locali de specialitate ori a managerilor de școală...

E.L.: Societatea n-a fost indiferentă, dle ministru.

I.Ș.: Asta este, asta și mă bucură. N-a fost indiferentă, și-a expus punctul de vedere, ca orice societate democratică. La asta am vrut să ajung. Erau documente care nu erau pregătite, dar noi de fiecare dată am fost deschiși la capitolul comunicare, am creat o rubrică COVID-19 pe pagina Ministerului Educației, Culturii și Cercetării.

E.L.: Câte scenarii sunt astăzi aplicabile?

I.Ș.: Din modelele pe care le-am propus noi, astăzi, cele mai solicitate și dorite de noi sunt cele cu prezența fizică în școală. Avem peste 900 de școli, din cele 1240, cu prezența fizică. Și acesta a fost rezultatul anumitor schimbări, pe care le-am făcut pe parcurs, după 1 septembrie. Dacă, inițial, am planificat 1,5 m distanța între elevi, ca rezultat a schimbărilor la 1m, a permis reconfigurarea claselor și, respectiv, un număr mult mai mare de elevi prezenți fizic în școală, într-un singur schimb. De asemenea, sunt foarte populare cele cu două schimburi și, pentru orașele mari, pentru Chișinău, în special, pentru Bălți, pentru centrele raionale – sistemul hibrid, care funcționează diferit de la școală la școală. Cred că acum trebuie să luptăm în continuare pentru fiecare școală și să urmărim foarte atent evoluția situației epidemiologice... Exact în maniera de care vă vorbeam, din prima etapă. Când luăm decizia, de exemplu, de anulare a examenelor de bacalaureat, am declarat din timp: vom lua o decizie pe data de 15 mai. Da de ce? Era o cifră foarte pragmatică. Pentru a te pregăti de următorul examen îți trebuie o lună numai pentru tiparul testelor. Și noi vedeam că nu reușim cu tiparul testelor, dacă îl mutam mai târziu, exista riscul să nu fie admiși la studii absolvenții din acest an.

E.L.: Exact.

I.Ș.: În asemenea caz, MECC monitorizează zilnic situația din raioane. Dacă la începutul acestui an am avut 11 școli în carantină – ca rezultat al verii, nici nu a procesului educațional, deci, evoluția pandemiei până pe data de 1 septembrie – astăzi avem 6 școli în carantină și 150 de clase. Oricum este mult, oricum, fiecare clasă o privesc cu durere în suflet.

E.L.: Dvs. insistați pe ideea că școala nu este un focar de infecție.

I.Ș.: Exact, nu este principalul focar de infecție și nu este mai mare decât evoluția bolii în restul societății.

E.L.: Dar Dvs. țineți sub control toate cazurile care se înregistrează și în rândul copiilor, și în rândul profesorilor?

I.Ș.: Datele pe care le avem sunt colectate de la reprezentanții organelor locale de specialitate, în colaborare cu colegii de la Ministerul Sănătății și cu cei de la Agenția pentru sănătate.

E.L.: Câte cadre didactice azi sunt infectate?

I.Ș.: Aveți date pe site-ul MECC, chiar ieri s-au actualizat. Când vorbesc de aceste 5-6 școli în carantină ori de 150 de clase, cel mai mult ne deranjează creșterea numărului cazurilor de infectare în rândul profesorilor. Această tendință pe mine mă deranjează foarte mult. Trebuie să protejăm profesorii, și cea mai bună soluție este respectarea de către toți, în comunitate, a rigorilor.

E.L.: Eu înțeleg de ce vă îngrijorează, pentru că lipsa cadrelor ar putea să provoace o criză în anumite instituții de învățământ. Pentru că, așa cum ați spus și Dvs., tinerii nu prea se grăbesc să ajungă, mai ales în mediul rural, unde e nevoie de cadre didactice, acolo problema ar putea să se acutizeze și mai mult.

I.Ș.: Așa este, dnă Valentina, și la această întrebare sau constatare a Dvs. aș putea să adaug doar că nu numai lipsa cadrelor didactice, în caz de îmbolnăvire, ci și tendințele din lume, care nu pot să nu ne îngrijoreze, toate acțiunile care sunt întreprinse de autoritățile statelor europene, ori chiar în Ucraina, în vecinătate, vizavi de acest subiect, inclusiv problema legată de școli. Dar, dacă observați, această tendință de care vorbim noi, ne dorim foarte mult prezența în școală, a fost expusă și acum câteva zile și de OMS, care a remarcat că închiderea școlii trebuie să fie ultima dintre acțiuni.

E.L.: Ultimii pași care se vor face în caz de nevoie.

I.Ș.: Dar cum discutam în iunie că problema despre mască e o problemă a întregii societăți, astăzi, profit că sunt la Dvs. în studio, ca să transmit un mesaj întregii societăți: dacă dorim să păstrăm școala, aceasta nu este sarcina numai a managerilor de școli, a ministerului educației ori a direcțiilor de învățământ din centrele raionale ori din Chișinău. Este problema întregii comunități.

E.L.: Și acest mesaj îl transmiteți și părinților, și copiilor?

I.Ș.: Tuturor, și părinților, și copiilor. Doar nu trăim într-o altă societate și nu putem să neglijăm anumite adevăruri, când vedem că se încalcă deciziile Comisiei pentru situații excepționale în sănătate publică, când vedem neglijență și un fel de deprindere, să-i zic eu, cu COVID-ul, că deja pericolul ține, undeva, de domeniul trecutului.

E.L.: Că ar fi dispărut pericolul, da?

I.Ș.: Că pericolul ar fi dispărut, da. Nu, dacă dorim să ne păstrăm școala, trebuie să ne responsabilizăm toți și să nu excludem nici una din variante. În calitate de ministru, eu am să lupt pentru fiecare școală, în special din localitățile rurale, ca pentru ultimul bastion, pentru prezența fizică, să nu ajungem la o variantă de studii online. Dar nici o variantă nu trebuie să fie exclusă, cuvântul *incertitudine* ne însoțește în continuare.

E.L.: Dle ministru, dar bănuiesc că mai sunt și familii care, din frică sau din mare atenție către odraslele lor, nu vor să trimită copii la școală. Cum procedați în cazurile astea?

I.Ș.: Trebuie respectată opinia părinților și în această ordine de idei am dat și o circulară, problema a fost discutată la ședința cu șefii organelor locale de specialitate, cât și în cadrul Grupului de siguranță în domeniul educației.

E.L.: E mare acest număr al părinților și al copiilor care nu vor să vină neapărat la școală?

I.Ș.: Nu pot să vă dau date concrete, pentru că ele diferă de la o zi la alta, în maniera în care diferă datele despre cei îmbolnăviți. Respectarea dreptului la autoizolare este unul din principalele pe care trebuie să le avem. Cifrele, în permanență, se actualizează, dar noi le discutăm în cadrul Grupului pentru siguranța în domeniul educației, unde sunt specialiști nu nu-

mai din domeniul educației, din minister ori din instituțiile școlare. Avem reprezentanți ai Ministerului Sănătății, ai OMS, ai UNICEF.

E.L.: Despre situația sanitară, să ne spuneți, în instituțiile de învățământ. Ați spus, și era și o statistică, că mai mult de 30 la sută din WC-uri sunt în curtea școlilor, da? Această cifră rămâne și pe moment aceeași?

I.Ș.: Noi o să actualizăm anumite date. Vedeți, dna Valentina, eu sunt de fiecare dată foarte atent cu cifrele. Știți de ce? Fiindcă, paralel cu pandemia, a apărut și un alt fenomen, *infodemia*. Când am adunat cifrele despre computere sau datele despre cei care nu au abilități digitale elementare, datele au fost colectate de la colegii din centrele raionale, și noi am utilizat peste tot aceleași date, ca să ajungem la cifra de 28 de mii, plus 3 000 de computere pentru profesori, și cu aceste date noi am fost credibili și în fața partenerilor noștri de dezvoltare, și în fața celor care au vrut să ajute sistemul educațional din Republica Moldova.

E.L.: Dar se reușește să se respecte condițiile sanitare în școli?

I.Ș.: Managerii depun eforturi colosale, dar, credeți-mă, în acest an, sistemul educațional a fost pregătit ca niciodată de începutul noului an școlar, numai că rigorile care au fost înaintate au fost mult mai dure. În al doilea rând, eu cred că trebuie să fim întotdeauna foarte sinceri când spunem despre existența unei realități. Parcă nu s-a știut 30 de ani că WC-urile sunt afară. Uitați-vă care sunt diferențele dintre situația din grădinițe și din școli. Din numărul total de 1398 de grădinițe, care există în Republica Moldova, noi am ajuns, undeva, la 50 de grădinițe care au WC-urile afară și să nu ne fie rușine să recunoaștem că peste o mie au fost dotate de către Guvernul României.

E.L.: Absolut, asta am vrut să zic.

I.Ș.: România a investit peste 27 de milioane de dolari. Se mai investesc acuma încă trei milioane și acest proiect, paralel cu proiectul de autobuze ori de burse care au fost oferite de guvernul român, a fost unul din cele mai reușite.

E.L.: Da, și această modernizare a instituțiilor preșcolare a căzut la țanc, ca să zic așa, pentru că, vedeți, condițiile s-au înăsprit, și acum picii au aceste condiții.

I.Ș.: În condițiile COVID-ului, în special, dar în situația din grădinițe, ce era dacă n-ar fi fost acest aport din partea României? În sistemul educațional din România sunt 286 de autobuze care duc elevii la școlile de circumscripție.

E.L.: Toate sunt oferite de Guvernul României?

I.Ș.: 96 sunt oferite de Guvernul României. Exact în aceeași manieră, dacă e să vorbim despre școli, ca la Cernâșevski, cine-i vinovat și ce-i de făcut? Cine-i vinovat nu vreau să spun, ce-i de făcut și care sunt eforturile care urmează să fie promovate de către guvern, trebuie să vă spun că avem proiectul Băncii Mondiale, PRIM, în care 23 de școli sunt renovate, cu condiții extraordinare. Dacă o să intrați în școala de la Sălcuța, Șipoteni, Costești, Râșcani, veți vedea condiții pe care școlile din Chișinău nu le au și ele sunt direct proporționale și cu succesele elevilor. Unul din aceste licee, de pe locul aproape 200 la bacalaureat, s-a urcat pe locul 23 în anul trecut. Condițiile foarte mult contează. Ducem discuții cu colegii de la Banca Mondială, pentru alte 50 de școli, care vor putea să beneficieze în scurt timp de investiții majore, așa cum se investesc în aceste 23 de școli, prin Proiectul PRIM. Eforturile, de fapt, sunt conjugate, ale autorităților centrale, ale autorităților publice locale. Proiectul PRIM, de care vorbeam, și parteneriatele care există între județele din România și diferite raioane din Republica Moldova și în baza acordurilor bilaterale, se fac investiții, inclusiv în sistemul educațional. Mai sunt și investițiile care vin din partea organizațiilor europene, ori din partea guvernului german. Există acuma riscul să uit pe cineva și nu ar fi corect din partea mea.

E.L.: Asistența din afară este, să zic așa, pe măsura așteptărilor, pe moment, chiar dacă e nevoie de mult mai mult.

I.Ș.: De ce fugim noi de cuvântul *enormă*? Dacă vom compara, și v-am dat cifrele de la grădinițe, de la școli, de ce să fugim de un aport enorm pe care-l avem? Dacă luăm proiectul cu învățământul profesional tehnic, avem investițiile care s-au făcut în centrele de excelență, care sunt modernizate, reparate și acestea vor fi în viitor un pilon important care vor uni în jurul lor reforma în învățământul profesional tehnic, care este una inevitabilă, ca și reforma în învățământul universitar.

E.L.: 2 noiembrie a fost zi liberă după scrutinul prezidențial. 16 noiembrie va fi tot zi liberă după al doilea tur de scrutin?

I.Ș.: Da, exact. Exact în aceeași manieră vom proceda, la școlile în care va avea loc scrutinul electoral.

E.L.: Unde sunt amplasate secțiile de votare, niciun copil, a doua zi după alegeri, nu vine la școală.

I.Ș.: Categoric.

E.L.: S-a reușit să se respecte toate condițiile ca, eventual, după o zi, după alegeri, să puteți să reluați procesul de învățământ?

I.Ș.: Da, peste tot a fost reluat. Vrem să dăm un exemplu de la centru. Atunci când organizăm diferite manifestații ori atunci când dăm anumite indicații, de respectare de noi a regulilor jocului, toate deciziile sunt luate în consultări, inițial, planificam a doua zi să fie liberă. O zi liberă, pe care să o recupereze fiecare din autoritățile locale. După discuțiile cu șefii organelor locale de specialitate, au preferat toți, 100%, măcar ziua aceasta să fie online, în școli, și zic *Ministerul este o bâtă ori noi, în condițiile unui război, elaborăm împreună politici?* Acest cuvânt, *împreună*, a fost una din reușitele noastre principale, pe care, în continuare, le discutăm cu managerii școlari. Responsabilitatea principală acuma este pe manageri. Și, cu toate supărările care pot să existe asupra modelelor alese de o școală sau alta, să nu uităm una: că sunt oameni. Doi: responsabilitatea lor astăzi este una enormă. Ministerul nu se dă la o parte în condiții de descentralizare a deciziilor, fiindcă situațiile sunt diferite de la raion la raion și noi monitorizăm în fiecare zi situația în fiecare din școli, din centrele raionale, dar în același timp sugestiile, sfaturile, discuții despre viitor – în fiecare zi le avem.

E.L.: Un subiect sensibil: numărul mare de școli și depopularea, preponderent în mediul rural, sunt sate unde aproape că nu sunt copii pentru a se completa până la 10 într-o clasă primară sau într-o clasă gimnazială. Ce faceți cu aceste școli?

I.Ș.: Deciziile sunt luate de către autoritățile publice, fiindcă nu este decizia ministerului.

E.L.: Dar ei bat alarma tot la minister.

I.Ș.: Da, bat alarma la minister și asta înseamnă că noi nu avem o viziune, în general, pentru asemenea situații. Nu că m-ar deranja ceva, dar atunci când se iau deciziile de închidere a unei școli sau a unei grădinițe fără a consulta ministerul, oricum pe urmă ajung la minister. Să aprobăm o

tactică comună pentru toată republica este complicat. Dacă m-ați întreba pe mine ce cred eu, în momentul când închidem o școală sau o grădiniță, noi distrugem satul. Desigur, nu putem să nu luăm în calcul situația demografică într-o localitate sau alta. Să spunem, scoală primară – grădiniță, de unde, după clasa a patra trebuie să meargă să-i ducă la școlile de circumscripție. Situația în fiecare localitate trebuie examinată în parte. Doi: distrugem satul cu mâinile noastre în momentul când închidem o școală. Aceasta trebuie să fie una din ultimele variante și trebuie să fie temă de discuție nu numai la nivelul deciziilor, dar și la nivelul discuțiilor în comunitate. De altfel, noi acum lucrăm la o nouă formulă de finanțare, care ar permite finanțarea școlilor mici.

E.L.: Pentru că sunt și cheltuieli mari, întreținerea unui sediu costă. Încălzirea etc.

I.Ș.: O altă decizie e formarea filialelor. Aveți perfectă dreptate. Filiala școlii, lipsită de personalitate juridică, și devine filiala unei școli mai mari, din centrul raional ori din satul vecin. O problemă foarte importantă acum, apropo, nu numai în zonele rurale, ci și în Chișinău. În Chișinău trebuie să vedem ce facem deja la 1 septembrie, anul viitor. Noi observăm că școlile sunt supraâncărcate.

E.L.: Absolut! Sunt și aproape câte 40 de copii într-o clasă.

I.Ș.: Așa-i. A fost construită vreo școală în Chișinău după 1991? La grădiniță, avem probleme cu locurile în grădiniță?

E.L.: Absolut.

I.Ș.: Păi, atunci ce facem? În primul rînd, în Chișinău, acum ar trebui să ne trezim, să batem alarma și să încercăm să rezolvăm problemă. Căi de rezolvare noi, ca minister, avem: să discutăm cu primăria, să vedem care este viziunea, pentru că ne trezim degrabă iar cu data de 1 septembrie. Aceasta, apropo, este tot una din lecțiile COVID-ului.

Or, nu observăm noi multe dintre școlile din Chișinău în care diferențe există – între numărul de copii etc.? Soluții ar putea să fie mai multe: transpunerea unui management eficient, de la o școală populară în Chișinău, sau a unui liceu popular, asupra alteia, prin crearea unei filiale și prin acordarea anumitor spații. Am putea să mergem pe aplicarea unei reforme în învățământul profesional tehnic, să eliberăm anumite spații. Noi avem mult mai multe scenarii.

E.L.: Universitățile, ce faceți cu ele? Numărul de studenți rămâne tot mai mic. Se pare că s-a înjumătățit numărul tinerilor care își făceau studiile acum vreo cinci ani. Câți învață astăzi?

I.Ș.: Așa este. Reforma universitară este una inevitabilă.

E.L.: S-au mai închis câteva universități.

I.Ș.: Nu, este vorba despre un program foarte bine determinat, pe care l-am declarat, și mergem pas cu pas, de la momentul când a fost lansată această reformă. Noi am avut în 2015 peste 92 mii de studenți.

E.L.: Și acum sunt 52 de mii de studenți.

I.Ș.: Erau 52 de mii de studenți, în acest an avem cu 1 500 de studenți mai mult, la admitere. Însă, practic, cum spuneți Dvs., s-a înjumătățit numărul de studenți. Că avem multe universități publice și puțini studenți – da. Și dacă ne uităm, din punct de vedere demografic, la Republica Moldova, în următorii ani – și avem multe studii la acest subiect – este necesară o asemenea reformă? Da! Am avut în vizită o delegație a FMI, care, timp de șase luni, din februarie până în noiembrie, au făcut o radiografiere a învățământului profesional tehnic și a învățământului superior pe câțiva indicatori. Pentru noi de mult timp lucrurile erau clare. Și atunci, reforma noastră se rezumă la trei piloni principali. Primul – aprobarea noii metodologii de finanțare a învățământului superior, în care banul merge după student. Fiecare din universități o să vadă că mai mulți bani din buget n-o să aibă, decât cei care sunt și sunt două decizii: sau vine de jos această reformă, sau o discutăm împreună.

E.L.: Le-o impuneți, da?

I.Ș.: N-o să impunem, noi o să discutăm. Dacă, financiar, statul n-o să poată să acorde, ei o să trebuiască să-și demonstreze viabilitatea. Nouă ne trebuie universități bune, compacte, reieșind din prioritățile Republicii Moldova. Principala bogăție a universităților noastre sunt oamenii, dar dacă avem mai puțini studenți, trebuie să mergem la niște pași nepopulari. S-a încheiat procesul de unire a celor două universități, IRIM și Universitatea Cantemir, cu Universitatea de Stat și, respectiv, cu Universitatea de Administrare Publică. Am încheiat cu Banca Mondială și proiectul în învățământul superior, în cadrul căruia, peste 30 de milioane de dolari vor fi investiți în următorii cinci ani în sistemul învățământului superior din

Republica Moldova. Cei trei piloni pe care se axa reforma ea fost începută și noi mergem conform unui grafic prestabilit. Am văzut acuma care este admiterea la universități și acuma, luna noiembrie și decembrie, sunt decisive, din moment ce se elaborează bugetul pentru anul viitor. Eu, în permanență, am fost împotriva mișcărilor astea represive care vin de sus – numai prin discuții constructive și în evidențierea unei anumite realități. Dacă nu ai studenți la o universitate, sunt 80 de studenți, de tot, și ai rector, prorector etc., cum poți să reziști? Reieșind din aceasta, trebuie să fie și o voință, și o viziune asupra lucrurilor.

E.L.: O părere a Dvs. despre ceea ce se întâmplă în cultură, și o să pornim de la situația după incendiul de la Filarmonica Națională.

I.Ș.: Problema Filarmonicii este una prioritară pentru Ministerul Educației, Culturii și Cercetării. Eu vă asigur că resursa financiară va fi identificată, însă toate lucrurile nu le poți face peste noapte. Primii pași au fost făcuți de către colegii de la Ministerul Economiei, de la Ministerul Educației, Culturii și Cercetării. Discuțiile cu proiectanții din construcție, cu arhitecții vizavi de starea clădirii, fiindcă problema viitoarei Filarmonici o să fie, la un moment dat, a întregii societăți și noi vom face dezbateri publice vizavi de acest subiect. Dar inițial trebuiau să fie demolate aceste ruine și ceea ce este demolat să fie scos.

E.L.: Decizia e că rămâne aceeași locație, nu se schimbă?

I.Ș.: Toate deciziile le luăm treptat. Prima – trebuie să ne clarificăm ce facem cu toate deșeurile rămase, al doilea – ce e cu peretele acesta, cât este el de viabil pentru a construi ceva în jurul lui. O să fie discuții în societate. Noi o să invităm, în calitate de minister, la această discuție oameni de cultură, arhitecți etc.

E.L.: Deci, e greu de spus când ar putea să se deschidă ușile acestei instituții?

I.Ș.: La moment, nu putem să spunem. Eu îmi doresc cât mai repede, dar în privința resursei financiare, nu cred că aceasta este problema principală.

E.L.: Se găsesc, da?

I.Ș.: Filarmonica este un simbol al Republicii Moldova și pe mine m-a bucurat că din primele momente când s-a întâmplat, am avut sprijinul și

sunetul din partea dlui ambasador Michalko, din partea a foarte multă lume bună.

E.L.: Delegația UE organizează acum un concert de binefacere ca să se adune fonduri pentru reconstrucția Filarmonicii.

I.Ș.: Noi trebuie să avem, pentru noi, pe interior, o claritate și să discutăm cu partenerii noștri, să identificăm banii din buget, dar aceasta este o prioritate. Filarmonica a fost un simbol pentru Republica Moldova. Câtă lume bună din domeniul culturii au fost crescuți în Filarmonică!

E.L.: Așa e. Situația din teatru cum o descrieți?

I.Ș.: Știți, pentru teatru noi luptăm fix așa ca pentru școală, pentru a nu închide teatrele, dar situația tot este una diferită. Lecția care a fost învățată din luna martie și până în iunie, și în domeniul culturii, este aceeași. Oamenii de cultură au nevoie de public, exact cum publicul are nevoie de artiști, în teatru... Și mă bucură că a fost o mobilizare fără de precedent nu numai din partea teatrelor, dar și din partea muzeelor, a bibliotecilor, care au organizat multiple evenimente culturale pe perioada pandemiei, pentru a menține această legătură cu publicul, dar, pe de altă parte, uitați-vă acum la „Luceafărul", spectacolul *Tata*, montat de Sambriș, un spectacol extraordinar la teatrul „Eminescu", acum câteva zile, *Hamlet în sos de picnic*. Și atunci când intri în sală și vezi acest spectacol, simți și acest puls. Dar, în condițiile în care va apărea un focar, trebuie să respectăm întru totul deciziile Comisiei Excepționale de Sănătate Publică, pentru că punem sănătatea pe prim plan.

E.L.: Dar și faptul că spectacolele au fost online, să știți că a ajutat foarte mult.

I.Ș.: Un experiment am făcut în acest an pentru prima dată cu *Descoperă Moldova*. Între Paști și Blajini, noi nu am renunțat la studii, dorind să încheiem la timp anul școlar, am renunțat la vacanță. Inclusiv din punct de vedere epidemiologic. Vreau să vă spun că am avut un succes nemaipomenit din partea profesorilor și am observat aceasta coeziune între tot ce înseamnă cultură și educație, cu directori de muzee: Muzeul de Artă, în special, Muzeul de Istorie, Muzeul de Etnografie, de la Orheiul Vechi; spectacole organizate de către colegii de la Moldova-Concert până la Teatrul de Operă și Balet. Teatrele au pus spectacole, ceea ce vorbiți Dvs., și pentru mine asta a fost foarte important.

E.L.: Un alt colac de salvare pentru această perioadă de pandemie de COVID-19 a fost digitalizarea bibliotecilor, un program finanțat din afară și care s-a arătat că a avut un mare succes.

I.Ș.: Aveți perfectă dreptate, dna Valentina, și este continuarea unui proces început, dar, sper eu, după investițiile care au fost făcute de Guvernul Japoniei, spre exemplu, în Biblioteca Națională, de către alți parteneri ai noștri. Sper acest proces să fie intensificat și cuvântul *alături* este caracteristic nu numai pentru domeniul educației, pentru domeniul culturii, ci pentru toate domeniile care țin de competența MECC. Aș vrea să dau un exemplu. N-am să uit niciodată când biblioteca de la Filarmonică a fost adusă la Biblioteca Națională. Eram împreună cu dna Svetlana Bivol...

E.L.: Se fac și lucruri frumoase, totuși...

I.Ș.: Colegii, bibliotecarii, să vedeți cu câtă pasiune, în condiții foarte complicate, uscau aceste foi, selectau ceea ce trebuie să rămână. Fiecare era cu mască anticovid, în condițiile nocive în care activau.

E.L.: În cercetare, ce situație avem astăzi?

I.Ș.: Să închei cu domeniul culturii. Principalul e că am putut să păstrăm salariile pentru cei din domeniul teatrului, din domeniul muzeelor, din domeniul bibliotecilor. Și aceasta va fi una din predilecțiile noastre principale până la sfârșit. Indiferent cum vor evolua lucrurile, schimbări radicale nu vor fi. În domeniul științei. Suntem în ajunul Zilei Științei, situația cercetătorilor e la fel de complicată ca situația oamenilor din societate. Avem puțini tineri, de acum, care rămân în sistem. Eforturile noastre trebuie să fie îndreptate spre a păstra colaboratorii tineri și spre a-i stimula. Credeți-mă, nu doar în calitate de ministru, ci și ca fost decan de facultate, ca cercetător, este o muncă foarte complicată. Și aici, aș fi vrut să atenționez inclusiv politicul: dacă nu cunoști o lume, nu înseamnă că ea nu există.

E.L.: Faceți aluzie la ceea ce s-a întâmplat?

I.Ș.: Nu fac nicio aluzie, am lansat o teză, privind anumite lucruri preconcepute, că eforturile cercetătorilor nu sunt pe potriva stimulentelor pe care le-ar putea avea economia. Eu cred că cu atenție maximă trebuie să mergem la reformă în continuare în domeniul științei, și să nu uităm că bogăția noastră principală sunt oamenii.

E.L.: Tragem trei concluzii: în primul rând, să nu fie politizată educația, asta o aud foarte des, unde nu aș poposi, într-o deplasare, toată lumea e pentru aceea ca să fie depolitizată școala. Al doilea: costul pentru investițiile în educație va fi mult mai mare și banii aceștia trebuie să fie identificați. Și a treia, care să fie? Va avea de suferit calitatea educației, ținând cont de această pandemie?

I.Ș.: În legătură cu a doua, pe măsura investițiilor care vor fi făcute, o să sufere mai puțin. Dar aveți perfectă dreptate la toate trei momente. În ce privește depolitizarea, a fost un credo al meu... Atât profesorii, cât și elevii pot să aibă opțiunile lor politice, în afara școlii. Dar influența factorului politic, indiferent ce partid se află la guvernământ, trebuie să fie zero. Lăsați școala și instituțiile de învățământ în pace.

E.L.: Des reapare în actualitate problema identitară și iarăși se face trimitere, ce limbă se studiază, română, moldovenească; articolul 13, buclucaș, din Constituție, cine suntem, de unde venim și, iarăși, politicienii încearcă să capete capital politic în baza acestei probleme identitare.

I.Ș.: Dna Valentina, întrebarea în cauză politicienii trebuie s-o lase la o parte. S-o lase la o parte, pentru că oamenii de știință s-au pronunțat asupra problemelor legate de limbă. Este imposibil să vorbești despre istoria Basarabiei fără a vorbi de istorie în contextul spațiului românesc, în general, toate astea se folosesc numai în scopuri speculative. Dacă observați, aceste probleme apar în perioadele foarte complicate, când nu merge ceva în economie. Eu sunt pentru aceea ca să construim împreună, dar să construim un viitor european pentru Republica Moldova. Și să lăsăm aceste lucruri, care vor fi în permanență, vor fi speculate. Dar să lăsăm școala în pace, elevii, profesorii. Din contra, educarea într-un spirit critic al elevilor, pentru mine contează azi mult mai mult. În special, la lecțiile de istorie. Și aici depinde foarte mult de măiestria profesorului. Nici profesorul nu poate să-și impună punctul său de vedere. Pentru că are copii, pe care trebuie să-i modeleze, cărora trebuie să le dea un exemplu. Dar iată cum să facă acest lucru? Facem acum, cu sprijinul partenerilor noștri europeni, chiar săptămâna trecută, împreună cu ambasadoarea Germaniei am avut un seminar pentru 20 de profesori de istorie, care au fost selectați din Republica Moldova, elita profesorilor, în care au văzut multe manuale care există în Europa, un manual făcut împreună cu colegii din Polonia

și Germania, o perioadă îndelungată. Lecțiile istoriei trebuie permanent învățate și acest proces de elaborare de manuale, de elaborare de concept este un proces continuu. Nu există variante ideale.

E.L.: Un fost ministru al educației din România este consilierul Dvs.?

I.Ș.: Da, este consilier din partea UE, dl Daniel Funeriu, cu care avem o relație foarte bună, și Domnia sa, fiind nu numai expert în politici educaționale, dar și în calitate de ministru, de câte ori am nevoie, îl telefonez și discutăm. Discutăm nu pentru a ne complace, înțelegând gravitatea situație, dar spiritul critic și pragmatic al dumnealui, în momentele complicate îmi ajută mult. Și aceasta se întâmplă și sâmbăta, și duminica. Nu vreau să preamăresc aceste lucruri, dar în perioada din martie și și până în noiembrie am muncit foarte mult, și cu echipa de la minister, și cu colegii din teritoriu. În acest război numai așa putem să învingem.

Notă: Stilul și, în mare parte, ortografia sunt expuse în corespundere cu varianta audio a materialului.

„NU ZIDURILE FAC O ȘCOALĂ, CI SPIRITUL CARE DOMNEȘTE ÎN EA”*

Redacția: Stimate Domnule Ministru, în sfârșit, elevii au revenit în băncile școlii. E o bucurie mare pentru ei, pentru cadrele didactice, pentru bibliotecari, pentru părinți...

Igor Șarov: Sigur este o mare bucurie, un lucru așteptat de noi toți, pentru că cea mai bună formare a personalității se realizează totuși la nivel de interacțiune directă a tuturor actanților educaționali alături de discipolii lor, în contextul căreia se stabilesc cele mai eficiente parteneriate, cele mai trainice relații interpersonale.

Red.: Privitor la pandemie, sunt sigur că, pe viitor, instituțiile de educație din țară nu vor slăbi nici pe o clipă măsurile de precauție pe acest segment...

I.Ș.: Evident, pentru noi toți, sănătatea este o prioritate. Din acest considerent, în cadrul desfășurării procesului educațional, ne vom consolida în continuare, vom monitoriza situația și condițiile epidemiologice din toate instituțiile de învățământ, în scopul asigurării unui mediu sănătos pentru toți copiii din țară.

Red.: După părerea dvs., ce ar trebui schimbat în sistemul educațional pentru a-i motiva pe elevi să învețe mai bine?

I.Ș.: Chiar dacă suntem într-o avalanșă de schimbări în toate domeniile de activitate ale societății, inclusiv domeniul educațional, vom continua să susținem, să motivăm și să convingem întreaga comunitate de elevi din țară, că indiferent de toate provocările care se răsfrâng asupra sistemului, să nu înceteze să-și formeze o personalitate desăvârșită, flexibilă și capabilă de autodezvoltare în scopul integrării optime în societate. Un lucru care mi se pare esențial este că instituțiile de învățământ respectă Planul-cadru și elevii studiază exact cum se întâmplă în fiecare an – aceleași discipline bazate pe curriculumul școlar. Deci, motivația învățării trebuie menținută, iar rolul sistemului este să-și canalizeze la maximum eforturile

---

* Interviu publicat în revista „NOI”, nr. 10, octombrie 2020, p. 14-15, 24, realizat de Valerie VOLONTIR.

pentru a nu diminua importanța studiilor. Elevii trebuie să conștientizeze că manualele școlare se cuvine să fie cărțile de căpătâi.

Red.: Domnule Ministru, cu regret, în această vară copiii au avut mai puține posibilități de a se odihni...

I.Ș.: Da, cu părere de rău, prin interacțiune directă copiii nu au reușit să beneficieze de o vacanță autentică la tabere, în excursii sau în activități cu familia la mare sau la munte. Ținând cont de situația pandemică din țară, aceste activități au fost limitate. Ceea ce ne-am putut permite au fost doar activitățile în mediul on-line. Copiii au avut diverse oportunități, participând la concursuri de pictură, recitaluri, festivaluri muzicale, tabere de vară on-line captivante printr-o vastă varietate de activități interactive. Ne dăm bine seama că riscul aflării copilului în mediul virtual este mare. Vacanța copiilor a fost în acest an mai săracă, dar, din câte știu, majoritatea au petrecut-o cu folos: și-au întremat sănătatea, au citit, și-au ajutat părinții în gospodărie...

Red.: Azi nu toți elevii dispun de condițiile necesare pentru a obține cunoștințe profunde. Ne confruntăm cu mai multe probleme în școlile rurale (lipsa de specialiști, lipsa de echipament tehnic, lipsa caselor de creație, a școlilor sportive; multe instituții nu dispun de un bloc sanitar în clădirea de studii...). Ce ar trebui să întreprindem pentru a acorda copiilor de la sate șanse egale cu cele ale orășenilor?

I.Ș.: Sigur, este nevoie de o consolidare complexă a mai multor structuri, pentru a rezolva problemele apărute, dar, împreună cu echipa MECC, ne străduim să găsim soluții, pentru ca toate instituțiile din țară să poată oferi servicii educaționale de calitate. După cum cunoașteți, Guvernul a realizat câteva înlesniri importante legate de satisfacerea unor nevoi de bază ale tinerelor cadre didactice, ce se vor încadra în câmpul muncii în instituțiile publice din sate. Referitor la echipamentul tehnic: aproape 20.000 de calculatoare urmează să ajungă în localități, inclusiv rurale, până la sfârșitul acestui an. Pe parcursul anului 2020, din bugetul administrației publice locale și al instituțiilor de învățământ au fost achiziționate 2.216 unități de tehnică de calcul, încă 11.500 de laptopuri vor fi achiziționate prin intermediul Proiectului Reforma învățământului în Moldova. Alte 2.500 de laptopuri achiziționate de Guvern vor ajunge chiar luna viitoare. În cadrul Campaniei Naționale Donează un computer pentru educație

s-au recepționat până în acest moment 1.136 de computere, laptopuri și tablete și sper că mai urmează. În ceea ce privește renovarea școlilor, prin intermediul Proiectului Reforma învățământului în Moldova, au fost sau sunt în proces de renovare 23 de școli de circumscripție, adică anume acele școli și gimnazii, în mare parte din sate, care au fost fortificate pentru a fi frecventate de copiii din mai multe localități învecinate. Acolo putem vorbi despre unele condiții chiar mai bune decât în orașe. Cu părere de rău, mai sunt câteva sute de școli în zonele rurale cu blocurile sanitare afară și îmi prezint scuzele în fața acestor copii că au ajuns în secolul 21 cu asemenea condiții. Cert este că împreună cu autoritățile locale încercăm să găsim soluții pentru a rezolva această problemă ignorată de zeci de ani.

Red.: Școala le predă elevilor matematică, chimie, istorie.., dar prea puțin îi învață să cugete liber, să devină oameni de sine stătători și nu le oferă o pregătire psihologică bună...

I.Ș.: Vă amintiți orele de matematică de care pe alocuri se temeau mulți dintre noi? Sau cele de istorie, pe care mulți le considerau dificile, pentru că păreau un șir nesfârșit de ani și domnitori pe care nu îi cunoșteam? Spre exemplu, finlandezii au eliminat aceste temeri. În centrul școlii lor nu este materia, ci elevul. Tocmai din acest considerent ne axăm pe educația centrată pe copil – cel ce învață, promovând dezvoltarea personală a fiecărui elev în parte, care include activitățile și experiențele ce au ca scop final îmbunătățirea stării de conștientizare, dezvoltare a talentelor și abilităților personale, îmbunătățirea calității vieții și contribuirea la realizarea aspirațiilor și visurilor personale.

Red.: Care sunt, în opinia dvs., cele mai bune modele de învățământ preuniversitar din lume și cum ar putea fi implementate acestea la noi?

I.Ș.: Modelul sistemului de educație din Finlanda este apreciat și la noi. Promovăm ideea prin care școala nu mai este locul unde copiii merg pentru că trebuie. Este însă spațiul comuniunii spirituale și atitudinale, locul unde elevii abia așteaptă să-și reîntâlnească colegii de clasă și profesorii. Din practica acestei țări ne interesează ca în loc de lecții aride, copiii să aibă parte de discuții captivante și experimente care îi țin departe de plictiseală și rutină. Dacă este să analizăm Franța din punctul de vedere al educației, atunci aflăm că douăsprezece milioane de elevi au început și

ei anul şcolar sub semnul schimbărilor. Francezii şi-au regândit la modul cel mai serios reţeaua de clase. Astfel, la ciclul primar vor să aibă clase alcătuite din 12, maximum 14 elevi. Astfel, în acest proces de regândire prioritatea educaţiei nu trebuie să se întâmple doar în vorbe, investindu-se enorm în acest sens. Să pornim de la simpla întrebare: câte blocuri de locuit s-au construit în ultimii 20 de ani şi câte şcoli? Oare nu este nevoie de instituţii de educaţie pentru familiile care au achiziţionat case în aceste blocuri? Prin urmare, avem de gândit serios. Iar voinţa politică trebuie să ancoreze anume în această zonă. De asemenea, în contextul calităţii instituţiilor de învăţământ, sunt imperios necesare găsirea şi implementarea unor soluţii viabile pentru descongestionarea claselor supraaglomerate. Ar fi bine să urmăm ideea de multiplicare a şcolilor bune. Deschiderea filialelor de şcoli care au fenomenul supraaglomerării în alte sectoare ale municipiilor sau chiar în alte localităţi. Filialele pot fi deschise pe baza şcolilor care au o ofertă „săracă" de competenţe şi cu un rating scăzut.

Red.: În ce relaţii e Ministerul Educaţiei, Culturii şi Cercetării din ţara noastră cu Ministerul Educaţiei şi Cercetării din România?

I.Ş.: Ministerul Educaţiei şi Cercetării din România este unul dintre principalii parteneri strategici ai Ministerului Educaţiei, Culturii şi Cercetării – minister cu care dezvoltăm, de aproape trei decenii, relaţii de cooperare bazate pe principii de parteneriat, interes şi respect reciproc. Ministerul Educaţiei şi Cercetării şi, de fapt, Guvernul României au susţinut domeniul educaţiei din Republica Moldova prin numeroase proiecte importante pentru sector, cum ar fi programul de burse pentru tinerii din ţara noastră, proiectul de renovare a grădiniţelor, care este o istorie de succes pentru parteneriatul moldo-român, donaţiile de autobuze şcolare, formarea continuă a cadrelor didactice din învăţământul general şi superior, taberele de vară pentru elevi şi studenţi, dar şi asistenţa metodică pentru o serie de dimensiuni importante din educaţie: asigurarea calităţii în învăţământ, elaborarea Cadrului Naţional al Calificărilor, promovarea reformelor în învăţământul secundar profesional, învăţarea pe parcursul întregii vieţi, acreditarea programelor de studii etc.

Red.: Unii elevi, care nu prea străluceau la carte, au ajuns mai apoi buni întreprinzători: businessmeni, şefi de firme, directori de întreprinderi, chiar miniştri şi deputaţi. Alţi elevi, care au luat în

școală note bune și foarte bune, abia de se descurcă în viață. Cum explicați acest fenomen?

I.Ș.: Știți, câteodată viața ne oferă experiențe inedite, lecții ieșite din comun. Or, individul reflectă asupra dezvoltării personale și profesionale prin implicarea în procesul de învățare permanentă, care contribuie nemijlocit la îmbunătățirea performanțelor. Este necesar să înțelegem că abordarea pragmatică a învățării este mult mai importantă decât studiul științific. Prin urmare, cei care ajung oameni de succes au competențe acțional-strategice, care uneori primează domeniului cognitiv. De aceea, în prezent această competență este pe larg abordată metodic, dar în același timp insistăm asupra unor modele de comportament pe care le furnizează disciplinele noi sau actualizate: Dezvoltarea personală și Educația pentru societate. Aspectul cognitiv al competențelor ne interesează mai mult ca niciodată, adică îl învățăm pe elev să ajungă la comportamente, nu doar la cunoștințe. Or, aici este binevenit să spunem că o competență înseamnă ce știi să faci cu ceea ce știi.

Red.: Vă deplasați des prin țară, prin școli. Ce întrebări vă adresează, de regulă, elevii?

I.Ș.: Desigur, sunt omul cu sufletul deschis către breasla pedagogică, către elevi, părinți. Sunt încântat când tinerii adresează întrebări Ministerului. Doar așa reușim să identificăm cele mai importante subiecte, probleme, fie prin intermediul întrevederilor, fie prin linia verde creată de MECC, după care neapărat venim cu sesizări, reacții sau soluții, implementate prin acțiuni concrete. Elevii doresc să afle despre modalitatea de desfășurare a examenelor, să sesizeze ce ar vrea să învețe pe viitor, cum ar fi bine să se comporte cu ei profesorii, necesitatea majorării numărului orelor practice. Unii copii solicită profesori mai competenți, iar alții ne mărturisesc cât de greu le este în familie. Avem însă și copii care își exprimă satisfacția de succesele lor școlare. Primim în corespondență mulțumiri pentru organizarea unor concursuri naționale sau proiecte educaționale, cum ar fi Descoperă Moldova, lansat în perioada vacanței de Paști, care a fost apreciat mult de elevi și s-a bucurat de o largă implicare.

Red.: Să ne transpunem în anii dvs. de școală. Vă implicați în activitățile extracurriculare?

I.Ș.: Eram pasionat de șah, fotbal. Cu mare drag jucam baschet, fiind căpitanul echipei școlare. De asemenea, eram și am rămas fascinat de lectură, multă lectură. Provenind dintr-o familie de pedagogi, permanent mi-a fost cultivată dragostea față de activitatea școlară și extrașcolară, care a contribuit la formarea personalității mele.

Red.: Atunci când ați mers la studii la Chișinău, vă amintiți ce sfaturi v-au dat părinții, bunicii?

I.Ș.: Întotdeauna am fost susținut în adoptarea unor acțiuni sau în luarea anumitor decizii. Fapt care m-a ajutat nu doar să visez, dar și să-mi trăiesc visurile.

Red.: Mai mențineți legătura cu foștii dvs. colegi de clasă și de școală?

I.Ș.: Sigur, cu drag apreciez prieteniile unor colegi, care au rezistat tuturor schimbărilor timpului. Le mulțumesc din suflet pentru respectul și susținerea necondiționată în anumite clipe fie de bucurie, fie de tristețe.

Red.: Ne interesează mult dacă ministrul Igor Șarov mai găsește timp pentru lectură, teatru, plimbări, întâlniri cu rudele, prietenii?

I.Ș.: Pentru lectură reușesc să-mi fac timp, dar pentru celelalte activități mai puțin. Este vorba de solicitarea intensă datorată axării plenare pe activitatea Ministerului.

Red.: Domnule Ministru, ce le doriți elevilor în acest început de an de studii?

I.Ș.: Dragi elevi, cu emoție și dor vă urez. Bine ați revenit în școală! Cu o deosebită emoție, pentru că bucuria revederii în acest an este una aparte, marcată de dificultatea momentului pe care-l traversăm și care ne-a ținut fizic, atâta timp, departe unii de ceilalți. Cu mare dor, pentru că nostalgia anilor de școală se strecoară an de an, de 1 septembrie, în sufletul adulților de astăzi, transpunându-i, imaginar, în elevii care au fost ieri. Vă sunt recunoscător, dragi copii, pentru ocazia de a redescoperi, alături de voi, bucuria conectării la cea mai frumoasă experiență – cea a cunoașterii lumii, sub toate aspectele ei. în egală măsură le sunt recunoscător și dascălilor voștri, care au înțeles să transforme școala într-un mediu propice schimbului de idei, într-un loc al prieteniilor și al mentoratului. Pentru că,

așa cum spunea regele Ferdinand I, „Nu zidurile fac o școală, ci spiritul care domnește în ea". Fiți spiritul liber care să genereze schimbarea! Tuturor vă doresc un an școlar bun și rodnic, cu rezultate meritorii și alese împliniri sufletești!

Red.: În octombrie curent, se împlinesc 90 de ani de când a apărut primul număr al revistei „NOI" și 30 de ani de când publicația noastră a trecut la o serie nouă. Cu acest prilej, ce le doriți cititorilor noștri și echipei redacționale a revistei?

I.Ș.: Apreciez angajamentul civic și obiectivitatea echipei redacționale, care editează o revistă populară, o voce într-adevăr sinceră, de suflet, care unește și edifică copiii și adolescenții, care îi inspiră la crearea frumosului, prin fapte și cuvinte. Vă doresc să rămâneți la fel de speciali în inima cititorilor ca și până acum, să aveți în continuare elanul și inspirația necesare pentru a menține standardele de profesionalism pe care le-ați demonstrat în toți acești ani de activitate. Vă doresc să exercitați în continuare această misiune nobilă cu sentimentul rolului pe care îl aveți în opera complexă de educare a tinerei generații. Cu cele mai calde urări de bine, împliniri profesionale și sănătate, vă doresc mulți ani de succes în continuare!

„GRIJA MEA A FOST SĂ VĂ ȘTIU SĂNĂTOȘI, PROFESORI ȘI ELEVI, PROTEJAȚI DE RISCUL INFECTĂRII”*

Luni

5.00 – Trezirea!
Dimineţile din viaţa mea sunt aurul vieţii. Le ador.

La ora 6.00 intru la Casa Guvernului, ajung la etajul 4, la minister.
Tradiţional, semnez poşta. Responsabil şi calm.

La 7.30 particip la şedinţa cu prim ministrul. Suntem invitaţi 4 miniştri înaintaţi de Partidul Democrat.
Suntem informaţi despre demisie. Am mulţumit pentru colaborare. Ne dorim susţinerea reformelor iniţiate de minister.

Şi aici m-am prins că meditez. *Da, am auzit ceea ce ştiam. Ipotetic toţi venim cândva şi la un moment dat plecăm. Venim. Plecăm. Şi între aceste două evenimente încercăm să înţelegem. Probabil am înţeles multe sau urmează încă să le înţeleg.* Cred că două săptămâni îmi sunt necesare ca să reflectez.

Între timp, mă întorc la rutină. Pregătesc mesajul pentru Facebook adresat cadrelor didactice, oamenilor culturii, cercetătorilor, sportivilor şi tinerilor! Într-un cuvânt – CETĂŢENILOR!
Scriu ce simt: *Rămân, în continuare colegul Dvs...* Mă surprind că am căzut pe gânduri. Nu am timp pentru aceasta. Trebuie să spun aşa cum este.

Da, sunt gata să-mi pun întreaga pricepere profesională la propăşirea sistemului educaţional, menţinând credincios valorile naţionale şi cele europene, pe care le-am promovat în cadrul tuturor proiectelor educaţionale iniţiate de Minister.

Adaog, cu multă preţuire: *Pentru care am avut susţinerea majorităţii corpului profesoral din Republica Moldova.*
Subliniez gândul pe care l-am repetat de sute de ori: *În primul rând, grija mea a fost să vă ştiu sănătoşi, profesori şi elevi, protejaţi de riscul infectării.*

---

* Interviu difuzat la „Europa Liberă”, 14 noiembrie 2020, realizat de Victoria CUŞNIR, emisiunea „Jurnal săptămânal”.

Doamne, ce timpuri! Cuvintele acestea „virus, infectare, pandemie, COVID și altele" atât de repede s-au deprins în mințile noastre. Sper să scăpăm de dușmanul invizibil.

Da, am finalizat mesajul și am recunoscut că sunt *Amicus certus in re incerta.*

Mă grăbesc. Mai am activități. Am prezidat astăzi, 09 noiembrie, alături de Secretarul General al Ministerului Anatolie Topală și directorul Agenției Lilia Ivanov, ședința Consiliului Central de Coordonare a activităților de susținere a elevilor dotați. Principalul subiect abordat în cadrul ședinței de lucru a fost aprobarea Programului de susținere a elevilor dotați din învățământul general pentru anul 2021. Un alt subiect a vizat premierea atât a profesorilor animatori ai elevilor olimpici la nivel național, în anul de studii 2020-2021, cât și a elevilor deținători ai medaliilor, diplomelor de mențiune la olimpiadele internaționale și regionale, și a profesorilor animatori ai acestora. Totodată, în cadrul ședinței a fost aprobată componența nominală a Consiliilor Olimpice Republicane pentru anul de studii 2020-2021. Am subliniat că Ministerul Educației, Culturii și Cercetării și Agenția Națională pentru Curriculum și Evaluare întreprind toate măsurile necesare, reieșind din condițiile pandemiei, pentru organizarea și desfășurarea în siguranță a olimpiadelor școlare în anul de studii 2021, la toate etapele acestora, dar și a tuturor activităților incluse în Programul de susținere a elevilor dotați din învățământul general pentru anul 2021. Echipele olimpice ale Republicii Moldova au participat la 5 olimpiade și concursuri regionale și internaționale. Ca rezultat, echipele Republicii Moldova au obținut 17 de medalii și mențiuni, dintre care: 2 medalii de aur, 2 medalii de argint, 11 medalii de bronz și 2 mențiuni de onoare. Sunt mândru de echipele noastre.

Urmează întâlnirea cu sindicatele. A fost semnată Convenția Colectivă pentru domeniul cercetării, anii 2021-2025 (nivel de ramură). Documentul vine să protejeze salariații din domeniul Științei, Cercetării și Inovării. Colegii de la sindicate au apreciat și au confirmat că este cel mai de preț cadou adus, în ajunul Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Inovare, care este marcată pe 10 noiembrie.

Prezentarea noului ministru cu participarea primului ministru Ion Chicu. Emoționant și calm. Straniu. Dar cel mai important este că mă gândesc la activitatea școlilor în aceste condiții incerte. Mă mai gândesc la multe, uitându-mă la colegii mei din minister prezenți la eveniment.

Emisiunea *Punctul pe azi.* Constat că e prima emisiune după ce am transmis ștafeta, după ce nu mai sunt ministru, dar tot despre ce am făcut în calitate de ministru.

O întrebare la care am răspuns ferm: *Dacă mă văd mai departe în Educație…* Viața întreagă am activat la USM. Mă retrag în Cercetare și în activitatea Didactică. Anunț că voi participa la Concursul pentru funcția de rector al USM.

M-a sunat Mariana, sora mea. Este medic neurolog în Franța. Ce te poate întreba sora care este și medic? De sănătate, bineînțeles. Sunt mândru de Ea. Dar mai mult decât mândru, sunt recunoscător. Mariana mi-a salvat viața. Ceea ce sunt astăzi, se datorează ei.

Seara, am avut o întâlnire de adio cu cabinetul de miniștri cu care am conlucrat, cu participarea premierului. Neformală. I-am mulțumit primului ministru al Republicii Moldova Domnului Ion Chicu pentru susținerea totală a procesului de reforme inițiate în această scurtă perioadă, reforme care indiferent de guvernele care vor urma trebuie obligatoriu să fie susținute, altele care au fost pregătite urmează să fie inițiate.

Ajung acasă aproape de 23.00. În cele 251 de zile de la minister, mai devreme am venit doar de câteva ori.

Marți

Am întrerupt, în februarie, vizitele la clubul sportiv. După o pauză îndelungată de 275 zile, am revenit pentru prima dată. Bucuros de întâlnirea cu prietenii pe care nu i-am văzut mult timp. Gândurile oricum sunt la colegii de la minister și la ultima vizită pe care urmează s-o întreprind.

Revin la minister. Întâlnire cu Doamna Ministru. Discuții despre reformele inițiate, perspective asupra continuării acestora.
Rămas bun de la colegi. Emoții. Diferite. Inclusiv lacrimi. Reciproce. Plâng împreună cu Doina și Cristinele. Cuvântul *Împreună* a fost cuvântul-cheie folosit pe parcursul întregii perioade a mandatului de ministru. O echipă extraordinară a MECC, care va rămâne în inima mea. Vă mulțumesc din suflet, dragi colegi, pentru efortul Dvs. pe parcursul acestei perioade complicate.
Discuții cu Mariana Marin. Îngerul meu păzitor.

Pregătirea raportului. La ce mă gândesc? *Este necesar raportul? Dar am promis. De fapt, l-am scris din 16 martie, din prima zi a venirii la Minister.*

Când ai încredere în echipă, raportul se scrie lesne, pentru că în condiții nesigure am avut fiecare zi ca ultima.

Da! Și am început Raportul astfel:
Responsabilitatea de demnitar de stat recent demis din funcție mă obligă să vă prezint Raportul de activitate a echipei ministeriale conduse de ministrul Igor ȘAROV în perioada 16.03.2020 – 09.11.2020, o perioadă destul de grea având în vedere, în primul rând, situația pandemică.
Consider că toți subiecții educației, culturii, sportului – elevi, profesori, cercetători, lucrători din domeniul culturii și sportului, oameni de cultură etc. – trebuie să cunoască rezultatele muncii noastre în cadrul MECC.
Indiferent de culoarea politică, de ambiții și de interese, educația, cultura, sportul trebuie să fie prioritare în societatea noastră, idee care ne-a călăuzit activitatea. Din 2014, învățământul din Republica Moldova este într-un proces de modernizare. Asigurarea continuității de către noua conducere a MECC trebuie să fie una dintre priorități.
Dragi colegi, profesori, rămân, în continuare colegul Dvs., care-și va pune întreaga pricepere profesională la propășirea sistemului educațional, menținând credincios valorile naționale și cele europene, pe care le-am promovat în cadrul tuturor proiectelor educaționale inițiate de minister și pentru care am avut susținerea majorității corpului profesoral din Republica Moldova. Vreau să mulțumesc partenerilor internaționali care ne-au sprijinit atât financiar, cât și la nivel de expertize, consultații.

Ajung acasă mai degrabă de ora 18.00.
Nu-mi vine să cred. Îmi revăd cei trei nepoți, fiul întors din Germania, ginerele. Familia este totul pentru mine. Pregătesc un frigărui. Masa în familie. O privesc pe Sanda. Este cea care m-a susținut în toate, începând cu anul 1988. Și recunosc, dragostea este cheia tuturor realizărilor familiei noastre. La ce mă gândesc? *Viața te încearcă, dragostea te așteaptă.*

Miercuri
Dimineața – la Facultate. Revenirea la Alma Mater!
Întâlnire cu colegii de la facultate. Discuții despre situația de la USM, perspective în dezvoltarea instituției.
Întâlnire cu Gheorghe Erizanu. Discuție între doi intelectuali. Despre carte, politică, viață.

Ne cunoaștem de-o viață. În anul 1984, absolvind școala cu medalii de aur, am fost înmatriculați la Universitatea de Stat din Moldova. Între timp, cât mai aveau și alte evenimente de admitere, administrația universității ne-a organizat o muncă la construcția blocului central al USM. Cu Gheorghe, am participat la această experiență și de atunci s-a cimentat nu doar blocul universității, dar și o prietenie pe viață. Apreciez spiritul critic al prietenului, publicistului, editorului – Gheorghe Erizanu.

Întâlnirea cu Ambasadorul Poloniei Bartlomiej Zdaniuk. Felicitări cu ocazia Zilei naționale a Poloniei. Discuții despre proiecte. Un mare prieten al Republicii Moldova.

Ședința Biroului executiv al Partidului Democrat. Discuții privind apropiatele alegeri prezidențiale.

Analizez materialele ședinței de guvern. Citesc despre realizarea primei. În perioada mandatului de ministru al Educației, Culturii și Cercetării m-am convins pentru a nu știu câta oară că cea mai valoroasă resursă a Republicii Moldova sunt oamenii. Acesta a fost crezul meu în baza căruia mi-am trasat obiectivele de activitate, unul dintre ele fiind acordarea premiului anual angajaților din domeniile de competență ale ministerului.

La finalul acestui mandat sunt împăcat. Am avut multiple discuții cu Primul ministru pe parcursul întregii perioade de mandat, cu colegii de la sindicate. Guvernul a aprobat acordarea premiului anual angajaților din sectorul bugetar pentru rezultatele activității în anul 2019.

Cristina mă întreabă cum simt. Eu, la rându-mi, o privesc și mă gândesc: ce înseamnă să fii tată de fiică și să fii mândru!

Și seara parcă sunt împăcat. Meditez totuși la două dileme: sunt fericit sau nefericit? Și îmi spun că probabil dacă n-aș fi trecut *prin încercări nu-mi meritam fericirea și că trebuie să mă bucur de lume așa cum e ea, viața devine mai frumoasă.*

Joi

Mă trezesc dimineața. Îmi pare rău că nu pot cu regularitate să merg la sport pentru exerciții. Astăzi nu este o excepție.

Aproape în fiecare dimineața, vorbesc cu Eugen și Rodica Ursu de la București. Prietenii mei de-o viață. Îmi pare rău că perioada covid-ului ne-a lipsit de întâlnirile noastre tradiționale în care am re/descoperit România și Moldova în tot farmecul lor.

Primesc un mesaj de la Anna Akhalkatsi, directorul Oficiului Băncii Mondiale în Republica Moldova, în care îmi mulțumește pentru colaborarea frumoasă cu Banca Mondială și pentru sufletul depus în proiect. A fost o colaborare excepțională cu echipa bine pregătită a Proiectului PRIME, în frunte cu Sergiu Harea.
Mă gândesc că un mare noroc în aceasta perioadă am avut de partenerii noștri de dezvoltare, cărora trebuie să le mulțumim. Se pare că nu-i apreciem la justa valoare. Adesea spunem una și facem alta. Oricum, viitorul nostru european este inevitabil.
Datorită Guvernelor, țărilor donatoare, agențiilor de dezvoltare, organizațiilor filantropice, părților interesate locale putem dispune de mijloacele și șansa de a transforma această criză într-o oportunitate. Cu toate că am fost luați prin foarte mare surprindere și nepregătiți pentru transformarea de peste noapte a sistemului de învățământ, am fost ajutați de partenerii externi la fața locului, au acționat rapid pentru a aborda problema, fapt pentru care le mulțumesc enorm.

Am postat Raportul. Ce să zic? Lumea îl aștepta. Am înțeles din comentariile pe care le-au plasat și din aprecierile pe care le-au dat.
Analizăm cu Mariana Marin impactul. Înțelegem multe. Avem ce spune, dar ne înțelegem pe tăcute. Viitorul ne prezice că avem mult de lucru.

Vineri
Merg pe jos spre Universitate. Mă roiesc gândurile.
Decizia de a candida la funcția de rector al celei mai prestigioase instituții de învățământ superior din Republica Moldova – Universitatea de Stat din Moldova – vine din cunoașterea, înțelegerea și asumarea pe deplin a situației existente în sistemul de învățământ național, în general (din postura de ministru al educației, culturii și cercetării) și a USM în mod special, dat fiind faptul că devenirea mea profesională s-a realizat în cadrul acestei instituții. Astfel, întreaga mea experiență are ca scop atingerea unui obiectiv clar: modernizarea intensivă a tuturor structurilor instituției care va duce, în final, la racordarea acesteia la nivelul de calitate internațional. Doar în aceste condiții vom putea asigura pregătirea corespunzătoare a tinerilor specialiști capabili de o revigorare economică a țării.
Devotamentul pentru profesia de dascăl, experiența și abilitățile manageriale și, nu în ultimul rând, capacitatea de a aduna o echipă de oameni responsabili, gata să-și asume un lucru și să-l ducă până la capăt – toate reprezintă

atu-urile mele, care mă fac să fiu încrezător că pot atinge obiectivele propuse pentru dezvoltarea USM.

După aceasta, am participat la o emisiune realizată de *Radio Chișinău* cu Victoria Cușnir, pentru care am un respect. Discuțiile au oscilat între acțiunile din perioada COVID-ului, rectorat, problemele cinematografiei, cărții în Republica Moldova.
De fiecare dată, emisiunile sunt cele care îți permit să reflectezi, să faci o analiză proprie, să concluzionezi și să-ți trasezi anumite obiective. Emisiunile ne fac să fim consecvenți. Le mulțumesc, în gând, tuturor jurnaliștilor care m-au invitat la emisiuni. Au fost profesioniști și obiectivi.

La ce mă gândesc? Chiar dacă suntem într-o avalanșă de schimbări în toate domeniile de activitate ale societății, inclusiv domeniul educațional, este necesar să se continue susținerea, motivarea și convingerea elevilor din țară, că indiferent de toate provocările, care se răsfrâng asupra sistemului, să nu înceteze să-și formeze o personalitate desăvârșită, flexibilă și capabilă de autodezvoltare în scopul integrării optime în societate.
Dar și acum mă abat gândurile la colegii mei, profesorii, educatorii și învățătorii. Aceste vremuri pline de incertitudini sunt o năpastă pentru ei, au nevoie de multă afecțiune și încurajare. Sper, mesajele echipei noastre să se mențină.

Între timp, am ajuns și la întâlnirea cu Radu Rebeja. Un Om de foarte bun simț. Unul dintre cei mai buni fotbaliști din istoria fotbalului moldovenesc. Cu multă dragoste pentru domeniul sportului. Chiar dacă am plecat din minister, problemele sportului rămân pe agendă.

Discut telefonic cu Nicolae Botgros, starea sănătății căruia s-a îmbunătățit considerabil. Toată perioada aflării Domniei Sale în spital am fost în permanență informat de minunată echipă de medici de la Spitalul de Urgență, care au făcut imposibilul pentru a-l readuce la viață pe maestru. Mă închin în fața medicilor noștri pentru strădaniile/profesionalismul demonstrat în toata perioada pandemiei.

Discut cu Domnul Director al Teatrului „Mihai Eminescu", Petru Hadârcă. În sfârșit însănătoșit. Am avut emoții mari pentru prieten toată perioada, chiar dacă am sunat rar. Mă bucur enorm.
Vorbim despre teatru. Am o invitație joia viitoare la premiera spectacolului-lectură *INSULTAȚI. BELARUS(IA).* O voi onora obligatoriu. Sper, acum, să am posibilitatea să ajung mai des la teatru!

Mama. Discut cu mama la telefon. Mi-e rușine că nu o telefonez zilnic. Mă întreabă întotdeauna de sănătate. Îi răspund așa... ca un fiu. Mă simt copil în fața ei. Ce fericit sunt!

Imediat după aceasta, mă sună Cristina Țărnă cu o invitație la spectacolul montat de Mihai Țărnă, la „Ginta Latină". Am ratat de două ori posibilitatea de a viziona acest spectacol. De data aceasta, cu siguranță, voi fi prezent.

În după-amiaza zilei, am avut o discuție ca între prieteni cu președintele PDM, Pavel Filip și vicepreședintele Parlamentului Republicii Moldova, Monica Babuc. Am simțit nevoia, la acest moment, să le spun acestor oameni un cuvânt de mulțumire pentru încrederea și prietenia cu care m-au tratat și pentru conlucrarea în calitatea de vice-ministru, secretar general, iar ulterior și de ministru.

Îmi plac cifrele: 6 ani și 8 luni. Este, de fapt, o mica viață. Una în care s-au regăsit multe lucruri frumoase, pe care le-am realizat cu colegii mei, dar și mai multe încercări, greutăți și provocări pe care le-am depășit de asemenea împreună.

Dl Pavel Filip și Dna Monica Babuc, la fel ca și mine, au crezul că viitorul Republicii Moldova trebuie să fie în exclusivitate european. Totodată. împărtășim aceleași valori identitare, de credință și dragoste a neamului nostru, a limbii române, istoriei și tradițiilor noastre.

Și în acest moment de referință, când suntem în preajma alegerilor prezidențiale, am fost fericit să reiterăm împreună crezul și valorile noastre, care sperăm că începând de luni vor avea o dezvoltare mult mai accelerată.

Săptămâna mea de muncă o închei, discutând cu Dl Daniel Funeriu, Consilier al UE în domeniul educației, ministru al învățământului în România în perioada 2009-2012. A fost alături în această perioada complicată, pentru ce îi sunt profund recunoscător. Specialist desăvârșit în politici educaționale și un mare om al științei. Ceea ce conchid, este că vorbim despre un sfârșit de colaborare la minister și începutul unei lungi prietenii.

E vineri, seara, e data de 13 noiembrie. Nu mă gândesc la zi și la dată, dar mă gândesc la ce săptămână am încheiat.

Urmează ceva care te face să exiști, să lupți și să visezi! Cred în acest gând *Odată ce ai ales speranța, totul este posibil.* (Cristopher Reeve)

P.S.-1. Acasă. Merg la nepoțel. El mă cheamă să construim împreună o casă. Sunt responsabil, merg.
Între timp, geloasă, nepoțica mă ia la televizor să-mi pună desene animate. Eu, cuminte, trebuie să privesc.
Merg și la mezinul nepoțel. E încă mic. Dar îmi surâde. Și sunt fericit.
Sunt cu gândul la un pahar cu vin care pot să-l servesc la sfârșit de săptămână, după ce adorm nepoții.
Cu ginerele și prin... *Viber* – cu fiul, de care sunt mândru pentru realizările lui. E departe de casă ca și miile de basarabeni din diasporă!
Cred că mâine voi avea posibilitatea să fiu alături de bunul meu prieten, marele chirurg basarabean Grigore Tinica, pe care nu am reușit să-l felicit cu ziua de naștere.
Mulțumesc, *Europa Liberă,* că m-ați determinat să fiu atent la cum trăiesc, cum gândesc și încotro ne ducem... Recunoștință Dvs., pentru că, anume în această săptămână, ați fost cu mine!

P.S.-2. Acasă. Le mulțumesc, în gând, tuturor jurnaliștilor care m-au invitat la emisiuni.

Notă: Stilul și, în mare parte, ortografia sunt expuse în corespundere cu varianta audio a materialului.

„E NEVOIE DE CULTIVAREA UNEI ATITUDINI POZITIVE, DE RESPECT FAȚĂ DE PROFESOR...”*

Redacția: Domnule Igor Șarov, acum câteva zile încă vă mai aflați în funcția de ministru al educației, culturii și cercetării. Viața politică la Chișinău e imprevizibilă și iată că nu mai sunteți în Guvernul Chicu. Totuși, în perioada cât v-ați aflat în funcția respectivă ați demonstrat cum ar trebui să fie un ministru – demn de integritatea sa morală, intelectuală și profesională, responsabil de domeniul care i s-a încredințat. Mai mult, v-ați străduit să salvați sistemul învățământului de năpasta care a dat peste noi – pandemia COVID-19. Ce s-a dărâmat și ce s-a construit, trecând învățământul prin această vâltoare pandemică?

Igor Șarov: Dar n-a fost cazul să dărâmăm, mai degrabă am întărit și am construit în continuare! Sigur, este necesar în continuare să consolidăm forțele din partea tuturor structurilor pentru menținerea rezistenței sistemului educațional prin respectarea principiilor de bază ale redeschiderii instituțiilor de învățământ care vizează: asigurarea unui spațiu educațional și a unui mediu protejat; dezvoltarea unei culturi a încrederii, care înseamnă respectarea disciplinei, a atitudinilor etice și de respect față de profesori, elevi și părinți; informarea lor corectă și continuă. Doar împreună vom menține rezistența sistemului educațional, iar pentru aceasta trebuie să mobilizăm și să responsabilizăm la nivel național întreaga comunitate educațională. Din aceste considerente, echipa Ministerului Educației, Culturii și Cercetării a aprobat „Reglementările speciale privind organizarea anului de studii 2020-2021, în contextul epidemiologic de COVID-19, pentru instituțiile de învățământ primar, gimnazial, liceal și extrașcolar”. Am făcut-o în parteneriat cu Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale, care a elaborat „Instrucțiunea privind măsurile de protecție care trebuie aplicate pentru organizarea activității instituțiilor de învățământ primar, gimnazial și liceal în contextul COVID-19”. Întotdeauna provocările te fac mai puternic. Pentru noi ele au fost un real prilej de a progresa pe linia modernizării, iar eu sunt adeptul modernizării inteligente. Asta am

---

* Interviu publicat în revista „Natura”, 2020, nr. 11, p. 7, realizat de Gheorghe BUDEANU.

făcut: am construit împreună rezistența la crize, ca să repunem educația pe soclul demnității.

Red.: În afară de regimul de carantină, care sunt cele mai grave probleme ale actualului sistem de învățământ și cum ele pot fi rezolvate?

I.Ș.: Încă de la începutul mandatului meu de ministru, care a coincis cu închiderea școlilor din cauza pandemiei, am insistat în repetate rânduri că sănătatea noastră este acum prioritară și instituția de învățământ trebuie să asigure, în primul rând, acest deziderat. Doar vigilența și respectarea strictă a normelor de sănătate de către toți elevii, studenții, familiile și personalul educației, vor asigura protecția tuturor. Din această perspectivă, metodele de organizare a începutului anului școlar nu au fost asemănătoare celor din condiții normale de sănătate. Situația pandemică are un impact fără precedent asupra tuturor nivelurilor de educație și învățare nu numai la noi, dar și în întreaga lume, care a afectat nivelurile de învățământ preșcolar, primar, gimnazial și liceal, profesional tehnic și universitar. Pentru mulți elevi anul școlar a început cu perioada de recuperare la începutul lunii septembrie 2020, ceea ce înseamnă că unele conținuturi de învățare, planificate anterior, au fost realizate.

Prioritățile pe care le-am stabilit au fost următoarele:

– protejarea sănătății copiilor, elevilor, studenților, a cadrelor didactice și a personalului instituțiilor de învățământ;

– dezvoltarea spiritului de comunicare și informare din surse sigure în rândul elevilor, studenților, al cadrelor didactice, cât și al părinților;

– dezvoltarea educației digitale, ca o premisă pentru o școală modernă și sincronă cu cerințele timpurilor;

– includerea deplină a tuturor copiilor cu nevoi educaționale speciale.

Evident, învățarea la distanță prin intermediul internetului, televiziunii, radioului și altor tehnologii a reușit doar parțial să înlocuiască învățarea ce are loc în mediul școlar. Învățarea online a devenit un adevărat „colac de salvare" pentru învățământ, întrucât instituțiile tind să minimizeze posibilitatea transmiterii comunitare a virusului. O problemă adevărată o constituie lipsa accesului la tehnologii sau a conexiunii bune la internet, care reprezintă un obstacol în calea procesului de învățare continuă, în special – pentru elevii din familii defavorizate. Putem presupune în mod rezonabil că învățământul online pe o scară atât de largă reprezintă un sub-

stitut imperfect al învățământului față în față, având consecințe asupra diferitor grupuri de elevi. Învățământul la distanță nu necesită doar acces la echipament adecvat pentru tehnologii informaționale (IT) și conexiune la internet, disponibilitatea cărților și a altor materiale de învățare adaptate, dar și acces la dispozitive de asistență sau curricula adaptate pentru a permite participarea elevilor cu cerințe speciale și a face față necesităților lor de învățare.

Întrucât multe țări se află într-o asemenea situație, se întreprind eforturi de soluționare a efectelor negative ale COVID-19, reprezentând o oportunitate de a învăța unii de la alții. Datorită guvernelor țărilor donatoare, agențiilor de dezvoltare, organizațiilor filantropice, părților interesate locale, putem dispune de șansa să transformăm această criză într-o oportunitate. Cu toate că am fost luați prin surprindere și eram nepregătiți pentru transformarea de peste noapte a sistemului educațional, am fost ajutați de partenerii externi. Ei au acționat rapid pentru a aborda problema, fapt pentru care le mulțumim enorm. Sprijiniți de partenerii de dezvoltare, a fost elaborat un plan de răspuns la COVID-19, metodologii și regulamente pentru învățământul la distanță. MECC a lansat programe de instruire a profesorilor în domeniul învățământului la distanță, educației parentale pozitive, dar și tutoriale în format video și televizat pentru pregătirea de examenele naționale. Am mai elaborat și „Instrucțiunea privind organizarea asistenței psihologice copiilor/elevilor, părinților și cadrelor didactice pe perioada suspendării procesului educațional", ghiduri metodologice cu privire la modul sănătos de viață în perioada carantinei și, ulterior, am lansat un program de asistență psihologică pentru tineri, părinți, profesori și psihopedagogi. Ca să facem față lipsei echipamentului IT necesar și conectivității la internet, MECC a distribuit pachete educaționale pentru copiii cu dizabilități și pentru cei care nu au acces la tehnologii și materiale informaționale online disponibile gratuit pentru învățarea la distanță și educație parentală pozitivă pe durata pandemiei și a perioadei de redresare.

Red.: O să vă întreb franc: cunoașteți ce se întâmplă în școlile rurale? Ce se întreprinde din partea guvernanților pentru a repune școala în fruntea satului, pentru a educa respectul față de învățător, astfel ca orice părinte să-și scoată pălăria atunci când îl întâlnește pe ulițele satului pe dascălul copilului său?

I.Ș.: Aveți perfectă dreptate, copiii din mediul rural – unde accesul la internet și, în special, accesul la conexiunea pe bandă largă este mai limitat decât în mediul urban – reprezintă un alt grup vulnerabil. Familiile cu copii de la sate sunt mai afectate decât cele din mediul urban, deoarece au mai puține venituri disponibile pentru acces la dispozitive IT multiple. Aceasta ar însemna că copiii lor nu vor putea să urmărească lecțiile simultan, să își facă temele sau să interacționeze în mod regulat cu profesorii lor. E ceva relevant mai ales pentru copiii din comunitatea de romi. În R. Moldova ei deja sunt mult mai predispuși abandonului școlar. Lipsa unui echipament adecvat, cum ar fi calculatorul sau accesul la internet, gradul ridicat de analfabetism al părinților lor creează obstacole în plus în calea beneficierii de învățământul la distanță. Anume din aceste considerente am contribuit la dotarea instituțiilor de învățământ cu echipamente IT.

Dacă ne referim la prestigiul pedagogilor în societatea actuală, aș menționa că putem să-l consolidăm doar prin schimbarea atitudinii față de acesta, prin majorarea salariilor și prin crearea unor mecanisme de atragere a studenților la specialitățile de profil. Totodată, trebuie să dezvoltăm cadrul normativ care ar facilita inserarea în câmpul muncii a absolvenților din domeniu, inclusiv prin oferirea unui pachet social atractiv și garantarea unui mod de viață decent.

Cadrul didactic trebuie să fie un model în fața discipolilor săi, a părinților, în fața întregii comunități. În acest sens, un rol major îi revine factorului educațional-familial. Fiecare părinte își învață copilul în funcție de principiile pe care le consideră importante în societate și în viața de zi cu zi. E nevoie de cultivarea unei atitudini pozitive, de respect, față de Măria Sa Dascălul, față de învățător, care se dedică, pune suflet în formarea personalității tinerei generații. Îmi exprim respectul pentru acei părinți care știu să gestioneze relația cu cadrul didactic. Anume din aceste considerente MECC a inițiat Campania „Pledoarie pentru Pedagogie", în scopul promovării și menținerii prestigiului cadrelor didactice în societatea contemporană.

Red.: Sunteți un bun și cunoscut specialist în istorie. Considerați că în instituțiile preuniversitare și universitare este predată istoria adevărată a neamului nostru?

I.Ș.: Cu certitudine, astăzi trăim într-o lume interdependentă, interconectată. Se resimte o accelerare, nemaiîntâlnită în istorie, a derulării

în timp și în spațiu a fenomenelor social-economice, tehnico-științifice și culturale. Transformările social-economice petrecute în lume au adâncit implicații pe planul adaptării oamenilor la ele. Acestora li s-a adăugat ceea ce numim revoluția social-istorică, tehnico-științifică, cu consecințe benefice pentru înnoirea, într-un ritm rapid, a volumului de cunoștințe de care dispune omenirea, a circulației și utilizării informațiilor. Până nu demult, valorificarea istorică prin educație se realiza în familie, în comunitate, atunci când acestea își cunoșteau și își prețuiau valorile. Era o transmitere vie și firească, dincolo de orice scenariu educațional. În fața uneia dintre cele mai grave probleme cu care țara noastră se confruntă în ultimele decenii – distrugerea unor valori naționale - avem nevoie de acțiuni reparatorii consistente prin instituirea valorilor istorice în Curriculumul școlar, în manuale, materiale didactice, crestomații la toate treptele învățământului din R. Moldova.

Red.: Printre preocupările profesionale ale Dumneavoastră, ca istoric, se numără politicile imperiale în spațiul românesc, dar și studierea regimului totalitar, a represiunilor comuniste în Basarabia. Oare intelectualitatea moldovenească a muncit suficient pe acest segment, dacă o bună parte a societății se lasă în captivitatea unor promotori ai ideologiilor imperiale și comuniste?

I.Ș.: Schimbările de regim politic pe care le-a cunoscut Basarabia în secolul XX aveau de fiecare dată repercusiuni directe asupra evoluției istoriografiei. Istoricii basarabeni care au activat în perioada sovietică, din convingere sau din obligație, au adoptat ca metodologie de cercetare materialismul marxist, dar în același timp au elaborat lucrări cu un impact decisiv asupra istoriografiei. Tendința unor istorici de a „legitima științific puterea", ceea ce ține de interese extraprofesioniste, a fost o particularitate caracteristică a istoriografiei sovietice și istoriografiilor din statele intrate în sfera de influență a URSS după cel de-al Doilea Război Mondial. Spre deosebire de celelalte republici ale Uniunii Sovietice, Moldova a fost singura în care majoritatea populației era legată cultural de un stat național de dincolo de graniță.

Perioada de după proclamarea Independenței R. Moldova a fost perioada unui termidor în istoriografia locală, care avea menirea de a grăbi agonia URSS și de a compromite mitul poporului sovietic și alte mituri create artificial pe parcursul perioadei comuniste. Absența literaturii isto-

rice științifice de specialitate și a celei didactice îngreuna soluționarea problemelor propuse. Noua conducere a republicii a favorizat apariția unei literaturi istorice orientate spre afirmarea identității românești. Schimbările în abordarea trecutului istoric urmau să legitimeze noua putere și să mobilizeze societatea. În scrierea noii istorii, care nu putea fi numai opera istoricilor, s-au angajat scriitori, jurnaliști, oameni de cultură, politicieni, publicând studii și lucrări în care frontierele între discursul istoric și memoria trecutului păreau să nu mai existe. Un rol important în trasarea direcțiilor principale ale dezvoltării istoriografiei basarabene după 1991 i-a revenit lui Alexandru Moșanu, primul președinte al Parlamentului Republicii Moldova.

Problemele de renaștere națională au devenit principala sarcină a istoricilor, fapt care influențează cercetarea istorică. Însă politicile imperiale au constituit altă pistă de cercetare, fiind analizate în alte câteva contribuții, care au vizat natura raporturilor dintre Centru și Periferie în Basarabia. Un loc aparte în știința contemporană îl ocupă problema studierii totalitarismului, impulsionată în mod special de activitatea Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist. Alte direcții – demografia socială și istorică, demografia rurală și istoria populației, istoria familiei, evoluția relațiilor de familie, tendințele de dezvoltare istorică a familiei, aspecte ale vieții de familie etc. Lupta pentru independența statală a generat naționalizarea științei și a schimbat accentele istorice, în special - în domeniul istoriei politice. În majoritatea cazurilor, fluxul de publicații istorice era consacrat temelor etnicității și istoriei naționale. Dar, în opinia mea, nu trebuie de uitat că istoriografia națională este parte a științei mondiale. Istoria țării nu se limitează doar la granițele geografice și hotare. Este imposibil de a studia istoria Moldovei în afara spațiului general românesc.

Red.: Pe când erați ministru ați sesizat lipsa unei educații ecologice pertinente în școală? Ce se mai poate de făcut în școlile noastre pentru a educa dragostea față de tot ce mișcă, zboară, curge, înverzește și înflorește pe acest meleag numit de strămoșii noștri gură de rai?

I.Ș.: Sunt de acord cu ideea că a iubi patria înseamnă a iubi natura și a o proteja. Mesajul educativ trebuie transmis conștient în atitudinile elevilor și ale studenților noștri. Or, modelele noastre, ale adulților, pot cu adevărat educa generațiile aflate în grija noastră. Totul pornește de la

noi. Dacă un educator, profesor explică doar pe bază de imagini ceea ce se întâmplă în natură, face pe jumătate actul educativ. Sunt necesare acțiuni ecologice concrete, proiecte educaționale care să-i mobilizeze pe toți actanții procesului educațional în păstrarea și dezvoltarea patrimoniului natural. Sunt necesare programe naționale educative care să fie mai insistente, investiții ale partenerilor educaționali în promovarea ideilor date. Vorbim despre o alfabetizare ecologică a cetățenilor, în primul rând – a generației în creștere. Situația ecologică actuală în lume a devenit catastrofală. Sigur că și ministerul pe care l-am condus o perioadă foarte scurtă trebuie să acorde mai multă atenție educației ecologice în școli. Astăzi, mai mult ca oricând, este necesar ca fiecare tânăr cetățean al țării, indiferent de specialitate, să cunoască realitățile ecologice și să țină seama de acestea în activitatea sa, întrucât R. Moldova este obligată să-și păstreze bogăția naturală și s-o dedice întregului nostru popor.

„TREBUIE SĂ NE UITĂM DUPĂ CIFRE” – CRIZA DEMOGRAFICĂ ȘI REFORMA UNIVERSITĂȚILOR*

Europa Liberă: Mulțumim mult că ați dat curs invitației noastre să avem această discuție pe final de an, dar și după doi ani destul de grei îndeosebi și pentru învățământ, pentru că această pandemie de COVID-19 în mare măsură a afectat și procesul educațional. Cum se încheie acest an pentru instituțiile de învățământ superior și, mai cu seamă, pentru USM, care a ajuns la 75 de ani de la fondare?

Igor Șarov: Începând cu anul 2020, cu luna martie, ne însoțește același cuvânt – *incertitudine*. Am trecut prin mai multe valuri de pandemie, am încercat de fiecare dată să ne acomodăm la noile realități, să aprobăm regulamente, nu numai noi în Republica Moldova, în general, lumea n-a fost pregătită de această pandemie și fiecare, în funcție de nivelul de pregătire a statului, de situația economică într-un stat sau altul, au reacționat, am reacționat și noi.

E.L.: A fost afectată calitatea învățământului?

I.Ș.: Enorm. A fost afectată calitatea educației și dacă mie cineva o să încerce să-mi demonstreze că învățământul la distanță și învățământul fizic este practic același lucru, categoric nu voi fi de acord. Nimeni și niciodată nu va putea să înlocuiască învățământul cu prezență fizică, este nu altceva decât o necesitate de a ne acomoda la moment și așa cum am făcut-o la nivelul învățământului general pe parcursul anului 2020, în care au fost aprobate diferite scenarii pentru învățământul general, instituțiile de învățământ profesional-tehnic, instituțiile de învățământ superior au activat mai mult timp la distanță din varii motive, pentru a nu supraîncărca orașul, pe de o parte, pe de altă parte, luând în considerare faptul că mulți se află în cămine, le dăm posibilitatea să nu supraîncărcăm nici căminele. Raționamentele sunt foarte diferite și cred că ar fi cazul să nu discutăm numai la acest subiect, pentru că peste noapte am deveni toți epidemiologi.

---

* Interviu difuzat la Postul de radio „Europa liberă”, 28 decembrie 2021, realizat de Valentina URSU.

E.L.: Dl rector, dar de ani buni tot se vorbește că universitățile pregătesc mai degrabă șomeri, acum această educație de la distanță, prin intermediul online, ați putea spune că și mai mulți șomeri se vor pregăti?

I.Ș.: Eu aș putea spune că a crescut discrepanța dintre cei care învață mai bine la universitate și cei care respectiv au cunoștințe nu atât de bune, fiindcă în auditoriu ai alte posibilități, în special pentru profesori și aici o altă teză care a fost inventată și intens promovată, că profesorului la distanță îi este mult mai ușor. Categoric nu sunt de acord, trebuie să ne închinăm în fața profesorilor care acționează în aceste condiții și sunt nevoiți nu numai sub aspectul tehnic al problemei, dar să depună mult mai multe eforturi.

E.L.: Dar studenții nu au folosit mai mult internetul...

I.Ș.: Sigur că l-au folosit!

E.L.: ...și nu au pus neapărat accent pe buna calitate a cunoștințelor?

I.Ș.: Studenții întotdeauna au pus accentul și pe internet, indiferent de forma de studii, fie că e forma fizică, fie că e cea online, însă privitor la problemele legate de calitate, categoric a influențat. Dacă e să mă refer la întrebarea Dvs. legată de șomeri, să nu iasă că fug de la acest subiect, una din primele acțiuni ale mele în funcția de rector a fost exmatricularea a 400-450 de studenți care erau în liste. Și este o problemă, în general, pentru învățământul superior din Republica Moldova, noi nu trebuie să mimăm anumite lucruri. Da, este o goană după studenți în lumea întreagă, folosesc cu un grad de relativitate acest cuvânt, pentru că la Universitatea de Stat din Moldova, care este universitatea numărul unu, niciodată nu voi permite acest lucru și este o opinie care este împărtășită și de studenți.

E.L.: Deci, 400 și ceva au fost exmatriculați dintr-un număr de?..

I.Ș.: Dintr-un număr de 10.500 de studenți, cea mai mare universitate după numărul de studenți din Republica Moldova. Și atunci ar fi trebuit noi să ne punem și o întrebare, vorbim de: 1) calitatea studiilor; 2) vorbim de toleranță zero corupției. Dacă există anumite insule, respectiv trebuie să le lichidăm și acesta este unul din obiectivele mele. Și cel de-al treilea moment: toate universitățile trebuie puse în condiții egale. Se întâmplă o situație paradoxală atunci când tu nu faci față la o instituție, te transferi

la o altă instituție de învățământ și, respectiv, îți închei studiile. Lucrurile trebuie spuse pe nume, așa cum sunt acestea.

E.L.: E nevoie de o reformă a învățământului superior?

I.Ș.: Eu sunt sigur că necesitatea unei asemenea reforme este conștientizată de Ministerul Educației și Cercetării. În cadrul ministerului există o echipă, în opinia mea, foarte bună, care poate să facă față cerințelor. Atât dl ministru Topală este un om care vine din sistem, a activat mulți ani în învățământul superior, a fost unul din cei care au stat la baza reformei bacalaureatului în Republica Moldova, cât și secretarii de stat cunosc foarte bine, dintre care doi decani ai facultăților de la universitate au devenit secretari de stat. Există o echipă în Ministerul Educației și Cercetării care este capabilă să facă acest lucru în toate direcțiile.

E.L.: Dar ce ar trebui să includă această reformă în domeniul învățământului superior?

I.Ș.: Deci, suntem într-o scădere demografică pe parcursul ultimilor ani, de la 92 de mii de studenți, conform datelor din 2019, am scăzut la 52 de mii, timp de cinci ani, numărul de instituții de învățământ superior rămânând același. Este un semnal pentru noi? Sigur că este. Eu sunt un om venit din știință, fiecare reformă trebuie să se bazeze pe studii, avem studiile care au fost efectuate de Banca Mondială, de Fundația Friedrich Ebert Stiftung. Fondul Monetar Internațional în anul 2018 a fost timp de jumătate de an cu o echipă impunătoare de experți care din februarie până în noiembrie au făcut o radiografiere a învățământului profesional-tehnic și a învățământului superior, în care această necesitate este una stringentă. În ce măsură și cum va fi realizată este o problemă deja care trebuie să fie pusă pe agenda Ministerului Educației și Cercetării și eu sunt sigur că în această ordine de idei în direcția respectivă se lucrează.

E.L.: Dar eu îmi amintesc când ați lichidat Dvs. o instituție de învățământ superior și câte săgeți cu critici au ajuns către Dvs. Acum credeți că dacă se mai reduce din acest număr al instituțiilor de învățământ superior n-o să fie nemulțumiri, n-o să fie critici?

I.Ș.: Nemulțumirile au să fie oriunde, dar aceasta este o tendință care există în lumea întreagă, fie în statele europene, fie în România care e mai apropiată. Noi am examinat împreună cu echipa de la Ministerul Educației, Culturii și Cercetării de pe atunci diferite scenarii și în vara anului 2020 am

pus bazele acestei reforme, punând trei piloni. Primul – aprobarea noii metodologii de finanțare a învățământului superior, în care foarte clar este stipulat că *banul vine după student*.

Cel de-al doilea moment este că cele două universități – Universitatea IRIM și Universitatea „D. Cantemir" au fost absorbite de Universitatea de Stat din Moldova și Academia de Administrare Publică. Din 18 universități publice au rămas 16 universități publice.

Cel de-al treilea pilon a fost proiectul Băncii Mondiale de modernizare a învățământului superior. Pe parcursul următorilor cinci ani în învățământul superior vor fi investite circa 30 de mii de dolari dintre care 25 de mii de dolari – nemijlocit în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova.

E.L.: Și aceste investiții se fac în scopul modernizării învățământului, dar mai concret?

I.Ș.: Ele se fac în scopul modernizării învățământului, sunt pe linia Ministerului Educației, niște reforme care țin în general de cadrul național al calificării, de platforma e-Admitere, unica, dar patru priorități pe care și le-a pus statul pe prim-plan. Acestea sunt: medicina, pedagogia, IT, ingineria și, în funcție de specificul acestor domenii, vor fi făcute și investițiile. E clar că în bază de concurs, data de 13 decembrie a fost data-limită la care la minister au fost depuse proiectele de către instituții. Pentru prima etapă maximumul era în jur de două milioane de dolari, care putea să aplice o instituție, în funcție de numărul de studenți pe un anumit domeniu.

Aceste proiecte urmează să fie evaluate și sunt sigur că modernizarea învățământului superior și crearea unor condiții adecvate secolului XXI pentru studenți este unica șansă pentru a supraviețui, inclusiv, nu mă tem de acest cuvânt, a învățământului superior în peisajul european al învățământului superior, unde își dispută întâietatea mai multe instituții într-o competiție pentru primat și obiectivitate, fiindcă niciun fel de alte restricții nu merg. Copilul întotdeauna va merge la o instituție pe care își va alege-o și numai crearea acestor condiții poate să ne ofere sorți de izbândă.

E.L.: Chiar Dvs. ceva mai devreme ați spus că a scăzut în jumătate numărul tinerilor care își fac studiile la instituțiile de învățământ superior, dar foarte mulți aleg străinătatea, unii trec Prutul în România,

alții depun dosarele la universități de prestigiu din întreaga lume. Și dacă mai continuă acest exod, și dacă părinții sunt gata să investească în studiile odraslelor lor, ce se întâmplă cu aceste 16 universități care au rămas?

I.Ș.: Dna Valentina, Dvs. ați răspuns prin întrebare la întrebarea pe care ați pus-o. Ar fi suficient cred că doar să adaug ca și cifre o tendință îngrijorătoare. Către anul 2030 există riscul să rămânem cu 18-20 de mii de studenți, dacă se păstrează acest trend de descreștere demografică, pe de o parte, și pe de altă parte, plecarea copiilor noștri în România, în Europa, în Statele Unite ale Americii și necesitatea acestei reforme este una inevitabilă. Mai mult ca atât, este suficient să ne uităm către anul 2030 la datele Biroului Național de Statistică, câți copii vor fi atunci în clasa a XII-a ca absolvenți, ca să ne facem anumite concluzii. În această ordine de idei, trebuie să înțelegem că această reformă nu este îndreptată împotriva unei instituții de învățământ anume, ea nu face altceva decât să reflecte o stare a lucrurilor existente astăzi, că avem instituții de învățământ superior foarte bune în Republica Moldova.

E.L.: Dar care este interesul managerului să mențină o asemenea instituție, dacă e în descreștere numărul tinerilor care își fac studiile în entitățile de învățământ superior?

I.Ș.: După mine, este o reacție absolut normală a oricăruia din managerii unei instituții de învățământ superior de a demonstra necesitatea păstrării uneia sau alteia, fiindcă la spatele acestei instituții sunt tradiții, este istorie, sunt oameni.

E.L.: Dar sunt cheltuieli și se pune întrebarea dacă merită cheltuielile acestea să fie făcute.

I.Ș.: Sunt cheltuieli și, în special, pe fundalul creșterii prețurilor pentru întreținere. În opinia mea, întrebarea este una și mai acută și eu sunt sigur că această reformă va fi continuată. Trebuie purtate discuții pe fundalul platformei rectorilor, al altor platforme pe care Ministerul Educației și Cercetării cu siguranță le va dispune. Mai este încă un moment, lucrurile nu pot fi făcute peste noapte, avem nevoie de răbdare, astăzi avem nevoie de toleranță în societate și avem nevoie de înțelegerea anumitor procese. Să zicem, în România o cifră, spre exemplu, de 2.500, de 3.000 de

studenți este deja o cifră alarmantă pentru existența uneia sau alteia din universități. Or, astăzi numărul studenților în universități este de 10.500 la Universitatea de Stat din Moldova, în jur de 9.000 la Universitatea Tehnică, peste 5.000 de studenți (nu am datele actualizate) la Universitatea de Medicină. Trebuie să ne uităm după cifre și după trenduri, istoria este istorie, astăzi trăim în anumite realități.

E.L.: Dar cel mai mic număr de studenți la care universitate ar fi?

I.Ș.: Trebuie actualizate rezultatele de la minister la fiecare din universități și aici cifrele tot sunt diferite, câți sunt la staționar, câți sunt la fără frecvență, situația diferă și eu sunt adeptul unei abordări foarte și foarte pragmatice. Lucrurile trebuie să fie făcute echilibrat întotdeauna și trebuie înțeleasă necesitatea acestora. Studiile de care v-am vorbit până acum denotă acest lucru, tendințele de care ați vorbit Dvs., demografice și de plecare.

E.L.: Care sunt studiile cele mai căutate? Într-un timp, știți că în Republica Moldova mulți alergau la facultățile de Drept și la Economie. Astăzi?

I.Ș.: Tot așa au rămas și în continuare, circa 40 la sută din candidații la admitere la studii optează pentru aceste două facultăți – Facultatea de Drept și Facultatea de Economie.

E.L.: Cum se explică lucrul acesta?

I.Ș.: Este o tendință generală care a caracterizat în ultima perioadă de timp învățământul și, de altfel, nu numai în Republica Moldova. Este decizia studenților, este decizia coroborată cu părinții cu care se discută și este o tendință, este un trend care există în societate.

E.L.: Dar e nevoie de mulți specialiști și în alte domenii?

I.Ș.: Este nevoie de specialiști în alte domenii și aici ar fi trebuit să ne întoarcem la ceea ce înseamnă pedagog. Pe mine ce mă doare cel mai mult, e pedagogia ori specialitățile inginerești, în care adesea rămân locurile neacoperite și aici numai printr-un complex întreg de idei, de schimbare a statutului profesorului în societate vom putea să obținem rezultate. Eu îmi doresc foarte mult o schimbare așa cum vă doriți și Dvs. Profesorul cum era în anii ’60, ’70, ’80 ai secolului trecut la țară, în fața căruia își scoteau pălăria și se vorbea cu un deosebit respect, să fie și în aceste zile, dar

pentru asta trebuie un șir complex de idei strict pragmatice care ar schimba această stare a lucrurilor. Or, mă conving însă o dată, la Universitatea de Stat din Moldova, indiferent de perioada prin care a trecut, cea mai mare bogăție a acesteia sunt oamenii, pe de o parte, profesorii, pe de altă parte, studenții, care, indiferent de rectorul care a fost în fruntea acesteia, procesul de dezvoltare putea să fie doar încetinit, dar nicidecum stopat.

E.L.: La USM aveți locuri neacoperite?

I.Ș.: Sunt la unele specialități pedagogice.

E.L.: Trendul rămâne același, negativ, da?

I.Ș.: Trendul rămâne, dar aici, repet încă o dată, este o problemă de schimbare a atitudinii față de profesor, pentru că altfel noi nu vom putea schimba lucrurile.

E.L.: Se pare că totuși acum autoritățile încearcă să-i motiveze pe cei care profesează în acest domeniu, au făcut majorări de salariu, îi aud pe mulți dascăli mulțumiți de salariul pe care îl primesc.

I.Ș.: Eu sper că acest lucru de schimbare a atitudinii față de profesor să fie materializat, să fie direct proporțional cu numărul de cereri care va fi la admitere pentru anul 2022 la specialitățile pedagogice.

E.L.: Totuși, salariul este unul motivant?

I.Ș.: Nu este suficient de motivant astăzi un salariu de profesor, dacă studenții nu vin în continuare la aceste facultăți și trebuie să fim sinceri în această ordine de idei, fiindcă profesorul ca să-și respecte obligațiile primește un salariu care îi permite existența propriu-zisă, dar să nu uităm că profesorul e acel care își cumpără materiale didactice, profesorul trebuie să arate bine în fața studenților.

Trebuie să uităm de o percepție asupra profesorului în care el trebuie să fie chinuit, umilit și să nu corespundă unor realități, așa cum ar trebui să arate în varianta ideală un profesor.

E.L.: Și să admitem că se dublează salariul pentru profesor, credeți că se schimbă situația?

I.Ș.: Cu siguranță!

E.L.: Știți că guvernele au încercat să ofere acel suport pentru plecarea în mediul rural, de exemplu, și pentru mulți nu au fost destul de

convingătoare acele zeci de mii pe care le oferea statul pentru tânărul specialist din domeniul pedagogiei.

I.Ș.: Dnă Valentina, eu cred că oricare din reforme trebuie să fie continuate, ajustate în maniera în care îți permite timpul. Prima realitate, noi trebuie să înțelegem că fără o situație economică prosperă în Republica Moldova, noi nu putem să vorbim despre majorări de salariu, deci, în această ordine de idei, lupta pentru asigurarea veniturilor la buget, pentru o economie care ne-ar permite nouă aceste majorări. Doi: trebuie să examinăm și să vedem în ce măsură unele proiecte au fost reușite, care pot să fie continuate și pot să fie extinse asupra diferitelor categorii. Dvs. mi-ați dat acum un exemplu legat de indemnizațiile pe care le-au primit tinerii specialiști...

E.L.: Unii au renunțat la ele.

I.Ș.: Da, unii au renunțat la ele, dar cifrele de care dispun acum de un an sunt următoarele și care vorbesc despre un început în care a fost oprit un trend de descreștere a venirii tinerilor specialiști în școli. În anul 2020, noi am avut în luna septembrie, dacă nu greșesc, 2.348 de necesități de tineri specialiști în școli, în același timp, o altă cifră – pe parcursul ultimilor 20 de ani, numărul de tineri specialiști care au plecat în școală s-a micșorat de la 2.000 până la 230. Fiți atenți, 230 care au plecat doar în anul 2018 în școală. Introducerea acestor mici reforme: prima – indemnizația de 120 de mii de lei pentru tinerii specialiști după studiile superioare sau de 90 de mii de lei pentru cei care vin după colegiu; materialele didactice – 2.000 de lei pentru profesori; scăderea șarjei didactice de la 18 la 14 lei pe lună, plus anumite privilegii care erau acordate de către autoritățile publice locale au făcut ca în anul următor să vină 290 de tineri specialiști. Este o cifră infimă, dar a fost pentru prima dată în ultimii 20 de ani când acest trend de scădere a fost oprit. Trebuie iarăși analizată fiecare situație în parte, de văzut de ce sunt situații de asemenea natură când tinerii specialiști renunță la indemnizații. Situațiile sunt de viață, sunt diferite și fiecare este un caz aparte, dar această linie față de specialiști trebuie continuată și ea trebuie extinsă nu numai asupra tinerilor specialiști, dar și asupra întregului sistem educațional și reformele trebuie făcute, după mine, atât din exterior, cât și cu susținerea din interior.

E.L.: Dar dacă nu ar fi această susținere din partea partenerilor externi, cum s-ar descurca instituțiile de învățământ?

I.Ș.: Foarte complicat. Eu nu-mi imaginez și-mi aduc aminte acum doar de câteva cifre și investițiile majore care au fost făcute atât în învățământul general, cât și învățământul superior din Republica Moldova și eu cred că un cuvânt ar trebui pe noi să ne însoțească în permanență. Aceasta este cuvântul *recunoștință*, recunoștință, cum mergem pe drumul înspre Soroca și-i scris că acest drum este finanțat de către guvernul și poporul american. Pot să vă dau sute de exemple doar în baza Universității de Stat din Moldova și doar în scurtul meu mandat pe care l-am preluat din luna martie – o investiție de 3 milioane de dolari din partea guvernului american, Guvernului Marii Britanii, Guvernului Suediei în Centrul MEDIACOR, în care dacă intrați azi o să vedeți că este o bijuterie.

E.L.: Da, da, este apreciat de foarte mulți tineri. Am discutat cu unii care spun că sunt create condiții extraordinar de bune.

I.Ș.: Or, investițiile care vin din partea Guvernului României, bursele care au fost acordate pe parcursul anilor. Doar în acest an am deschis un Centru de informare a României la Universitatea de Stat din Moldova. La Facultatea de Jurnalism am beneficiat chiar acum, înaintea sărbătorilor, de deschiderea unui laborator cu o investiție de 30 de mii de euro, în care studenții au posibilitatea și accesul la noile tehnologii. Deci, procesul ar fi trebuit să meargă paralel, revin la întrebarea precedentă a Dvs. legată de șomeri și noi spunem că programele noastre de studii adesea nu sunt adaptate la piața muncii, haideți împreună și vom încerca și le vom apropia. Avem o foarte bună colaborare cu Camera de Comerț și Industrie, avem un acord de parteneriat cu Asociația COR în ceea ce privește problemele legate de utilizarea MEDIACOR-ului, în care beneficiile să fie atât pentru studenți, cât și pentru profesori prin cursuri de formare și prin programe noi care ar corespunde exigențelor secolului XXI în diverse domenii, și nu numai jurnalismul ori tehnologiile informaționale, dar vorbesc și de facultățile pedagogice, Facultatea de Drept, Facultatea de Economie.

E.L.: Despre fenomenul corupției să vorbim, pentru că despre el se zice că a fost prezent inclusiv în instituțiile de învățământ superior. Cât de mult a afectat imaginea instituției și cât de mult s-a răsfrânt asupra calității învățământului, pentru că a cumpăra o diplomă încă nu înseamnă că ți-ai cumpărat o carieră prosperă într-un domeniu sau altul?

I.Ș.: Eu sunt categoric împotriva oricăror forme de corupție, fiindcă aceasta este o mită dată unui profesor, sunt împotriva plagiatului, noi am declarat toleranță zero corupției. Una e a declara și alte e ceea ce se întâmplă în realitate. Dacă sunt cazuri de acest gen, noi avem diferite platforme la Universitatea de Stat din Moldova în care orice caz de corupție poate să fie semnalat și pentru mine personal răspunsul va fi unul categoric.

E.L.: Ce le spuneți celor care vor totuși să-și cumpere o notă sau chiar diploma și intenția, uneori inexplicabilă a părinților, că neapărat, mergând peste hotare să câștige bani, o parte din acele resurse trebuie să le dea copiilor ca ei nu să pună accent pe calitatea educației, învățământului, dar să pună cumva la cale cumpărarea unei note?

I.Ș.: Cunoștințele nu pot fi cumpărate, așa cum după clasa a IX-a copiii ar fi trebuit, după mine, să se gândească foarte bine ce fac mai departe – merg la liceu în clasa a X-a ori se opresc și-și aleg o altă cale? Realizează ei oare visul lor sau realizează visul părinților lor?

E.L.: Asta-i o dilemă.

I.Ș.: Da, asta este o dilemă și aici, respectiv, fiecare elev ar trebui să aibă discuții acasă cu părinții, să nu realizeze visurile false ale părinților, care au fost cultivate, să recunoaștem acest lucru, în perioada de după 1991 încoace, că să-mi obțin diploma și pe urmă să plec peste hotare. La ce-ți servește acea diplomă? Cunoștințele nu pot fi cumpărate, eu am crescut într-o familie de pedagogi, în care pe prim-plan întotdeauna a fost pusă cartea, de unde n-au avut, părinții mei în permanență au cumpărat cartea, au citit și zi, și noapte, au investit. Și de aceea respect și stimez foarte mult elevii, studenții care investesc în ei. Răspunsul meu este unul: cunoștințele nu pot să fie cumpărate, dar, în același timp, noi nu putem să creăm insule sau oaze aparte ale Universității de Stat din Moldova, ale Universității de Medicină, ale altor instituții din republică în care acest proces trebuie să fie unul global. Chiar dacă el va afecta numărul de studenți pentru unele din universitățile care s-au transformat, vorbesc ipotetic, în fabrici de făcut diplome, aici ar trebui să se implice toți actorii principali. Trebuie să se implice ANACEC-ul (Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare), fiindcă noi când vorbim de reformă, vorbim doar de reforma în instituțiile publice, nevorbind de cele private, să vedem în ce măsură corespund anumitor exigențe, în ce măsură corespund pro-

gramelor și să rămână pe piață universitățile care respectiv rezistă acestei concurențe. De altfel, în afara procesului de modernizare a Universității de Stat, din care am vorbit doar de câteva proiecte, această listă poate să fie continuată la nesfârșit, este și o cale care face să fie mai atractive studiile, e calea diplomelor duble cu România, spre exemplu. Avem o relație extraordinară cu Universitatea din București, în care în acest an deja la două specialități am acordat diplome duble. Asemenea acorduri avem și cu Universitatea din Suceava, Universitatea din Iași, prin care încercăm să oferim posibilități ca studenții noștri să rămână acasă, să primească studiile care sunt coroborate cu cele de pe piața românească și să facem față cerințelor prin alte metode, prin metode legale și pentru a demonstra că suntem o instituție care se respectă.

E.L.: Dle rector, Dvs. ați spus că în multe cazuri în familie se decide ce face copilul după 9 clase, după clasele liceale, dar ce se întâmplă în familiile unde părinții sunt plecați peste hotare? Atunci sfatul acesta se ține la distanță, dar poate fi mai puțin convingător.

I.Ș.: Sunt de acord cu Dvs. Situațiile pot fi diferite, fie discuțiile cu părinții, fie discuțiile cu profesorul, să nu subestimăm rolul și locul profesorului într-o societate în care el se transformă câteodată nu numai în mentor, dar și în părinte pe care el îl înlocuiește. Pot să vă spun în baza familiei mele, am doi copii extraordinari, ca și fiecare dintre noi, ni se pare că copiii noștri sunt cei mai buni. Ai mei știau de prin clasa a VI-a, a VII-a că primele decizii pe care au să le ia de sine stătător sunt unde vor merge la studii și a doua cu cine se vor căsători. Sunt lucrurile în care ajungând la procesul de studii, îmi aduc aminte, se uitau cu speranță la mine, dar poate, când ezitau la ce instituție și la ce facultate să meargă, le-am spus: „Nu, este decizia voastră, eu doar o să subscriu". Și sunt mândru de ei.

E.L.: Credeți că sunt tineri care pun preț și pe profesorii la care merg să obțină cunoștințe?

I.Ș.: Da, categoric!

E.L.: Și ce ne puteți spune despre colectivul USM? Îl întineriți, e îmbătrânit? Vă descurcați ca să țineți piept provocărilor secolului XXI?

I.Ș.: Categoric, da! O să revin la teza că cea mai mare bogăție a Universității de Stat din Moldova sunt oamenii. Clar că noi cu corpul pro-

fesoral de la toate facultățile mergem acum pe o linie legată, pe de o parte, de modernizare, dar, în același timp, investițiile încercăm să le facem și în cadrele didactice. Situațiile sunt diferite, adesea pentru un tânăr cercetător condițiile de astăzi nu sunt atât de motivante și atunci trebuie de gândit un complex întreg de idei referitoare la ce le oferim noi. Am venit anul trecut din luna martie, bugetul fiind deja aprobat în luna februarie. Cred că în acest an la aprobarea bugetului voi propune senatului o viziune pentru tinerii specialiști ce am putea noi să le oferim suplimentar pentru a-i atrage în această muncă a „nebunilor". Munca de știință este o muncă la care trebuie să te dedai cu pasiune. Cunosc sute de colegi de-ai mei care o fac din dragoste și din pasiune pentru un domeniu sau altul al științei. După mine, situația de la facultăți este una diferită, unde este o simbioză mai mare a cadrelor mai în vârstă cu cei care sunt mai tineri, dar exemplul facultății mele pentru mine este unul relevant și fraza care mi-o spunea unul din dascălii mei la facultate: „Istoria este succesiunea generațiilor". Pe de o parte, îmi aduc aminte de pilonii care au stat la baza formării acestei facultăți ori care până în prezent încă mai activează și fac față cerințelor, pe de altă parte, mă uit la tinerii care folosesc diferite procedee mai noi de predare și se implică altfel, nu mai bine sau mai rău, dar altfel în procesul didactic și acest lucru trebuie să fie apreciat. Eu mă mândresc că sunt USM-ist, de aceea am și acceptat să candidez la funcția de rector al Universității de Stat din Moldova, care este într-un proces de schimbare.

E.L.: Acum toți studenții învață fiind prezenți la ore?

I.Ș.: Ei susțin examenele cu prezență fizică, e perioada examenelor acum, până în luna ianuarie, dar la întrebarea Dvs., ce va fi în cel de-al doilea semestru, așa cum ne-a însoțit cuvântul *incertitudine*, el ne însoțește în continuare, de aceea așa cum în calitate de ministru am solicitat de fiecare dată respectarea întru totul a deciziilor Comisiei de Situații Excepționale în Sănătate Publică, dacă vedeți, sunt foarte mulți specialiști în domeniul epidemiologiei, nu poți să-i împaci pe toți cu acestea, dar pe fundalul a ceea ce se întâmplă în lume, legea trebuie respectată și eu sper ca acest trend în scădere...

E.L.: Dar în primul semestru câți studenți ați avut online și câți ați avut prezenți?

I.Ș.: Am avut perioade diferite. Am avut o scurtă perioadă de studii cu prezență fizică și apoi am trecut online la toate facultățile în funcție de decizia Comisiei de Situații Excepționale, atunci când decizia Comisiei ne-a permis 10% la orele de laborator să vină cu prezență fizică ne-am întors și am continuat acest proces de studii. Dna Valentina, aici aș profita de ocazie: dacă vrem să ne întoarcem cu toții la prezență fizică, haideți să facem așa cum au făcut colegii de la Universitatea de Medicină, în care 95% din studenți sunt vaccinați și, respectiv, au posibilitatea să se întoarcă la prezența fizică. Mă bucur foarte mult că și la Universitatea de Stat din Moldova acest îndemn al colectivului de profesori, în care avem în jur de 83% care sunt vaccinați, a fost urmat și de studenți și numai pe parcursul ultimelor două luni am crescut de la 20 la 46%.

E.L.: Și câți studenți încă nu sunt vaccinați? Mai mult de 50 la sută din numărul studenților nu sunt vaccinați?

I.Ș.: Da, 46% erau vaccinați acum trei săptămâni, datele urmează să fie actualizate, sper că acum suntem undeva la jumătate.

E.L.: Și are o explicație această statistică?

I.Ș.: Explicația vine de la ceea ce se face în societate. Ar trebui undeva poate mai duri să fim cu *fake news*-urile care vin împotriva vaccinării și să înțelegem că vaccinarea este singura noastră cale.

E.L.: Dar să înțeleg că mulți dintre tineri mai cred în conspirații, în *fake news*-uri?

I.Ș.: Situațiile sunt diferite, dna Valentina, și aici trebuie să-i înțelegem pe cei care au contraindicații, spre exemplu, din cauza alergiei. În rest, este pur și simplu o neglijență, trebuie să lucrăm și să-i convingem că vaccinarea este unica noastră șansă de a ieși din acest război împotriva acestei ciume a secolului XXI.

Notă: Stilul și, în mare parte, ortografia sunt expuse în corespundere cu varianta audio a materialului.

O LECȚIE PUBLICĂ DE ISTORIE*

Vasile Munteanu: În Republica Moldova, ziua de 6 iulie a fost declarată oficial zi de doliu, o zi în care societatea comemorează victimele regimului stalinist, cu precizarea că, victime au fost pe întreaga durată a perioadei de ocupație sovietică. Astăzi ne-am propus să discutăm despre teroarea Uniunii Sovietice aplicată aici, în Basarabia, despre rezistența băștinașilor față de puterea de ocupație și despre consecințele terorii roșii în partea stângă a Prutului. Profesorul lecției de istorie de astăzi este rectorul Universității de Stat din Moldova, Igor ȘAROV.

Să pornim discuția noastră cu anul 1917, an în care cunoaștem cu toții, că Imperiul Țarist își dădea obștescul sfârșit, pleca în istorie, iar în locul acestuia apărea pe harta politică a lumii acea Republică Sovietică Federativă Socialistă Rusă, care în decembrie 1922 a fost transformată în Uniunea Sovietică. Pentru început, foarte scurt, ce a reprezentat puterea sovietică pentru poporul rus, dar și pentru celelalte popoare, care la început, atunci, în anul 1922, au fost înglobate în acel colos. Pentru că despre noi vom ajunge să **discutăm un pic mai târziu.**

Igor Șarov: Evenimentul din 25 octombrie (7 noiembrie pe stil nou), denumit în perioada sovietică Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, nu a fost altceva decât o întrerupere logică a mersului evenimentelor din Rusia, care la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, era una din cele mai mari forțe economice ale lumii. Rusia pășise pe calea reformelor democratice în domeniul culturii. În viața spirituală se produsese multiple schimbări pozitive. Școlile existente științifice în Rusia s-au plasat printre cele mai puternice școli ale lumii. Evenimentul produs în această perioadă, ulterior, după anul 1917, a avut consecințe grave, nu numai pentru teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, dar pentru întreg teritoriul imperiului. Mă refer, în primul rând, la multiplele vieți omenești care s-au pierdut ca rezultat al acestui act. Teroarea roșie a fost nu altceva decât o consecință directă a acestui puci bolșevic. Și începutul războiului civil este ceva. El este nu altceva decât o învrăjbire pe interior a poporului rus, de divizare a acestuia,

---

* Interviu difuzat la TVR Moldova, 10 iulie 2021, realizat de Vasile MUNTEANU, emisiunea „Obiectiv comun".

dar și a tuturor popoarelor care au conlocuit în acest imperiu. Noi vorbim despre sute de milioane de vieți omenești care au avut de suferit sau au murit în această perioadă. Teroarea, represiunile, foametea organizată, deportările ce au avut loc, au fost caracteristice nu numai teritoriului Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, dar și pe întreg spațiul Imperiului Rus.

V.M.: Slavă Domnului! În ianuarie 1918, această palmă de pământ dintre Prut și Nistru, Basarabia, și-a declarat independența față de Rusia Sovietică pe atunci. Iar la 27 martie 1918, prin vot absolut democratic, Sfatul Țării de la Chișinău votează unirea cu Patria-Mamă, România. Doar că Moscova a creat în stânga Nistrului, în octombrie 1924, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească. Pentru început, care a fost scopul creării acestei republici? Ce interese urmăreau cei de la Moscova?

I.Ș.: Ziua de 12 octombrie 1924 este legată de proclamarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Inițial, cu capitala în orașul Balta, iar apoi, începând cu anul 1929, în orașul Tiraspol. A fost nu altceva decât o tentativă de promovare și de expansiune a ideilor bolșevismului pe teritoriul Basarabiei și, mai departe, în alte zone ale Europei. Despre acest lucru ne vorbesc chiar cei care au stat la baza formării acesteia, mai precis, grupul de inițiativă din 11 persoane, din care au făcut parte Frunze, Dicescu, Kotovski. Ei menționau, că Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească trebuie formată cu scopul de a bolșeviza teritoriul Basarabiei în anumite condiții istorice, a teritoriului României și, mai departe, în Balcani. Acest teritoriu a fost folosit în permanență ca un poligon în expansiunea acestor idei, fie în secolul al XIX-ea, în perioada interbelică sau în perioada postbelică, atunci când a fost formată deja Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Din 2 august 1940, Transnistria a fost și rămânea un poligon. Cred că până în prezent, situația din punct de vedere politic nu s-a schimbat.

V.M.: În timp ce noi, cei din Basarabia, eram în componența Regatului României, cum trăia populația în stânga Nistrului, în cadrul acelei Republici Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, curgea miere și lapte în stânga Nistrului în perioada sovietică?

I.Ș.: Situația a fost una foarte dramatică. Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, făcând parte din acest teritoriu, a fost supusă acelorași măsuri de teroare socială și politică, care au fost caracteristice în-

tregului teritoriu al Uniunii Sovietice. Ori, vorbim de un proces de industrializare forțată, de colectivizare, vorbim de represiuni asupra diferitelor categorii de cetățeni. Punctul culminant a fost anii 1937-1938, când represiunile au cuprins întreg teritoriul Uniunii Sovietice. Cifrele sunt îngrozitoare: diferite categorii de persoane au fost fie împușcate, fie exilate, fie condamnate la ani grei de pușcărie. Unora le-a fost incriminată propaganda românească, alții erau considerați chiaburi înstăriți. Un ordin special, care a fost emis în anul 1934, prevedea, pe de o parte, categoriile de cetățeni care urmau să fie supuși represiunilor, iar, pe de altă parte, erau stipulate învinuirile, care trebuia să li se incrimineze. Am doi prieteni de ai mei, doi foarte buni prieteni, care nu au știut despre soarta bunicilor lor. Un prieten din satul Rodna și un prieten din satul Pârâta. Căci în momentul când am publicat, în anul 2011, primul volum al culegerii de documente privitor la represiunile din RSSM, am venit acasă și dânsul a deschis arhiva LOMO. Deci, pentru prima dată din 1937, el a aflat despre soarta bunicii, care a fost luată din casa, împușcată și ei nu au știut nimic. Cel de-al doilea caz de la Pârâta, părinții prietenului meu au încercat în perioada dezghețului hrușciovist, în anii '56-'57, să adreseze o serie de scrisori la Moscova, unde li s-a deschis doar parțial soarta bunicului. Dar până la urmă, ei au fost reabilitați după 1989.

Uitându-ne la hârtiile dintr-un volum de documente, întrezărim soarta cuiva, care a fost o dramă. Aceasta se întâmplă cu fiecare dintre noi în cazul unui regim totalitar. Erau doi țărani simpli la care le-a a fost incriminată propagandă românească și am avut posibilitatea să scot din arhivele Securității interogatorii pe 33 de pagini, la care colegul meu plângea, văzând ce i se incrimina acestuia. Regimul care a fost instaurat în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească după 2 august 1940 ori după 23 august 1944, a fost un regim totalitar, în esență un regim criminal, în care Partidul Comunist și-a asumat dreptul, în numele poporului, să dicteze regulile jocului. În același timp, multiple din succesele care au fost obținute pe teritoriul Basarabiei în perioada interbelică nu pot să fie neglijate. Ele cuprind diferite sfere: fie în economie, fie reforma agrară, fie reforma în domeniul educației. Aici vreau să atrag atenția asupra unui detaliu: Basarabia, până în 1917, era una din ultimele printre guberniile imperiului la capitolul alfabetizarea populației băștinașe, și doar timp de 22 de ani de aflare a Basarabiei în componența României au fost obținute succese extraordinare. Basarabia s-a încadrat organic în viața administrativă a

României în perioada interbelică. Apariția multiplelor reviste, revenirea la viața spirituală națională, chiar incinta în care ne aflăm noi este teatrul fondat la Chișinău în această perioadă, aici erau montate spectacole. Încadrarea Basarabiei în tot ce înseamnă o viață culturală armonioasă românească a făcut parte dintr-un program sau un concept de idei dezvoltat de Guvernul României în acest teritoriu. Aceasta este realitatea. Aceasta este diferența între valorile democratice și valorile totalitare pe care putem să le vedem pe cele două maluri ale Nistrului în perioada interbelică.

V.M.: În timp ce teroarea era la maxim aplicată de către puterea sovietică în stânga Nistrului, populația băștinașă de acolo cum reacționa? Există cazuri documentate de revoltă, de rezistență.

I.Ș.: Acestea erau acțiuni sporadice de revoltă ale populației. Acestea erau tentative de trecere a Nistrului, în unele cazuri cu succes, în alte cazuri – soldate cu omoruri ale celor care au trecut Nistrul. Să amintim renumitul caz de masacrare a românilor de la trecerea Nistrului spre Olănești.

V.M.: Am auzit de pădurea de la Olănești.

I.Ș.: La tentative de a trece Nistrul spre pădurea domnească, oamenii au fost omorâți.

V.M.: De ce locuitorii din stânga Nistrului veneau în Basarabia? Regatul României era un colac de salvare?

I.Ș.: Exact, ca și pentru o mare parte a țăranilor basarabeni. Și lucrurile acestea sunt atestate în multiplele studii de specialitate la acest subiect.

V.M.: Au fost și cazuri, când unii locuitori din stânga Nistrului au reușit să treacă cu bine în partea dreapta a Nistrului, refugiindu-se în România. Cazul Isidor Sârbu, bunicul fostului președinte al Republicii Moldova, Vladimir Voronin, care s-a stabilit peste Prut și a plecat la cele veșnice din România.

I.Ș.: Exemplele de acest gen sunt foarte multe. Pot să vă nominalizez un caz a trei frați Vizir. Unul din ei a rămas pe teritoriul Basarabiei în perioada după revoluția rusă, altul trăia în Romania și ultimul se stabilise în Transnistria. Cum s-a schimbat familia Vizer în Transnistria, Vizir în Republica Moldova sau Vizirul în România? Da, observăm din acest punct de vedere cum se jongla cu numele de familie pentru a demonstra...

V.M.: În ghilimele...

I.Ș.: ...pentru a demonstra diferențele, care există între familiile românești și cele de pe loc, de pe ambele maluri ale Nistrului.

V.M.: Pe 28 iunie 1940, Basarabia este ocupată de aceasta data de către Uniunea Sovietică și foarte rapid puterea de la Moscova proclamă pe acest teritoriu, pe 2 august 1940, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Întrebarea mea e dacă sovieticii, chiar din primele zile, au extins teroarea și în stânga și în dreapta Nistrului sau au fost mai blânzi de la început cu băștinașii, dar și cu celelalte minorități, care locuiau pe această palmă de pământ. Pentru că, spuneau ei, au venit să aducă libertate și bunăstare.

I.Ș.: Numai nu libertatea și bunăstarea. Suntem în această săptămână, în care ziua de 6 iulie a fost proclamată zi de doliu. Ziua de 6 iulie 1949. Să nu uitam că înainte de această dată a fost noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 când peste 20 000 de oameni din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească au fost deportați în partea asiatică a URSS.

V.M.: De ce loveau atât de sălbatic sovieticii în cei care locuiau pe aceasta bucată de pământ românesc?

I.Ș.: De frică. Doreau să impună frica ca mijloc de supunere prin metode caracteristice unui regim totalitar. Cu toate instrumentele de care am vorbit până acuma, fie represiunile, fie deportările, fie inventarea, din punct de vedere ideologic, a anumitor clișee care erau impuse oamenilor. Orice abatere de la acestea erau pedepsite. De altfel, pentru majoritatea celor care au pătimit în urma teroarei bolșevice, cred că nu a existat un răspuns la această întrebare nici până la moartea lor. Vă dau un exemplu, tatăl unui prieten de-al meu, a fost președinte de colhoz. El provenea din cei deportați în perioada de după 1941. A fost membru al Partidului Comunist, a crezut în idealul PCUS până la sfârșit. Am sărbătorit de mai multe ori zilele de naștere ale prietenului meu în familie și de fiecare dată încercam să-l întreb pe tatăl lui despre toată drama familiei prin care a trecut cu deportările. Răspunsul lui era următorul: „Știți, cei de la Centru, Stalin nu știau de aceste lucruri, ca de altfel, și alți lideri de partid, care au urmat în Uniunea Sovietică. Fărădelegile le făceau liderii locali. Iar faptul că am fost deportat, am fost deportat. Doar că cineva avea ciudă pe mine

intenționat m-a promovat într-o listă de chiaburi". Iată cum, oamenii încercau să-și justifice acțiunile lor prin prisma sorții, pe care au avut-o. Este un exemplu paradoxal, care mai urmează să fie examinat și cercetat. În pofida răspunsurilor la întrebările care ne macină pe noi, niciun fel de cifre pe care le punem pe masă despre ororile unui regim nu ajută în schimbarea regimului, ne lasă rece, din păcate.

V.M.: Chiar în perioada stalinistă, foarte mulți români basarabeni scriau scrisori lui Stalin, îi cereau ajutor, implicare în eliberarea unuia sau altuia din închisorile sau lagărele sovietice. Oamenii credeau că Stalin e un om blând și nu știau că el, de fapt, este artizanul tuturor acestor orori.

I.Ș.: Atunci, la moment, opiniile erau împărțite. Intelectualii, o parte a intelectualității, înțelegeau prea bine care este esența acestui regim. O parte a țăranilor. Exemplul de care v-am vorbit dumneavoastră, când nu înțelegeau, când credeau că într-adevăr la centru nu se știe despre situația la fața locului. De altfel, nu numai în perioada lui Stalin. Avem multiple cazuri atestate și documente de arhivă și din anii '60, anii '70, cu scrisori adresate la Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, la Moscova, despre învinuirile făcute la adresa organelor republicane de partid din partea cetățenilor Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, în care se încerca restabilirea adevărului, în opinia lor. Și aceste scrisori, de cele mai multe ori, rămâneau neauzite.

V.M.: Sovieticii au recurs și la un proces foarte crunt de deznaționalizare. Au impus așa zisa limbă moldovenească în acest teritoriu. O limbă pe care au inventat-o, este evident în laboratoarele lor de propagandă, au aplicat-o în stânga Nistrului, ulterior au extins-o și aici, când a început acest proces propriu-zis și care a fost reacția societății, în special, a intelectualității?

I.Ș.: Acest proces își are germenii încă la începutul anilor '20, în perioada interbelică, în special după 1924, odată cu formarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești. Tentativele de a arăta distinct existența celor două popoare, diferite – poporul moldovenesc și cel român, trece ca un fir roșu. A fost un proces care, după 1946, a avut diferite forme prin crearea diferitor instituții de învățământ, prin crearea a diferi-

tor entități culturale, scopul cărora era unul foarte clar – de a demonstra că limba moldovenească este diferită de limba română și tentativele de a interveni în gramatică, trecerea la chirilică au fost părți componente ale acestui proces.

V.M.: Dar intelectualitatea a opus rezistență față de aceste schimbări sau foarte rapid a fost redusă la tăcere?

I.Ș.: Sigur, opus o anumită rezistentă. Numai că o perioadă îndelungată noi nu am știut despre anumite acțiuni de rezistență. KGB-ul, adică organele securității, cu toate metodele sale, suprima orice tentativă de a spune adevărul științific la acest subiect. Și revin la cuvântul frică. A fost frica ce îl însoțea pe fiecare din cetățenii care locuiau pe acest teritoriu ori frica părinților de a nu le transmite un anumit mesaj copiilor pentru a le deteriora soarta. Bunăoară, chiar și părinții noștri, nu ne povesteau despre ororile prin care au trecut. Bunicul meu, după 23 august 1944, a fost trimis în Donbas, la lucru la minele de cărbuni. Ulterior, revenind acasă, la vârsta de numai 54 de ani, a decedat, lăsând opt copiii, pe care bunica mea a fost nevoită să-i crească singură. Asta este drama unui popor și nouă nu ni se vorbea despre aceste multiple lucruri pentru a ne proteja, fiindcă nu știau cum noi vom putea utiliza această informație. Rezistența era nu numai în mediul intelectualității, ci s-a manifestat imediat după 1945 și prin grupa spontană a lui Filimon Bodiu, prin organizațiile clandestine „Armata Neagră", „Arcașii lui Ștefan cel Mare". Organizații care au existat în perioada anilor 1950-1966, au activat pe acest teritoriu, dar au fost curmate într-o perioadă scurtă de timp, iar peste 200 de oameni au fost arestați și dați pe mâna justiției sovietice, care le-a aplicat diferite pedepse penale. Vorbind despre rolul intelectualității, aș putea aduce aici câteva exemple. Cred că unul din cele mai relevante ar fi grupul Usatiuc-Ghimpu – Partidul Unității Naționale. Alexandru Usatiuc din comuna Ivancea, Gheorghe Ghimpu – regretatul frate a fostului președinte al Republicii Moldova domnului Mihai Ghimpu, din comuna Colonița au alcătuit mai multe documente programatice care prevedeau unirea Basarabiei cu România, vorbeau despre atrocitățile comise de către organele represive în Republica Moldovenească, despre anexarea Basarabiei din 1812, de raptul Basarabiei din anul 1940 și despre politica promovată în privința limbii române, istoriei. Chiar dacă în acest grup nu exista o unitate inițială

de idei, spre exemplu Alexandru Usatiuc opta pentru formarea în faza inițială a unei republici independente și, ulterior, a unirii cu România. În documentele de arhivă se atestă acest lucru. Gheorghe Ghimpu opta pentru unirea imediată cu România. La acest grup au aderat ulterior și Graur, Șoltoianu. Din păcate, toți au fost arestați în perioada anilor 1971-1972 și condamnați la 6-8 ani ani grei de închisoare. Acest grup a adresat un memoriu liderului comuniștilor din România, Nicolae Ceaușescu, care i-a trădat. El i-a trimis această informație fostului lider al KGB-ului Andropov, viitorul lider al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică. În scurt timp, aceștia au fost arestați. Pentru mine, lectura cărților de istorie cu privire la regimul totalitar mi se dă foarte greu, fiindcă eu o privesc ca ceva foarte apropiat. Ar fi putut să se întâmple cu tine personal. Drama acestor români, pentru mine, o privesc ca o dramă personală. Sunt adevărați eroi ai neamului. În perioada anilor '80, este relevant cazul lui Gheorghe David, care în repetate rânduri a scris scrisori liderilor comuniștilor PCUS Andropov, Cernenko, Brejnev, lui Gorbaciov în anul 1985, după demararea „Perestroicăi", în care vorbea despre caracterul statului sovietic, despre faptul că armata sovietică ca urmare a evenimentelor din 1979 din Afganistan, nu este una de apărare, dar de ofensivă, critica intervenția din Cehoslovacia din 1968. Exemple de acest gen pot fi aduse nu numai referindu-mă la intelectuali, dar mă refer și la tineri. Bunăoară, iată renumitul caz al Asei Andruh și a colegei sale Lilia Neagu, absolventa unei școli din Leova. Venind la Colegiul de Medicină, a făcut cunoștință cu Asea Andruh, care învăța la renumita școală nr. 1 din Chișinău (actualmente Liceul „Gheorghe Asachi"). Într-o noapte de toamnă, în anul 1970, ea a făcut inscripții pe edificiile a 40 de instituții de stat din Chișinău, Republica Moldova, menționând caracterul românesc al acestora: la Ministerul de Interne, pe clădirea Școlii nr. 1, pe blocurile Universității de Stat din Chișinău (azi – Universitatea de Stat din Moldova), pe clădirile editurii „Știința", altor blocuri impunătoare. Într-o scurtă perioadă de timp, fetele au fost depistate, iar soarta lor a fost una foarte grea după aceste acte de patriotism. Ce le-a influențat mult să procedeze așa, a fost venirea formațiunii „Mondial" în 1970, la Chișinău. Aveau o prietenă în România cu care corespondau, ascultau postul de radio „Europa Liberă", ascultau alte posturi de radio

cu informații. Ele nu puteau să tolereze neadevărul care era promovat de regimul comunist. Au fost tentative să le supună unor atacuri din punct de vedere psihologic, să le incrimineze faptul că suferă de maladii psihice.

V.M.: Pentru așa ceva putea-i fi internat într-un spital de psihiatrie?

I.Ș.: Da, exact într-un spital de psihiatrie, ca de altfel, cazul lui Alexandru Moroziuc. Tot un exemplu, în opinia mea, relevant. Anul 1966. Ziua am memorizat-o precis, cu siguranță că a fost 28 iunie, ora 5 dimineața, în satul Alexandreni. În această zi de doliu pentru poporul nostru, el a arborat drapelul tricolor pe coșul de fum al fabricii de zahar din această localitate. Tricolorul, care a fost menținut timp de 5 ore. Au venit reprezentanții organelor de miliție și ai KGB-ului, locuitori din jur. Sus, pe coș, tânărul s-a asigurat din timp cu cărămizi pe care le arunca pentru a se menține mai mult ca simbol, pentru a arăta drama acestei zile cu conotații tragice pentru noi, basarabenii. Eu de ce am amintit de acest caz? M-ați întrebat de faptul dacă erau internați sau nu în spitalele psihiatrice. El a fost dus după aceasta la spitalul de profil din Costiujeni și la sfatul medicului, după cum relatează el, nu primea pastilele și poate datorită acestui fapt a fost salvat. Asta e tot ce înseamnă cuvântul dramă. Dramă și o mișcare de rezistență în perioada aceasta a existat sub diferite forme. De fiecare dată mi se creează impresia că același moldovenism primitiv, care a fost promovat și imediat cultivat la rang de politică de stat în Republica Socialistă Moldovenească după 1945, sub o altă formă, dar cu același conținut, este promovat și după 1991.

V.M.: Cine îl promovează? De ce nu reușim să fim imuni față de această politică de moldovenizare, politică inventată de către Uniunea Sovietică? Au trecut totuși 30 de ani de la destrămarea imperiului. Avem libertate.

I.Ș.: Au trecut 30 de ani, dar din păcate, unele din formațiunile politice care promovează aceste idei nu se deosebesc cu nimic de cele de după 1945. Și în cazul, când sunt promovate, este pericol de revenire la diferite forme totalitariste. Urmează în continuare un proces de promovare de către anumite formațiuni politice a vechilor idei perimate, care au fost

inoculate populației băștinașe în perioada de după 1945. Rămânem tot acolo. Deci, nicidecum nu putem să fim descătușați de această imagine a trecutului. Eu cred că succesele din punct de vedere economic, în primul rând ale României, ale Uniunii Europene, vor duce automat la schimbarea mentalității.

V.M.: Revenind la perioada de după 1945, vreau să vă întreb, care a fost soarta bisericilor? Ce s-a întâmplat cu clerul nostru, cu preoții noștri?

I.Ș.: Soarta a fost aceeași ca și a majorității intelectualilor din Basarabia, ca și a unei părți a țăranilor basarabeni, care au fost nevoiți să se refugieze peste Prut sau în Occident, ori au rămas și au căzut sub calvarul deportărilor, foametei organizate în anii 1946-1947. Cred că noi am avut în perioada de după 1940 mai multe etape de lichidare a intelectualității române de pe acest teritoriu, al intelectualității naționale. Primul pas a fost făcut în anul 1940, odată cu data de 28 iunie, în care mare parte a intelectualilor, inclusiv și a preoților, au fost nevoiți să se refugieze în România. Cea de-a doua lovitură a fost dată după 23 august 1944, atunci când a doua oară a fost ocupată Basarabia…

V.M.: …de către Uniunea Sovietică.

I.Ș.: Da, exact. Și cea de-a treia lovitura decisivă a fost dată în perioada anilor 1949-1951, prin cele deportări de populație. În așa fel, spațiul dintre Prut și Nistru al RSSM, iar la general, toată Basarabia, practic a rămas fără de intelectualitate. Metodele de distrugere a reprezentanților intelectualității au fost diferite. Prima, exterminarea acestora. Am să vă aduc doar o cifră. Imediat după 1940, dacă mă refer la prima etapă, în satul Volintiri din județul Cetatea Albă, actualmente raionul Ștefan-Vodă, au fost omorâți 16 preoți. O altă formă era închiderea propriu-zisă a bisericilor și a mănăstirilor. Cea de-a treia – deportarea anumitor persoane. În așa fel poporul a suferit o mare dramă. Să nu uitam și de renumitul caz din 1963, atunci când peste noapte a fost aruncată în aer clopotnița. Clopotnița Catedralei din centrul Chișinăului peste noapte a fost aruncată în aer. Îmi aduc aminte de un document. Organizația de partid de la Institutul Agricol ar fi scris un demers, prin care se menționa că ea nu s-ar fi încadrat organic în conceptul arhitectural al Chișinăului. Cauzele, clar, erau altele: statul este despărțit de Biserică și lupta cu tot ce înseamnă religie în Republica Moldova.

V.M.: Pe timpul sovietic, foarte multe biserici, mănăstiri au fost transformate în depozite, în spitale. Dar eu mă întreb, unde se rugau oamenii și unde botezau copiii?

I.Ș.: Oamenii întotdeauna s-au rugat, indiferent de ce nu s-ar fi întâmplat. Fie că acestea erau bisericile. Existau anumite limite, peste care organele de partid nu încercau să treacă. Fie că ei se rugau acasă. Mămica mea îmi povestea. Eu am fost botezat pe cuptor, ca să nu afle altă lume. Existau diferite forme. Preotul întotdeauna a fost alături de țărani, cei care au crezut, de intelectuali care au crezut din suflet.

V.M.: Dar cu ce am greșit noi, domnule profesor, pe lumea asta, astfel încât am fost supuși atâtor chinuri, am fost supuși acestei terori fără margini?

I.Ș.: Nu noi am greșit, ci ei au greșit. Ei au greșit în atitudinea față de noi. De aceea, astăzi, când vorbim despre un regim criminal-totalitar instaurat în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în anii 1940-1992, pe acest teritoriu, crimele acestea odioase ale lor trebuie scoase în permanență în evidență și de vorbit despre acestea pentru a nu permite o reîntoarcere la trecut. Or, dacă citim și documentele programatice ale deciziei din anul 2009 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, în ele se spune foarte clar atitudinea față de totalitarism. Pentru un parcurs european al Republicii Moldova trebuie să ne debarasăm de acest viciu al trecutului. Nu poți să vorbești pe de o parte de valori democratice europene și să trăiești cu un mental, care ține de domeniul trecutului. Și iată anumite tentative, de instaurare a unor asemenea regimuri, trebuiesc curmate de fiecare dată, și aceasta este o misiune a noastră, a tuturor. Pericolul este mare, ne paște de fiecare dată și el este alături.

V.M.: În pofida acestui proces foarte obraznic, sălbatic, de deznaționalizare, de exterminare, cum am reușit noi, ca societate, să ne păstrăm ființa națională pe toată durata întregii perioade sovietice, astfel încât, la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut să obținem acele mari victorii? În primul rând, la 31 august 1989 a fost declarată limba română ca limbă oficială pe acest teritoriu. A urmat Declarația de suveranitate, Tricolorul, Independența. Cum am reușit noi toate aceste lucruri în condițiile unei rusificări foarte și foarte puternice?

I.Ș.: Cred că aici au fot mai mulți factori. Datorită familiei, datorită bisericii și în special datorită intelectualității. Să nu uităm că în primele rânduri ale mișcării naționale, în perioada anilor 1988-1989, au fost intelectualii, scriitorii, cadrele universitare, profesorii. Numai că am crezut atunci, în 1991, că o întoarcere la trecut nu poate să existe. Din păcate, nu așa a fost să fie. După o perioadă scurtă, în anii 1991-1994, am avut acel renumit eveniment „Casa noastră". Revenirea treptată la alte valori. Și iarăși dilema veșnică identitară existentă pe loc. Polarizată. Împărțită între diferite formațiuni politice, care nicidecum nu ne permit nouă o ascensiune spre o percepție a tot ce înseamnă un popor român, a promovării valorilor europene.

V.M.: Unde a dispărut acel spirit al anilor '90, al tinerei generații? Nu vedem nici intelectualitatea să se implice într-o măsură mai mare, așa cum a făcut-o atunci, la sfârșitul anilor '80, să vină în primele rânduri, să provoace cumva acesle schimbări, pe care le așteptăm de treizeci de ani.

I.Ș.: Sunt totalmente solidar cu dumneavoastră. Vorbiți de un spirit care l-am avut noi, generația noastră, și pa care astăzi nu-l aveam în ansamblu, dar eu vreau să cred că și astăzi mai există o masă critică de oameni, care gândesc și nu trebuie să ne lăsăm pe tânjală, să ne gândim că ceea ce a fost în '91 nu poate să-se repete sub o formă sau alta. Eu sunt adeptul tezei în care personal am această încredere, încerc să transmit acest mesaj studenților mei, copiilor mei și un moment favorabil întotdeauna o să poată să fie găsit.

V.M.: Istoria, se spune, este cea dintâi carte a unui popor. Dacă noi, ca societate care suntem o așchie dintr-un popor, poporul român, nu citim această carte, avem vre-un viitor?

I.Ș.: Dacă nu citim această carte, nu avem acest viitor! Cărțile și lecțiile istoriei trebuiesc învățate pentru a nu le uita și pentru a nu reveni la trecut. În special, în ceea ce înseamnă momentele dramatice ale istoriei. Astăzi suntem un stat independent, Republica Moldova, dar nu trebuie să permitem nimănui să încerce să inoculeze idei false prin prisma unui moldovenism primitiv, despre care am vorbit împreună cu dumneavoastră. Despre teoria celor două popoare, despre studierea separată a istoriei. Este imposibil să vorbești despre istoria Republicii Moldova din antichitate până în prezent,

fără a examina istoria spațiului românesc în întregime. Și eu cred că asemenea aberații nu mai sunt acceptate de generația de astăzi, care e născută deja după 1991, dar și nici promovate de ea. Eu sper și cred în această schimbare, care urmează să fie făcută de tinerii de astăzi.

V.M.: Dar e nevoie de curaj, consecvență, demnitate și de restabilire a memoriei istorice.

I.Ș.: Patru factori care ați menționat cred ca sunt esențiali.

Notă: Stilul și, în mare parte, ortografia sunt expuse în corespundere cu varianta video a materialului.

Partea 2

ARTICOLE ȘTIINȚIFICE. STUDII

I. LIPRANDI VERSUS DECEMBRIȘTII ÎN ISTORIOGRAFIE: ÎNTRE TRĂDARE ȘI „PATRIOTISM”

Igor ȘAROV

Decembriștii – istoriografi ai Basarabiei?

Odată cu declanșarea schimbărilor social-politice din R. Moldova la începutul anilor ’90 ai secolului trecut istoricii au redescoperit și au scos din anonimat multiple personalități politice, științifice, culturale, ecleziastice originare din Basarabia, sau care și-au desfășurat activitatea aici de-a lungul istoriei, considerate anterior de către regimul comunist drept naționaliste, burgheze, capitaliste etc. Aceste etichetări erau atribuite celor mai de vază personalități ale istoriei basarabene, pentru simplul fapt că activitatea lor s-a desfășurat fie anterior loviturii bolșevice din octombrie 1917, sau în perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României, fie că pentru anumite concepții politice, științifice împărtășite de acestea erau contrare teoriei comuniste. Nimeni nu avea dreptul la un loc în istorie, dacă activitatea lui nu era încadrată în standardele ideologiei comuniste. În același timp aproape jumătate de secol, cât a durat dictatul bolșevic, au fost preferate altfel de personalități.

În istoriografia sovietică moldovenească o atenție deosebită s-a acordat activității organizațiilor secrete ale decembriștilor, care au activat pe teritoriul Basarabiei. Utilizând în rândurile ce urmează formula istoriografie moldovenească, trebuie să menționăm de la bun început relativitatea termenului moldovenească, care după expresia istoricului A. Țăranu „nici pe departe nu reflectă conținutul național al istoriografiei în cauză, ci mai degrabă denotă apartenența ei geografică”[1].

[1] A. Țăranu, *Istoriografia națională – imperativ al timpului* // „Revista de istorie a Moldovei”. – 1992, Nr. 1, p. 3.

În lucrarea „Critica programului de la Gotha" (1875) K. Marx scria: „Între societatea capitalistă și cea comunistă se află perioada prefacerii revoluționare a unei în cealaltă. Acestei perioade îi corespunde și o perioadă de tranziție politică, al cărei stat nu poate fi altceva decât dictatura revoluționară a proletariatului"[2]. Marx a enunțat această teză plecând de la condițiile din țările Europei Occidentale, unde se părea că polarizarea societății va transforma proletariatul în clasă majoritară. Lenin a aplicat teza lui Marx în condițiile Rusiei, unde proletariatul era o clasă minoritară. Considerând că dictatura proletariatului reprezintă „esența învățăturii lui Marx"[3], Lenin a definit-o în 1918 astfel: „dictatura revoluționară a proletariatului este o putere cucerită și sprijinită pe violență pe care proletariatul o exercită asupra burgheziei, putere care nu este limitată de nicio lege"[4]. Plecând de la teza dictaturii proletariatului, a fost creat și a funcționat statul sovietic ca putere a unei minorități – proletariatul, exercitată împotriva altei minorități – burghezia, la baza căruia a stat lupta de clasă.

Statul sovietic, fiind conceput ca un instrument al luptei de clasă, a influențat puternic ideologia, iar ultima la rândul ei – istoriografia. Mișcarea decembriștilor este analizată în contextul ideilor leniniste privitor la evoluția mișcării revoluționare din Rusia, trasate în lucrarea „Din trecutul tiparului muncitoresc în Rusia". Conform acestor idei mișcarea revoluționară din Imperiul Rus a trecut prin trei etape ce corespund celor trei clase principale ale societății ruse:

Perioada dvoreană (1825-1861);

Perioada raznocintă sau burghezo-democratică (1861-1895);

Perioada proletară (1895-1917).

După expresia cercetătorului I. lovu, decembriștii sunt „caracteristica vie a primei perioade. Ei au influențat mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Imperiul Rus... Ei exprimau interesele nu numai a poporului rus, ci și a altor popoare ce populau Imperiul". Nu ne este clar numai despre ce fel de mișcare de eliberare națională vorbește autorul în cazul Basarabiei în primul pătrar al secolului al XIX-lea și care au fost acțiunile decembriștilor în vederea apărării intereselor populației locale.

---

[2] K. Marx, *Critica programului de la Gotha*. Editura PMR, 1948, p. 44-45.

[3] *Marx-Engels marxism*, București, Editura Politică, 1958, p. 372.

[4] *Ibidem*, p. 376.

O altă teză intens propagată de istoriografia sovietică moldovenească este evidențierea unui grup de decembriști care ar fi publicat lucrări referitoare la trecutul istoric și prezentul Basarabiei. În una din lucrări[5] cercetătorii I. Grosul și N. Mohov, pentru a demonstra interesul decembriștilor față de istoria ținutului situat între Nistru și Prut, recurg la procedee departe de preocupările științifice. Manipulând și utilizând abil un joc de cuvinte, ni se propune un grup aparte de decembriști (V. Raevski, M. Orlov, A. Iușnevski), ce ar fi fost preocupați de istoria Basarabiei, fapt care nu corespunde realității[6]. Lucrări consacrate istoriei spațiului pruto-nistrean, aparținând decembriștilor, nu sunt atestate, cu excepția unor notițe sumare.

Este adevărat că activitatea multor decembriști a fost legată de Basarabia. O perioadă de timp la Chișinău a acționat grupul secret „Uniunea propășirii", compus din ofițeri ai armatei ruse. Activitatea lor era îndreptată spre organizarea agitației politice printre cadrele de ofițeri din școlile militare lancasteriene. Unul dintre conducătorii acestor școli era maiorul V. Raevski. Literatura de specialitate conține un șir de date contradictorii, în special, cele ce se referă la perioada aflării lui V. Raevski la Chișinău[7]. Anii 1818-1820 marchează începutul activității în regiune a decembristului V. Raevski.

Ca și mulți semeni ai săi, ce proveneau din familii de dvoreni, el devine din tinerețe un adept al ideilor lui Radișcev și al iluminiștilor francezi. În 1811 își începe serviciul militar viitorul decembrist. Concepțiile sale revoluționare au adus la eliminarea lui din rândurile armatei sub pretextul „înrăutățirii stării sănătății". În realitate, însă, acest fapt a fost legat de concepțiile revoluționare ale lui V. Raevski, care își exprima deschis nemulțumirea față de sistemul existent. Folosind legăturile la curtea țarului rus ale tatălui său, în 1818 el este rechemat în rândurile armatei și trimis în Basarabia. Din primii ani V. Raevski desfășoară o largă activitate politică îndreptată împotriva monarhiei. Concepțiile revoluționare au influențat mult și scrierile sale istorice.

V. Raevski se interesa de trecutul și prezentul regiunii situate între Nistru și Prut. În notițele, scrisorile și alte documente ale decembristu-

---

[5] Гросул Я., Мохов Н., *Историческая наука МССР*. Москва, 1970.

[6] *Ibidem*, p. 20-21.

[7] Referitor la diversitatea opiniilor despre aflarea lui Raevski la Chișinău vezi: Трубецкой Б., *Пушкин в Молдавии*. Кишинев, 1990, p. 125.

lui s-au păstrat unele materiale ce se referă la istoria Basarabiei. Aceste materiale se păstrează în Arhiva Centrală Istorică de Stat a Rusiei sub formă de manuscrise. Analizând conținutul acestor documente, putem presupune că V. Raevski se pregătea să scrie un studiu consacrat istoriei Basarabiei.

Un anumit interes pentru cercetători prezintă notițele istorice ale decembristului „Despre Basarabia"[8]. Aceste notițe au fost confiscate în timpul arestării lui V. Raevski. Decembristul nu a dovedit să desfășoare materialul selectat și se limitează doar la un plan al viitorului studiu: „Basarabia și Bugeacul sunt populate de moldoveni, care sunt urmașii romanilor, ruși, bulgari din Bulgaria, sârbi, nemți din ducatul Varșoviei. Situația geografică a Basarabiei. Extragerea sării. Porturile. Cetățile"[9].

Informații indirecte despre faptul că V. Raevski aduna materiale referitor la istoria Basarabiei le găsim la cercetătoarea L. Oganean[10], care atrage atenția la un fragment din notițele decembristului: „pământul pe care noi astăzi îl gospodărim (se are în vedere Basarabia – *n.n.*) în trecut a fost teatrul unor operațiuni militare de mari proporții. Aici Darius a fost zdrobit de sciți în anul 513 și a fugit peste Dunăre, aici strămoșii noștri slavi cu armele în mâini s-au acoperit de glorie"[11]. Foarte importante pentru noi sunt concluziile decembristului, conform cărora „compatrioții noștri (adică rușii – *n.n.*) știu despre acest pământ tot atât, ca și despre Atlantida"[12]. Aceste cuvinte confirmă gândul cunoscutului istoric, om de vază la curtea țarului rus, originar din Basarabia, Leon Aristin Casso, care în una din lucrările sale a menționat că „Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea puțin atrăgea atenția autorităților ruse"[13]. Același lucru îl putem spune și despre istoricii ruși – cercetători ai Basarabiei, care în studiile lor ocoleau cercetarea profundă și multilaterală a istoriei ținutului situat între Nistru și Prut.

---

[8] Aceste notițe au fost publicate abia în anul 1961. Vezi: Раевский В., *Сочинения*. Ульяновск, 1961, p. 136-137.

[9] *Ibidem*.

[10] Оганян Л., *Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX-го века*. Кишинев, 1974, т. 1, с. 221.

[11] *Ibidem*.

[12] *Ibidem*.

[13] Кассо Л., *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*. Москва, 1913, с. 227.

O parte din notițele lui V. Raevski au fost publicate în anul 1961. Materialul ce se referă la Basarabia cuprinde un spațiu infim de mic. În concluziile sale decembristul este categoric: „Ținutul situat între Nistru și Prut, ca și multe altele, a fost anexat la Rusia”[14]. În viziunea multor concetățeni ai săi, Basarabia era un „plai bolnăvicios”, fapt pe care V. Raevski nu l-a observat deloc. În schimb, spre deosebire de provinciile poloneze, „simți o altă climă și vezi un alt pământ”[15]. Cu o deosebită simpatie scrie decembristul rus despre țăranii basarabeni, remarcând că ei „se bucură de aceleași drepturi, pe care le aveau pe timpuri (adică până la introducerea iobăgiei – *n.n.*) țăranii ruși”[16]. Analizând situația dezastruoasă a industriei Basarabiei, V. Raevski ajunge la concluzia că „dezvoltarea slabă a acesteia se explică în primul rând prin parazitismul boierimii, care nu se gândea la viitor și își petrecea timpul în sărbători și dezmățuri”[17]. Sigur că nu putem fi de acord cu o asemenea tratare simplistă a dezvoltării economiei regiunii situate între Nistru și Prut. În linii majore este greu de analizat concepțiile istorice ale decembristului referitoare la Basarabia, din cauza că lucrările începute (dacă sigur se poate vorbi, în general, despre acestea ca lucrări – *n.n.*) n-au fost încheiate și nici n-au fost editate, ceea ce complică situația cercetătorilor.

În anul 1825, peste trei ani după falimentul organizației decembriștilor din Chișinău, în Basarabia s-a aflat timp de două luni căpitanul Kornilovici. După mărturiile sale, el a sosit atât cu scopul de a face cunoștință cu regiunea, cât și din motive personale. În componența comisiei topografice a Statului Major Kornilovici a participat la lucrările efectuate de aceasta. Se presupune că Kornilovici s-a aflat în regiune cu scopul de a se familiariza cu atmosfera din rândurile ofițerilor din armată, și fiind membru al Societății de Sud a decembriștilor, de a-i atrage în rândurile sale[18], de a restabili legăturile cu decembriștii rămași în Basarabia[19] după anul

---

[14] Раевский В., *Сочинения*. Ульяновск, 1961, с. 136.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*.
[18] Корнилович А., *Сочинения и письма*. Издание подготовлено Л. Грумм-Гризимайло и Б. Кафенгауз. – Москва-Ленинград, 1957, с. 120.
[19] Оганян Л., *Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX-го века*. Кишинев, 1974, т. 11, с. 115.

1822, când vizitase regiunea. Decembristul face o caracteristică generală a situației în care se afla Basarabia și propune proiecte de dezvoltare a agriculturii și industriei. Speranțele principale ale decembristului, vizând transformarea Basarabiei într-o regiune bogată, erau legate de activitatea guvernatorilor întreprinzători și spiritului de muncă al basarabeanului. În opinia lui Kornilovici „compania de vinuri din Basarabia concurând cu cea din Crimeea își va ridica prestigiul; pământurile Bugeacului vor fi pline de turme și în urma vinderii slăninii, pielii, lânii se va îmbogăți visteria statului. Fără niciun fel de eforturi din partea statului vor apărea noi fabrici și uzine, ceea ce va fi dictat de necesitatea țării”[20]. Cu părere de rău, nu s-au păstrat manuscrisele decembristului în care se oglindește trecutul istoric al regiunii situate între Nistru și Prut. Avem doar informații indirecte ce ne confirmă că Kornilovici se pregătea să scrie un studiu consacrat Basarabiei[21]. Printre decembriști Kornilovici este considerat ca unul dintre cei mai buni istorici profesioniști[22]. Începând cu anul 1820 el colaborează activ la revista istorică „Otečestvennîie zapiski”, pe paginile căreia găsim multe din publicațiile sale.

O personalitate mai puțin cunoscută în istoriografie, care și-a lăsat notițele despre trecutul și prezentul regiunii situate între Nistru și Prut, este F. Luginin (1805-1884)[23]. Datele biografice despre Luginin sunt foarte sumare. S-a născut în familia unui moșier bogat din regiunea Tula. După terminarea școlii militare condusă de generalul Muraviev (aceeași școală a terminat-o și A. Veltman) primește îndreptare în Basarabia, pentru a lucra în cadrul Comisiei topografice militare, condusă de colonelul S. Kornilovici. În componența acestei comisii au activat mai multe personalități care și-au lăsat studii sau amintiri despre Basarabia (A. Veltman, I. Liprandi). Informații scurte despre activitatea lui F. Luginin în cadrul acestei comisii le găsim în memoriile lui I. Liprandi[24].

---

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*.

[22] Лотман Ю., *Неизвестные и утраченные исторические труды А.О. Корниловича* // «Русская литература». – 1961, № 2, с. 121.

[23] Apartenența acestuia la organizația decembriștilor nu este dovedită.

[24] *Из дневника и воспоминаний И.П. Липранди* // «Русский архив», 1866, с. 1250-1251.

Până în zilele noastre a ajuns zilnicul lui F. Luginin, alcătuit pe timpul aflării sale la Chișinău. N-a fost predestinat pentru publicație, și a fost editat doar datorită faptului că păstrează unele informații despre aflarea lui A. Pușkin în exil[25]. Pe noi însă ne interesează alt aspect al materialului publicat: referințele autorului la trecutul și prezentul Basarabiei, care ocupă în zilnic un spațiu infim de mic. Una din primele probleme analizate de autor este colonizarea ținutului de către țăranii din Rusia, care „erau atrași nu numai de pământurile bogate, ci și de faptul că în Basarabia n-a fost introdusă iobăgia după ce fusese anexată la Rusia"[26]. Această informație ne confirmă gândul că în ținut pe lângă colonizarea oficială – strămutarea coloniștilor bulgari, găgăuzi, nemți, care era încurajată prin toate mijloacele de țarism, se producea și migrația spontană a țăranilor din guberniile rusești și ucrainene. Unul din scopurile principale ale acestui proces a fost schimbarea componenței etnice a populației din regiune. Cunoștințele autorului despre istoria veche a ținutului sunt foarte slabe. Naivitatea autorului (când erau scrise notițele el avea doar 17 ani) se observă din momentul, când încearcă să demonstreze că „valurile lui Traian au fost construite de romani, cu scopul de a se apăra de invaziile tătarilor"[27]. Care tătari îi avea în vedere, nu ne este clar. Important însă este să reținem că autorul analizează istoria Basarabiei ca parte componentă a Moldovei și recunoaște continuitatea lingvistică a limbii române[28]. Actul de la 1812 este privit de autor ca un „eveniment care a pus capăt incursiunilor tătarilor pe aceste teritorii și a influențat pozitiv asupra populației locale"[29].

Analizând notițele ofițerului rus, conchidem că F. Luginin n-a încercat să redea trecutul istoric al acestei regiuni. Astfel perioada Evului Mediu este trecută cu vederea de către autor. Dar, ca izvor istoric cu caracter informativ, zilnicul își păstrează importanța sa până în zilele noastre. Spre exemplu, autorul ne comunică date importante despre activitatea Comisiei topografice sub conducerea colonelului Kornilovici. Unii dintre mem-

[25] Zilnicul a fost publicat abia în anul 1934.
[26] Лугинин Ф., *Выдержки из дневника* // «Литературное наследство», 1934, т. 16-18, с. 670.
[27] *Ibidem*, p. 672.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*.

brii acestei comisii învățau limba băștinașilor, pentru a se familiariza mai îndeaproape cu tradițiile și obiceiurile locale. Printre aceștia F. Luginin îi menționează în primul rând pe A. Veltman și Fonton[30]. Autorul recunoaște că după exemplul acestora a procurat chiar o gramatică pentru studierea limbii. În timpul scurt cât s-a aflat la Chișinău (15 mai – 19 iulie 1822) F. Luginin s-a apropiat mult de marele scriitor basarabean Constantin Stamati. Scriitorul român îi împrumuta des cărți pentru lectură din biblioteca sa personală[31].

Analizând opera decembriștilor referitoare la Basarabia, putem constata că studii istorice n-au fost scrise. Majoritatea materialului referitor la Basarabia s-a păstrat doar sub forma de mici notițe publicate mult mai târziu, sau păstrate în arhivele Moscovei și Petersburgului. Încercările de a evidenția un grup aparte de decembriști ce s-ar fi preocupat de problemele de istorie a Basarabiei, în opinia noastră, sunt nejustificate.

I. Liprandi – „trădător" și istoriograf

Printre autorii străini din prima parte a secolului al XIX-lea, care au urmărit îndeaproape evoluția evenimentelor din Muntenia, Moldova și Basarabia, un loc important îi revine istoricului I. Liprandi, fost ofițer al Statului-Major rus. Viața și activitatea lui I. Liprandi au constituit subiectul unui număr considerabil de studii și articole[32]. Totuși, după expresia unui remarcabil exeget, Natan Eidelman, despre Liprandi s-a scris și în același timp nu s-a scris[33]. S-a scris, fiindcă este imposibil de a elimina această personalitate din viața lui Pușkin, a decembriștilor și a petrașeviștilor. Nu s-a scris din motive emoționale, după N. Eidelman[34], și din motive politice, am mai spune noi astăzi. Iată doar câteva dintre epitetele atribuite de către cercetătorii ce s-au aplecat asupra vieții și operei istorice a lui I. Liprandi: „reacționar", „trădător", „spion" etc. Mai rar întâlnim aprecieri moderate:

---

[30] *Ibidem*, p. 674.

[31] *Ibidem*.

[32] A se vedea, de pildă: Sadikov, P., *I. P. Liprandi v Bessarabii v 1820 godu*. În: „Vremennik Puškinskoj komissii", 1941, r. 6, p. 266-295; Kidel, A. *Pușkin și decabriștii în Basarabia*. În: „Octombrie" (Chișinău), 1945, nr. 2, p. 110-120; Trubeckoj, B., *Puškin v Moldavii*. Izd-e 3-e, ispr. i dop. Kišinev, Editura „Cartea Moldovenească", 1963, 384 p.

[33] Eidelman, N., *Puškin i dekabristy*, Moskva, 1979, p. 11.

[34] *Ibidem*.

„agent militar al guvernului țarist", „memorialist", „istoric militar", „prieten al lui A. Pușkin".

Istoriografia sovietică moldovenească nu a reținut interesul lui I. Liprandi pentru istoria Basarabiei, cu toate că după volumul scrierilor, atât publicate, cât și nepublicate, acesta domină clar spațiul istoriografic basarabean, cel puțin pentru perioada anilor '20-'30 ai secolului al XIX-lea. În lucrările dedicate evoluției științei istorice în/despre regiune[35] nici nu se amintește măcar despre acest nume, rezervându-se, în același timp, un spațiu impunător decembriștilor, care n-au publicat niciun studiu despre istoria Basarabiei. Explicațiile sunt de ordin ideologic. Decembriștii ca „forță revoluționară" nu puteau fi excluși din cercul celor interesați de istoria și cotidianul Basarabiei, în timp ce I. Liprandi ca „trădător al organizației secrete a petrașeviștilor", dimpotrivă, nu merita amintit printre reprezentanții istoriografiei ruse a Basarabiei.

În spațiul istoriografic românesc I. Liprandi este cunoscut nu atât grație lucrărilor consacrate Principatelor Române și Basarabiei, cât, mai ales, datorită activității sale în anii '20 ai secolului al XIX-lea în Muntenia și Moldova și, nu în ultimul rând, datorită studiilor sale despre mișcarea de la 1821[36]. Lucrările dedicate mișcării revoluționare de sub

---

[35] Grosul, I. Mohov, N., *Istoriografija Moldavskoj SSR*. În: „Učenye zapiski Kišinevskogo Universiteta", Kišinev, 1958, t. 33, p. 33-54; Idem, *Istoriografia Moldavii*, în „Očerki istorii istoričeskoj nauki v SSSR" (V 3 tt.). Pod redakciej M.V. Nečkinoj (gl. red.) i dr., T. 2. M., Izdatel'stvo AN SSSR, 1960, p. 745-751; Idem, *Isloriografija Moldavii*, în „Očerki istorii istoričeskoj nauki v SSSR", T. 3. M., Izdatel'stvo AN SSSR, 1963, p. 657-663; Grosul, I.S.; Mohov, N.A., *Istoričeskaja nauka Moldavskoj SSR*, Moskva, 1970, 125 p.

[36] Vezi Drăghici, M., *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*. Iași, 1857, vol. II, p. 172-173; Iorga, N., *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 241; Bezviconi, G., *Pușkin*. București, 1947, p. 50-58; Bezviconi, G., *Călători ruși prin Moldova și Muntenia.* București, 1947, p. 156-261; Haupt, Gh., *Date cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre Țările Române la începutul secolului XIX*, în: „Studii și articole de istorie" (București), I, 1956, p. 120-124; Vianu, A.; Iancovici, S., *O lucrare inedită, despre mișcarea revoluționară de la 1821 din Țările Române*, în: „Studii" (București), 1958, nr. 1, p. 67-90; Oțetea, A., *Valoarea documentară a memoriilor lui I. Liprandi*, în: „Studii" (București), 1958, nr. 3, p. 77-92; Andronic, A., *O istorie a Principatelor Române scrisă în limba rusă în preajma Unirii*, în: „Studii și cercetări științifice. Filiala Iași a Academici Române (S.C.S.)" (Iași), 1959, X, Fascicula 1-2, p. 200-208.

conducerea lui Tudor Vladimirescu, păstrate astăzi în formă de manuscris în arhivele din Sankt-Petersburg, au fost redactate de I. Liprandi în anii 1828-1829, timp în care acesta s-a aflat la București. Pe parcursul anilor autorul și-a completat manuscrisele cu numeroase noi note și observații. Cele mai numeroase note au fost introduse în anii 1842-1847, ultimele datând din perioada 1864-1868[37]. Care a fost cauza ce l-a determinat pe I. Liprandi ca, în afara informațiilor furnizate superiorilor săi, să consacre un studiu aparte evenimentelor din 1821? Răspunsul ni-l dă chiar autorul: „Un concurs de împrejurări mi-a oferit prilejul să urmăresc îndeaproape toate aceste evenimente chiar de la început și, în cele din urmă, să le verific la fața locului. M-am convins de adevărul lor cu ajutorul mărturiilor unui mare număr de oameni care au participat la ele și cu care am avut mai apoi strânse legături. Evenimentele din Principate, așa cum s-au întâmplat, merită într-adevăr atenția și un interes deosebit"[38]. Lucrarea lui I. P. Liprandi este calificată drept „prima lucrare mai vastă consacrată mișcării revoluționare de la 1821, care constituie o

---

[37] O atenție mai mare s-a acordat lucrărilor dedicate mișcării revoluționare de la 1821 în Principatele Române. Lucrările și materialele din fondul lui I. Liprandi cu privire la răscoala din 1821 au fost descifrate și traduse de E. Chișcă de la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. De exemplu, manuscrisul intitulat *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu din anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în principatele dunărene sub conducerea prințului Alexandru Ipsilanti precum și sfârșitul lamentabil al acestor mișcări în același an* (fond 673, dosare 234-236), împărțit în 17 caiete a fost semnalat de Gh. Haupt, *Date cu privire la cunoștințele opiniei ruse despre țările române la începutul secolului XIX*, în: „Studii și articole de istorie" (București). 1956, 1, p. 120-124. În afară de acest manuscris, în același fond se mai află următoarele lucrări și materiale privitoare la evenimentele anului 1821 în Țările Române: *Căpitanul Iordache Olimpiotul și acțiunea eteriștilor în Principalele Române în anul 1821* (un studiu de 101 file, alcătuit din capitolele despre Eterie – extrase din lucrarea principală menționată mai sus, întregite cu date și fapte din viața lui Iordache Olimpiotul, și despre acțiunea eteriștilor în Principatele Române până la izbucnirea răscoalei din 1821); un grup de însemnări, de note, fiecare din câte 1-6 file, despre: A. Ipsilanti, Lizagara, Mihail Șuțu, Gheorghe Cârjalii, Gh. M. Cantacuzino, Const. Herescu – toate doar portrete scurte ale personajelor respective; *Declarația celor doi frați Dimitrie și Pavel Macedonski*; *Însemnătatea autentică a colonelului prințul C. Cantacuzino despre începuturile și acțiunea Eteriei în Principatele Române în anul 1821*, scrisă pentru colonelul Liprandi în anul 1828.

[38] *Căpitanul Iordache Olimpiotul și acțiunea eteriștilor în Principatele Române în anul 1821*, dosar 237, f. 14.

contribuție deosebit de valoroasă pentru înțelegerea problemelor centrale ale răscoalei”[39].

Dacă majoritatea studiilor lui I. Liprandi referitoare la istoria Basarabiei și a Principatelor Române s-au păstrat nu numai în Sankt-Petersburg[40], dar și în arhivele și bibliotecile din Moscova[41] și Taşkent[42], soarta bibliotecii acestui autor rămâne încă necunoscută. Pe de altă parte, cercetările efectuate în Secția de Manuscrise a Bibliotecii de Stat din Rusia (Moscova) și în Arhiva Centrală Istorică din Sankt-Petersburg ne-au permis să reconstituim, în mare parte, „biobibliografia” sa basarabeană[43].

Tatăl lui I. Liprandi descindea dintr-o familie din Piemont. În anul 1775 s-a stabilit în Rusia, unde în 1790 s-a născut I. Liprandi. Participant la războiul din 1806-1812 și la războiul Rusiei contra lui Napoleon, în

---

[39] Vianu, A.; Iancovici, S., *O lucrare inedită*, p. 91.

[40] Cea mai mare parte a lucrărilor lui Liprandi rămase în manuscris, ce se referă la istoria Basarabiei, se păstrează la Arhiva Centrală Istorică de Stat a Rusiei din Sankt-Petersburg. Le menționăm doar pe cele mai valoroase: I. Liprandi, *Drevnjaja i novaja istorija Valahii (istoričeskoe isledovanie o narodah s otdalennoi drevnosti obitavših Valahiju, proishoždenie ih i pr. do obrazovanija etoi oblasti v knjazestvo).* 1836, AISRL. f. 673, inv. l, dosar 225; *Kratkij očerk istorii Moldavii i Valahii.* 1830. AISRL, f. 673, inv. l, dosar 228; *Primecjanija i dopolnitelnie statei k obozreniju knjažestv Moldavii i Valahii ot Buharestskogo mira do Adrianopolskogo.* 1830, AISRL, f. 673, inv. l, dosar 232; *Kratkoe obozrenie proissestvij v Moldavii i Valahii ot Buharestskogo mira do takogo že v Adrianopole.* 1830. AISRL, f. 673, inv. l, dosar 231; *Istoričeskoe, statisticeskoe i voennoe opisanie Bessarabii (ot basnoslovnyh vremen do 100 goda, do Roždestva Hristova, o bessah i ot veka do zavoevanija provincii Trajanom).* 1823, AISRL, f. 673, inv. l, dosar 240.

[41] O parte din lucrările ofițerului rus se păstrează în secția de manuscrise a Bibliotecii de Stat din Rusia (în continuare SMBSR) în fondul lui Liprandi. Dintre acestea, amintim: *Zapiska o službe I. Liprandi*. 1860. SMBSR, f. 18, dosar 7, fila 57. *Priloženia k zapiskam o službe I. Liprandi*, 1860. SMBSR, f. 18, dosar 7, fila 57. *Kratkoe statističeskoe opisanie Moldavii, Valahii, Serbii, Bolgarii, sostavlennoe dlja Gosudarja Imperatora po pokazaniju 3 aprelja 1828 g*., SMBSR, f. 18, dosar 7, fila 57.

[42] În Biblioteca de Stat a Uzbekistanului, la rubrica Ališer Navoj, se păstrează 189 de volume cu mențiunea „de Liprandi”. Istoricul din Taşkent E. Betger a descris pentru prima oară aceste lucrări. În anii ’50 ai secolului al XIX-lea Biblioteca Statului-Major a procurat de la Liprandi 3.000 de volume, care se refereau la Turcia. După anexarea Asiei Mijlocii comandamentul rus a hotărât să transfere de la Petersburg la Taşkent o parte din lucrările consacrate acestei regiuni.

[43] Lucrările lui I. Liprandi consacrate istoriei Basarabiei n-au atras practic atenția cercetătorilor.

urma unuia dintre duelurile cu care era obișnuit, I. Liprandi a fost transferat dintr-un regiment de elită din Franța în unul dislocat în Basarabia[44]. Ajuns în Basarabia în ianuarie 1820, I. Liprandi a fost îndemnat să „adune informații despre acțiunile turcilor în Principatele Românești și Bulgaria"[45]. Pe la mijlocul anului 1820 locotenent-colonelul I. Liprandi a devenit șeful Serviciului de informații și contrainformații al diviziei a 16-a de infanterie cu sediul la Chișinău. La ordinele generalilor M. F. Orlov și P. D. Kiseleff, șeful Statului-Major al Armatei a 2-a, I. Liprandi a îndeplinit, începând din anul 1821, diverse misiuni de supraveghere a eteriștilor refugiați din Turcia în Basarabia și a trupelor turcești din Țările Române și din Balcani[46].

I. Liprandi cunoștea bine limbile rusă, franceză, germana, bulgară, română și, probabil, greacă. În notițele sale despre pașa Kuciuk Ahmet (comandantul trupelor turcești din Moldova după moartea lui Salih pașa), în februarie 1822, el consemna următoarele: „În acest timp am avut deseori prilejul să-l văd în carantina de la Sculeni. Eu eram trimis de către generalii Sabaneev și Orlov pentru tratative cu Kuciuk Ahmet asupra incidentelor de frontieră [...], vorbea perfect bulgara și foarte bine limba românească, și de aceea mie îmi era foarte ușor să conversez cu el în timpul tratativelor"[47].

Capacitățile intelectuale i-au permis în scurt timp să devină una din figurile centrale ale Basarabiei. În anul 1823 contele Voronțov, rezidentul plenipotențiar al Țarului în Basarabia, îi lărgește considerabil misiunea, încredințându-i să alcătuiască o descriere statistică a regiunii. Însuși I. Liprandi menționează că acest lucru „trebuia efectuat în paralel cu serviciul său de bază"[48]. După cum avea să mărturisească ulterior, „colectarea materialului necesita deplasări frecvente nu numai pe teritoriul Basarabiei, ci și pe cel al Principatelor", fiind obligat „să fie în permanență în contact cu populația locală, pentru a-i studia mai îndeaproape trăsăturile specifice ale caracterului, portul, tradițiile"[49].

---

[44] Liprandi, I., *Zapiski o sluzbe I. Liprandi*, 1860, SMBSR. F. 18, dosar 7, fila 57.
[45] *Ibidem*.
[46] *Čtenija Obsčestva istorii i drevnostej rossijskih*, 1877, том 3, p. 53.
[47] Arhiva Centrală Istorică de Stat a Rusiei, Leningrad (Sankt-Petersburg), fondul I. Liprandi, p. 2-3.
[48] Liprandi, I., *Zapiski o službe I. Liprandi*, 1860, SMBSR. f. 18, dosar 7, fila 57.
[49] Sadikov, P., *Liprandi v Bessarabii 1820 goda*, în: „Vremennik Puškinskoj komissii", 1941, nr. 6, p. 269.

Arestat la 17 ianuarie 1826 din cauza decembriștilor, I. Liprandi a fost eliberat după o lună de zile, fiind recompensat pentru neplăcerile ce i-au fost provocate. În 1827 el a revenit în Moldova, de unde a condus o rețea de informatori cu ramificații largi în Balcani și în Austria. La cererea lui P. D. Kiseleff a alcătuit memoriul „Cu privire la mijloacele de creare a unei Poliții speciale în străinătate". Memoriul a fost aprobat de țarul Nicolai I, astfel încât în aprilie 1828 I. Liprandi a fost numit șef al acestei noi instituții[50]. Este, deci, evident faptul că nu doar interesul pentru istorie, sau „împrejurările favorabile", l-au făcut pe I. Liprandi să urmărească în special evenimentele din 1821. În anii 1828-1829, el a întocmit o serie de memorii ample pentru guvernul rus despre Țările Române, despre însușirile și caracterul boierilor moldoveni și munteni, „despre starea de spirit a populației[51]" și, desigur, nu a putut să ignore evenimentele de la 1821. Sistematizarea informațiilor adunate pe parcursul anilor, verificarea lor la fața locului prin multiple mărturii, stabilirea poziției și a rolului fiecăruia dintre protagoniștii răscoalei pandurilor și a eteriștilor, precizarea adevăratelor relații dintre boieri, vârfurile Bisericii și conducătorii acestei mișcări – toate acestea erau cerute în primul rând de funcția sa în calitate de șef al Poliției speciale secrete[52]. Confirmarea celor expuse stă în însemnările făcute de I. Liprandi pe parcursul anilor '20 ai secolului al XIX-lea de la refugiații mișcării din 1821, pe mulți dintre care i-a recrutat în rețeaua sa de informatori. Spre exemplu, dintr-o însemnare din 1826 reiese că frații D. și P. Macedonski se aflau în slujba sa, iar în nota despre Constantin Herescu se arăta că a venit spre sfârșitul anului 1821 la Chișinău. I. Liprandi declara că acesta „s-a mutat la mine [...]. Venise împreună cu D. Macedonski, cu prințul C. Cantacuzino și alți fruntași ai jalnicei campanii din 1821, iar eu am rezumat discuțiile în mai multe însemnări[53]". În nota despre Lizagara, I. Liprandi declară deschis: „contele Voronțov mi-a dat ordin să-l supraveghez [...], l-am văzut pe Lizagara de două ori în scopul de a strânge pentru mine personal unele informații cu privire la unele amănunte ale mișcării la care participase, fapte pe care le auzise sau le văzuse[54]".

[50] *Ibidem*, p. 272.
[51] Haupt, Gh., *Date eu privire la cunoștințele opiniei ruse despre Țările Române la începutul secolului XIX*, în: „Studii și articole de istorie" (București), 1956, I, p. 123.
[52] Vianu, Iancovici, O lucrare inedită, p. 69.
[53] *Ibidem*, p. 73.
[54] *Ibidem*.

Rapoartele consulare și ale agenților diplomatici ai puterilor străine în Principatele Române alcătuiesc un izvor bogat de informații foarte diverse după conținut. Însă puțini observatori s-au gândit să sintetizeze imensul material informativ. Din această perspectivă, este demn de semnalat efortul lui I. Liprandi, în arhiva căruia găsim lucrări de geografie, etnografie și, ceea ce este deosebit de important, sinteze privind istoria Principatelor Române și a Basarabiei. Activitatea sa în această direcție s-a concretizat prin conferința publică „O succintă prezentare a principatelor Moldovei și Valahiei din punct de vedere politic, de la origini și până în anul 1831", ținută în cadrul Societății de Istorie și Filologie din Moscova.

Paralel cu interesul pentru evenimentele revoluționare de la 1821 din Principatele Române, una din prioritățile lui I. Liprandi a fost istoria Basarabiei. La trei ani după sosirea sa la Chișinău, el a pregătit pentru publicare un studiu consacrat istoriei vechi a regiunii situate între Nistru și Prut[55]. Conform datelor de care dispunem, I. Liprandi era nu numai posesorul celei mai mari biblioteci despre istoria Imperiului Otoman și a Principatelor Române, dar și a unui imens număr de manuscrise cu caracter istorico-economic și militar[56].

I. Liprandi este unul dintre primii autori în istoriografia rusă care a studiat istoria veche a Basarabiei. Studiul său, scris în 1823, a pus începutul unui șir întreg de lucrări referitoare la acest subiect. Astfel, în perioada 1823-1828 au apărut numeroase studii consacrate istoriei vechi a Principatelor Române și a Basarabiei. Trăsătura comună a acestor lucrări este abordarea problemelor de istorie veche a Basarabiei prin prisma istoriei slavilor. Această atitudine este legată, în mare măsură, de conjunctura politică, de necesitatea argumentării caracterului „legitim" al anexării regiunii dintre Nistru și Prut la Rusia. Rațiuni similare explică și intensificarea apariției lucrărilor consacrate istoriei vechi a spațiului pruto-nistrean înainte de 1828 – an în care a fost lichidată autonomia Basarabiei.

Una dintre primele lucrări ale lui I. Liprandi a fost „Descrierea istorică, statistică și militară a Basarabiei"[57], publicată în 1823. Studiul este alcătuit din 6 capitole, cu o întindere de 112 pagini. Expunerea evenimentelor începe cu cele mai vechi timpuri și se încheie cu cucerirea Daciei de către Traian.

---

[55] Liprandi, I., *Istoričeskoe, statističeskoe i voennoe opisanie Bessarabii*, p. 112.
[56] *Iz dnevnika vospominanii*, în: „Russkii arhiv", nr. 8-9, p. 1261.
[57] Liprandi, I., *Istoričeskoe, statističeskoe i voennoe opisanie Bessarabii*, p. 112.

I. Liprandi, dintre popoarele atestate în vechime în regiunea Prutului, un loc important a fost rezervat bessilor, „trib de origine slavă". Autorul consideră că „denumirea acestui popor provine de la cuvântul slav „bessnujuščij"[58], păstrat și în numele noii achiziții teritoriale ruse – Basarabia[59]. Analizând în continuare etimologia acestui nume, I. Liprandi a pus la îndoială explicațiile oferite un secol mai devreme de către Dimitrie Cantemir, întrebându-se, în concluzie, „cum a putut comite un asemenea scriitor atâtea erori istorice și geografice de neiertat?"[60]. Ideile lui I. Liprandi referitoare la triburile bessilor au fost preluate și dezvoltate de alți istorici ruși din prima jumătate a secolului al XlX-lea (A. Veltman[61], S. Russov[62], I. Nadejdin[63]).

Ulterior, aserțiunile referitoare la bessi au fost dezvoltate de I. Liprandi în „Istoria veche și nouă a regiunii Basarabia, Moldovei și Valahiei din cele mai vechi timpuri și până la cucerirea Daciei de către Traian"[64]. Acest studiu, scris în anul 1828, a fost completat cu un compartiment introductiv în 1862. Motivul care l-a făcut pe autor să revină asupra temei a fost apariția în 1859 a lucrării istoricului S. Palauzov „Statele Românești Moldova și Valahia în context istorico-politic"[65], în care, potrivit lui I. Liprandi, istoria veche a spațiului extracarpatic a fost în întregime ignorată.

Tendențiozitatea studiului lui I. Liprandi devine clară din clipa în care, chiar în partea introductivă, se afirmă că „apariția lucrării date este legată de dorința [...] de a completa acest gol din istoria Principatelor Române. Importanța ei crește mai ales în ultimul timp, când Principatele atrag atenția întregii Europe prin eforturile lor, în contradicție cu mersul legic al istoriei (subl. – *n.n.*), de a se întoarce în familia popoare-

---

[58] *Ibidem*, p. 46.
[59] *Ibidem*, p. 48.
[60] *Ibidem*.
[61] Veltman, Al., *Načertanie drevnej istorii Bessarabii s prisovokupleniem istoričeskih vypisok i karty*. Moskva, 1828.
[62] Russov, S., *Čerty drevnej i novoj istorii Bessarabskoj oblasti*. 1823, AISRL, f. 673, inv. l, dosar 293.
[63] Nadeždin, N., *Progulka po Bessarabii*, în: „Odesskij almanah" (Odessa), 1840, p. 308-447.
[64] Liprandi, I., *Opyt izloženija drevnej i novoj istorii Bessarabskoj oblasti, Moldovy i Valahii ot otdalennyh vremen do okoncjatel'nogo pokorenija Trajanom v 105 g.*, 1828, AISRL, f. 673, inv. l, dosar 245, p. 132.
[65] Palauzov, S. N., *Rumynskie gospodarstva Valahija i Moldavija v istoriko-političeskom otnošenii.* Sankt Petersburg, 1859.

lor latine”[66]. Autorul avea în vedere pierderea influenței Rusiei în această regiune în urma războiului Crimeei și unirea Principatelor Române de la 1859. Atunci, când I. Liprandi folosește expresia „în contradicție cu mersul legic al istoriei”, reiese faptul că nu numai istoria Basarabiei, ci și istoria Principatelor Române ar fi o parte componentă a istoriei Rusiei. Autorul nu se poate împăca cu gândul că, în urma războiului din 1853-1856, Rusia și-a slăbit pozițiile și nu poate să se opună „întoarcerii Principatelor în familia popoarelor de origine latină.”

Motive asemănătoare întâlnim în majoritatea lucrărilor lui I. Liprandi referitoare la trecutul regiunii dintre Nistru și Prut. De exemplu, un alt studiu din 1828, care se păstrează în arhiva istorică din Sankt-Petersburg („Scurtă schiță istorică a teatrului operațiunilor militare”)[67], ne demonstrează această teză. Utilizând expresia „teatrul operațiunilor militare”, autorul are în vedere în prim-plan războiul ruso-turc din 1806-1812. Ca și majoritatea lucrărilor precedente, studiul începe cu o schiță referitoare la istoria veche a Basarabiei. De data aceasta, I. Liprandi afirmă că nu doar bessii, ci și „triburile bastarnilor, geților și dacilor sunt de origine slavă”[68], deosebirea dintre numele acestor triburi fiind explicată prin faptul că „letopisețele vechi nu acordau atenție denumirilor particulare ale triburilor”[69]. Potrivit autorului, din aceeași cauză, informația „nu este atestată nici la alți autori antici”[70].

I. Liprandi nu este consecvent în concluziile sale, acestea variind de la o lucrare la alta. De pildă, în studiul menționat, fără orice temei, autorul susține că Dacia a fost supusă de către Iulius Cezar „în timpul lui Burebista”, care ar fi fost de origine slavă[71]. Trecând de la istoria veche la perioada migrațiilor, I. Liprandi continuă linia trasată în partea introductivă a studiului. În opinia autorului, „atunci când hunii s-au răspândit pe tot teritoriul Daciei, slavii, care, după datele unor istorici, locuiau la nord de Dunăre în apropierea Carpaților, au devenit dependenți de ei”[72]. Tendința

---

[66] *Opyt izloženija drevnej i novoj istorii Bessarabskoj oblasti*, p. 2.
[67] Liprandi, I., *Kratkij istoričeskij očerk teatra vojny*. 1828, AISRL, f. 673, inv. l, dosar 374, p. 2.
[68] *Ibidem*, p. 11.
[69] *Ibidem*.
[70] *Ibidem*.
[71] *Ibidem*.
[72] *Ibidem*, p. 19.

de a demonstra continuitatea slavilor pe teritoriul vechii Dacii apare ca o trăsătură pregnantă a lucrării lui I. Liprandi. Pe teritoriul Basarabiei de Sud și a Moldovei autorul rus localizează „triburile slave ale anților, care, împreună cu alte triburi slave, ce trăiau pe vechiul teritoriu al Principatelor, participau, alături de longobarzi, la incursiunile în provinciile romane”[73]. Pentru a-și susține aserțiunile, I. Liprandi apelează foarte des la autorii antici. Însă, în momentul când încearcă să argumenteze prezența slavilor pe teritoriul Basarabiei, autorul se limitează la expresii generale de tipul „unii istorici”, „în unele lucrări” etc. Oprindu-se la problema unității românești, I. Liprandi remarcă faptul că „românii sunt locuitorii băștinași ai teritoriului Valahiei, Transilvaniei și regiunii Nistrului”[74] și că ei „sunt urmașii daco-romanilor”[75].

Majoritatea lucrărilor lui I. Liprandi referitoare la trecutul istoric al spațiului pruto-nistrean au fost scrise în perioada anilor 1823-1834, când a activat în regiune. După plecarea sa la Sankt-Petersburg, interesul pentru Basarabia a scăzut constant. În momentele cruciale pentru Principate el a revenit, totuși, la acest subiect, nu în ultimul rând pentru a demonstra „adevărata istorie a Principatelor”[76], „legate prin trecutul lor de slavi și, în special, de Rusia”[77]. După Unirea Principatelor, I. Liprandi a încercat chiar să publice manuscrisul din 1828[78], publicând, totodată mai multe materiale în presa rusă[79].

Influența politicului asupra studiilor istorice devine și mai evidentă la sfârșitul vieții lui I. Liprandi, atunci când autorul nu mai este luat în seamă de către editori. În Arhiva Centrală Istorică de Stat a Rusiei se află un document mai puțin cunoscut[80], care demonstrează că până în ultimele zile I. Liprandi urmărea evoluția evenimentelor din Basarabia și România. Documentul prezintă un fragment dintr-un articol din 30 martie 1878, publicat în ziarul „Novoe vremja”, pe marginile căruia I. Liprandi a lăsat câteva notițe. Dacă pe

[73] *Ibidem*, p. 25.
[74] *Ibidem*, p. 57.
[75] *Ibidem*.
[76] Liprandi, I., *Istoričeskoe, statističeskoe i voennoe opisanie Bessarabii*, p. 48.
[77] *Ibidem*.
[78] Liprandi, I., *Opyt izloženija drevnej i novoj istorii Bessarabskoj oblasti*.
[79] Liprandi, I., *Iz dnevnika vospominanij Liprandi I.*, în: „Russkîj arhiv”, 1866, nr. 8-9, p. 1213-1284; Idem, *Zamečjania na Vospominanja F. Vigelja*, în: «Čtenija v Obščestve Istorii i Drevnostej Rossijskih», 1873, v. II.
[80] AISRL, f. 673, inv. l, dosar 228.

parcursul întregii vieți românofobia lui I. Liprandi era camuflată și se exprima mai ales prin studiile sale istorice, în ultimii ani istoricul rus nu-și mai ascundea antipatia față de tot ce era românesc. Notițele pe marginea articolului menționat sunt o mărturie grăitoare în acest sens[81]. În legătură cu apariția acestor notițe este semnificativ faptul că ele datează din anul 1878 – anul încheierii războiului ruso-turc și recunoașterea internațională a României.

Concluzii

1. Istoria Basarabiei din secolul al XIX-lea și-a găsit reflectarea într-o mulțime de articole și monografii publicate atât de istoricii din RSSM, cât și de cei români. Prăbușirea regimului comunist a dezvăluit întreaga profunzime a crizei în care s-a pomenit tratarea istoriei naționale în spațiul situat între Nistru și Prut. În anii de ocupație sovietică știința istorică a devenit un instrument în mâna organelor oficiale în procesul de deznaționalizare a basarabenilor. Spre deosebire de celelalte republici ale Uniunii Sovietice, Moldova a fost singura în care majoritatea populației era legată cultural de un stat național de dincolo de graniță, situație ce repetă în cadrul lagărului socialist o confruntare mai veche dintre regatul românesc și Imperiul Rus[82]. Din acest motiv, după expresia lui Charles King, „moldovenii au fost multă vreme ținta unor proiecte intense de construire a națiunii, destinate fie să-i convingă de faptul că sunt o națiune separată de români, fie, sub control românesc, de faptul că așa-zisa națiune separată e doar o ficțiune a propagandei românești”[83].

2. Lăsând la o parte influența factorului politic, trebuie să recunoaștem că lucrările istoricilor din RSSM prezintă un interes incontestabil pentru cercetători având în vedere nu numai punerea în circulație a unui vast material documentar elaborat, dar, în multiple cazuri, și concepțiile expuse. Aceste publicații cuprind multiple aspecte ale istoriei regiunii situate între Nistru și Prut: dezvoltarea agriculturii și industriei, situația diferitor

---

[81] Printre altele, autorul menționează următoarele: *„românii spun că sunt o națiune mare, dar în același timp sunt gata să cadă în genunchi în fața fiecărui care e în stare și învingă sau să-i arunce de pomană. Așa este. Un om mic întotdeauna simte complexul inferiorității proprii față de unul mare, fiindcă nimeni împrejur nu-i acordă nicio atenție...”*.

[82] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală.* Traducere de Diana Stancu. Chișinău, Editura „Arc”, 2002, p. 6.

[83] *Ibidem*.

categorii de țărani (răzeși, țărani de stat, colonişti etc), schimbările demografice între 1812-1918, procesul transformării Basarabiei într-o simplă gubernie rusească[84].

3. Cu toate că istoria spațiului pruto-nistrean a fost studiată destul de amplu, în prezent simțim lipsa unor studii istoriografice speciale, cu excepția părților introductive în monografii la capitolul istoriografia problemei și a unor publicații despre situația științei istorice în RSSM. Problemele puse în discuție sunt tratate în marea majoritate a cazurilor de pe pozițiile luptei de clasă. Eforturile cercetătorilor se reduceau doar la selectarea faptelor, pentru confirmarea tezelor stabilite anterior. În același timp, subscriem la opinia istoricului Anatol Țăranu, care consideră necesar de a „examina doar problema înfeudării ideologice a științei istorice din Moldova Sovietică de către administrația de partid și de stat, fără a lua în dezbatere aspectele de strictă specialitate și, cu atât mai puțin, de a pune la îndoială profesionalismul și competența autorilor lucrărilor menționate aici”[85].

4. Un alt pilon pe care s-a sprijinit istoriografia sovietică a fost afirmarea caracterului progresist al incorporării Basarabiei la Rusia. Încă de la începutul secolului al XIX-lea dezbaterile asupra statutului politic al Basarabiei, problema basarabeană a devenit o constantă a diplomației europene, din momentul ce turcii, rușii, și, pe urmă, românii, își disputau drepturile asupra regiunii situate între Nistru și Prut. La baza acestor pretenții teritoriale aflate în conflict se afla de cele mai multe ori problema identității etnonaționale a majorității populației Basarabiei[86]. Identitatea celui mai mare grup etnic din regiune – românii basarabeni sau moldovenii a fost obiectul discuțiilor, de cele mai dese ori căpătând o conotație mai mult poli-

[84] Grosul Ia. *Krest'jane Bessarabii (1812-1861)*. Kišinev, Gosizdat Moldavii, 1956, 398 s. (AN SSSR. Mold. filial. In-t istorii, jaz. i lit.); Grosul I., Budak I. *Krest'janskaja reforma 60-70 godov XIX veka v Bessarabii*. Kišinev, Gosizdat Moldavii, 1956, 269 s. (AN SSSR. Mold. filial. In-t istorii, jaz. i lit.); Budak I. *Razvitie kapitalizma v sel'skom hozjajstve Bessarabii v poreformennyj period*, Kišinev, Gosizdat Moldavii, 1954, 272 s.; Budak I.G. *Buržuaznye reformy 60-70-h godov XIX veka v Bessarabii*. Kišinev, Editura „Cartea Moldovenească”, 1961, 218 s.; Zukov V.I. *Goroda Bessarabii 1812-1861 godov (Očerki soc.-ekon. razvitija)*. Kišinev, Editura „Cartea Moldovenească”, 1964, 250 s. (Centr.: Gos. Arhiv MSSR).

[85] Țăranu A. *Istoriografia națională – imperativ al timpului* // „Revista de istorie a Moldovei”. – 1992, Nr. l.

[86] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Traducere de Diana Stancu. Chișinău, Editura „Arc”, 2002, p. 12.

tică decât științifică. Erau ei doar români îndelung separați de patria lor, sau înglobarea lor în teritoriul rusesc îi făcuse să devină mai degrabă slavi decât latini?[87] În acest sens, majoritatea istoricilor sovietici, care s-au preocupat de această problemă, au tratat unilateral problema, căutând a aduce fapte exclusiv favorabile și de îndreptățire a actului de la 1812[88], făcând nu numai referiri la autorii ruși din secolul al XIX-lea, dar și preluând o mare parte a concepțiilor acestora. Compartimentele lucrărilor ce nu confirmă caracterul pretins progresist al acestui eveniment erau deseori omise.

5. Istoriografia sovietică moldovenească a avut un caracter adesea tendențios în încercările de clasificare și periodizare a evoluției istoriografiei ruse privind Basarabia în secolul al XIX-lea. Tratările istoricilor sovietici aveau la bază principiile leniniste de clasificare a mișcării revoluționare: etapa revoluționarismului dvorean (1825-1861), etapa narodnică (1861-1895), etapa proletară (1895-1917). Prezența unui grup aparte de decembriști – cercetători ai istoriei Basarabiei, inventat artificial de către istoricii din RSSM, este o dovadă elocventă în favoarea tezei expuse. În aceste condiții multe din lucrările ce nu se includeau în schema dată erau studiate superficial sau trecute cu vederea. Constatând acest fapt, ne referim în primul rând la studiile istorice ale lui I. Liprandi, etichetat de cele mai multe ori ca „spion", „trădător al decembriștilor și al petrașevților", în cel mai bun caz „prieten a lui Pușkin" și mai puțin, sau mai precis deloc, istoric al Basarabiei.

6. Viața și opera unei personalități atât de marcante precum a fost I. Liprandi s-a aflat mereu în centrul atenției cercetătorilor (mai ales a celor interesați de activitatea lui Pușkin și a decembriștilor în Basarabia). Totuși activitatea lui nu poate fi considerată în niciun caz ca fiind pe deplin elucidată. Un șir de pagini din viața lui I. Liprandi mai trebuie completate, fiind necesare, probabil, chiar și unele reconsiderări privind anumite etape ale activității lui. În opinia noastră, aceasta se referă în primul rând la lucrările istorice ale autorului, consacrate Principatelor Române și Basarabiei.

7. Interesul lui I. Liprandi față de Principatele Române și Basarabia a fost determinat de activitatea politică a acestuia. Majoritatea studiilor sale apar în urma unor evenimente politice importante pentru istoria Basarabiei:

---

[87] *Ibidem*.

[88] A se vedea, spre exemplu: *Исторический акт 1812 года и его значение в судьбах молдавского народа*. – Кишинев, 1982, 112 с.; *Историческое значение присоединения Бессарабии и левобережья Поднестровия к России*. – Кишинев, 1987, 140 с.

1828 – începutul războiului ruso-turc şi lichidarea autonomiei Basarabiei; 1859 – unirea Principatelor Române; 1878 – sfârşitul războiului pentru independenţă. În funcţie de consecinţele acestor evenimente pentru Rusia, se manifesta şi creşterea sau descreşterea caracterului antiromânesc al lucrărilor lui I. Liprandi.

8. Majoritatea absolută a studiilor lui I. Liprandi despre Basarabia trimit mai degrabă la interpretările unui pasionat de istorie, decât la migala omului de ştiinţă. Lucrările sale sunt departe de a fi o expunere seacă şi rece. Foarte des autorul caracterizează sau încearcă să caracterizeze oameni, întâmplări, fapte, aducând în text o notă subiectivă nuanţată.

9. Studiile lui I. Liprandi au stimulat interesul opiniei publice şi a istoricilor ruşi pentru Basarabia.

10. Opera istoriografică a lui I. Liprandi trebuie interpretată ca un produs al timpului său. Se impun două aspecte revelatorii – receptarea de către ofiţerul rus a necesităţilor timpului în care a activat şi a scris, şi încercarea sa de a le clarifica, de a milita, prin scrierile istorice, în spiritul cerut de epocă.

11. Lucrările lui I. Liprandi în domeniul istoriei îşi păstrează importanţa, chiar dacă istoricul de astăzi nu se întoarce întotdeauna la ele. Ele evidenţiază personalitatea şi, în acelaşi timp, afirmă poziţia pe care a ocupat-o în procesul de formare a istoriografiei ruse despre Basarabia.

12. Numele său este implicat în numeroase falsuri istorice rămase celebre, la care ne-am referit în rândurile de mai sus, şi tot lui i-au aparţinut unele aserţiuni neîntemeiate pe izvoare. Chiar şi dintr-o simplă enumerare a lucrărilor amintite, se pot desprinde direcţiile principale ale activităţii istoriografice a lui I. Liprandi. Fără a fi istoric de formaţie, el nu a încercat să elaboreze lucrări ample de sinteză, ci mai curând nişte simple acomodări la cerinţele, în primul rând politice, ale timpului.

13. Preocupările lui I. Liprandi pentru istorie nu sunt rezultatul unei simple curiozităţi ştiinţifice sau al unei ambiţii publicistice, ci reflectă convingerea sa în necesitatea interpretării trecutului şi, mai ales, a anumitor perioade ale acestuia. El se apropie de istorie nu ca un erudit, deşi formal apelează la izvoare, ci ca un militant, care ştie să o manipuleze ca pe o eficientă armă de luptă politică.

Sursa: *Analele Asociaţiei Naţionale a Tinerilor Istorici din Moldova* : Anuar istoric. – 2010. – Vol. 9. – P. 92-110.

ROLUL BOIERIMII (NOBILIMII) BASARABENE CA FACTOR IDENTITAR ÎN LUCRĂRILE ISTORICILOR RUȘI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Igor ȘAROV
Andrei CUȘCO

Studierea rolului și locului boierimii în formarea (sau distrugerea!) elementelor de identitate a basarabenilor este unul din cele mai complexe și controversate aspecte ale problemei privind identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul al XlX-lea[1]. După părerea noastră, anume boierimea basarabeană ar fi putut avea rolul potențial de generator și consolidator al conștiinței naționale și, în perspectivă, a identității naționale, înlocuind, întrucâtva, intelectualitatea, care își asumă, de obicei, această sarcină, dar care era, evident, inexistentă în Basarabia secolului al XIX-lea. Că nu s-a întâmplat acest lucru este, credem, ceva care nu mai necesită demonstrație. Însă atunci apare în mod firesc întrebarea „de ce?". Care sunt cauzele care au condus la această stare a lucrurilor? Evident, nu trebuie să absolutizăm această trăsătură, cu atât mai mult cu cât, în ultimul timp, au apărut un șir de lucrări privind „mișcarea națională" din Basarabia din secolele al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Însă noi nu avem în vedere cazuri izolate, ale câtorva familii boierești care, într-adevăr, și-au adus contribuția cel puțin la persistența unui spirit autonom în condițiile dominației ruse. Pe de altă parte, însă, există pericolul exagerării caracterului „național" al boierimii basarabene și găsirea unor elemente de „identitate națională" acolo, unde nu e cazul. Din aceste considerente, credem că este necesar de a clarifica unele probleme.

În primul rând, trebuie să menționăm că aprecierile autorilor ruși asupra rolului acestei pături, deseori, poartă un caracter politizat, determinat de interesele autorităților ruse din regiune, de unde și dificultatea de a discerne realitatea de părerile subiective, chiar tendențioase.

[1] Articolul este conceput ca o continuare a discuției inițiate în cadrul conferinței internaționale din 8-11 octombrie 2001 (Iași–Chișinău) cu genericul *Republica Moldova în căutarea identității.* Vezi: Igor Șarov, Andrei Cușco, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul al XlX-lea,* în Alexandru Zub (ed), Basarabia. *Dilemele identității*, editat de Fundația Academică „A.D.Xenopol", Iași, 2001, pp. 21-35.

În al doilea rând, cauzele pasivismului boierimii ca factor identitar nu erau întotdeauna reflectate direct de autorii ruși, care se limitau deseori doar la descrieri.

În fine, cel puțin la începutul dominației ruse, boierimea a avut un rol destul de activ în viața provinciei, care scade progresiv odată cu lichidarea autonomiei. În continuare, vom căuta să identificăm unele cauze care au stopat, în opinia noastră, transformarea acestei pături în factor generator al identității. Astfel, unele dintre ele sunt:

1) caracterul ei polietnic, cosmopolit;

2) ruptura dintre păturile de jos și cele superioare ale societății basarabene, lipsa aproape totală a comunicării dintre ele;

3) conservatorismul, chiar esența ei patriarhală și, în consecință, nereceptivitatea față de ideile moderne (cel puțin în a doua jumătate a secolului al XlX-lea);

4) modalitățile de formare și completare a nobilimii rusești și dinamica componenței ei, în defavoarea autohtonilor;

5) avantajele oferite de integrarea în nobilimea rusă, și, deci, rezistența minimă față de rusificare etc.

Menționăm, încă o dată, că avem în vedere totalitatea boierimii ca pătură socială, fără a lua în considerare eventualele excepții individuale sau familiale.

Analizând operele autorilor ruși, se observă o oarecare dependență a aprecierilor date privind problema pusă în discuție și evoluția politică a regiunii. Astfel, în primii ani de dominație rusă, caracteristicile boierimii depindeau, în mare măsură, de funcționarea autonomiei provinciale. Iar atitudinea unor autori ruși față de acest subiect depindea, în mare parte, de interesele pe care le aveau în regiune. De exemplu, este destul de semnificativă diferența între opiniile lui P. Svinin, care se arăta destul de favorabil revendicărilor boierimii locale, fiind, probabil, în opinia lui Casso, chiar „influențat" de ei, și, de exemplu, cea a lui F. Vighel, care avea o atitudine vădit ostilă față de boieri. Mai mulți autori citează opiniile lui F. Vighel, pe care L. A. Casso, de exemplu, le apreciază ca „radicale" și „conjuncturale", iar Berg le numește „tendențioase"[2]. F. Vighel apreciază extrem de negativ boierimea, menționând, printre altele, lenea și iresponsabilitatea, dar

[2] Berg L.S., *Bessarabija. Strana, Ljudi, hozjajstvo*, Petrograd: Ogni, 1918, p. 73.

și ostilitatea față de măsurile administrației rusești, ca fiind principalele carențe ale acestora. Evident, acestea nu pot fi apreciate decât niște păreri subiective, dat fiind conflictul cunoscut între el și boierimea basarabeană, astfel că aceste aprecieri au la bază doar criterii politice. Importante sunt mai ales mențiunile sale privind ostilitatea boierilor față de ruși, „trufia lor", sau referirea la faptul că împotriva sa era „întreaga națiune"[3]. Evident că îi are în vedere pe boieri, însă expresia „întreaga națiune" nu trebuie interpretată ca o postulare a esenței lor naționale, ci, mai curând, ca o generalizare făcută de F. Vighel pentru a arăta gradul de nemulțumire cu care se confrunta. Se pare că el îi contrapunea chiar pe boierii „vicioși" țăranilor „virtuoși", despre care spune: „*În mediul sclaviei, țăranii aceștia au păstrat o excepțională puritate de moravuri și deloc nu se lasă atrași de exemple rele. Ei nu sunt nici tâlhari și nici bețivi. Fidelitatea conjugală și fecioria fetelor la ei sunt virtuți obișnuite și nu există exemple ca un țăran să-și vândă cinstea soției sale sau pe aceea a fiicei sale*"[4]. Aceasta arată motivele preponderent politice ale lui F. Vighel în caracterizarea boierimii, cât și rolul acesteia de păstrător al specificului național, pe care îl avea încă în anii '20 ai secolului al XIX-lea. Desigur, o importanță și mai mare în acest aspect o are și binecunoscuta petiție către țar în care se cerea, printre altele, numirea unui guvernator dintre localnici și păstrarea intactă a legilor și obiceiurilor basarabene (moldovenești)[5]. Cel mai important este, însă, mențiunea provenienței romane a locuitorilor autohtoni ai Basarabiei, acest caz fiind, practic, unicul, în care boierimea se prezintă fără echivoc ca apărător al identității etnice a basarabenilor. Aceasta ne face să presupunem, că o altă cauză fundamentală a pasivismului ulterior al boierimii ca „generator național" este includerea Basarabiei, în urma anexării, în spațiul identitar rusesc, boierii pierzându-și treptat elementul incipient de conștiință națională/etnică, care în alte condiții, sub influența occidentală, s-ar fi putut consolida.

În această ordine de idei, este interesantă relatarea lui F. Vighel despre orientarea boierilor spre Occident[6], care, însă, nu a fost suficientă pentru

---

[3] Vighel F. , V*ospominanija*, M., 1864, p. 140 și urm., Cit. după: A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, 1992, p. 452.

[4] Cit. după A. Nacco, *Ocerk grajdanskogo upravlenia v Bessarabii, Moldavii i Valahii vo vremea russko-turețkoj voinî 1806-12* gg, p. 64.

[5] Casso L.A., *Rossija na Dunae i obrazovanie Bessarabskoj oblasti,* M., 1913, pp. 208-209.

[6] F.F. Vighel, *Op. cit.,* partea VI, p. 98, cit. după: A. Boldur, *Op. cit*., p. 453.

a păstra factorul identitar în rândurile lor. Treptat nobilimea basarabeană se limitează la apărarea identității culturale a autohtonilor, tendință care se menține, totuși, până la începutul secolului al XX- lea[7]. Astfel, sunt deosebit de interesante cauzele care, în viziunea autorilor ruși, dar și în concordanță cu realitatea, au condus la dispariția graduală a boierimii ca factor activ „național". După cum am menționat, o primă cauză este caracterul polietnic, deci neomogen, al nobilimii, accentuat, evident, și de politica autorităților ruse în privința „completării" nobilimii din provincie. Deja A. Zașciuk menționa, ca o trăsătură de baza a nobilimii (boierimii) basarabene, cosmopolitismul ei, accentuat și de procedeele specifice de „înnobilare" sau de apariție a „noilor nobili" în Imperiul Rus, care fac și mai pestriță componența ei națională[8]. Aceste opinii coincid și cu concluziile la care ajunge mai târziu A. Boldur pe baza analizei statistice a componenței etnice a nobilimii basarabene și, mai ales, a dinamicii dezvoltării acesteia. El constată că în 1912 „*69% din nobilimea Basarabiei, mai mult de două treimi, erau neprovenite din Moldova*"[9]. Și Casso, în lucrarea sa „Rusia pe Dunăre și formarea regiunii Basarabia", se referă, deși indirect, la acest fapt, atrăgând atenția asupra „*lipsei unei nobilimi*" basarabene și a „*dezbinării și incapacității*" boierimii existente[10]. Astfel, eterogenitatea etnică a boierimii a fost un impediment serios în calea consolidării în sânul ei a unei conștiințe naționale/etnice distincte.

Un impediment și mai mare, însă, a fost diferența radicală între concepțiile și modul de viață ale păturilor superioare ale societății în comparație cu modul de trai al populației rurale. În acest context, putem vorbi, într-adevăr, de o ruptură între cele două straturi ale societății. La toți autorii ruși care s-au referit la această problemă e prezentă, conștient sau nu, opunerea dintre țărani și nobili (boieri), uneori în defavoarea ultimilor. Dincolo de posibilele implicații politice ale unor sau altor aprecieri, autorii menționați aveau, totuși, și o bază reală a aserțiunilor lor. Prima lucrare din epocă în care este reliefată clar opoziția dintre modul de viață al boierilor și al păturilor inferioare ale populației se datorează lui I. Iakovenko. Deși el se referă la

[7] A. Boldur, *Op. cit.*, pp. 454-455.
[8] Zascuk A., *Materialy dlja geografii i statistiki Rossii, sobrannye oficerami General'nogo staba Bessarabskoj oblasti*, v. 1, SPB, 1862, pp. 454-456.
[9] A. Boldur, *Op. cit*., pp. 456-457.
[10] L.A. Casso, *Op. cit*., pp. 218-219.

boierimea (nobilimea) Principatelor, aceleași caracteristici pot fi transferate, cel puțin în primii ani după anexare, evident, și asupra boierimii (nobilimii) basarabene. Prin analiza vieții cotidiene și a obiceiurilor acestor două pături autorul folosește procedeul opunerii acestora pentru a arăta diferența existentă între ele.[11] Deși încercarea nu identifică încă clar această opoziție ca ceva inerent societății românești/basarabene, merită menționată însăși observarea acestui fenomen de către autor.

Caracteristica dată de A. Zașciuk boierilor este elaborată prin compararea moravurilor, a vieții lor cotidiene cu cele ale „omului simplu", ale țăranului, cu care se află, invariabil, într-o opoziție organică. Și mai clar această idee este susținută de Casso, care afirmă deschis (din perspectivă istorică, dar implicit și în epoca contemporană lui) existența în societatea moldovenească a două clase complet deosebite și chiar opuse una alteia: aristocrația și poporul (deși el privește problema din perspectiva dreptului, constatarea are, evident, implicații mult mai largi)[12].

Și Berg, analizând pe scurt viața cotidiană, moravurile și evoluția lor sub dominația rusă, tratează problema din perspectiva distincției între țărani și nobili. Deși în continuare se referă la păturile intermediare (mazilii, ruptașii) care, după părerea sa, tind să fie egalați treptat cu țăranii, astfel apare și mai evidentă contradicția dintre masa micilor proprietari și marii nobili, între care diferența tinde să se accentueze tot mai mult[13].

O altă trăsătură notată, printre alții, de Zașciuk și Berg la boierii moldoveni, este și amprenta patriarhală a vieții cotidiene, dar și a concepției lor despre lume, care, dincolo de simpla afirmare a faptului, are și semnificații mult mai adânci.

În primul rând, e confirmată diferența iremediabilă între păturile de jos și de sus ale populației, mentalitatea patriarhală rezervând fiecărui individ locul său strict determinat în ierarhia socială în contrast cu ideile moderne de egalitate în fața legii și desființare a privilegiilor nobiliare, fără aceasta nefiind posibilă nici măcar faza incipientă de formare a națiunilor.

În al doilea rând, firește, este vorba de respingerea oricăror idei inovatoare. Este, de fapt, un paradox: generația mai în vârstă, care poseda

[11] Jakovenko I., *Polojenie tureckih knjazestv Moldovy i Valahii i Rossijskoj Bessarabskoj oblasti,* SPB, 1828, pp. 90-95.
[12] Kasso L.A., *Vizantijskoe pravo v Bessarabii*, M., 1907, p. 33.
[13] L.S. Berg, *Op. cit*., pp. 100-104.

unele elemente clare de identitate teritorială și etnică, era refractară ideilor moderne, iar generația tânără, deși se orienta spre Occident, își pierdea treptat aceste elemente sub influența unui mediu identitar străin. Această contradicție nu trebuie să fie minimalizată, ea având un impact puternic asupra evoluției boierimii. Zașciuk și Berg au evidențiat trăsătura dată ca fiind o caracteristică de bază a boierilor atât, probabil, din motive subiective, cât și obiective, însă, oricum, referirile lor la acest subiect sunt reflectate și în descrierea vieții cotidiene, și în relevarea raporturilor între boieri și țărani[14]. Berg se referă și la educația boierilor moldoveni, menționând gradul lor de instruire și legându-1 cu soarta lor sub dominația rusă[15]. Astfel, conchidem că trăsăturile patriarhale ale boierilor nu au contribuit nici ele la erijarea acestei pături în purtătoare de valori naționale.

În general, autorii ruși au o atitudine în mare parte negativă față de pătura nobiliară basarabeană, acest fapt fiind determinat de două cauze esențiale: 1) rezervarea unei identități etnice „neutre" exclusiv pentru țărani (în sensul neimplicării lor politice, cât și tendinței de a-i privi pe țărani ca „puri" în simplitatea lor în raport cu viciile boierilor); 2) motivele subiective (uneori politice) legate de relațiile unor autori cu această pătură.

De asemenea, trebuie să menționăm că tendința spre rusificarea boierilor, oricât ar părea de paradoxal, era dezaprobată, fie și tacit, de unii autori, care porneau, desigur, de la premisa diferenței imanente a autohtonilor față de etnia dominantă. De exemplu, la A. Zașciuk, în pasajul consacrat boierilor, această idee poate fi indirect înțeleasă, din prezentarea de către el a modalităților frauduloase de a obține gradul nobiliar, ceea ce, în opinia sa, îndepărtează și mai mult păturile superioare de purtătorii „autentici" ai identității[16]. Cum am mai observat, existau unele excepții în rândurile boierilor moldoveni (de exemplu, Alexandru Sturza sau Nicolae Casso), care ar fi putut avea rolul de catalizator al conștiinței naționale, dar, fiind foarte puțini la număr, și limitându-se, mai ales, la revendicări culturale, ei contrastau vădit cu majoritatea nobililor basarabeni[17]. Astfel, anume caracterul generalizat al înstrăinării, sub o formă sau alta, a clasei

[14] A. Zașciuk, *Op. cit*., vol. I, p. 453.
[15] L.S. Berg, *Op. cit.*,p. 101.
[16] A. Zașciuk, *Op. cit*., voi. I, p. 452 și urm.
[17] A. Boldur, *Op. cit*., pp. 454-455.

nobiliare de majoritatea populației autohtone, a constituit piedica de netrecut în calea afirmării acestei pături ca purtătoare a conștiinței naționale.

Un fenomen conex cu această problemă este și poziția defavorizată a Basarabiei în componența Imperiului Rus. Această latură a realității din epocă a determinat, în mare parte, nedezvoltarea ansamblului de idei naționale. Lipsa unei intelectualități basarabene este și ea o cauză fundamentală a primitivismului „construcției naționale" în Basarabia. De fapt, cel puțin în prima jumătate a secolului al XIX-lea se poate spune că Basarabia nu numai că nu a intrat în sfera identității rusești, ci că asistăm la un dezinteres destul de accentuat al cercurilor științifice rusești față de această „fâșie" de pământ. Aceasta ni se pare destul de important, deoarece o idee de bază a demersului nostru este că identitatea basarabenilor s-a format, în mare parte, ca o reacție față de politica autorităților rusești, iar interesul științific pentru o regiune sau alta a Imperiului marca și implicarea acestora în soarta respectivei provincii. În acest aspect, este foarte interesantă analiza nivelului general de cunoștințe istorice și de altă natură pe care le aveau cercurile savante din Rusia asupra Basarabiei. De la început se impune o remarcă: până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cunoștințele despre regiunea dată erau, în cea mai mare parte, foarte vagi și contradictorii.

Lucrarea lui A. Zașciuk este primul caz al unei lucrări enciclopedice privind Basarabia, marcând și o nouă etapă în evoluția istoriografiei ruse privind Basarabia, inclusiv în ceea ce privește reflectarea identității basarabenilor. A. Zașciuk face și o trecere în revistă a lucrărilor accesibile lui privind Basarabia, care ilustrează gradul de studiere a regiunii în primii '50 de ani de dominație rusă[18]. Concluzia care se desprinde din considerațiile lui A. Zașciuk privește gradul destul de scăzut al studierii istoriei Basarabiei. Și mai important însă este dezinteresul manifestat de organele centrale ale Imperiului față de Basarabia, care reflectă implicarea destul de mică a autorităților, dar și a păturilor cultivate rusești în studierea regiunii date. Foarte elocvente sunt afirmațiile lui Casso privind imaginea Basarabiei în mentalul științific rusesc: „*Societatea rusă în cursul secolului al XIX-lea a arătat puțin interes pentru Basarabia, transformată în gubernie rusească. Pierderea părții de sud, datorită Tratatului de pace de la Paris din 1856, pentru marea majoritate a rușilor a trecut neobservată,*

[18] A. Zașciuk, *Op. cit*., voi. I, p. II-VII.

după cum s-a întâmplat și la retrocedarea acesteia la Rusia, în urma Tratatului de la Berlin. La noi și până astăzi (adică până în 1913) se poate încă vedea în unele instituții harta Rusiei cu granița pe Ialpug, care ne-a ținut departe de Dunăre timp de 22 de ani"[19].

„*Basarabia n-a făcut obiectul unor studii particulare nici din punct de vedere geografic și nici istoric. Atât basarabenii, cât și cercurile științifice ale imperiului s-au dezinteresat de ea. E drept, timpurile acelea sunt departe, când la noi în mod obișnuit se credea că Basarabia se găsește undeva în fundul Asiei și când se întâmpla să fie câteodată confundată cu Georgia. Au trecut timpurile când Ministerul Afacerilor Străine simțea o oarecare greutate pentru a fixa pe hartă poziția Chișinăului. Dar și astăzi încă, informațiile care parvin din această regiune mărginașă la instituțiile centrale ale statului nu sunt întotdeauna exacte. Vreți dovezi? Anuarul rus din 1890, editat de Comitetul central de statistică, enumerând naționalitățile din Basarabia, îi trece sub tăcere tocmai pe români, deși reprezintă mai bine de o jumătate din populația acestei provincii*"[20].

Astfel, dezinteresul rusesc față de Basarabia poate fi considerat o trăsătură constantă a atitudinii față de ținutul în cauză. Pe noi, însă, ne interesează mai mult atitudinea pe care o abordau înseși cercurile „intelectuale" din Basarabia privind studierea trecutului, dar și a prezentului ei. În acest aspect, sunt foarte prețioase cuvintele lui L. Berg, care afirmă că atitudinea intelectualilor moldoveni față de studierea istoriei lor, dar și față de propriul popor ca entitate distinctă poate fi calificată cel mai bine prin cuvântul „*obscurantism*"[21]. Astfel, chiar și extrem de puținii intelectuali moldoveni aveau o foarte vagă și rigidă imagine a propriului popor, care, evident, nu era de natură să contribuie la apariția în rândurile ei a sentimentelor „naționale".

În concluzie, putem afirma că atât dezinteresul rusesc, cât și atitudinea intelectualilor moldoveni au contribuit, deși de maniere diferite, la nedezvoltarea conștiinței naționale printre autohtoni pe parcursul secolului al XIX-lea.

Sub influența revoluției ruse de la 1905-1907 și a valului de mișcare națională care a cuprins toate periferiile Imperiului rus, inclusiv Basara-

[19] L. Casso, *Op. cit.*, p. 227.
[20] L.A. Casso, *Rossija na Dunae...*, p. 227.
[21] L.S. Berg, *Op. cit.,* p. 224.

bia, situația puțin se schimbă și putem observa unele momente noi. Alexandru Boldur, în baza analizei surselor ruse, ajunge la concluzia că clasa intelectuală de la sat a fost mai conservatoare păstrându-și în mare măsură identitatea națională românească, în același timp ideologia ei socială fiind mai puțin ridicată[22]. Majoritatea intelectualilor de la sat au primit o educație la Seminarul Teologic din Chișinău, unde și-au găsit un mediu favorabil pentru păstrarea și cultivarea sentimentului de dragoste pentru cultura națională. Intelectualii de la oraș erau în majoritatea lor ruși sau recrutați din rândurile minorităților naționale și nu aveau nici o legătură cu populația autohtonă de la sate[23].

Mulți tineri intelectuali din Basarabia, care au făcut parte din generația Unirii, au trecut prin cercurile revoluționare din Rusia. În opinia lui A. Boldur *„rolul preponderent în chestiunea educației politice a generației noi îl aveau două concepții social-politice: una marxistă, social-democratică și alta poporanistă, social-revoluționară. Acei ce erau mai aproape de orașe, de clasa muncitorească, de meseriași (în special tineretul evreiesc) au fost ca regulă generală social-democrați. Acei ce într-un fel sau altul erau legați de sate au fost social-revoluționari, sau țărăniști.... Prin această școală politică a trecut C. Stere, a trecut și o serie de alți oameni politici ai Basarabiei"*[24]. Putem în mare măsură să cădem sau nu de acord cu opiniile lui A. Boldur în această problemă. Un fapt este cert: această generație a pregătit terenul pentru Unirea Basarabiei cu România de la 1918.

Sursa: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova* : Anuar istoric. – 2004. – Vol. 5. – P. 151-154.

[22] A. Boldur, *Op. cit*., p. 501.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*

IDENTITATEA NAȚIONALĂ A BASARABENILOR ÎN ISTORIOGRAFIA RUSĂ DIN SECOLUL AL XIX-LEA

Igor ȘAROV
Andrei CUȘCO

Caracterul romanic al basarabenilor și raportul lor cu românii

În tratarea problemei cercetate ne vom opri în special asupra caracterului romanic al basarabenilor și raporturilor lor cu românii. Se impune delimitarea a două aspecte temporale în care autorii ruși se referă la caracterul romanic al autohtonilor: aspectul istoric (se tratează în principal originea românilor și evoluția lor istorică) și aspectul contemporan (caracteristicile autohtonilor, care ar confirma originea lor (daco-) romană sau comunitatea lor *prezentă* în raport cu locuitorii Principatelor). Aceste aspecte, evident, nu sunt opuse, fiind de cele mai multe ori tratate complementar de către autori.

Caracterul romanic al basarabenilor era reflectat de mai multe elemente: aspectul fizic, limba (caracteristică fundamentală), obiceiurile, autoidentificarea etnică a autohtonilor etc. Trebuie să subliniem prezența constantă a acestor idei în operele tuturor autorilor importanți din epocă, chiar și la cei care insistă deosebit de mult asupra influenței predominante a elementelor slave în regiune.

Constatarea romanității basarabenilor și a comunității lor cu românii din Principate indică o trăsătură fundamentală a identității etnice a autohtonilor, care a fost sesizată ca definitorie pentru portretul imagologic al basarabenilor. Interpretările autorilor variază în funcție de obiectivul propus și insistența evidențierii acestui factor. Deja în opera lui Sviniin, scrisă la doar patru ani după anexare, trăsătura dată este evidențiată ca inerentă autohtonilor. Firește, el se sprijină mai curând pe informațiile primite de la localnici, ceea ce demonstrează și o autoconștiință a acestui fapt, cel puțin printre boierimea basarabeană, confirmând, implicit, concluzia despre formarea incipientă a unor elemente identitare printre ei. Autorul mărturisește fără ezitare că Basarabia *„a fost desprinsă de Moldova”*, că *„istoria ei e strâns legată”* de istoria acesteia din urmă, că *„populația ei se trage din coloniști romani”* și *„are același trecut cu întreg poporul ro-*

mânesc". *„Locuitorii autohtoni ai regiunii,* continuă el, *sunt moldoveni sau români (vlahi), care, după cum am mai spus, se trag din coloniștii romani. Ei vorbesc limba moldovenească, care e de origine latină și care, ca și limba italiană, păstrează numeroase particularități ale limbilor neolatine*"[1]. *În* acest scurt fragment se pot identifica atât cele două aspecte menționate, cât și unele elemente tradiționale regăsite la cvasitotalitatea autorilor care se vor referi la acest subiect.

Idei similare găsim la vice-gubernatorul Basarabiei Filip Vighel, care, deși nu a scris o lucrare specială consacrată istoriei spațiului pruto-nistrean, notează următoarele rânduri în „memoriile" sale: „*Eu am avut ocazia să studiez sufletul moldovenilor. Acești rumâni sau români, după cum își zic ei, se trag din coloniștii romani și slavo-dacii învinși de Traian. În limba pe care o vorbesc ei predomină elementul latin*"[2]. Nu putem să nu remarcăm persistența acelorași trăsături și chiar ale acelorași tipare literare în cercetarea elementelor romanității basarabenilor.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, prin preocuparea sa pentru romanitatea românilor se remarcă, mai ales, Ignatie Iakovenko, care, în lucrarea publicată în 1828[3], nu se referă direct la Basarabia, însă o include implicit în spațiul românesc chiar prin titlul lucrării. I. Iakovenko menționează, în primul rând, preempțiunea în viața spirituală românească a credințelor vechi dacice, admițând, astfel, originea daco-romană a românilor[4]. Descriind proveniența limbii române și cercetând principalele ipoteze, Iakovenko nu neagă esența romanică a limbii române, impactul slav neputând schimba caracterul ei[5]. Astfel, se confirmă importanța limbii autohtonilor ca element identitar, opinie care va persista în continuare.

O contribuție meritorie în studierea problemei abordate a adus ofițerul Statului Major al Rusiei A. Zașciuk, lucrarea căruia pe bună dreptate este calificată în istoriografie ca prima lucrare științifică referitoare la Basarabia. În lucrare sunt prezente ambele aspecte ale „caracterizării romanice" a

---

[1] P.P. Sviniin, *Opisanie Bessarabskoj Gubernii*, în revista „Zapiski Odesskogo Obșcestva Istorii i Drevnostei", 1867, vol. VI, pag. 220. Cit. după: A. Crihan, *Drepturile românilor asupra Basarabiei după unele surse rusești*, București, 1995.

[2] F.F. Vighel, *Vospominania*, Moscova, 1865, vol. VI, pag. 98.

[3] Ignatij Iakovenko, *Opisanie Moldavii i Valahii i rossijskoj Bessarabii*, St.-Petersburg, 1828.

[4] *Ibidem*, p. 81-82.

[5] *Ibidem*, p. 84-89.

autohtonilor. Aspectul istoric al romanității este tratat cu unele inexactități atât în prefața istorică a cărții sale, cât și la începutul descrierii situației actuale a moldovenilor ca etnie majoritară a Basarabiei[6]. Deși descrierea evenimentelor referitoare la epoca antică poate trezi multe controverse (de exemplu, circumstanțele apariției romanilor în regiune etc.), esența constatării romanității autohtonilor, în general, se păstrează. Căutând „*să vadă din ce neam se trag*", A. Zașciuk ajunge la concluzia că moldovenii din Basarabia, ca și românii din Principate, sunt de origine occidentală și provin din coloniștii romani. „*Ei au fost,* continuă el, *sub influențe diferite, dar și-au păstrat însă caracterul strămoșilor lor. Ei vorbesc o limbă latină stricată, amestecată cu cuvinte slave. Limba lor are însă rădăcină latină și păstrează mai multe particularități originale ale vechii limbi a romanilor decât chiar limba italiană*"[7].

Mai pregnant decât aspectul istoric al originii romanice a românilor este exprimată la A. Zașciuk comunitatea dintre locuitorii autohtoni ai Basarabiei și cei din Principatele Române. Astfel, la începutul eseului despre cultura materială și spirituală a moldovenilor, se referă, de fapt, la identitatea dintre românii de pe ambele maluri ale Prutului. El abordează tema raportului dintre basarabeni și „*frații lor din Principatele Române*"[8] și caută să releve trăsăturile de caracter ale românilor ca popor și influențele, care au contribuit la modelarea sa, remarcând în primul rând, influența romană. O constatare deosebit de importantă a lui A. Zașciuk, care nu se întâlnește într-o formă atât de concisă și sintetică la nici un alt autor, este cea privind *evoluția* basarabenilor față de consângenii lor din Principate pe parcursul secolului al XIX-lea: deși este vorba de *același popor*, datorită destinelor istorice diferite, printre românii basarabeni au apărut unele elemente distincte, care vor contribui în perspectivă, după părerea sa, la formarea în Basarabia a unei *noi națiuni*, cu unele particularități față de locuitorii României. A. Zașciuk arată, evident, și legătura istoriei Basarabiei cu istoria Principatelor Române, inclusiv prin citarea, în anexa lucrării sale, a unei liste complete de domnitori ai Principatelor[9], el incluzând, de fapt, Basarabia în spațiul istoriei românești (nu trebuie să uităm că lucrarea a fost scrisă deja după Unirea Principatelor).

---

[6] A. Zașciuk, *op. cit.*, vol. I, p. VII-IX; p. 145-146.
[7] A. Zașciuk, *op. cit.*, p. 151. Cit. după: A. Crihan, *Drepturile românilor...*
[8] A. Zașciuk, *op. cit.*, vol. I, p. 450.
[9] *Ibidem,* vol. II, p. 253-260.

Următoarea lucrare reprezentativă din epocă, cea de sub redacția lui P. Batiușkov, este deosebit de semnificativă prin importanța informațiilor despre imaginea pe care și-o făceau rușii despre locuitorii Basarabiei. P. Batiușkov, fiind adeptul teoriei „patriei originare a slavilor" în spațiul dunărean, nu acordă o atât de mare atenție factorului „istoric" al originii romane a basarabenilor, evident, din cauze mai ales subiective. Totuși, nu neagă originea romanică a basarabenilor, dar la el domină tendința de a exagera influența slavă asupra lor sau chiar de a vedea amprente slave, când nu e cazul. P. Batiușkov, desigur, nu poate face abstracție de caracterul etnic contemporan al provinciei, și, deși din unele pasaje rezultă că îi consideră pe români fie semislavi, fie venetici, la un moment dat, recunoaște că: „*Populația rurală nu știa deloc rusește. Românii sunt cei mai numeroși în Basarabia și în mod firesc ei au privirile îndreptate spre compatrioții lor din regatul României și spre cei din Austria*"[10]. Având în vedere implicația politică a lucrării sale, mențiunea dată confirmă că originea etnică a românilor era privită de autorii ruși ca unul din principalele elemente de definire a identității. În lucrarea lui P. Krușevan, care deseori a fost învinuit de antiromânism și opinii politice radicale, originea romanică a basarabenilor este afirmată cât se poate de răspicat, dovedind ponderea însemnată a acestui element în portretul basarabenilor, vizibil și pentru cei mai puțin obiectivi observatori. P. Krușevan scrie următoarele: „*Moldovenii sau românii constituie marea majoritate a populației Basarabiei. Înrudirea strânsă a limbii moldovenești cu limbile de origine latină, șederea prelungită a legiunilor romane în aceste părți, însuși numele de români (romani) nu lasă să subziste nici o îndoială asupra originii acestei națiuni, care o leagă de populațiile ce au locuit în Moesia și Dacia lui Traian și coloniștii romani. Ei vorbesc o latină stricată. Limba lor însă e mai apropiată de vechea limbă a romanilor decât chiar limba italiană*"[11]. Și în acest studiu, deci, principalele elemente caracteristice ale romanității basarabenilor rămân trecutul legat de dominația romană în această regiune și, mai ales, limba autohtonilor, argument de necontestat în afirmarea romanității.

Interesante sunt și unele considerații privind legătura dintre aspectul fizic al basarabenilor și originea lor etnică, între care autorul citat vede un

[10] P. Batiușkov, *op. cit.*, p. 174.

[11] P. Krușevan, *Bessarabia, gheograficeskii, istoriceskii, statisticeskii, economiceskii, literaturnîi i spravocinîi sbornik*, Moscova, 1903, p. 323.

raport direct: „*Dacă privim cu atenție fața moldoveanului, vedem trăsături și forme deosebit de fine care indică o rasă veche, nobilă. Aici noi întâlnim fețe cu tăietură caracteristică daco-romană care ne amintesc sculpturile antice din epoca lui Traian. Profilul fin, energic, fruntea înaltă, nasul acvilin roman, părul negru buclat, ochii negri, capul mândru așezat pe umeri, toate acestea ne amintesc figurile din Forul roman*”[12]. Firește, Kruşevan nu putea merge atât de departe ca Zașciuk în identificarea basarabenilor cu românii de peste Prut, însă e important însuși faptul recunoașterii originii romane.

În lucrările lui L. Casso găsim mai multe referiri poliaspectuale la problema care ne interesează. Nu ne vom opri pe larg la pasajele în care autorul relatează argumentele invocate de autohtoni în favoarea folosirii dreptului roman în Basarabia, pe care le-am invocat în alt context. În schimb, Casso ne aduce unele informații noi cu privire la impactul acestor argumente asupra situației reale din provincie. El vorbește despre recunoașterea romanității autohtonilor în scrisoarea de răspuns a țarului Alexandru I la petiția înaintată de boierii basarabeni, precum și de efectul acelorași argumente în organizarea autonomiei Basarabiei[13]. Interesante sunt și considerațiile sale privind consecințele influenței romane asupra regiunii, precum și cele privind continuitatea autohtonilor pe acest teritoriu, în pofida dominației barbare, el aducând și argumente din domeniul lingvisticii și toponimiei[14]. Și la Casso, de altfel, se poate urmări paralelismul dintre „aspectul istoric” și cel „contemporan” al romanității, el transferând chiar, uneori, trăsăturile legate de originea „romană” a autohtonilor asupra situației lor actuale. „*Poporul acesta,* se întreabă Casso, *își aduce aminte el oare de nestatornicia destinului său politic? Își mai aduce el aminte cum în 1410, împreună cu polonezii, îi bătea pe Cavalerii Ordinului Teutonic la Tannenberg, iar peste câtva timp voievodul moldovean Ștefan cel Mare îi nimicea pe aceiași polonezi în Suceava? Își mai aduce el aminte cum la sfârșitul secolului al XVI-lea voievodul valah Mihai Viteazul îi arunca pe turci peste Dunăre, iar o sută de ani mai târziu voievodul Șerban Cantacuzino, împreună cu turcii, asedia Viena, însă fiind în înțelegere cu cei asediați, încărcă tunurile sale cu paie? Își mai aduce oare aminte de permanentele ciocniri între statele vecine, în care el era nevoit să ia parte când, spre*

[12] *Ibidem*, p. 175.
[13] L.A. Casso, *Vîzantijskoe pravo...*, p. 8-9.
[14] *Ibidem*, p. 14.

exemplu, la Râmnic românii luptau în același timp în armata turcă și în cea austriacă, vărsând, astfel, sânge frățesc? Să-i fie oare țăranului acestuia mai ușor să-și aducă aminte cum nu demult pe harabaua sa mergea în convoiul armatelor rusești spre Dunăre și Balcani și își scălda boii săi albi în Marea Marmara?".

„*Popoarele bătrâne,* adaugă el, *ca și oamenii bătrâni, cu greu își aduc aminte de vremurile mai apropiate și le place mai mult să se oprească în gândurile lor la amintirile lor din anii tinereții. Tot așa și în basmele și legendele populare ale Moldovei și Valahiei, cântărețul se cufundă în adâncimea veacurilor, și în ceasurile de tristețe și opresiune, el bucuros face apel la atotputernicul vrăjitor, la bătrânul împărat, la nemuritorul Traian*"[15]. Opoziția pe care o face Casso între „memoria istorică" a poporului „țărănesc" basarabean privind Evul Mediu/Epoca modernă și cea antică este cât se poate de caracteristică. Este vorba, cu siguranță, nu de trăsăturile reale ale „memoriei istorice" a autohtonilor, ci de perspectiva lui Casso asupra ei. El vede, în originea romană și tradițiile legate de aceasta, esența identității basarabenilor în pofida tuturor influențelor exercitate asupra lor de-a lungul istoriei. În aceste rânduri autohtonii apar ca o entitate imuabilă și statică. Dincolo de aprecierea controversată a basarabenilor ca „*popor bătrân*", care poate fi interpretată în cele mai diverse sensuri (de la afirmarea autohtonismului lor până la pieirea lor iminentă ca popor), afirmarea romanității, ca element organic al geneticii etnice a basarabenilor, este cât se poate de clară. Nu poate fi ignorată nici referirea din ultimele pagini ale lucrării menționate, privind unele idei radicale exprimate de slavofili, unde afirmă, încă o dată, caracterul romanic al românilor, opiniile lui Danilevski și Batiușkov (care reprezintă, după el, două „*extreme*"), fiind apreciate ca ținând de domeniul „*conjuncturilor*"[16]. Casso, astfel, contribuie la explicarea modului de interpretare a problemei date de către autorii ruși.

În fine, L. S. Berg tratează problema romanității românilor basarabeni atât în capitolul consacrat istoriei ținutului, cât și în cadrul descrierii etnografice a moldovenilor. Și în acest caz putem urmări cele două „aspecte" de abordare a problemei menționate, ele căpătând, astfel, caracter de constantă. Autorul caută să urmărească originea locuitorilor din spațiul

[15] L. Casso, *Rossija na Dunae...*, p. 227.
[16] *Ibidem*, p. 229.

danubian din cele mai vechi timpuri, pornind de la ipotezele arheologice și continuând cu autorii antici până în epoca romană (o trăsătură mai particulară). Firește, concluziile privind romanitatea autohtonilor coincid cu cele ale altor autori. Sub acest aspect, credem că sunt destul de relevante câteva citate:

„*Cum au apărut românii în locurile unde trăiesc astăzi - Transilvania, Bucovina, Basarabia, România - este o chestiune discutabilă*"[17].

„*Din datele arheologice rezultă că Basarabia era locuită din timpuri preistorice... Săpături făcute în 1902-03 în comuna Petreni, județul Bălți, au arătat că omul trăia în aceste locuri din epoca neolitică și anume în mileniul al treilea î.Hr. Populația aceasta, după unii savanți occidentali, făcea parte din neamul tracilor*"[18].

„*Pe timpul lui Herodot*, scrie Berg, *deci în secolul al V-lea î.Hr., sudul Rusiei de astăzi, prin urmare și Basarabia, era ocupat de sciți, neam de origine iraniană... Pe Dunăre sau Istros vecinii sciților erau geții, o ramură a tracilor*"[19].

„*Din cuvintele lui Ovidiu, care a trăit ca exilat la Tomis, pe malul Mării Negre, unde astăzi este Constanța (...) rezultă că între gurile Dunării și Nistru populația autohtonă era formată din geți*"[20].

„*În timpul lui Strabon, adică la începutul secolului I d.Hr., pe malurile Dunării Inferioare trăiau doar ramuri înrudite, geții și dacii. Grecii și romanii nu făceau deosebire între ei și îi numeau cu același nume: grecii le ziceau geți, romanii- daci*"[21].

„*După descrierea făcută de Strabon se vede că sudul Basarabiei era ocupat de geți, pe Nistru erau așezați tirageții (o ramură a geților), iar după geți și tirageți în nordul Basarabiei locuiau bastarnii*"[22].

„*Pe la jumătatea secolului I î.Hr.*, continuă Berg cu referire la alt autor, *puterea daco-geților a ajuns la apogeul său*"[23].

„*Dacă în timpul lui August daco-geții au fost bătuți de romani, în schimb în timpul lui Domițian i-au bătut ei pe romani. Traian, în sfârșit, a reușit în*

---

[17] L.S. Berg, *op. cit.*, p. VIII.
[18] *Ibidem*, p. 89.
[19] *Ibidem*, p. 35.
[20] L.S. Berg, *op. cit.*, p. 44.
[21] *Ibidem*, p. 45.
[22] *Ibidem.*
[23] P.A. Kruşevan, *op. cit.*, p. 71.

anul 105 d.Hr. să sfărâme puterea regelui Decebal și să transforme Dacia în provincie romană"[24].

„*Acest eveniment,* adaugă Berg, *a avut o importanță primordială pentru toată istoria ulterioară a Peninsulei Balcanice, iar memoria groaznicului Traian și astăzi trăiește în legendele populare ale slavilor și românilor*"[25].

„*Din Dacia lui Traian, a făcut parte și Basarabia actuală, în care până astăzi s-au păstrat două valuri de pământ enorme, zise ale lui Traian*"[26].

„*După cucerirea Daciei, Traian a luat imediat măsuri pentru colonizarea ei cu coloniști romani. Coloniștii aceștia foarte repede s-au amestecat cu dacii și se prea poate ca românii actuali să fie până la un punct descendența acelor daco-romani*"[27].

„*Istoricul goților, episcopul Iordanes, autor din secolul al VI-lea d.Hr., afirma că posesiunile goților se întindeau de la Dacia până la Don*"[28].

În pofida unor insistențe privind influența slavă în regiune, Berg nu poate nega romanitatea românilor, acordând o importanță mare epocii antice și transferând și el, implicit, evenimentele de atunci asupra situației contemporane a autohtonilor. Descrierea etnografică a moldovenilor îi oferă un nou prilej de a afirma romanitatea basarabenilor, dar, simultan, și comunitatea lor cu românii de peste Prut. Astfel, el afirmă: „*Moldovenii, sunt românii care locuiesc în Moldova, Basarabia și unele părți din guberniile vecine cu Basarabia – Podolia, Herson și Ekaterinoslav. Ei înșiși își zic moldoveni și România e numită de ei Moldova. De românii Valahiei sau de vlahi ei se disting prin neînsemnate deosebiri dialectologice*". Ca și la alți autori, un element de bază care definește romanitatea, cât și, în general, identitatea basarabenilor este, pentru Berg, *limba* vorbită de ei. El consacră mai multe pagini problemei limbii, analizând destul de minuțios structura ei gramaticală, raportul dintre elementele latine și slave în formarea ei, citând și o listă destul de lungă de cuvinte latine și slave pentru a ilustra acest raport. Autorul atrage atenția și asupra particularităților limbii vorbite în Basarabia (unele specificități dialectologice), deși caută să sublinieze, în special, factorii care dovedesc influența slavă asupra

[24] L.S. Berg, *op. cit.*, p. 45.
[25] *Ibidem*, p. 46.
[26] *Ibidem*, p. 49-50.
[27] *Ibidem*, p. 46.
[28] *Ibidem*, p. 47. Cit. după: A. Crihan, *Drepturile românilor...*

limbii moldovenilor, esența romanică a autohtonilor este confirmată prin relatările lui Berg. Aceleași trăsături pot fi urmărite și în analiza teoriilor proveniență românilor, acest autor fiind mai deschis pluralității de ipoteze decât, de exemplu, Batiușkov[29]. E interesantă și admiterea de către Berg a continuității istorice dintre vechiul Principat al Moldovei și Basarabia, atât prin tratarea unor probleme legate de proprietatea funciară[30], cât și în capitolul istoric al cărții sale, în momentul relatării unor evenimente din istoria medievală și modernă a acestei regiuni. Citâm pentru exemplificare:

„*Moldova s-a despărțit de Ungaria în jurul anului 1360. La început hotarele ei se mărgineau la regiunea Bucovinei, curând însă s-a întins până la Nistru și Marea Neagră*"[31].

„*În timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432) cea mai mare parte a Basarabiei* (spațiul dintre Prut și Nistru – *n.a.*) *era deja în stăpânirea moldovenilor*"[32].

„*Moldova în timpul domnitorului Ștefan (1457-1504), căruia românii îi zic „cel Mare", a atins culmea puterii sale. Pe vremea acestui domn pentru prima dată au apărut în Moldova turcii. Ei au distrus, cu aceasta ocazie, cetățile moldovenești Chilia, Akkerman (Cetatea Albă), Bender (Tighina) și Soroca. Mari foloase însă aceasta nu le-a adus, deoarece ei n-au fost în stare să mențină acele cuceriri*"[33].

„*În timpul lui Bogdan al III-lea (1504-1517), fiul lui Ștefan, Moldova s-a declarat de bună voie vasală Turciei (1511), în condiții destul de avantajoase: țara a păstrat o autonomie interioară completă, turcii nu aveau dreptul nici să cumpere pământuri în Moldova, și nici să se stabilească acolo. În schimb, domnitorul ales trebuia să fie confirmat de Poartă și Moldova era obligată să dea Turciei un tribut anual de 4000 ducați și 40 de șoimi, și să dea în caz de nevoie 40 de soldați. Mai târziu, tributul a fost mărit*"[34].

„*Domnitorul valah Mihai Viteazul, în anul 1600, a reușit pentru un moment să întrunească sub sceptrul său Transilvania, Valahia și Moldova,*

[29] L.S. Berg, *op. cit.*, p. 86-90.
[30] *Ibidem*, p. 102-106.
[31] *Ibidem*, p. 56.
[32] *Ibidem*, p. 57.
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem*, p. 58.

inclusiv Basarabia, însă în anul următor el a fost asasinat și statul său s-a destrămat"[35].

„*În a doua jumătate a secolului al XVII-lea domnitorul Moldovei Gheorghe Duca i-a ajutat pe turci în războiul lor contra Rusiei pe chestiunea Ucrainei. Drept recunoștință, turcii l-au făcut domn al Ucrainei și Gheorghe Duca a început să se numească, deși nu pentru mult timp, «despot al Moldovei și Ucrainei»*"[36].

„*După bătălia de la Poltava care i-a asigurat Ucraina, Petru cel Mare a hotărât să mute teatrul de luptă împotriva turcilor pe teritoriul Principatelor Dunărene. Intrând în legătură cu Constantin Brâncoveanu, domnitorul Valahiei, și cu Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei, Petru, în 1711, a trecut Nistrul la Soroca, a fost însă bătut de turci pe Prut, în apropiere de târgul Stănilești*"[37].

Constatăm la acest autor relevarea aceloraşi trăsături constante, ceea ce ne permite să conchidem că romanitatea basarabenilor și comunitatea lor istorică cu locuitorii Principatelor constituiau repere de o mare importanță pentru definirea identității lor în istoriografia rusă din epoca cercetată.

O problemă asupra căreia a insistat îndeosebi Casso este cea legată de opiniile unor slavofili sau oameni de stat ruși asupra oportunității restituirii Basarabiei României sau asupra inutilității a acestei achiziții teritoriale pentru Imperiul Rus. Trebuie să fim însă foarte prudenți în tratarea acestui aspect, fiindcă după aceste constatări aparent favorabile drepturilor României asupra Basarabiei, deseori se ascund motive de o cu totul altă natură. Această constatare se impune, în virtutea faptului că la prima vedere s-ar părea că se admite fără echivoc apartenența Basarabiei României, deși, de cele mai multe ori, lucrurile nu sunt deloc așa de simple.

Casso se referă în lucrarea sa la opiniile lui Danilevski și Kuropatkin pentru a ilustra acest curent, pe care îl califică drept „radical". Într-adevăr, în cartea „*Rusia și Europa*", apărută în 1871, Danilevski se exprimă clar în favoarea retrocedării Basarabiei României (vezi mai sus). Însă această afirmație nu poate fi ruptă din context. Danilevski era principalul ideolog al slavofilismului din perioada dată, și această afirmație poate fi înțeleasă

[35] *Ibidem*, p. 59-60.
[36] *Ibidem*, p. 60.
[37] *Ibidem*, p. 51.

deplin doar în cadrul sistemului construit de Danilevski în cartea sa, care privea, atât sistemul relațiilor Rusiei cu vecinii ei balcanici, inclusiv cu România, cât și locul și rolul Rusiei în istoria universală, care erau văzute de autorul menționat într-o perspectivă mult mai largă. Această afirmație nu însemna doar recunoașterea totală a „principiului naționalităților", ci servea interesele viitoare ale Rusiei, așa cum le concepea Danilevski.

De aceeași natură este, probabil, și afirmația lui Tihomirov, citată de către A. Crihan[38], și care, în plus, se limita doar la cedări „parțiale" în favoarea României.

Mai interesantă și mai nuanțată este opinia generalului A. Kuropatkin, redată de L.A. Casso: „*Nu demult unul dintre scriitorii noștri militari, Kuropatkin, făcând bilanțul războaielor noastre balcanice, a ajuns la concluzia, că Rusia și-a atins frontierele ei naturale la 1792, în urma Tratatului de pace de la Iași, care i-a asigurat posesiunea malului stâng al Nistrului, în timp ce campaniile ulterioare împotriva Turciei n-au adăugat celorlalte achiziții decât o „fâșie de pământ", cum numește el teritoriul cuprins între Nistru și Prut*"[39]. Evident, Kuropatkin are în vedere perspectiva militară a problemei, și nu pe cea istorică sau politică, având dreptate în sensul că, sub aspect militar, Basarabia era mai curând un impediment decât o contribuție la securitatea granițelor Imperiului, această abordare trezind chiar indignarea lui Casso. Mai interesant ni se pare alt citat al lui Kuropatkin, conținut în lucrarea lui A. Crihan: „*Poporul român al Basarabiei anexate acum 100 de ani trăiește și azi cu totul la o parte și izolat de populația rusă. Nu poate fi nici o îndoială că, dacă la începutul secolului al XIX-lea, Principatele ar fi fost anexate la Rusia, populația lor nu numai că ar fi rămas străină, ci foarte repede ar fi devenit dușmană poporului rus, și atunci, în loc de o singură Polonie, am fi avut două, spre o și mai mare slăbire a Rusiei. În viitor, faptul că unitatea poporului român se va face pe căi pașnice sau prin război este inevitabil*"[40]. Acest citat este destul de semnificativ. De rând cu constatarea unor fapte reale (basarabenii - o parte din poporul român, izolarea lor de ruși), este evident că concluziile

[38] L.T. Tihomirov, *La Russie politique et sociale,* Paris, 1886, p. 41. Cit. după: A. Crihan, *Drepturile românilor...*

[39] L.A. Casso, *Rossija na Dunae...*, p. 229.

[40] A.B. Kuropatkin, *Zadaci russkoj armii*. St.-Petersburg, 1910, p. 338. Cit. după: A. Crihan, *Drepturile românilor...*

lui Kuropatkin decurg, în primul rând, din interesele Rusiei, Basarabia fiind privită ca o achiziție neraţională şi chiar periculoasă pentru viitorul Rusiei. De acelaşi ordin este şi constatarea privind „înstrăinarea" şi chiar „adversitatea" românilor faţă de ruşi, Kuropatkin semnalând nu un drept legitim al României asupra Basarabiei, ci o complicaţie pentru Rusia. Afirmaţia generalului rus accentuează, firește, şi acest drept, dar pe noi ne interesează unghiul abordării problemei, care pornește nu de la interesele României, ci de la cele ale Rusiei în regiune. Credem că au fost necesare aceste precizări, pentru a nu cădea în capcana admiterii *sine qua non* a drepturilor românești asupra Basarabiei de către autorii ruşi acolo, unde se urmăreau, în ultimă instanţă, cu totul alte scopuri ale discursului lor politic şi istoric.

Atitudinea autohtonilor faţă de ruşi şi raporturile între ei. Reflectarea lor prin prisma operelor autorilor ruşi din epocă

Problema relaţiilor între autohtoni şi ruşi/sau etniile colonizate mai târziu de aceştia este un aspect foarte important al demersului nostru, mai ales din perspectiva înţelegerii aspectului *diferenţei* în cadrul identităţii (adică a raportării faţă de străini a autohtonilor). Identificarea procesului dat din surse primare este, practic, imposibilă, dată fiind lipsa mijloacelor de exprimare a opiniei autohtonilor în Basarabia secolului al XIX-lea – începutului de secol XX. De aceea ne vom limita doar la elementele indirecte ce pot fi deduse din unele relatări ale autorilor deja menţionaţi. Mai întâi se impun câteva consideraţii teoretice. Există unele elemente care determină construcţia identităţii unui popor în perspectiva transformării ei în identitate naţională. Vom încerca să explicăm, în continuare, de ce nu găsim, pe de o parte, elementele constitutive ale identităţii naţionale la basarabenii din epocă, şi, pe de altă pare, să detaliem opinia noastră privind păstrarea unei identităţi etnice, culturale, ca o contrapondere încercărilor de impunere a influenţei ruse în regiune.

În orice construcţie identitară e necesară o combinare a mai multor factori, care ar contribui la definitivarea acesteia. Un istoric român a făcut, după părerea noastră, o clasificare destul de reuşită a acestora[41]. Se pot, astfel, identifica mai mulţi factori identitari de bază, printre care: *numele*

[41] A. Pippidi, *Identitate etnoculturală în spaţiul românesc. Probleme de metodă*, în *Identitate/alteritate în spaţiul cultural românesc*, volum îngrijit de Al. Zub, Iaşi, 1996, p. 56-79.

național propriu; *limba națională; comunitatea de religie;* apariția unei *istoriografii naționale; unitatea politică,* implicit existența unui stat național/etnic propriu; o *identitate culturală* bine definită și dezvoltată. Evident că despre ultimii trei factori nu poate fi vorba în condițiile Basarabiei de atunci. Pe de altă parte, primii trei factori se întâlnesc, într-adevăr, în operele autorilor ruși din epocă ca fiind caracteristici locuitorilor autohtoni ai Basarabiei. Însă aici intervine raportul complex între realitate și reflectarea ei de către gândirea umană. Identificarea de către autori a acestor factori nu înseamnă și conștientizarea lor de către proprii purtători. Astfel, referitor la numele atribuit sie de basarabeni, autorii menționați nu sunt univoci, folosind atât denumirea de *moldoveni,* cât și de *români,* afirmând, uneori, lucruri contradictorii privind autoidentificarea autohtonilor (v. mai sus). Oricum, evident, între aceste două etnonime nu exista, în epocă, vreo opoziție cât de cât definită. Etnonimul *moldovean* trimitea la identificarea teritorială cu Principatul Moldovei, iar cel de *român (rumân)* nu căpătase, probabil, pentru țăranii basarabeni conotație etnică, și, cu atât mai mult, națională, păstrându-și încă conotațiile sociale, Însăși pluralitatea acestor nume indică nesiguranța valențelor lor identitare. Problema limbii și religiei ca factori identitari a fost analizată mai sus, în alte contexte, de aceea nu vom insista aici asupra lor. Totuși, se pare că limba a fost principalul factor de diferență între autohtoni și ceilalți, fapt indicat și de persistența revendicărilor legate de ea pe întreg parcursul dominației rusești.

Este destul de greu să identificăm momentele de manifestare a identității reactive autohtone, mai ales datorită relatărilor extrem de lapidare ale autorilor ruși privind această problemă. Totuși, se disting unele momente caracteristice în care autohtonii și-au manifestat atitudinea față de ruși, semnalate în operele autorilor menționați. Este vorba, în principal, de trei momente legate de unele circumstanțe istorice, militare sau politice. Ca exemple se pot aduce cazuri privind: atitudinea negativă a populației locale față de armata de ocupație în anii premergători anexării; emigrarea în masă peste Prut a basarabenilor în primii ani de stăpânire rusă (una din cele mai controversate probleme); rezistența boierimii locale față de măsurile centralizatoare ruse, o cauză de bază a desființării autonomiei Basarabiei. Aceste momente sunt destul de elocvente în ceea ce privește rolul involuntar al autorităților ruse în cristalizarea sentimentului de diferență a autohtonilor față de ei. Nu trebuie să exagerăm, firește, caracterul de

circumstanță al unor evenimente, noi invocându-le, mai ales, nu pentru importanța lor intrinsecă, ci ca o ilustrare a unei tendințe mai generale și, în plus, datorită reflectării lor de către autorii, care ne interesează.

Reflectarea atitudinii autohtonilor față de trupele ruse în timpul războiului din 1806-1812 nu este o temă abordată de majoritatea autorilor, dată fiind anterioritatea acestor evenimente anexării propriu-zise a Basarabiei. Prin bogăția materialului pe această temă se distinge, în particular, lucrarea lui Casso „*Rossija na Dunae...*". Specificul tematicii abordate și-a lăsat, desigur, amprenta asupra atingerii acestui aspect. Deosebit de importantă ni se pare frecvența cu care se referă Casso la acest subiect. Se remarcă imediat atitudinea negativă netă a autohtonilor față de trupele ruse de ocupație. Sigur, cauzele directe ale acesteia sunt pur conjuncturale (devastarea Principatelor, inclusiv a Basarabiei, de trupele ruse; exploatarea irațională a resurselor lor pentru necesitățile armatei; comportarea arogantă a ofițerilor și soldaților ruși etc.)[42]. Însă, din aceste pasaje ale lui Casso, se degajează concluzia trezirii reacției autohtonilor față de politica rusă în Principate. Aceasta ilustrează rolul pe care, indirect, l-a avut dominația rusă asupra consolidării spiritului comunitar/ identitar al autohtonilor.

Mult mai pe larg e reflectată în literatura rusă din epocă migrația în masă a basarabenilor peste Prut, imediat după anexare. Tratarea acestui aspect necesită multă precauție, pentru a nu cădea în extrema legării directe a acestui fenomen cu sentimentul *adversității organice* a autohtonilor față de ruși și sentimentului de apartenență a lor spațiului identitar românesc. Sigur, că lucrurile nu au stat nici pe departe așa. Cauzele, așa cum au fost identificate ele de către autorii ruși, nu lasă nici un fundament pentru asemenea afirmații categorice. Tema dată e abordată deja de primii autori, care au scris despre Basarabia, în virtutea stringenței ei în primii ani de dominație rusă, această emigrare ducând, după unii, chiar la „depopularea" Basarabiei. Prima mențiune directă a emigrării basarabenilor peste Prut se întâlnește la Zașciuk, care semnalează acest fenomen datorită impactului său asupra dinamicii populației basarabene pe parcursul secolului al XIX-lea[43]. În continuare, Zașciuk face trimitere la opinia unui funcționar rus, Somov, privind cauzele emigrării basarabenilor peste Prut,

[42] L.A. Casso, *Rossija na Dunae...*, p. 31-32, 64-65, 75-76, 87-88, 127-128.
[43] A. Zașciuk, *op. cit.*, vol. I, p. 148.

opinie care confirmă înțelegerea de către autoritățile ruse a potențialului „exploziv" pe care acest proces îl poate avea asupra dominației ruse în Basarabia și, implicit, a consolidării conștiinței diferenței autohtonilor față de ruși[44]. De această emigrare, „fugă" a basarabenilor peste Prut nu uită nici Batiușkov, care vede în aceasta o cauză de bază (mai curând un pretext) pentru colonizarea Basarabiei cu elemente alogene, el nepreferindu-se, însă, la cauzele acesteia[45].

Însă această problemă e tratată cel mai complet și multilateral, fără îndoială, în lucrarea lui Casso. Anume la el întâlnim afirmația despre „depopularea" Basarabiei, pusă în contradicție cu frumusețile naturii acestei regiuni (deși la autorii ruși e observabilă tendința de a exagera proporțiile acestei „depopulări", evident, din motive subiective)[46]. Casso nu se mulțumește cu constatarea faptului emigrării, căutând să-i determine cauzele. Astfel, el menționează natura conjuncturală a acestora (bazată pe zvonuri, știri nesigure etc.), dar și unele cauze reale (starea deplorabilă a populației în urma războiului etc.), accentuând mai ales consecințele (neîncrederea în autoritățile ruse), ridicând fenomenul la proporțiile unei psihoze generale, numită de el „*la grande peur*"[47].

Aceste constatări sunt foarte prețioase în aspectul influenței factorilor psihologici asupra consolidării „diferenței" autohtonilor față de spațiul rusesc, perceput în acest caz de ei ca „străin", ei preferând „stăpânirea otomană celei pravoslavnice" rusești. Acuitatea problemei a fost percepută ca atare și de autoritățile rusești ale vremii, reformele întreprinse în timpul lui Alexandru I fiind determinate, în mare parte, și de necesitatea opririi acestui „exod". Acest caz este deosebit de grăitor pentru a înțelege formarea unui sentiment de înstrăinare a unei comunități de un spațiu nou pentru ea datorită unor cauze, aparent, total nesemnificative.

Berg nu se referă pe larg la acest proces, deși abordează problema atitudinii diferitelor pături ale societății basarabene față de dominația rusă în primii ani după anexare[48], vorbind apoi și despre cauzele colonizării Basarabiei cu alogeni, și despre dinamica populației în Basarabia pe parcur-

[44] *Ibidem,* vol. II, p. 85.
[45] P.N. Batiușkov, *op. cit.*, p. 136-137.
[46] L.A. Casso, *op. cit.*, p. 190-191.
[47] *Ibidem*, p. 202-204.
[48] L.S. Berg, *op. cit.*, p. 67.

sul secolului al XIX-lea[49]. Totuși, el relatează cauzele emigrării în masă a românilor peste Prut în viziunea țarului Alexandru I, aducând unele completări prețioase la înțelegerea acestui eveniment de contemporanii săi, cât și arătând, fie și indirect, importanța sa, prin implicarea țarului în rezolvarea problemei. În general, însă, se pot urmări aceleași tendințe chiar și din relatările incomplete ale lui Berg, ceea ce demonstrează importanța acestui factor pentru consolidarea sentimentului de diferență a autohtonilor față de *ceilalți*.

Atitudinea față de ruși a autohtonilor și, mai ales, a boierimii, a avut un impact considerabil și asupra evoluției politice a Basarabiei, în particular asupra lichidării autonomiei. Nu poate fi contestat faptul, că organele autonomiei locale basarabene erau privite de autorii ruși ca un factor de natură să accentueze particularismul basarabenilor în cadrul Imperiului Rus. În perioada existenței autonomiei Basarabiei nu se putea, evident, vorbi de un *naționalism* rus, ci de tendința autorităților ruse de uniformizare a organizării interne a Imperiului. În aceasta ordine de idei, organele de administrare locală, ca și o exprimare cât de cât clară a *diferențelor* în cadrul *unității organice* a Imperiului era privită anume ca o amenințare la adresa acestei uniformizări. De aici și atenția acordată de unii autori factorului atitudinii negative a basarabenilor față de autoritățile rusești sau ineficienței organelor locale, mai ales a Consiliului Suprem. Astfel, Zașciuk menționează explicit ostilitatea manifestată de basarabeni (se subînțeleg mai ales boierii) față de măsurile rusești și chiar încercările lor de a bloca lucrul funcționarilor ruși[50], acesta fiind considerat unul dintre principalele impedimente în calea organizării noii provincii de către autorități. Și la Batiușkov întâlnim mențiuni despre poziția autohtonilor față de măsurile rusești în Basarabia, care nici la el nu ne apare tocmai favorabilă[51], el arătând, în continuare, rezistența țăranilor basarabeni față de reglementările funciare rusești[52]. Astfel, constatăm, că reacția autohtonilor nu purta un caracter organizat, ci în cea mai mare parte spontan: doar premisele pe care se sprijineau diferite pături erau diverse: în timp ce boierii invocau „obiceiul pământului" și „legile locale", țăranii căutau să-și conserve situația materială și socială avută sau dobândi-

[49] *Ibidem*, p. 83-85.
[50] A. Zașciuk, *op. cit.*, vol. II, p. 83.
[51] P.N. Batiușkov, *op. cit.*, p. 150.
[52] *Ibidem*, p. 152.

tă în trecut. De fapt, consolidarea identității autohtonilor ca reacție față de politica guvernului rus era un proces neconștientizat de însăși subiecții săi. Constatări similare celor ale altor autori, sunt făcute și de Casso, care are o poziție negativă față de atitudinea moldovenilor: astfel, el arată neîncrederea în autoritățile rusești și tendința de a limita amestecul funcționarilor ruși în viața internă a provinciei și de a păstra autonomia locală[53]. Observăm iarăși manifestarea unei diferențe reactive a autohtonilor, iar autonomia, care a fost, de fapt, concepută și aplicată tot de autoritățile rusești, devine treptat o problemă de identitate.

Apare, firește, întrebarea: de ce nu a suscitat lichidarea autonomiei o rezistență mai activă a autohtonilor? Credem că acest fapt se poate explica atât prin faza incipientă de formare a ceea ce noi am numit diferență reactivă, cât și datorită deja menționatei neconștientizări a acestui proces, care va continua și după 1828. Berg nu aduce elemente noi la schema deja creionată de alți autori, deși, cum am mai spus, se referă și el la poziția autohtonilor față de dominația rusă în Basarabia[54].

În concluzie, se poate spune că atitudinea moldovenilor față de ruși s-a modelat în mare parte sub impactul acțiunilor acestora, putându-se vorbi de o reflectare dublă a realității în acest caz: mai întâi prin prisma mentalității tradiționale, apoi prin cea a opiniilor autorilor citați.

Se impun câteva constatări privind cauzele păstrării identității tradiționale în rândurile basarabenilor și a impactului neînsemnat al ideologiei de stat (imperiale) ruse asupra mentalității majorității autohtonilor. În acest aspect, constatăm un paradox: factorii care au făcut imposibilă existența unui concept al identității naționale (prin definiție *românești*) în epoca dată la românii basarabeni, au făcut imposibilă și implantarea durabilă a conștiinței apartenenței la un spațiu bine definit identitar *rus;* deși nu trebuie negate unele progrese ale acestei tendințe, care au atins o pătură extrem de subțire a autohtonilor. Anume, este vorba de ruralitate (v. mai sus), care a permis conservarea unei identități tradiționale refractară la impunerea ideii naționale, indiferent de esența ei. Cu alte cuvinte, *neincluderea deplină* în civilizația modernă a majorității populației Basarabiei, a împiedicat și influența asupra ei a *ideii naționale* românești, însă și a celei rusești, ea rămânând, oarecum, în afara proiectelor naționale ale acestor două spații.

[53] L.A. Casso, *Rossija na Dunae...*, p. 206-208.
[54] L.S. Berg, *op. cit.*, p. 67-68.

Aceasta nu înseamnă, bineînțeles, lipsa eforturilor din partea fiecăruia din ele de a include regiunea dată în sfera sa, însă ambii potențiali interesați se loveau de piedici de netrecut: Rusia – de realitatea *etnică* majoritar românească a provinciei; România – de lipsa unei *conștiințe românești* în cadrul acestei etnii (spre deosebire, bunăoară, de Transilvania). Autorii ruși nu puteau să nu observe, desigur, această conservare a identităților tradiționale, ca și rezistența țăranilor basarabeni la „modernizare" în sensul acceptării necondiționate a unei „variante naționale".

Nu vom repeta citatele deja menționate mai sus, mulțumindu-ne să arătăm doar tendințele generale ale scrierilor rusești în această privință. Este elocventă, mai întâi de toate, admirația pentru „puritatea" tradițiilor patriarhale ale țăranilor, exprimate, cum am văzut, de cvasitotalitatea autorilor ruși. De această constatare este legată, firește, și tendința de a-i vedea pe țăranii moldoveni ca „îndepărtați de civilizație", trăind, cel puțin spiritual, într-un trecut imemorial (v. opiniile lui Casso). De același ordin este și referirea la obiceiurile populare: se pare că țăranii basarabeni nu mai aparțin prezentului, ci prin tot traiul lor sunt legați de *trecut,* de *tradiție.* Expresiile de genul „obiceiuri barbare" (Zașciuk) sau „mediul sclaviei" Krușevan), deși au, sigur, și conotații negative (mai ales referitor la păturile superioare), par să indice aceeași depărtare de „civilizație". Nu mai puțin importantă este și axarea asupra identității *culturale* a lor, care se degajă din operele analizate. Religiozitatea și viața cotidiană încărcată de tradițiile, obiceiurile și credințele antice par să reprezinte pentru autorii ruși chintesența tradiționalismului țărănimii basarabene. De aici și înțelegerea de către unii autori a importanței educației ca mijloc de socializare și, deci, de includere a țăranilor basarabeni în spațiul identitar rus nu doar formal, ci și în mod real. Astfel, credem, trebuie interpretat celebrul citat al lui Batiușkov, devenit deja clasic și chiar repetat până la saturație, despre modalitatea de a-i face pe moldoveni „pe jumătate ruși... prin școală" sau constatarea, devenită și ea o banalitate, a rusificării Basarabiei prin două mijloace de bază: școala și biserica. În aceeași ordine de idei, este grăitoare și o altă afirmație al aceluiași Batiușkov, și anume: „*În ce ne privește putem afirma că nu numai în satele mai izolate ale Basarabiei, ci în plin Chișinăul noi am întâlnit țărani moldoveni, care nu știau nici un cuvânt rusesc. Adaug că această ignoranță a limbii ruse nu trebuie pusă pe socoteala tendințelor separatiste, ci pe aceea a izolării lor*"[55].

[55] P. N. Batiușkov, *op. cit.*, p. 175.

* * *

Concluzionând aceste considerații, putem spune că identitatea basarabenilor în operele autorilor ruși era în mare parte interpretată prin prisma *tradiționalismului* țărănesc, care, într-adevăr, a avut un rol extrem de important, deși ambiguu, în formarea *identității reactive* a basarabenilor, ea fiind atât o frână în calea formării identității lor naționale, cât și un catalizator indirect al păstrării identității etnice și culturale a majorității autohtonilor într-un mediu cu valențe identitare destul de puternice – cel rusesc.

Prin aceste încercări de analiză, am căutat să ne detașăm, pe de o parte, de perspectiva naționalistă și să elucidăm acele laturi ale realității, în care într-adevăr putem găsi elemente de identitate a basarabenilor și, pe de altă parte, să disociem esența obiectivă, dar și subiectivă a interpretării acestei realități de către autorii ruși, analizați în rândurile de mai sus, având în vedere particularitățile vizunii fiecărui autor în parte, dar și trăsăturile asemănătoare, care fac din istoriografia rusă a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, cu toate inconsecvențele ei, un tot unitar și coerent.

Sursa: *Basarabia. Dilemele identității.* – Iași, 2001. – P. 21-36.

ISTORIA BASARABIEI ÎN LUCRĂRILE LUI IURII VENELIN

Igor ȘAROV

Un loc important printre cercetătorii ruși ai Basarabiei din anii ’20 ai secolului al XIX-lea îl ocupă cunoscutul istoric, etnograf și filolog Iurii Venelin. Viața și activitatea lui Iu. Venelin, unul din întemeietorii slavisticii în Rusia, au stârnit multiple controverse. Valoarea științifică a studiilor sale a provocat, de asemenea, discuții aprinse în rândurile specialiștilor din diferite țări. Polemicile în jurul lucrărilor lui Iu. Venelin au avut de cele mai multe ori caracter politic, și nu științific. Nu este mai puțin adevărat că o serie de teze ale slavistului rus erau lipsite de suport științific. Alături de idei constructive și documentate, se întâlnesc în lucrările sale și multe fantezii.

Nu numai opera lui Iu. Venelin a provocat discuții aprinse, ci și originea sa i-a pus în dilemă pe mulți cercetători. Născut într-un sat din Ucraina Transcarpatică, în familia moldoveanului Ion Guțu, în anul 1821 el intră la Universitatea din Lvov (din motive necunoscute pentru noi în același timp își schimbă numele de familie în Venelin – numele de familie a mamei sale). În 1823 Iu. Venelin nimerește pentru prima dată la Chișinău însoțit de ruda și prietenul său I. Molnar. De aici încolo studierea istoriei devine suprema lui preocupare. Venelin se încadrează în serviciu la pansionul din localitate, unde predă până în vara anului 1825. Printre discipolii slavistului rus a fost și tânărul Alexandru Hâjdeu, asupra căruia Iu. Venelin a avut o influență destul de mare[1].

Aflându-se în Basarabia, Iu. Venelin colectează materiale despre trecutul istoric al regiunii, îndeosebi despre istoria bulgarilor. După cum ne informează P. Bezsonov, unul din biografii lui Iu. Venelin, care s-a ocupat după moartea autorului de valorificarea operei istorice a acestuia, în biblioteca Societăți Imperiale de Istorie și Antichități s-a păstrat o lucrare cu materiale colectate de Iu. Venelin pe timpul aflării sale la Chișinău[2]. Dintre manuscrisele istoricului rus, un interes deosebit pentru cercetătorii basarabeni ar fi prezentat „*Notițele călătoriei din 1825 prin Basarabia*” și „*Manuscrisele*

[1] Иова И. *О научных изысканиях и общественной деятельности А. Хаждеу* // «Вопросы истории Молдавии XIX – начала XX вв.» – Кишинев, 1989, p. 160.
[2] Безсонов П. *Венелин* // ЖМНП. – CCXXI, p. 160-206.

scrisorilor lui Venelin către protoiereul Kunițki"[3]. Din păcate, aceste materiale nu s-au păstrat.

După o pauză de cinci ani, legată de studiile la Universitatea din Moscova[4], în 1830 Iu. Venelin obține o deplasare în țările balcanice pentru colecționarea de manuscrise. Condițiile în care a fost efectuată călătoria au fost foarte prielnice, țările propuse spre vizitare fiind ocupate parțial de armatele rusești, ca rezultat al campaniei în Balcani. În drum slavistul rus trece prin Odesa, unde face cunoștință cu Petru Kunițki, persoană înaintată a Basarabiei. Acesta fusese în subordinea ierarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, care i-a furnizat informații prețioase referitoare la mănăstirile moldovenești, bibliotecile și materialele ce se conțineau în ele.

După călătoria în Bulgaria, Iu. Venelin vizitează Bucureștiul, unde în biblioteca mitropoliei se ocupă de căutarea manuscriselor vechi. Pe lângă munca efectuată în arhivele și bibliotecile din București, Iu. Venelin face o serie de constatări, care s-au păstrat în jurnalul său, în rapoarte și în corespondență. Din păcate aceste materiale nu au fost publicate și cunoaștem doar unele fragmente din ele. Informații despre aflarea slavistului rus la București sunt foarte sărace deoarece zilnicul său se încheie tocmai în acest moment. Ne este cunoscut doar faptul că după cinci luni de lucru în capitala Țării Românești, el se îndreaptă în Moldova, și mai apoi în Basarabia.

În una din scrisorile sale către bibliotecarul Academiei de Științe a Rusiei P. Sokolov, Iu. Venelin scria că biblioteca Bucureștiului conține multe lucrări rare, pe care până acum le cunoștea doar după citate, iar aceste cărți au fost pentru el „*o descoperire nu mai puțin prețioasă ca gramotele dacoslave*"[5].

---

[3] *Idem*. Предисловие ко второму изданию „Древние и нынешние болгары". – Москва, 1856; Idem. *Некоторые черты путешествия Венелина в Болгарию* // Москвитянин. – 1856, nr. 16, p. 10.

[4] În acest timp Venelin scrie lucrarea „Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном отношение их к росиянам". – M., 1828, unde paralel cu istoria bulgarilor se conțin informații referitor la istoria românilor și recenzia la lucrarea lui I. Iakovenko „Нынешнее состояние турецких княжеств Молдавии и Валахии и Российской Бессарабской области" // Московский вестник. – 1828, nr. 15-17.

[5] Соколов Е. Бумаги Ю. Венелина хранящиеся в библиотеке императорского общества истории и древностей российских // Чтения в Обществе Истории и Древностей. – 1899. – кн. III, p. 19.

Rezultatele cercetărilor efectuate la București au apărut într-o lucrare datată cu anul 1840 – „*Влахо-болгарские или дако-славянские грамоты*”[6]. Acest studiu apare postum, pe când Iu. Venelin nu mai era în viață[7], abia după șapte ani după ce a fost trimis la editură. Lucrarea lui Iu. Venelin a fost apreciată de specialiști. Cunoscutul slavist român I. Bogdan o consideră „*foarte prețioasă pentru timpul său*”, subliniind că ea „*ne-a deschis nouă ochii asupra unei comori de izvoare*”[8], iar M. Mitu subliniază că lucrarea constituie „*prima încercare de studiere și comentare mai aprofundată a documentelor slavo-române din punct de vedere istoric și lingvistic*”[9].

Acumulările treptate de cunoștințe din cele mai diverse domenii s-au încheiat cu elaborarea unor lucrări, ce vor fi publicate începând cu anul 1828. Concepțiile slavistului rus despre trecutul istoric al Basarabiei devin clare din momentul, în care el publică în revista «Московский вестник» recenzia la lucrarea lui Ignatie Iakovenko (funcționar în consulatul rus la București – *n.n.*) „*Situația prezentă a Principatelor turcești Moldova și Muntenia și a regiunii ruse Basarabia*”. Această recenzie a fost scrisă sub formă de trei scrisori către redacția revistei și plasată în compartimentul „Critică”.

În partea introductivă a studiului, autorul afirmă că „*Moldova și Muntenia până în prezent* (adică până în 1828 – *n.n.*) *au fost foarte puțin cunoscute, deoarece lucrări consacrate Principatelor practic nu apăreau*”[10].

Într-adevăr, interesul istoricilor ruși față de Principate crește doar la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Iu. Venelin, însă, nu are dreptate atunci când afirmă că „*sunt cunoscute numai două lucrări în limbile germană și franceză consacrate Principatelor Române, scrise de călătorii, care au vizitat aceste țări*”[11]. Istoricul scapă cu vedere lucrările autorilor ruși D. Bantâș-Kamenschi, P. Kunițchi, P. Sviniin, F. Vighel, ceea ce scade considerabil valoarea științifică a recenziei. După Iu. Venelin, lucrarea lui I. Iakovenko se consideră prima în istoriografia rusă ce este consacrată istoriei Moldovei, Munteniei și Basarabiei.

---

[6] Венелин Ю. *Влахо-болгарские или дако-славянские грамоты*. Санкт-Петербург, 1840.

[7] S-a stins din viață în 1839.

[8] Bogdan I. *Scrieri alese*. București, 1968, p. 146.

[9] Mitu M. *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*. București, 1973, p. 163.

[10] Венелин Ю. *Замечания на сочинение Г-на И. Яковенко о Молдавии, Валахии и Российской Бессарабской области* // Московский вестник. – 1828, №15, p. 256.

[11] *Ibidem*, p. 257.

În recenzia sa Iu. Venelin urmărește scopul de a completa studiul lui I. Iakovenko cu istoria Principatelor în perioada secolelor II-XIII. Referindu-se la perioada marii migrații a popoarelor, Iu. Venelin înaintează teza conform căreia „*la sfârșitul secolului al IV-lea poporul slav venit din nord, a alungat de pe teritoriile Moldovei și Munteniei goții și s-a așezat aici. Acest popor s-a făcut cunoscut în letopisețele grecești sub numele de bulgari*”[12]. După Iu. Venelin, întreaga istorie a populației din acest spațiu în perioada secolelor II-XIII este istoria statului bulgar. Roma a fost cucerită în anul 476 nu de bulgari, ci de geruli și ostrogoți. Bulgarii și hunii sunt triburi diferite, iar Attila nicidecum nu putea fi regele bulgarilor.

În dorința sa de a demonstra teza conform căreia istoria Principatelor Române este istoria statului bulgar, Iu. Venelin ajunge la concluzii absurde, pe care nici nu încearcă să le demonstreze documentar. Conform uneia din ideile slavistului rus, „*pe parcursul secolului al IX-lea Bulgaria a fost una din cele mai puternice state din Europa, iar Moldova și Muntenia sute de ani până la 900 nu au văzut în granițele sale alte popoare barbare*”[13]. Autorul intenționat pune accentul pe faptul că alte popoare n-au migrat pe teritoriile date. Este o încercare de a demonstra că istoria Principatelor Românești în perioada marii migrații a popoarelor este istoria statului bulgar.

Relatând evenimentele legate de secolul al X-lea, Iu. Venelin formulează următoarele idei: „*Bulgaria de pe partea cealaltă a Dunării a devenit parte componentă a Imperiului Bizantin, iar începând cu anul 1000, dintr-un stat mare cum era până atunci, în componența ei a rămas doar Moldova și Muntenia*”[14]. Inconsistența și absurditatea acestor afirmații au fost demonstrate încă de contemporanul său, istoricul rus S. Russov, care în recenzia sa la studiul lui Iu. Venelin, publicată în același an 1828 pe paginile revistei «Общественные записки», menționează că „*este imposibil ca Bulgaria, devenind o parte componentă a Imperiului Bizantin, iar regii bulgari supunându-se împăratului bizantin, să-și fi păstrat în mâinile sale influența asupra Moldovei și Munteniei. Atunci când regele bulgar și poporul bulgar s-au supus împăratului bizantin, tot atunci Bizanțul și-a supus tot ce se afla în mâinile bulgarilor*”[15].

---

[12] *Ibidem*, p. 266.
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] Руссов С. *Прибавления к статье о Валахии, Молдавии и Бессарабии* // Отечественные записки. – СПб. – октябрь, 1828.

Referindu-se la istoria Principatelor Române din secolul al XIII-lea, slavistul rus afirmă că „*regii bulgari aveau voievozii săi în Moldova, iar populația acestor regiuni a fost întotdeauna bulgară, ca popor ce domină*”[16]. Poziția istoricului rus a fost criticată încă de S. Russov, care în recenzia sa pune un șir de întrebări rămase fără de răspuns: „*Dacă regii bulgari în Moldova își aveau voievozii săi, apoi cum aceștia nu s-au împotrivit lui Dragoș să formeze un principat independent? Dacă istoria Moldovei și Munteniei sunt bazate pe legende, atunci cu ce le putem înlocui? Care din autorii medievali amintește despre existența în Moldova și Muntenia a voievozilor bulgari? Dacă Iu. Venelin a găsit aceste explicații la întrebările date la autorii contemporani, atunci care sunt acești autorii*”[17].

O dovadă elocventă a faptului, că Iu. Venelin a studiat superficial istoria Principatelor Române, o găsim în compartimentul, ce se referă la perioada secolului al XV-lea, în care autorul susține că „*după anul 1400 în locul slavilor la conducerea principatelor au venit grecii fanarioți, care erau numiți de Poarta Otomană*”[18].

În încheierea studiului său, Iu. Venelin face următoarea concluzie „*Poporul voloh sau român nu are istoria sa proprie. Istoria Moldovei și Munteniei nu trebuie privită altfel decât istoria statului bulgar*”[19]. În opinia slavistului rus, până în prezent nu a fost scrisă „*o istorie critică adevărată a Imperiului Rus, deoarece n-a fost studiată istoria popoarelor de la periferia Imperiului*”[20], iar recenzia dată vine să completeze acest gol.

Metodele de lucru și rezultatele obținute de Iu. Venelin au fost determinate de personalitatea sa romantică. Într-adevăr, pentru bulgari el este aceea ce fusese Byron pentru greci. În legătură cu aceasta C. Velichi sublinia: „*Până la Venelin bulgarii erau poporul cel mai puțin cunoscut în Balcani. După cum grecii găsiră un Byron, iar sârbii un Vuk Karadzic, care-i făcuseră cunoscuți în Europa, bulgarii au aflat o personalitate similară în Iu. Venelin*”[21].

Prima jumătate a secolului al XIX-lea este marcată în întreaga Europă de pătrunderea spiritului romantic. Pe plan istoriografic romantismul

---

[16] Венелин Ю. *Замечания на сочинение Г-на И. Яковенко о Молдавии, Валахии и Российской Бессарабской области* // Московский вестник. – 1828, №15, p. 269.
[17] Руссов С. *Прибавления к статье о Валахии, Молдавии и Бессарабии*, p. 22.
[18] Венелин Ю. *Op. cit*., p. 274.
[19] *Ibidem*, p. 103.
[20] *Ibidem*, p. 266.
[21] Velichi C. *România și renașterea bulgară*. București, 1980, p. 64.

francez – A. Thierry, J. Michelet, E. Quinet – a exercitat o influenţă certă. În contextul istoriografiei europene s-a format pregnant scrisul istoric al epocii. În Rusia ideile romantismului au fost preluate de cunoscutul istoric M. Pogodin, printre discipolii căruia se numără şi Iu. Venelin. Anume la îndemnul lui M. Pogodin, slavistul rus îşi publică primele sale scrieri istorice.

O trăsătură specifică a romantismului este înlocuirea analizei critice a izvoarelor cu imaginaţia, substituirea factorului raţional cu cel emoţional. Lucrările lui Iu. Venelin se includ cât se poate de bine în acest spirit romantic, ce domina societatea europeană. Evocarea trecutului ca modalitate de influenţă asupra prezentului apare ca o trăsătură pregnantă în lucrările lui Iu. Venelin. El înţelegea, că revederea trecutului istoric al acestor pământuri româneşti este imposibilă fără de adresarea la izvoarele istorice. În legătură cu acesta interesul faţă de istoria veche a slavistului rus este înţeleasă.

Sursa: *Omagiu lui Vladimir Potlog şi Constantin Drachenberg la 70 de ani.* – Chişinău, 1997. – P. 204-208.

DEPORTĂRILE ELITEI RURALE DIN RSSM ÎN ANII CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI ÎN PERIOADA POSTBELICĂ: ISTORIE ȘI MEMORIE
(Studiu interdisciplinar)

Sanda ȘAROV
Igor ȘAROV

Introducere

Odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova a început un proces de redefinire a valorilor cultivate intens de propaganda sovietică pe parcursul anilor și înrădăcinate în memoria colectivă a unei părți importante a societății noastre. Începând cu anii '90 ai secolului trecut, în societatea moldovenească s-au întețit discuțiile cu privire la aspectele sociale și morale ale acestor evenimente, fiind exprimată o diversitate de opinii asupra tematicii puse în discuție. În particular, se discuta intens problemele privind: cauzele obiective și subiective ale foametei din 1946-1947; cauzele proporțiilor catastrofale ale foametei; consecințele procesului de colectivizare, care a cuprins întreaga republică; procesul de deschiaburire inițiat de organele republicane de partid; proporțiile și urmările deportărilor masive ale populației RSSM în regiunile îndepărtate ale Rusiei și în Kazahstan; rolul liderilor de partid în procesele, care au provocat memoria traumatică a unei părți importante a societății. Amintirile despre foamete, colectivizare și deportări se prezintă ca o combinație de emoții negative, în care se amestecă frica, disperarea, ura, durerea, tristețea, neliniștea, drama, dezorientarea, neîncrederea în ziua de mâine, pierderea interesului pentru viitor etc. Reprezentările sociale despre aceste evenimente pot fi considerate un rezultat al discursului colectiv, fiind în același timp caracteristice unor diverse grupuri sociale.

Prin intermediul interviurilor realizate în diferite raioane ale Republicii Moldova am încercat să înțelegem cum se construiește astăzi memoria colectivă a evenimentelor traumatice ale deportărilor din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească din 13-14 iunie 1941 și 5-6 iulie 1949, și care sunt reprezentările sociale ale acestor evenimente.

Schimbările care se produc în societate sunt urmări ale unui proces dinamic, ale unor transformări continue. Involuntar ne întrebăm de ce se

întâmplă aceasta, cine le-a provocat, cine poartă vina? Aceleași întrebări și le pun persoanele intervievate de noi, victime ale deportărilor staliniste. Nu există unități de măsură ale durerii, suferinței, despărțirii, morții. Baza de date pe care ne-am axat atenția conține interviuri și articole de memorialistică publicate în cărți și reviste de circulație națională, precum și interviuri inedite. Mărturisirile acestea nu au pretenția unei scrieri literare. Sunt bucăți rupte din sufletul și conștiința unor oameni trecuți prin „sita vremii". În cele ce urmează vom încerca să oferim o scurtă analiză a reperelor tematice extrase din povestirile martorilor oculari ai deportărilor. Încercarea noastră se mărginește la decriptarea liniilor și tendințelor generale din mentalul populației, căci parcurgerea unei vieți generează un demers reflexiv și de evaluare.

Memoria ce constituie cunoașterea trecutului prin prisma prezentului nu reprezintă o simplă „conservare a imaginilor", ci „reconstituirea" lor. Cercetările sociale dau grupurilor defavorizate șansa de a-și împărtăși propriul punct de vedere prin intermediul istoriilor/mărturiilor orale. Mărturiile verbale capătă aceeași pondere cu cea a mărturiilor scrise în reconstruirea trecutului. În opinia noastră, este demnă de reținut concluzia lui Jean Sévillia, care poate inspira orice cercetare de acest gen:

„Odată ce începem să scormonim trecutul, răul nu e întotdeauna acolo unde se spune că ar fi, iar binele nu este întotdeauna acolo, unde credem. Rolul istoricului este de a pune faptele în perspectivă, fără a se lăsa oprit de linii de demarcație stabilite dinainte. Aceasta este diferența dintre istorie și memorie. Istoria gândește, explică, analizează. Memoria se bazează pe reminiscențe și sentimente, cu tot ce au ele subiectiv"[1].

Memoria traumatică

În istoriografia Republicii Moldova, acest domeniu este puțin analizat și nu a beneficiat de o reflexie sistematică sau de un domeniu distinct de cercetare, termenul „traumă" fiind utilizat cu preponderență în practica medicală. Evenimentul traumatic, după Freud, nu poate fi receptat decât parțial, deoarece nu poate fi integrat în schemele cognitive existente. El este transferat în acea zonă a psihicului dincolo de orice înțelegere sau control conștient. Trauma este definită într-un studiu al cunoscutului cer-

[1] Jean Sévillia, *Corectitudinea istorică. Să punem punct trecutului unic*. Traducere din franceză de Anca Dumitru, București, Humanitas, 2005, p. 375.

cetător Kai Erikson drept „ceva străin care te invadează, sfărâmând toate bastioanele pe care raţiunea le-a ridicat ca mijloace de apărare”[2]. Autorul studiului face distincţia clară între trauma individuală şi trauma colectivă, care este cu atât mai dură, cu cât subminează structurile de bază ale societăţii, destrămând legăturile dintre indivizi şi anulând sentimentul de solidaritate în interiorul comunităţii[3]. În istorie putem face referinţă la o mulţime de exemple când sub influenţa factorilor externi s-a deformat sistemul de valori la diferite grupuri etnice, sociale etc. Cuceririle, războaiele, transformările politice, economice şi sociale, mobilitatea populaţiei, au contribuit substanţial la schimbări, uneori tragice, în conştiinţa colectivă. Anterior aceste procese erau denumite criză, şoc, schimbare de epoci etc. În ultimii ani, tot mai insistent, în literatura de specialitate, este utilizat termenul de traumă colectivă[4]. Istoria contemporană a Europei este plină din abundenţă de crime împotriva identităţii etnice: genocidul împotriva evreilor iniţiat de Hitler, procesul de comunizare de către URSS a ţărilor din Europa Centrală şi de Răsărit, deportările în masă întreprinse de Stalin şi acoliţii lui etc. Interpretarea tragică a marilor transformări sociale pe parcursul secolului XX, care au dus la subminarea sau distrugerea identităţii naţionale a unor popoare de către altele, a scos în relief termenul cu o nuanţă dramatică – traumă. Secolul XX, prin multitudinea de transformări sociale, poate fi numit „secolul transformărilor”. Aceste transformări se oglindesc în natura şi comportamentul indivizilor, ei devenind mai sceptici şi mai rezervaţi în acţiunile lor.

Pentru fundamentarea cadrului teoretic al studiului nostru am considerat mai apropiată teoria expusă de P. Sztompka[5]. Conform acestei teorii, trauma colectivă este cauzată de urmările negative ale transformărilor so-

---

[2] Kai Erikson, *Notes on Trauma and Memory*, în: “Trauma. Explorations in Memory”, ed. Cathy Caruth. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1995, p. 183-199.

[3] *Ibidem*.

[4] Angela Kühner, *Kollektive Traumata. Annahmen, Argumente, Konzepte,* Berlin, 2002; Dan Diner, *Negative Symbiose. Deutsche und Juden nach Auschwitz.* în: „Babylon. Beiträge zürjildischen Gegenwart”, 1/1986, S. 9-20; Fischer, Gottfried und Peter Riedesser, *Lehrbuch der Psychotraumatologie.* München und Basel, 1998.

[5] Piotr Sztompka, *Cultural Trauma. The Other Face of Social Change*. În: “European Journal of Social Theory”, 2000, 3(4), p. 449-466; П. Штомпка, *Социальное изменение как травма*. În: «Социологические исследования», 2001, № 1-2; Piotr Sztompka, *The ambivalence of social change. Triumph or trauma,* Berlin, 2000.

ciale radicale și de conștientizarea lor la nivel colectiv. Termenului traumă, preluat din psihiatrie, P. Sztompka îi atribuie un sens social și scoate în evidență posibilitatea agentului social de a trece sau de a se acomoda conștient la schimbările negative și, reacționând la ele, de a formula strategii colective de depășire a lor. Actorii sociali pot fi afectați de traume biologice-demografice (epidemii, foamete, scăderea natalității etc.), traume social-politice (revoluții, schimbări ale partidelor de guvernare, crize economice) și traume culturale (subminarea sistemului de valori și a modului tradițional de viață). Printre cele mai periculoase traume P. Sztompka consideră trauma culturală, care posedă „cea mai puternică inerție"[6]. Importanța acestui tip de traumă, în comparație cu alte tipuri, rezultă din durabilitatea parametrilor săi temporali și din gradul ei de influență asupra indivizilor. Aceste circumstanțe fac posibilă păstrarea ei în memoria colectivă a unor generații întregi și care, în condiții favorabile, se evidențiază considerabil[7]. P. Sztompka aduce drept exemplu traumele tribale, etnice și naționale, care își au rădăcina în evenimentele traumatice ale trecutului și care au cuprins diferite zone ale lumii: Africa, republicile ex-sovietice, Balcanii[8]. Trecutul traumatizant este, în viziunea noastră, acea perioadă istorică care, prin caracterul său dur și dimensiunea sa criminală, îi afectează pe actorii sociali pe o perioadă îndelungată. Astfel, viața indivizilor marcați de trecutul traumatizant al societății se împarte în înainte și după trauma retrăită. Situațiile traumatice provocate de schimbări radicale în societate iau conturul unor stări de tensionare, unor reacții de protest sau, dimpotrivă, societatea este cuprinsă de o totală indiferență și apatie. Transformările sociale care se produc drept consecință a evenimentelor traumatice pot fi caracterizate prin următoarele aspecte:

- apar, în majoritatea cazurilor, pe neașteptate, se desfășoară cu o intensitate majoră și iau proporții mari, catastrofale, cuprinzând diferite categorii sociale sau indivizi aparte; reminiscențele lor rămân în memoria multor generații;
- transformările sociale au un conținut sau un subtext bine argumentat din punct de vedere teoretic și ideologic;

---

[6] П. Штомпка, *Социальное изменение как травма*, în: «*Социологические исследования*», 2001, nr. 1, p. 10.

[7] *Ibidem*, p. 11.

[8] *Ibidem.*

- transformările sociale sunt niște reacții din afară, care nu sunt cauzate conștient de actorii sociali, ei fiind numai victime ale evenimentelor traumatice; indivizii se ciocnesc involuntar de evenimentele traumatice, care le marchează existența și comportamentul social;
- din perspectiva timpului prezent trauma este privită ca fenomen negativ, respingător și șocant.

În cele ce urmează ne vom referi la unele aspecte ale traumei culturale, care s-a înrădăcinat cu desăvârșire în societatea moldovenească de până la 1989 și după acest an. Schimbările sociale din Republica Moldova, cu toate realizările (ne referim îndeosebi la schimbările în plan cultural), sunt caracterizate de ambivalență. Întrebarea în stilul lui P. Sztompka – „Die Ambivalenz des sozialen Wandels. Triumph oder Trauma?" („Ambivalența schimbărilor sociale. Triumf sau traumă?") – rămâne valabilă și pentru Republica Moldova. În cazul acesta rezultă un șir de întrebări inevitabile cu referire la evenimentele traumatizante: care sunt factorii declanşatori? cum pot fi ele depistate? în ce formă se manifestă? pot fi ele evitate? ce influență au ele asupra individului? pot ele dirija/schimba identitatea individului? Răspunsurile la toate aceste întrebări sunt în funcție directă de trauma necicatrizată provocată de trecutul de dinainte de 1989 și de confruntarea indivizilor cu realitatea prezentului. Dacă producerea unei traume din trecut poate fi explicată într-un fel prin aducerea de argumente subiective, atunci nerezolvarea ei în prezent constituie o problemă cu care ne confruntăm, practic, la nivel cotidian. Șirul întrebărilor ar putea fi continuat. Ne vom strădui să răspundem la unele din aceste întrebări, fiind conștienți de faptul că tematica rămâne deschisă și orice studiu în această direcție îl considerăm binevenit. Din numeroasele tipuri de evenimente traumatice (sau, pur și simplu, traume, în sensul reflectat în acest studiu), ne-am referit la trauma cauzată de deportările țăranilor înstăriți și ale elitei basarabene, întreprinse de regimul comunist în anii 1941 și 1949. Evenimentele de cotitură din istoria națională, cum ar fi valurile de deportări staliniste, pot fi caracterizate drept o traumă colectivă a întregii societăți moldovene. Cum putem, deci, depista simptomele acestui fenomen care, având loc în trecut, îi marchează pe actorii sociali și în prezent?

Scurt istoric

Unul dintre cele mai grave cazuri de traumă colectivă poate fi reprezentat de încercarea de a supraviețui într-un regim totalitar. După instaurarea regimului comunist în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, societatea a acumulat numeroase evenimente traumatice, care au afectat în mod sistematic solidaritatea socială. Manipularea prin frică a populației a dus la dezintegrarea valorilor comunitare și a favorizat instalarea unui climat marcat de suspiciune și trădare reciprocă.

Evenimentele care au urmat în RSSM după încheierea celui de al Doilea Război Mondial (foametea, colectivizarea și deportările) ocupă un loc deosebit în lucrările specialiștilor din diferite domenii[9]. După foametea care a cuprins Basarabia în anii 1946-1947 a început o altă mare dramă a țărănimii basarabene – deportările în masă ale gospodarilor de frunte ai satelor, care alcătuiau o parte considerabilă a elitei rurale.

Țărănimea înstărită (chiaburimea)[10] a fost percepută de către autoritățile sovietice ca bastion al „regimului burghez românesc" și promotoare a politicii antisovietice la sate. Lupta cu această categorie a țărănimii a devenit unul dintre obiectivele principale ale regimului sovietic. Țăranii trebuiau ținuți sub control. Acest rol trebuiau să-l joace colhozurile, iar

---

[9] N. Movileanu, *Deschiaburirea,* în *Politica,* 1991, nr. 4; V. Burlacu, *Deznaționalizarea și rusificarea românilor basarabeni în primii ani postbelici (1944-1950)*, în: „Cugetul", 1993, nr. 3-4, p. 50; Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia,* Chișinău, 1994; Elena Postică, *Rezistența sovietică în Basarabia,* Chișinău, 1997; I. Țurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947,* Chișinău, 1993; M. Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică. 1940-1950*, Cluj-Napoca, 1995.

[10] În această categorie, conform deciziei Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, au intrat „*acele gospodării care, în perioada ocupației germane sau după eliberarea teritoriului de sub ocupația fascistă, au folosit în permanență în agricultură sau la mestețugărit munca lucrătorilor sezonieri; au folosit sistematic munca altor țărani în calitate de recompensă a împrumutului, cu condiții de împilare, a vitelor de muncă, cerealelor de sămânță, produselor ori mașinilor agricole; aveau venit sistematic din utilizarea în alte gospodării a mașinilor agricole complexe cu recompensă în bani sau natură; aveau venit sistematic de la mori, oloinițe, râșnițe, uscătorii de fructe și legume, tăbăcării și alte întreprinderi și, de asemenea, dacă aveau profit de la darea în arendă a întreprinderilor indicate; aveau venit de la arenda clandestină a pământului; se ocupau cu cumpărarea în vederea revinderii, negoțului ori cămătăriei*". *Apud* Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia,* Chișinău, 1994, p. 78.

culacii urmau să fie lichidați ca clasă[11]. Frica de a nu fi considerați chiaburi și de a nu fi deportați în Siberia i-a făcut pe mulți țărani să intre în colhoz contrar voinței lor. Principiul benevol de unire a țăranilor în colhozuri se neglija totalmente[12].

Cea mai eficientă măsură de urgentare a colectivizării gospodăriilor țărănești a fost deportarea din iulie 1949[13]. Deportarea țăranilor basarabeni în Siberia a constituit, după război, o reluare a procesului început în ajunul războiului. Încă în 1940 autoritățile sovietice au efectuat mobilizări forțate ale populației în interiorul URSS, la șantierele industriale unionale, Basarabia fiind privită ca o sursă de brațe de muncă ieftine. Numai în august 1940, la minele de cărbune din Donbas au fost trimise 35 356 de persoane; multe dintre ele nu s-au mai întors în locurile natale. Regimul comunist a desfășurat din primele zile ale instalării sale acțiuni represive împotriva populației băștinașe. Represiunile au atins punctul culminant în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941, când au fost arestate și deportate 22 648 de persoane.

Elitele rurale, în calitate de „elemente chiaburești și naționaliste, au constituit întotdeauna sprijinul regimurilor reacționare române pe teritoriul fostei Basarabii, făceau parte din diferite partide burghezo-naționaliste românești, erau promotori ai politicii antisovietice la sat"[14]. Aceste argumente însă au fost declarative. Masa gospodarilor de frunte ai satelor nu era implicată în activitatea partidelor politice din România, întrucât era absorbită complet de interese economice. Cu toate acestea, foarte mulți țărani regretau pierderea legăturii cu România de peste Prut. Deportările au fost determinate și de un alt considerent, poate încă mai important, și anume de a lichida, prin izolarea fruntașilor satului, rezistența la colecti-

[11] Acest proces de deschiaburire a fost tipic nu numai pentru RSSM, dar și pentru întreaga URSS. A început încă la 1 februarie 1930. Chiaburii au fost repartizați în trei categorii: prima, în număr de 63 de mii de oameni, care urmau să fie împușcați ori arestați. Persoanele din categoria a doua urmau să fie deportate în Siberia, la nord de Ural și în alte regiuni. În această categorie urmau să intre 150 000 de gospodării. Persoanele din categoria a treia, considerate „loiale", urmau să fie supuse exproprierii parțiale și strămutate în alte localități din același raion. Acestea trebuiau să fie folosite la tăiatul pădurilor, la construirea drumurilor și la alte munci grele.

[12] Elena Postică, *Rezistența sovietică în Basarabia,* Chișinău, 1997, p. 40-41.

[13] *Ibidem*, p. 41.

[14] Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia,* Chișinău, 1994, p. 89.

vizarea forțată a gospodăriilor țărănești și la crearea accelerată, pe această cale, a sistemului socialist în agricultură. Pentru a-i sili pe țărani să intre în colhozuri, regimul sovietic a recurs la metode violente de constrângere: intimidări, maltratări, confiscări de avere, arestări și deportări. La 28 iunie 1949, Consiliul de Miniștri al URSS a adoptat o hotărâre specială cu privire la exilarea din RSSM a „familiilor de chiaburi, foști moșieri și a complicilor ocupanților"[15]. Se prevedea deportarea a 11 280 de familii, în baza listelor prezentate de organele de partid[16].

Operația de deportare a fost pregătită minuțios de către autoritățile sovietice. Pentru realizarea ei, pe întreg teritoriul republicii au fost concentrate din timp unități militare și mijloace tehnice. Planul de deportare a fost ținut secret până în momentul efectuării operației. Deportările au început în noaptea de 5 spre 6 iulie cu participarea organelor MVD (MAI), a trupelor armatei sovietice și de grăniceri. Familiile deportate au fost îmbarcate în vagoane și transportate în Siberia. Mulți dintre țăranii, care au încercat să fugă, au fost împușcați. Conform unor date incomplete, în această noapte au fost deportate 10 853 de familii[17]. Viorica Olaru-Cemârtan ajunge la concluzia că timp de opt ani de putere sovietică (1940-1941 și 1944-1951), în RSSM au fost operate trei valuri de deportări masive de populație: ofensiva politică (deportarea din 1941 a 3470 de familii/22648 de persoane), ofensiva economică (deportarea din 1949 a 11293 de familii/35000 de persoane) și ofensiva spirituală (deportarea din 1951 a 723 de familii/2600 de persoane)[18].

Reconstrucția narativă a memoriei colective a deportărilor

În ultimii ani, în paralel cu noțiunea de memorie socială, s-a impus tot mai insistent și noțiunea de memorie colectivă, cu sensul de amintiri ale unor grupuri umane pentru care evenimentele din trecut au o semnificație specială. După expresia lui Alexandru-Florin Platon, când este vorba de memoria colectivă, mai cu seamă în spațiul geografic și cul-

[15] N. Movileanu, *Deschiaburirea,* în: „Politica", 1991, nr. 4, p. 60.
[16] Ion Șișcanu, *Deștărănirea bolșevică în Basarabia*, Chișinău, 1994, p. 89.
[17] *Ibidem*, p. 100.
[18] Viorica Olaru-Cemârtan, *Deportările din Basarabia, 1940-1941,1944-1956*, în: Musteață Sergiu, Caşu Igor (coordonatori), *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Editura Cartier, 2011, p. 464.

tural în care se află România (prin extensie, Republica Moldova – *n.n.*) și după aproape o jumătate de secol de comunism, acceptarea diversității și pluralismului nu este câtuși de puțin ușoară. Ea cere timp și educație în acest spirit[19]. Semnificația faptelor și sensul evenimentelor sunt dependente de valorile promovate de credințele sau ideologiile împărtășite de un anumit grup. Reiese astfel că atât stocarea, cât și redarea se datorează vieții sociale, nu individului, ci grupului din care face parte, acesta fiind depozitarul memoriei[20]. După Halbwachs, memoria colectivă este memoria unui grup social real articulat unui mediu dat, suportând influențele unui context specific, traversând experiențe proprii, dezvoltând legături cu o societate dată[21].

În cercetarea acestui subiect, credem că este important să separăm orice noțiune de memorie colectivă de cunoașterea istorică. Memoria colectivă nu este ceea ce spun, spre exemplu, istoricii despre trecut. Istoricii profesioniști încearcă să ofere o înregistrare documentară a evenimentelor, dar, făcând acest lucru, ei se îndepărtează, în marea majoritate a cazurilor, de amintirile personale ale protagoniștilor. În acest sens, „o istorie „de sus" prezintă doar activitatea actorilor dominanți într-un raport cauzal unidimensional, dar nu și realitatea interacțiunii mai multor actori sociali, cu interesele lor contradictorii, cu ideile și iluziile lor, interacțiune care determină rezultatul propriu-zis al procesului istoric-social"[22].

Reprezentările sociale ale deportărilor din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, conservate în memoria colectivă, s-au format prin intermediul istoriei rescrise și falsificate/denaturate „de sus". Practicile „rescrierii istoriei" erau utilizate pe larg în întreg spațiul comunist. Propaganda sovietică, unul din țelurile căreia era și cel de rusificare și deznaționalizare, avea ca scop ștergerea trecutului și construirea unei personalități loiale regimului existent.

---

[19] Alexandru-Florin Platon, *Când este vorba de memoria colectivă... acceptarea diversității și a pluralismului nu este câtuși de puțin ușoară,* în *Contrafort,* februarie 2003, nr. 2.

[20] Adrian Neculau, *Viața cotidiană în comunism*, Iași, Polirom, 2004, p. 256.

[21] Apud. A. Neculau, *Memoria pierdută*, Iași, Polirom, 1999, pag. 182.

[22] Klaus Bochmann, „*Istoriografia lingvistică drept istorie socială trăită. Cu privire la valoarea euristică a biografiilor lingvistice*", în: *Revista de lingvistică și știință literară,* nr. 1-3, 2005, p. 73.

Din interviurile realizate am evidențiat următoarele repere tematice în jurul cărora intervievații își construiesc și reconstruiesc în prezent amintirile despre fenomenele din trecut: starea de permanentă frică, presiune și psihoză colectivă, amenințări, intimidări, arestări, maltratări etc. În funcție de discursurile adoptate de persoanele intervievate, am identificat un șir de probleme, care se întâlnesc cel mai des și pe care le prezentăm în tabelul ce urmează.

Repere tematice	Informații culese din interviuri	Persoana intervievată
1	2	3
Consecințe ale deportărilor în memoria colectivă a oamenilor	„Dacă erai mai gospodar, ti nume «помещик» [moșier].”	Vasile, 76 de ani
	„În anul patruzăci a fost trecut în tagma «moșierilor».”	Claudia, 76 de ani
	„Comuniștii mi-au distrus viața. Ei au călcat în picioare tot ce-a fost mai scump pentru mine – mi-au distrus bunicii, pe tata, le-au furat munca lor de-o viață.”	Silvia, 72 de ani
	„Chiar și copiii au suferit din cauza trecutului nostru.”	Lidia, 75 de ani
Frica pentru siguranța familiei, rudelor, prietenilor	„În familie deci, străbuneii mei au fost deportați la vremea lor și aveam poze din Siberia, și bunica mea, de câte ori o întrebam ce-i cu, de ce sunt în Siberia, schimba vorba, nu, nu, nu promova în familie niciun fel de explicații, ca să nu ne, probabil ca să nu ne pună în situații, știind cum sunt vremurile și pot să ajungă.”	Silviu, 34 de ani
	„Mă temeam pentru familia mea. Nu vroiam să treacă copiii mei prin ce am trecut eu.”	Claudia, 76 de ani
	„Probabil e greu de crezut, dar mulți dintre puținii deportați rămași în viață se mai tem și azi de noi deportări. Printre aceștia sunt și părinții mei, care mereu își fac griji pentru faptul că critic «stăpânirea».”	Nicolae, 50 de ani

1	2	3
Marcați de deportări (durere, tristețe, disperare, ură)	„Să-mi dea aur, că tot nu cred în comuniști! Mănânc pâine neagră mai bine, dar nici de ei nu vreau să știu. Multe am mai îndurat. Dacă nu veneau sovieticii, ne era mai ușor.” „Cum ne-am întâlnit cu fratele deacuma mort, n-am să uit niciodată în viață. De două ori eu am simțit că am fost deportată.”	Nichifor, 83 de ani Claudia, 76 de ani
Sentiment ambivalent: prejudecată și recunoștință	„Nu pot să spun că-i uram, căci foarte mult bun mi-au făcut rușii, dar și foarte mult rău mi-au făcut rușii. Să fiu pentru Puterea Sovietică... ferească Dumnezeu, nu! La nouășpe ani să te deie prin toate închisorile, asta nu se iartă! însă când muream de foame douăzeci de familii moldovenești, ne-au întins mâna rușii. Ultimele cartoafe le fierbeau și lempărțeau cu noi. Așa că nu poți să spui de rău de tot poporul. Nu poți să spui.” „Eu nu pot să spun nimic rău despre băștinași, pentru că ei ne-au ajutat foarte mult chiar de la început. Îmi amintesc de ei cu recunoștință și cred că ei proveneau tot din deportați cu mult timp înainte.”	Claudia, 76 de ani Ecaterina, 66 de ani
Memorie vie	„În patru-ș-unu, la treisprezece iunie am fost deportată, încă și bunica trăia, era de optzeci-ș-trei de ani, o luase și pi bunica, adică mămica, bunica și eu, cea mai mică.”	Claudia, 76 de ani
„De ce am fost deportați?”	„Am nimerit în lista ceea, probabil, pentru că ne culcam mai târziu și ne sculam mai devreme. Ei trebuia să facă colhozul și aveau nevoie de averea noastră. ’Țelegi? Nu aveau nici semințe, nici car, nici boi.”	Nichifor, 83 de ani

1	2	3
Limbajul utilizat	„Aceasta a fost un act de terorism”; „N-am să uit niciodată în viață”; „Doamne, ferește!”; „Multe am mai îndurat!” „M-au distrus”; „Parcă aceasta o poți numi viață?!”; „Am văzut cu ochii mei”; „Prin somn repetam cuvintele de la interogatoriu”; „Țin minți foarte bini”; „Of, că tare multe am suferit”; „Asta nu se iartă!”; „Sunt bucuroasă că am rezistat și continuu să rezist în fața autorităților.”	Claudia, 76 de ani
Creșterea mortalității în rândurile celor deportați	„Majoritatea oamenilor care au fost exilați în 1941 au murit. Foarte puțini au supraviețuit. Noi eram transportați în vagoane pentru vite și condițiile erau mizerabile.” „Oamenii erau încuiați înăuntru și mureau acolo de căldură. În timpul călătoriei, când ajungeam în stații, soldații deschideau ușile să vadă dacă mai este cineva în viață și de fiecare dată ne numărau. Oamenii care mureau erau aruncați de soldați pe unde se nimerea.”	Lucia, 74 de ani
Atitudinea autorităților față de deportați	„Care au fost deportați și s-au reîntors în cinzeci-șase în sat (din 1949), știți cum a fost atunci, nu aveau dreptul să stea mai aproape de treizeci de kilometri de sat.” „Dar totuși diplomă roșie nu mi-o dat. Aveam un patru la «Основы марксизма». Special, că eram deportați.” „În Moldova, oamenii se purtau mai bine chiar și cu animalele.” „Când «călătoream» spre Siberia, în tren, nu ni se dădea apă, și cu perele acelea ne potoleam setea.”	Sofia, 56 de ani Claudia, 76 de ani Lucia, 74 de ani Mihail, 68 de ani

1	2	3
„Mai mult rus decât român.”	„Pentru că am învățat mai mult în Siberia, am un mod de gândire mai mult rus decât român.” „La Drepcăuți m-au primit în clasa a opta. Limba maternă, stâlcită, amestecată cu cuvinte rusești, o mai vorbeam eu, dar la scris nu meritam nici nota «unu». Pe Pușkin, pe Lermontov îi știam pe de rost, îi citisem pe Gogol, Tolstoi, Turghenev. Despre Eminescu însă, despre Creangă auzeam pentru prima dată. Îmi era de-a mirării.”	Ecaterina, 76 de ani Mihail, 67 de ani
„Blestemul” deportărilor: a fi străin în țara ta	„De fiecare dată când trebuia să mă angajez în serviciu, era necesar să scriu și autobiografia. Încercam să evit acest lucru, că datele din autobiografie vor afecta angajarea mea.” „Mă doare sufletul și azi când îmi aduc aminte de dirigintele Rusu, care nu o singură dată mă lăudase, dar mi-a scris o referință foarte-foarte negativă. Tata, care avea numai trei clase, a citit-o și mi-a spus: «Cu așa caracteristică nici n-ai ce te apropia de Universitate». A luat-o, a pus-o în buzunar și s-a dus la directorul școlii: «Feciorul meu a învățat la dumneavoastră trei ani. Îl cunoașteți bine. Ia citiți foaia asta. Cu ce este vinovat că a fost dus în Siberia? Acolo Mihai a rămas fără mână. Dacă i se închide drumul la carte, cum să-și câștige bucățica de pâine?»”.	Lidia, 75 de ani Mihail, n. 1939
Trauma le-a afectat conștiința	„«Bre, omule, aud că întreții vie corespondență cu cei din Siberia. Ca prieten și om în vârstă, trecut prin multe de toate, te sfătuiesc s-o lași mai moale. Ești director, bine văzut la raion și mai sus, nu-ți tăia creanga de sub picioare!» lat-așa! Și nu un dușman îi dădea sfatul – un prieten!”	Constantin, 72 de ani

1	2	3
„Copiii nu răspund de faptele părinților.”	„În patru-ș-nouă, când de-acuma a doua oară... mulți tineri au fost deportați și ne-au găsit și pe noi și prin toate închisorile Uniunii Sovietice ne-au purtat.” „Am fost exilată de una singură, fără părinți la doar 9 ani – aceasta a fost un act de terorism.” „Unchiul meu a fost deputat în Sfatul Țării [cuvinte rostite în șoaptă], pentru cini am fost și acolo.” „La colegiu a dat peste oameni buni, care au sfătuit-o să nu spună nimănui că s-a născut în deportare, pentru că ar putea avea probleme din această cauză.”	Claudia, 76 de ani Lucia, 74 de ani Claudia, 76 de ani Lidia, 75 de ani
„Nu ni s-a întors niciun capăt de ață.”	„Sunt bucuroasă că am rezistat și continuu să rezist în fața autorităților, deși nu am primit nici o compensație pentru tot ce am pierdut. Eu cred că această experiență dură mi-a schimbat toată viața.” „Cum am plecat cu mâinile în buzunare și cu capul gol, așa am rămas. Nu ni s-a întors niciun capăt de ață.”	Lucia, 74 de ani Nichifor, 83 de ani
„De ce și-au deportat eroii?”	„Cel mai dureros a fost faptul că tatăl meu a luptat pe front cu armata sovietică în timpul războiului. A ajuns până la Berlin, și în 1948 a fost decorat cu un ordin pentru curaj și merite față de Patrie. Iar în 1949, este deportat și numit «dușman al poporului».”	Ecaterina, 76 de ani
Mea culpa?	„Și în 1949, chipurile că am fost culaci, am fost arestat și dus în regiunea Krasnoiarsk, la minele de aur în orășelul Norilsk. Și nu îi vinovată Puterea Sovietică, da-i vinovat primarul din sat, care pe-atunci s-o temut, mă scuzați, de a lui, pentru toți verișorii lui.”	Mina, 69 de ani

1	2	3
Metode de supraviețuire: a) rezistența față de deportări prin fugă	„După ce au supraviețuit foametei, s-au ascuns mai multe săptămâni prin păpușoaie, ca să nu fie duși în Siberia. Nechifor colindase zile în șir câmpurile și râpele, ca să nu fie prins. A stat multă vreme ascuns, ca să nu fie pârât. Apoi, au luat totul de la zero, fiindcă li se confiscase averea.”	Nichifor, 83 de ani
	„Unii oameni care erau scrișI pe listă au reușit să fugă când au auzit țipete și gălăgie în sat. Și atunci, în locul familiilor care au fugit, erau luate alte familii, pentru că trebuiau deportate 10 familii din satul nostru.”	Ecaterina, 66 de ani
	„Șî di la noi o ridicat tari mulți oameni din sat șî pi noi ni-o căutat. Datorită că am stat acolo în râpa ceea, am scăpat, cî ei lucrau di la douăsprezăci pân ’pi la patru-șinși dimineața.”	Vasile, 72 de ani
b) schimbarea numelui de familie și a apartenenței etnice	„Ca să evite deportarea aceasta, a schimbat familia și a schimbat nu numai familia, dar și naționalitatea. I-au schimbat familia în [...] și naționalitatea – găgăuz. Dar găgăujii și bulgarii nu erau, în majoritate, deportați.”	Igor, 39 de ani

Rezistența prin cultură

Subiectul pe care ni-l propunem în cele ce urmează este, în opinia noastră, foarte complex și ambiguu. Evidențiem două aspecte majore ale acestei probleme: rezistență/opoziție prin cultură a elitei rurale și rezistență/opoziție prin cultură a țăranilor simpli. Conceptul „rezistență prin cultură” – care, credem, ține mai mult de domeniul literaturii – este privit de noi ca un „scut” sub care s-au ascuns elementele capabile de a riposta noii orânduiri, inclusiv elita rurală. Dezacordul și nemulțumirea lor față de noua ideologie s-a manifestat mai mult în acte răzlețite și solitare, iar „nivelul calitativ” al majorității elitei nu a constituit un factor determinant în tendința de coeziune în rândurile populației de la sat.

Incapacitatea lor de acțiune sau influență politică a fost substituită prin alternativa rezistenței prin cultură. Această situație a favorizat o contrabalansare a valorilor în societatea moldovenească și s-a conturat într-o atitudine de solidaritate a victimelor regimului comunist. În acest sens, rezistența prin cultură din partea majorității elitei rurale a însemnat o capitulare în fața noii orânduiri. Termenul „rezistență", credem, presupune o acțiune mai mult politică. În contextul realităților din Republica Moldova, ar fi mai adecvat să vorbim despre supraviețuire decât despre rezistență. Păstrarea limbii, tradițiilor naționale, culturii, prin esența sa prezintă deja o rezistență, de aceea nu ne vom referi la conotația politică a noțiunii „rezistență", ci la cea culturală.

În acest context, considerăm relevante întrebările. Cum a fost posibilă păstrarea limbii și culturii în noile condiții impuse de autorități? Cui îi datorăm acest „lux"? Țăranilor simpli locuitori ai satelor, care, izolați fiind de mediul urban și mai puțin socializați, au „conservat" ceea ce numim cultură, sau unei elite cu idealuri profund naționale? Cine sunt/ar trebui să fie reperele noastre morale: liderii locali sau țăranii, care au păstrat limba și tradițiile? Pe cine alege populația de la sate în această postură? Or, parafrazându-1 pe Goethe, a alege înseamnă a suferi. Este destul de complicat să măsurăm profunzimea și amploarea rezistenței maselor la o ideologie impusă și implantată artificial într-o societate. Ceea ce putem să spunem, evaluând retrospectiv evenimentele ce aparțin deja istoriei, este că o rezistență deschisă a elitei rurale, în sensul adevărat al acestui cuvânt, nu a luat dimensiunile unei mișcări de amploare, situația creată fiind definită mai degrabă drept o conformare la noua ideologie, care, alegoric vorbind, a venit ca tăvălugul peste populația Basarabiei. Populația din mediul rural a fost antrenată într-un proces de rusificare intensă și de negare a propriei origini, iar unii reprezentanți ai elitei rurale au dat dovadă chiar de exces de zel în această direcție. Societatea moldoveană a fost învăluită de „obsesia excepției", adică de a fi altfel și altcineva decât tot întregul, iar sintagma „ca să fim români trebuie să rămânem țărani" a poziționat populația rurală pe o treaptă inferioară în stratificarea socială. Aceste oscilații în comportamentul lor au explicații umane: pentru a supraviețui fizic și moral, oamenii trebuiau să se adapteze la noua ideologie, la noul comportament social și la noul sistem de valori. Nu numai reprezentanții elitei rurale, dar și țăranii simpli au fost nevoiți să-și „pună"

o mască, să învețe lecția duplicității, atât de necesară pentru a supraviețui ca individ. Nu toți membrii comunității rurale au putut fi la înălțimea exigențelor morale, căci a fi „slab" și „a greși" este la fel de uman, ca și a fi „erou național" sau „salvator al națiunii".

Factorul istoric a determinat întotdeauna prin esența sa faptul cultural. În acest context, stabilirea rolului indivizilor în desfășurarea evenimentelor istorice pe care le analizăm ni se pare extrem de importantă. Ne vom referi la persoane-excepții, pentru care rezistența față de noul regim s-a manifestat prin decepție, deziluzie, refugiere în limba și cultura maternă, în tradiții și valori autentice.

O persoană intervievată (Claudia E.) relatează emotiv despre mutațiile profunde, care s-au produs în propria conștiință și în conștiința celor din jur, care n-au acceptat noul sistem de reorganizare a societății și noul sistem de valori. Familia scriitorului moldovean Bogdan Istru, cu care este înrudită persoana intervievată, poate servi ca model pentru multe familii de intelectuali basarabeni, care au ales această cale de rezistență. Pentru un scriitor modul de rezistență nu implică neapărat să devină un militant al străzii.

„Bogdan Istru a găsit pentru dânsul singura + soluție dreaptă: sî continue sî scrie românește"

Claudia: El a avut foarte multe probleme. Despre Bogdan Istru pot să spun foarte multe, că am trăit la dînsu, am trăit doar la ei, la soră-mea. A fost numit și cosmopolit, șă-ă + ce vrei, dar pe urmă când au aflat că soția este din neamul lui Erhan, îîî a fost prigonit tot timpu.

Alexandra: Cum prigonit?

Claudia: El n-a fost, îîî, nu, + <приближенный> [apropiat, în sens ostil] cum a fost Lupan, cum a fost Bucov, înțelegi? [...] El trebuia să fie decorat, dar nu i-au dat decorația. Prin multe greutăți a trecut el. Era academician. [...] La ei în casă se vorbea numai româna. El tot așa vorbea: „болшой". Sora îi făcea traducerile [din alfabetul latin în cel chirilic: n a]. Da ce mai vorbă? Cea mai mare dezamăgire, după dou-ș-opt iunie, pentru intelectualii basarabeni a fost introducerea alfabetului rus în locul scrisului cu care erau obișnuiți. Doamne, și ce limbă au fost nevoiți să învețe-atunci?! De ce? Cu ce folos? Bogdan Istru a găsit pentru dânsul singura + soluție dreaptă: sî continue sî

scrie românește... Sora îi „traducea" cele scrise „cu litere vechi", cum zicea ea, cu buchii rusești. <Toate> [cuvânt rostit mai accentuat] manuscrisele lui sânt scrise în alfabetul latin. El spunea că odată ș-odată rațiunea va birui. Când s-a revenit la alfabetul latin + a fost pentru el mai mult decât o bucurie. El mă încuraja pi mine: „Lasă, fetițo, că vorbești bine". Desigur, nu vorbeam eu limba literară așa cum ei amândoi o vorbeau. Sora era redactor-șef la emisiunile pentru copii la televiziune, a fost întemeietoarea televiziunii din cinzeci-ș-opt[23].

În cercetarea noastră ne-am propus să acordăm atenție și unui alt aspect legat de păstrarea limbii materne și culturii: păstrarea limbii și culturii de către populația mânată de valul represiunilor și deportărilor staliniste.

„În Siberia, în familie, întotdeauna vorbeam românește"

Dorin: Deci, [...] cazul meu, într-un fel, este tipic și este cam ne-tipic. Eu + eu am + mers la școală... – în școală rusă, dar nu aici, ci în Siberia. Familia noastră a fost deportată, și noi am trăit acolo... Evident + că școli + românești nu erau, și, de fapt, limba rusă era pentru mine + la fel de firească ca și limba română - noi vorbeam în familie în limba română, dar afară, + în școală, – evident, vorbeam în limba rusă. Deci, eu n-am avut probleme cu [„limba"]. [...]. Când noi am fost deportați, + eu eram copil mic, nu eram conștient încă! Eram... „de brațe" [prunc], cum s-ar spune! Și + în familie, noi vorbeam acolo românește.

Tamara: În Siberia, acolo, vorbeați românește?

Dorin: ... da, în Siberia, în familie, întotdeauna vorbeam românește. Dar + cu colegii de clasă, + evident că vorbeam rusește, cu alți copii – vorbeam rusește[24].

Claudia E., deportată în Kazahstan, a găsit soluția de compromis în utilizarea limbilor în familie, dar care n-a însemnat nici pe departe îndepărtarea de origini, de cultură, ea continuând să vorbească limba

---

[23] *Ibidem*

[24] Interviu din cadrul proiectului „Sprache und Identität in Situationen der Mehrsprachigkeit. Sprachliche Individuation in multiethnischen Regionen Osteuropas", unter der Leitung von Prof. Dr. Klaus Bochmann, realizat de Tamara Răileanu, la 15 aprilie 2004, cu Dorin (55 de ani, ziarist cu specializare în analiză politică și economică).

română în acel mediu preponderent vorbitor de limbă rusă. Traseul ei intelectual, profesional și personal este marcat de experiența deportărilor, povestirea emotivă și abundența de amănunte denotă profunzimea sentimentului de durere – durerea deportării.

„Însă limba n-am uitat-o nici eu, nici mămica"

Claudia: Eu am lucrat ca chirurg general acolo [fiind deportată: n.a.]. Eu doi ani am lucrat acolo + la Ekibastuz, undi-i TEȚ, undi + Malenkov o fost. Eram șefă de secție. Ce să-ți spun, probleme n-avem că sânt moldovancă, însă în casă sî vorbea rusește, că soțul meu era rus. ++ Eu cu mama vorbeam românește. Însă limba n-am uitat-o nici eu, nici mămică.[25]

După întoarcerea în Moldova, multe dintre persoanele deportate au continuat să vorbească o limbă română „mai curată decât localnicii".

„...o limbă conservată, dar și o limbă mai corectă, intr-un fel"

Dorin: [...] Interesant era că + româna noastră s-a... s-a menținut la un anumit nivel, + în timp ce româna de aici, din Basarabia, suferise anumite schimbări, intrase anumite rusisme în ea, sau... – într-un fel, eu + parcă vorbeam altfel decât vorbeau cei de aici...

Tamara: O limbă conservată?

Dorin: Da, o limbă conservată, dar și o limbă mai corectă, într-un fel! în afară de asta, + limba mea poate era și mai..., poate chiar și mai dezvoltată, de aceea că, în familie, noi aveam Biblia, și + ceea ce + am învățat eu să scriu în română, – asta tatăl meu m-a învățat din Biblie! Și eu citeam Biblia... Biblia, totuși, e o carte bogată, + cu + un lexic foarte bogat! Și poate chiar îl întrecea, într-un fel... – era arhaic, evident! – , dar, + în anumite privințe, + îl întrecea pe cel care era folosit în sat și care, într-un fel, începea să se rusifice. Dar nu am avut probleme cu + învățătura! Nu știu de ce...

Nici mama, nici tata nu vorbeau rusește. Vreau să spun că, mai mult decât atât, – că mama și acolo [„în Siberia"] vorbea... românește, și vorbea stâlcit rusește. Vorbea cu accent, și... – pe mama o chema Domnica – și + numele ăsta era, într-un fel, specific – și ei [„cei din

[25] Interviu cu Claudia E., realizat la 12 august 2004 în satul Volintiri, raionul Ștefan-Vodă.

Siberia"] îi ziceau Doamna, nu înțelegeau ce fel de nume-i ăsta și + accentul ăsta al ei... Acuma ea, practic, a și + uitat limba rusă – îi clar, [„mai"] știe ea rusește, dar tot + nu + nu... [„nu știe bine"]. Mai ales mama – nu s-a putut obișnui cu... + cu Rusia, cu Siberia, și + ea [ultimul cuvânt e accentuat] a insistat să ne... + ne întoarcem acasă, fiindcă... După moartea lui Stalin, acolo se vorbea, într-un fel, că... – nu ni se dădea voie, de pildă, să ne întoarcem în Basarabia – la început, nu s-a dat voie, dar se vorbea că, iată, putem să mergem în + Kirghizia, de exemplu. Și [Dorin râde, amintindu-și ceva] mama a zis că „numai acasă!", – în nici-o Kirghizie sau + unde acolo! Numai acasă! Deci, ea, într-un fel, a ținut + ideea asta a... a întoarcerii. Tata era + așa, + mai + maleabil[26].

Pentru a da o apreciere evenimentelor, Claudia E. vorbește la persoana întâi plural, fiind convinsă de faptul că partea de vinovăție a fiecăruia a făcut posibilă perpetuarea regimului comunist, care a avut consecințe de lungă durată asupra mentalului colectiv moldovenesc:

Claudia: [...] Să știi că noi suntem foarte răi. De aceea și românii nu ne iubesc: bate vântul din Răsărit, ne întoarcem la Răsărit, bate din Apus – ne întoarcem[27].

Oare câți reprezentanți ai elitei rurale, dar și țărani simpli își revăd imaginea proprie în această oglindă a timpului? Or, această imagine ar necesita o analiză a pasivității lor și ar interveni o pledoarie pentru o dimensiune morală a memoriei.

Mea culpa?

Politica stalinistă față de țărănime era drastică, impozitele și livrările depășind posibilitățile de plată ale multor gospodării. Această politică era orientată spre transformarea socialistă a agriculturii și construirea noilor relații de la sat. Însă sistemul administrativ de comandă, introdus în republică, a denaturat serios traducerea ei în viață. Abuzurile din anii

[26] Interviu din cadrul proiectului „Sprache und Identität in Situationen der Mehrsprachigkeit. Sprachliche Individuation in multiethnischen Regionen Osteuropas", unter der Leitung von Prof. Dr. Klaus Bochmann, realizat de Tamara Răileanu, la 15 aprilie 2004, cu Dorin (55 de ani, ziarist cu specializare în analiză politică și economică).

[27] *Ibidem.*

1946-1947, pe fundalul secetei, ce a urmat îndată după război, au condus la dezlănțuirea foametei în republică, urmând mai târziu deportări masive ale populației rurale. La Congresul XX al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, Nikita Hrușciov, în raportul secret „Cu privire la cultul personalității și consecințele lui", a aruncat toată vina pentru crimele comise asupra lui Iosif Stalin, cu scopul de a salva regimul comunist de învinuirea pentru atrocitățile săvârșite. După 1956, chiar dacă au fost deschise porțile Gulagului, chestiunea culpabilizării regimului comunist (nu numai a unor indivizi), care nu are termen de prescripție, rămâne încă una de viitor. Pentru societatea din Republica Moldova, care resimte încă puternic consecințele comunismului de tip sovietic, această chestiune este extrem de oportună și necesară. Poate chiar mai mult decât alte societăți în tranziție, Republica Moldova are nevoie de niște repere clare pentru a se elibera de umbra comunismului.

Evident, cercetarea noastră nu se substituie justiției: nu acțiunile de pedepsire a vinovaților au constituit obiectul atenției noastre – nimeni nu-și propune scopuri cu desăvârșire irealizabile, nici măcar recunoașterea vinovăției, ci enunțarea faptelor, descrierea sau reconstrucția trecutului prin intermediul unei povestiri narative despre acele evenimente, cu toată gama de emoții și sentimente. De o relevanță deosebită am considerat că sunt consecințele deportărilor asupra mentalului indivizilor și al generației de urmași. Deportările au constituit perioade de cotitură în viața oamenilor, al căror ecou este și azi o rană deschisă.

„Pe banditul ista să nu-l văd în casa mea!"

Nicolae: Am fost educați cu toții ca niște ieniceri... Eu însumi, fiind prin clasa a 8-a, îi reproșam tatălui meu faptul că vorbește de rău puterea sovietică și nu apreciază just socialismul. Nu era un reproș făcut în public, mai era până deveneam un Pavlik Morozov, dar cazul dovedește că copiii deportați erau intoxicați la fel de temeinic, încât ajungeau să considere că pedeapsa ce li s-a aplicat, deportarea „pe vecie" („на вечное поселение", așa scrie în documentul obținut din arhiva Ministerului de Interne în 1990) era justificată. Suferam mult că tatăl meu nu era ca toți ceilalți, și am trăit mai multe momente șocante. Unul din ele mi-1 amintesc și astăzi, eram în clasa întâi și m-am întors bucuros de la școală cu prima carte luată de la biblioteca școlii (școala primară din satul Zimovskoe, raionul Pâșkino-Troițkoe,

regiunea Tomsk), o carte având chipul bucălatului Volodea Ulianov imprimat pe copertă. „Pe banditul ista să nu-1 văd în casa mea!", a strigat tatăl meu și a aruncat cartea afară. Cunosc cazuri când unii dintre copiii deportați se deziceau de propriii părinți. Trebuia să alegi între ceea ce spuneau ei, dar unii părinți nu spuneau nimic, pentru a nu le complica copiilor viața, și cele ce auzeai la școală, citeai în ziare... Multe lucruri a trebuit să le „reînvăț", până am ajuns să-i dau dreptate tatei, dar nu a fost atât de simplu precum pare. Fiindcă una e să treci de la capitalism la comunism, și alta e să te naști în comunism, să-l „respiri", să-l „consumi" din copilărie. Te alegi cu unele reflexe greu de conștientizat[28].

Stigmatul de „deportat" a influențat negativ biografia și mobilitatea socială a persoanelor deportate și a urmașilor lor. Iată doar câteva pasaje din interviuri:

Claudia: Am absolvit, vă spun, eminentă. Dar totuși diplomă roșie nu mi-o dat. Aveam un „patru" la „Основы марксизма" [denumirea obiectului de studiu „Bazele marxismului"]. Special, ++ fiindcă eram deportați[29].

Lidia: De fiecare dată când trebuia să mă angajez în serviciu, era necesar să scriu și autobiografia. Încercam să evit acest lucru, că datele din autobiografie vor afecta angajarea mea[30].

Eugenia: Deportarea a afectat toate aspectele vieții noastre. N-am putut să continuăm studiile pentru a avea o profesie și un serviciu bun, pentru că încă mai eram considerați „dușmani ai poporului". De asemenea și sănătatea ne-a fost distrusă în Siberia[31].

Narațiunile biografice se prezintă ca un discurs (fragmentar sau mai desfășurat), care redă ambiguitatea statutului de vinovat și, implicit, de

---

[28] *„Turnurile de fildeș nu funcționează în Basarabia. La noi plouă cu minciuni și vântul, grindina, poleiul sunt fenomene propagandistice...",* în *Contrafort 9* (107), septembrie 2003, interviu cu Nicolae Negru realizat de Vasile Gârneț.

[29] Interviu cu Claudia E., realizat la 12. 08. 2004 în localitatea Volintiri, raionul Ștefan Vodă.

[30] *Tinerețea mea a fost foarte tristă.* Interviu cu Lidia Bejenaru, născută în anul 1931 în raionul Telenești, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și P. Molly Lamphear, Chișinău, 2005, p. 11.

[31] *Chiar și copiii noștri suferă din cauza trecutului nostru.* Interviu cu Eugenia Ciuntu, născută în anul 1931 în raionul Glodeni, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și P. Molly Lamphear, Chișinău, 2005, p. 24.

victimă. Tot mai des, în presa din Republica Moldova sunt publicate mărturii ale victimelor deportărilor staliniste. Unele dintre ele cer o pedeapsă cât mai crudă pentru „făptașii" acestor crime:

Elena: De ce dvs., ca succesori ai PCUS, nu recunoașteți public crimele bolșevicilor staliniști, care, în perioada sovietică, au condamnat la chinuri și la moarte milioane de oameni nevinovați, inclusiv din Moldova, arestându-i și ducându-i în gulagurile URSS? Singura lor vină era faptul că gândeau altfel, că nu acceptau comunismul și că aveau o brumă de avere agonisită prin trudă grea. Noi, victimele represiunilor staliniste, cei care am mai rămas în viață, i-am iertat pe călăii și pe „cozile de topor" care ne-au dus în infernul stalinist. Însă nu am uitat nimic din grozăviile surghiunului. Și vrem ca nepoții și strănepoții noștri să cunoască acest adevăr istoric atât de amar. Foștii deportați, reabilitați, sunt concetățenii dvs. care au suferit pe nedrept. De ce i-ați lipsit de compensațiile acordate de primul parlament al Republicii Moldova? Crimele regimului totalitar bolșevic nu sunt mai puțin grave decât atrocitățile fascismului. Ba chiar aș zice că sunt mai grave, deoarece nici un alt stat nu a nimicit propriul popor, trimițând la pierzanie milioane de suflete, de la prunci la bătrâni. La începutul anilor '50, în gulaguri se aflau circa 60 de mii de moldoveni. Un raport, trimis lui Stalin la 17 februarie 1950, arăta că numărul de moldoveni deportați „pentru totdeauna" cu statut de „colonișți speciali" (spețpereselenți) crescuse până la 94 792 de persoane! De ce dovezi mai aveți nevoie?[32]

Alții, dimpotrivă, s-au închis în propria soartă, vorbesc puțin și atent. Ei nu cer nimănui nicio pedeapsă și nu învinuiesc pe nimeni:

Mitea: Anii au trecut și acuma ce-i de făcut? Pe cine să mai acuzi? Cui să mai ceri socoteală? Dacă s-a întâmplat așa, înseamnă că așa a trebuit să fie. Și de când am înțeles asta, nu mi-a mai rămas decât să fiu un om fericit[33].

---

[32] *Gulagul basarabenilor. Aveți de gând să marcați aceste date triste?* Scrisoare deschisă dlor Vladimir Voronin, Vasile Tarlev și dnei Eugenia Ostapciuc, semnată de Elena Șoimu-Postolachi, or. Florești, deportată în Siberia la vârsta de 10 ani, publicată în *Timpul,* nr. 131 din 11 iunie 2004.

[33] Interviu cu Mitea Cange, originar din satul Giurgiulești, în vârstă de 70 de ani, realizat de Otilia Țeposu și publicat în *Formula AS,* nr. 602.

În mentalul victimelor staliniste s-a păstrat o atitudine deosebită față de poporul rus. Majoritatea celor intervievați nu le poartă pică rușilor și nu-i consideră vinovați de cele întâmplate; dimpotrivă, vorbesc cu simpatie despre poporul rus:

Claudia: Nu pot să spun că-i uram, căci foarte mult bun mi-au făcut rușii, dar și foarte mult <rău> [cuvânt rostit mai accentuat] mi-au făcut rușii. Să fiu pentru Puterea Sovietică... ferească Dumnezeu! +++ la nouăspe ani să te deie prin toate închisorile (h) ++ asta nu se iartă! Însă când muream de foame douăzeci de familii moldovnești, ne-au întins mâna rușii. Ultimele cartoafe le fierbeau și le-mpărțeau cu noi. < Așa că nu poți să spui de rău de tot poporul. Nu poți să spui> [secvență rostită cu indignare][34].

Ecaterina: Pentru că am învățat mai mult în Siberia, am un mod de gândire mai mult rus decât român. Eu am avut și încă mai am mulți prieteni în Siberia. Acolo noi eram numiți moldoveni, pentru că eram din Moldova, dar m-am dezvoltat mai mult ca o rusoaică, fiind educată într-o școală rusă și cu o cultură rusă. Eu nu pot să spun nimic rău despre băștinași, pentru că ei ne-au ajutat foarte mult chiar de la început. Îmi amintesc de ei cu recunoștință și cred că ei proveneau tot din deportați cu mult timp înainte[35].

Despre munca istovitoare, frigul siberian, foamea permanentă sau dorul de cei dragi relatează totdeauna supraviețuitorii lagărelor sovietice. În ele s-au petrecut însă și lucruri inimaginabile, inumane, care i-au marcat pentru toată viața. O astfel de dramă este și cea prezentată de dna Dora D.

Dora: Fiind în lagăr atât fete, cât și băieți, uneori se legau și prietenii, care cu timpul deveniseră destul de serioase. Pentru a evita eventuale sarcini, nouă, fetelor, ni s-au administrat niște injecții foarte dureroase în piept. După prima injecție am avut o reacție puternică, temperatura mare și o tumefiere rapidă a sânilor. După aceea, niciodată nu am

---

[34] Interviu cu Claudia E., realizat la 12.08.2004 în localitatea Volintiri, raionul Ștefan-Vodă.

[35] *Parcă aceasta o poți numi viață.* Interviu cu Ecaterina Cernâșova, născută în anul 1940 în raionul Briceni, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și P. Molly Lamphear, Chișinău, 2005, p. 18.

mai putut să îndeplinesc menirea femeii pe pământ, de a perpetua specia. A fost bine, a fost rău? Ca să mă consolez, îmi spun că poate a fost mai bine așa, că n-am mai expus încă o ființă la suferințele vieții[36].

În condiții foarte grele, cei mai frumoși ani din viața unui om au fost petrecuți în Siberia. A fost deportată și amintirea acelor ani nu s-a șters din memoria ei niciodată. „Nu vreau să învinovățesc pe nimeni, spune Dora D., ajunsă azi la vârsta înțelepciunii. Vreau doar să atrag atenția asupra unor fapte, pentru a ne feri de modele de gândire care au făcut posibile asemenea nedreptăți, pentru a le evita în viitor și a scuti astfel pe semenii noștri de enorme suferințe"[37].

În povestirile persoanelor intervievate sunt evidente manifestările de învinuire a orânduirii sociale, a sistemului, a regimului comunist:

Ecaterina: Nu țin ura pe nimeni pentru ceea ce-am îndurat în Siberia și pentru tot ce s-a întâmplat, pentru că așa a fost sistemul[38].

Silvia: Deși am știut că, nefiind comunistă, nu-mi voi putea face o carieră, eu n-am dorit să devin membru al partidului comunist. Comuniștii mi-au distrus viața. Ei au călcat în picioare tot ce-a fost mai scump pentru mine – mi-au distrus bunicii, pe tata, le-au furat munca lor de-o viață[39].

De un deosebit interes este încercarea unor reprezentanți ai elitei rurale de a defini „vinovatul". Cercul acestor persoane este compus din foștii partizani ai partidului comunist, care și astăzi îi rămân devotați. Cazul domnului Mina D. este un exemplu elocvent în această ordine de idei. Fiind deportat el și familia sa, a continuat să fie un admirator și un militant al partidului comunist și al ideologiei marxist-leniniste. După reabilitare și întoarcerea în satul natal, lucrează ca președinte de colhoz până la 1989, iar după această perioadă a condus organizația primară a partidului comunist din localitate. În convorbire evocă o mulțime de argumente justificatoare pentru partidul comunist, chiar și în problema deportărilor staliniste, cu toate că și el este

---

[36] Interviu cu Dora Dumitru, 82 de ani, deportată la vârsta de 20 de ani, publicat în *Jurnal național* din 04.04.2006.

[37] *Ibidem*.

[38] *Parcă aceasta o poți numi viață*. Interviu cu Ecaterina Cernâșova, născută în anul 1940 în raionul Briceni, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și P. Molly Lamphear, Chișinău, 2005, p. 19.

[39] *Toate visurile mele s-au spulberat într-o singură noapte*. Interviu cu Silvia Gangan, născută în anul 1934 în raionul Otaci, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și P. Molly Lamphear, Chișinău, 2005, p. 34.

una dintre victimele acestei politici. Forța de convingere manifestată în timpul interviului denotă profunzimea convingerilor sale ideologice, care duce la o divergență de opinii în interiorul familiei sale, provocând situații de conflict cu fiica sa și ginerele. Acestea nu sunt manifestări ale conflictului clasic între generații (conflictul părinți–copii), ci manifestări ale unui conflict ideologic. Minimalizarea vinii partidului comunist constituie una dintre justificările aduse politicii staliniste de către acest intervievat: nu partidul este vinovat, dar unii reprezentanți ai lui.

„Și nu îi vinovată Puterea Sovietică, da-i vinovat primarul din sat"

Mina: În 1949, chipurile că am fost culaci, da mai mult nu de asta, da de atâta că tata o fost arestat, am fost deportați. Și nu îi vinovată Puterea Sovietică, da-i vinovat primarul din sat, care pe-atunci s-o temut, mă scuzați, de-a lui, că toți verișorii lui Rusu Profir + Spiridonovici; că așa îl numeau pe dânsul, toți verișorii lui + de familia Rusu o fugit în România. El s-o temut să nu-1 puie și pe dânsul în Krasnoiarsku șela. Și el ne-o împins pe noi, pe 18 familii din sat, ne-o împins când o venit de la NKVD și o spus: „Dați culaci", el ne-o numit și pe noi +++ ca culaci. Da noi din cauza lui tata am fost, precis, de amu am aflat pe urmă. Tata o fost arestat de ceea că, chipurile, o fost în Partidul Cuzist. Și în 1949 am fost represați în regiunea Kurgan. +++ Cu trei frați, adică cu + două surori și cu un frate. De-amu noi, dacă fiind în Kurgan, acolo am trăit într- o localitate, așa se numea + Lugovaia +. Acolo pe teritoriul pământului + sătișorului cela + era un sovhoz + și avea 25 de mii de hectare de pământ + și eu am continuat acolo studiile de acuma în limba rusă[40].

Aceeași tematică o desprindem și dintr-o serie de interviuri și texte de memorialistică publicate în Republica Moldova, în care se înscrie și următorul pasaj:

Ecaterina: Cred că președintele care ne-a pus în listele celea ne-a hotărât soarta. De aceea sunt supărată doar pe el[41].

---

[40] Interviu cu dl Mina, fost președinte de colhoz, actualmente secretar al organizației locale de partid, realizat la 31 iulie 2004 în satul Cușmirca, raionul Șoldănești.

[41] *Parcă aceasta o poți numi viață.* Interviu cu Ecaterina Cernâșova, născută în anul 1940 în raionul Briceni, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și Molly P. Lamphear, Chișinău, 2005, p. 19.

O mare parte a intervievaților definesc vinovatul într-un mod mai general – „cei care aveau autoritate", adică liderii locali ai satului. Așa se reliefează portretul turnătorului sau informatorului, temă prezentă în majoritatea interviurilor. De remarcat că limbajul utilizat pentru a caracteriza aceste persoane (spioni, carieriști, persoane fără conștiință umană, călăi, criminali etc.) exprimă suficient de clar atitudinea intervievaților față de dânșii:

Claudia: Erau kaghebiști [cuvinte rostite în șoaptă]. Șî pe mine, îmi pare din anu trei, cu ajutorul lui Lecari, (h)* m-au pârât + erau spioni, erau carieriști, erau +++ cî di unde ar fi știut cî anume eu îîî + ci aveam eu? Nimic. O rochie pe mine din cit... Iată așa...[42]

Lidia: De ce a fost luat tata? Nu știu, dar presupun că „au pus cuvântul și consătenii". Cei care aveau autoritate la sovietul sătesc erau cei care hotărau cine vor fi „ridicați"[43].

Din numeroasele tipuri de relatări am observat reliefarea diferitelor perspective. Plasând accentul pe distanțele temporale vizavi de evenimentele din trecut și ținând cont de scopul diferit al relatării, ne pare mult mai relevant modul în care intervievații își structurează ideile, cum le plasează în procesul de reconstrucție a ambianței istorice, cum le interpretează. Memoria evenimentelor evocate ilustrează caracterul limitat, uneori „infantil" al persoanelor vinovate, acestea fiind, de multe ori, rude, persoane din cercul de prieteni sau vecinul:

Teodora: Deseori mă întreb de ce anume noi am fost deportați? Și iată ce cred eu. Atunci, pe timpul lui Stalin, dacă doi vecini se împăcau rău, unul putea să meargă să te pârască la primărie. Și veneau, te luau și te deportau. Așa erau timpurile nu numai în Moldova, dar și în Rusia, peste tot. Când ne-am întors în Moldova, am aflat cine a contribuit la deportarea noastră. Acesta a fost vecinul nostru, care a mers la autorități și le-a spus că mama are copii în America și România. Ast-

---

* (h) – desemnează situația în care intervenientul oftează.

[42] Interviu cu doamna E. Claudia, realizat la 12.08.2004 în localitatea Volintiri, raionul Ștefan-Vodă.

[43] *Cumnatul nostru a fost nevoit să ne trădeze.* Interviu cu Lidia Ermurachi, născută în anul 1927 în raionul Anenii Noi, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și Molly P. Lamphear, Chișinău, 2005, p. 28.

fel el a rămas să locuiască în casa noastră, iar noi am fost deportați în Siberia. Aceasta era o perioadă când nimeni nu te credea[44].

Frica a declanșat o cenzură rigidă asupra memoriei personale. Atmosfera de neîncredere și permanentă presiune nu a rămas fără urmări. În așa mod se încurajează comportamentul duplicitar și servil al individului. De multe ori, acest mod de adaptare la condițiile vremii continuă în viața personală și afectează relațiile cu cei din jur. Individul se transformă treptat, își pierde Eu-1, renunță la propria personalitate, se modelează după parametrii celor care dețin puterea. Din dorința de a-și apăra situația, viitorul personal și al celor apropiați, individul se refugiază în conformism. Îngrijorarea pentru viitorul copiilor îl determină să-și ascundă dorința de a căuta și a pedepsi vinovatul și-l face să nu le vorbească copiilor despre trecut cu scopul de a nu-i trauma și pentru a-i proteja:

Lidia: Și numai când copiii au crescut mari, le-am povestit despre trecutul nostru. Am scris într-un caiet toate întâmplările mele din timpul deportării de mai târziu. Fiica mea a luat acest caiet la serviciu, la Ministerul de Construcții, și l-a citit colegelor. Mi-a spus că plângeau toate femeile. Îmi zicea: „Mamă, și eu plângeam atunci când citeam. Tu nu ne-ai povestit niciodată prin ce ai trecut și ce-ai suferit”[45].

Eugenia: Fiica noastră a terminat opt clase în școala din localitate, apoi am trimis-o să-și continue studiile la Colegiul Pedagogic din Lipcani. La colegiu a dat peste oameni buni, care au sfătuit-o să nu spună nimănui că s-a născut în deportare, pentru că ar putea avea probleme din această cauză. Chiar și copiii noștri sufereau din cauza trecutului nostru[46].

Silviu: În familie deci, străbunei! mei au fost deportați la vremea lor și aveam poze din Siberia, și bunica mea îîî, de câte ori o întrebam ce-i

---

[44] *Tot ce-am luat cu noi în Siberia a fost coșul cu verdețuri. A fost o tragedie pentru noi.* Interviu cu Teodora Ciobanu, născută în anul 1942, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și Molly P. Lamphear, Chișinău, 2005, p. 23.

[45] *Tinerețea mea a fost foarte tristă.* Interviu cu Lidia Bejenaru, născută în anul 1931 în raionul Telenești, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și Molly P. Lamphear, Chișinău, 2005, p. 11.

[46] *Chiar și copiii noștri suferă din cauza trecutului nostru.* Interviu cu Eugenia Ciuntu, născută în anul 1931 în raionul Glodeni, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici și Molly P. Lamphear, Chișinău, 2005, p. 27.

cu, de ce sunt în Siberia, schimba vorba, nu, nu, nu promova în familie nici un fel de explicații, ca să nu ne, probabil, ca să nu ne pună în situații, știind cum sunt vremurile și pot să ajungă[47].

Societatea moldovenească se află în fața dilemei: dorința de a uita trecutul și persoanele responsabile de acele evenimente, și dorința de a păstra în memorie acel trecut. În consecință, dilemele memoriei, de multe ori, iau forma unei judecăți de natură etică. Se recurgea la o învinuire a întregii societăți pentru faptul că a permis să se întâmple ce s-a întâmplat sau este condamnat sistemul, care, prin natura sa, anihilează orice încercare a indivizilor sau a grupurilor de a ieși de sub controlul său.

„Este imposibil să înțelegi destinul Basarabiei în afara oamenilor ei și a evenimentelor tragice prin care a trecut Basarabia din iunie 1940 până în iulie 1949, este greu să-ți dai seama din ce plămadă este făcută societatea moldovenească din anul 2005, dacă renunți să vorbești deschis și să faci public adevărul despre deceniul negru de exterminare fizică și morală a elitelor basarabene. Demnitari de paie, cu coloana vertebrală amputată, ne povățuiesc și astăzi să nu dezgolim rănile trecutului, ca și cum aceste dureri înăbușite și răni sângerânde ar fi dispărut de pe trupul Basarabiei. Ca și o parte din societate, ei refuză să înțeleagă că rătăcirile și eșecurile noastre de azi, sărăcia și ignoranța, deșertăciunea spirituală și pierderea memoriei istorice, lipsa de demnitate și de credință, spaimele ereditare și lașitățile cotidiene, compromisurile și colaboraționismul, mancurtismul și criza de identitate, pălăvrăgeala proeuropeană și baterea pasului pe loc reprezintă o consecință directă a decapitării și exterminării fizice și morale a elitelor basarabene, a fruntașilor vieții publice și a intelectualității, a preoților și primarilor, a învățătorilor și gospodarilor, a proprietarilor și țăranilor înstăriți. Sistemul sovietic a lovit în rădăcini ca să usuce pomul vieții românești din Basarabia, iar în locul lui să fie adusă o specie străină cu numele de *homo sovieticus*. Mentalitățile de *homo sovieticus* domină și astăzi societatea moldovenească, o țin sub talpa Rusiei și nu îi permit să fie liberă și democrată cu adevărat într-o Europă unită. Ca și buneii mei reîntorși din Siberia, Basarabia își trăiește drama într-o anexă a propriei ei case”[48].

---

[47] Interviu cu Silviu T., realizat de Irina Condrea la 2 iulie 2003 în or. Chișinău.

[48] Alecu Reniță, *Clopotele fără limbă,* în *Natura - Publicație de ecologie, tursim și cultură,* nr. 7, 2005.

Cea de-a doua afirmație – care neutralizează rolul subiecților în desfășurarea evenimentelor – conține în sine și atitudinea unor persoane care, prin activitatea lor, au participat și au susținut politica promovată de regimul comunist. În felul acesta se purcede la o privire de ansamblu asupra evenimentelor istorice, iar actorii sociali și mărturiile lor pierd din specificul și importanța lor. Frica de o eventuală reîntoarcere a trecutului mai rămâne încă evidentă.

Nicolae: Probabil e greu de crezut, dar mulți dintre puținii deportați rămași în viață se mai tem și azi de noi deportări. Printre aceștia sunt și părinții mei, care mereu își fac griji pentru faptul că critic „stăpânirea". De altfel, după revenirea comuniștilor la putere, un consătean mai tânăr a și amenințat-o pe mama că va fi dusă încă o dată în Siberia. O fi glumit în felul său, dar tipul acesta de glume este simptomatic[49].

Metode de supraviețuire

În procesul de sovietizare a RSS Moldovenești, strămutările masive de populație și recrutările forțate la muncă, aplicate de autoritățile comuniste, au avut un loc special și de lungă durată. La fel ca în celelalte teritorii sovietice, deportările din RSSM s-au realizat în modul cel mai brutal. Nu s-a ținut cont nici de starea socială, nici de starea sănătății, și nici de vârsta oamenilor: au fost ridicați copii și oameni foarte bătrâni, care nu puteau prezenta vreun pericol pentru regim și pentru transformările socialiste din republică.

„În anul patruzăci a fost trecut în tagma moșierilor"

Claudia: În anu patruzeci, când o venit sovieticii, ne-au luat <absolut totu> [secvență rostită cu furie]: și casă, și ++ (h) am fost dați afară din casă ++ . Tătucu murise în anu patruzeci, la dou-ș-șapte august. S-a stins cu zile, pentru că, nopți la rând, aștepta din clipă-n-clipî să vină după dânsul să-1 arestezi. Lângă pat avea pregătită din timp o + valiză mică cu lingerie și ciorapi di lână [plânge], Dumnezeu s-o îndurat și i-o venit în ajutor – l-o scăpat di Siberia. +++ (h). Tata fusese ales <de două ori> [secvență rostită mai accentuat] în Senatul Româ-

[49] „Turnurile de fildeș nu funcționează în Basarabia. La noi plouă cu minciuni și vântul, grindina, poleiul sunt fenomene propagandistice...", în *Contrafort 9* (107), septembrie 2003, interviu cu Nicolae Negru realizat de Vasile Gârneț.

niei. Era de profesie jurist, cu studii făcute la Varșovia și mare proprietar di pământ. După reforma agrară din optsprezăci avea în posesii o sută di hectare. Cu alte cuvinte, în anul patruzăci a fost trecut în < tagma „moșierilor"> [secvență rostită ironic]. Ordinul di arestare era, dar n-au îndrăznit să-l arestezi. Era paralizat. Însî casa șî pământu au fost naționalizate. Noi am trecut cu traiu la sora mamei, care era tot profesoară de liceu, (h) tot în Volintiri era + învățătoare. După două luni tăticu a decedat. +++ La dânsa eram în anu patruzeci. În patruș-unu, la treisprezece iunie am fost deportată, încă și bunica trăia, era de optzeci-ș-trei de ani, o luase sî pi bunica, adică mămica, bunică șî eu, + cea mai mică. Pe bunica în ultimu moment au lăsat-o +++. Pe bunica au întors-o, cî era bătrână șî ++ tanti o-nmormântat-o tot la Volintiri[50].

Amintirile despre evenimentele trăite de dna Claudia sunt reproduse în cele mai mici amănunte, cu indicarea exactă a zilei și a orei desfășurării evenimentului tragic. Încărcătura emoțională a trecutului său i-a format convingerea de a povesti „adevărul" despre acele evenimente de cotitură din viața sa. „Mie nu mai au ce să-mi facă. Eu mi-am dus crucea." Frica pentru propria persoană a dispărut, ceea ce-i permite să vorbească deschis despre acele evenimente. Totuși, vocea ei coboară și devine abia deslușită, când consideră că mărturiile ei ar putea dăuna unicului ei fecior, care, după perioada petrecută în exil, a suportat cu greu acomodarea la realitățile Republicii Moldova, mai ales în ceea ce privește limba română și modul și arealul ei de utilizare.

Claudia: Cu copiii +++ înțelegi cum? îî El era născut acolo + [în Kazahstan – locul unde au fost deportați: *n.a.*]. De înțeles înțelege tot moldovenește, dar de răspuns răspunde <односложно> [cu cuvinte simple, are insuficiență de vocabular], încă probleme cu limba are[51].

Pentru a evita deportarea, populația de la sate recurgea la acte inimaginabile până atunci. Schimbarea numelui și a apartenenței etnice prin perfectarea altor acte de identitate era una dintre încercările populației rurale de a evita deportarea:

---

[50] Interviu realizat la 12 august 2004 în satul Volintiri, raionul Ștefan-Vodă, cu dna Claudia, 76 de ani, doctor în medicină, medic-otoneurolog, în prezent pensionară.
[51] *Ibidem*.

„Ca să evite deportarea aceasta, a schimbat familia, și-a schimbat nu numai familia, dar și naționalitatea"

Igor: Iakimenko, Iakimenko. Dar după ce Uniunea Sovietică a reanexat Basarabia, probabil că experiența din îî a fost cunoscută, foarte multe elemente neloiale, cu atât mai mult că era, să spunem așa, că străbunelul era român, era clar că va fi deportat, dat fiind faptul nu că a fost un moșier mare, dar avea moșie și să spunem așa, de teamă sau, ca să evite deportarea aceasta, a schimbat familia + și a schimbat nu numai familia, dar și naționalitatea.

Alexandra: Cum au făcut acest lucru?

Igor: La biserică bunelul a fost scris îî bine, deja străbunelul era foarte în vârstă îîî nu știu pe cât îi era teamă, dacă îl mai duceau++ . Da era deja în vârsta + având grijă de copil, i-au schimbat și familia, și vârsta, și naționalitatea. I-au schimbat familia – Bercu și naționalitatea – găgăuz. Dar găgăujii și bulgarii nu erau, în majoritate], îî deportați. Cred că asta a fost, nu știu. Da' familia și naționalitatea a fost schimbată.

Alexandra: Astfel, credeți Dvs., a fost evitată deportarea?

Igor: Eu cred că da. Da' pe cât – știe timpul[52].

Puterea politică a recurs și la traducerea numelor, acest pas fiind tratat ca primul pas spre rusificare, fapt neînțeles, în special, de țărani, care țineau la numele lor așa cum țineau la pământ. Acestea erau două „proprietăți" la care țăranul moldovean ținea cu adevărat, însă într-o perioadă relativ scurtă, oamenii, supuși unor presiuni mai mult sau mai puțin fățișe, acceptau aceste încălcări flagrante, unii fiind chiar convinși că așa e mai bine:

„Ne mai rămăsese doar numele"

Ștefan: Eu n-am fost toată viața me Melnic. Noi toți eram Moraru. N-am cunoscut un alt nume decît Moraru și deoarece în familia noastră se năștеu mai mulți băieți, am putut să ducem numele mai departe. Dar asta o fost pîn-a-veni rușii. Ei m-o dat o hârtie care o numeu <svidetelstvo> [adeverință]. Eu am zis că nu-i a me, cî-i o greșalî la mijloc, cî eu sînt Moraru din moș-strămoși. Da <prisidateli> [președintele] o spus că așa familie nu există și de azi voi fi Melnic [morar – traducere

[52] Interviu cu Igor B., realizat la 26 iulie 2005 în satul Găvănoasa, raionul Vulcănești.

din limba rusă, *n.n.*]. N-avem habar ce înseamnă asta şi nici nu putem să ţin minţi noua mea familie. Când mă nume cu familia asta, uitam să mă ridic, că uitam că aşa mă cheamă. Pân' la urmî am zis, Dumnezeu cu dânşii, numa să nu ne omoare. Totuna ne-au luat totu: casa, pământul, tot di-prejurul casei +++ libertatea +++ Ne mai rămăsese doar numele. Da vecinul nostru, şmecher mai era, când o văzut cî s-a-n-tâmplat cu mine, s-o dus de bunăvoie şi o spus că nu vre să fie Vieru Alexandru, după cum şi era, dar îi mai bine Vinogradov Alioşa. Aşa o şi făcut[53].

Departe de a fi singular sau inexpresiv este şi cazul relatat de **Antoneta Rotari**:

„Mi s-a luat până şi numele"

Numele meu, Rotaru, l-au schimbat în Rotari. Apoi când le-am spus că mă cheamă „Antoneta", ei au spus că nu au aşa nume. Şi am devenit „Antonina". Până şi numele mi-a fost schimbat. Mai târziu şi noul meu nume, Antonina, a fost prescurtat în Nina. Când am luat adeverinţa de zece clase, mi-au cerut certificatul de naştere, unde eram scrisă „Antoneta". Dar ei îmi schimbaseră deja numele în Antonina[54].

O altă metodă răspândită pentru a evita deportările a fost fuga ţăranilor de acasă fie înainte de 6 iulie 1949, fie chiar în momentul intrării trupelor în sate. Conform datelor de care dispunem, către acea dată dispăruseră 508 familii, care urmau să fie deportate, din alte 174 de familii n-a fost găsită acasă nicio persoană matură, iar 105 familii s-au ascuns în momentul începerii operaţiunii[55]. După operaţia de deportări (Operaţia „iug"), în satele din republică a apărut o nouă categorie de oameni – „reveniţii" (*vozvraşcenţî*), adică cei care au revenit acasă după ce au încercat prin ascunziş să scape de deportări.

„Datorită că am stat acolo în râpa ceea, am scăpat"

Vasile: [...] Da cum erai oleacă mai aşa + mai gospodar, deodată te ridica. La noi în patruzăci-ş-unu o ridicat, în pazăci-ş-şăpti o ridicat, în

[53] Interviu cu Ştefan S., realizat la 02 august 2005 în satul Ion-Vodă, raionul Floreşti.

[54] *Mi s-a luat până şi numele.* Interviu cu Antoneta Gordea, raionul Dondueni, născută la 1941, exilată în regiunea Tiumeni, în *Destine spulberate,* redactori Ludmila Popovici şi Molly P. Lamphear, Chişinău, 2005, p. 35.

[55] Ion Ţurcanu, *Foametea şi deportările din Basarabia,* în *Memoria, Revista gândirii arestate,* nr. 31.

pazăci-ş-nouă o ridicat. Eu cu mama vreo două luni am dormit în câmp, era un hat aşa întri câmp, aşa ca un ++ creşte acolo cirimpei diişti ghimpoşi şi noi ni băgăm acolo, cî pi la ora ++ după douăsprezăci vine maşâna, aşa cum este „черный ворон" [„regina nopţii"], maşini închise + ti lua şî ti duce ++

Alexandra: Dacă erai mai gospodar...?

Vasile: Dacă erai mai gospodar, ti nume „помещик" [moşier], da-a. Şî di la noi o ridicat tari mulţi oameni din sat şî pi noi ni-o căutat. Datorită că am stat acolo în râpa ceea, am scăpat, cî ei lucrau di la douăsprezăci pân pi la patru-cinci dimineaţa. Cum se-ncepe zâua, unde, gata erau aşa respectabili di parcă + şî „buna dimineaţa" vroiau să-ţi deie, da pi urmă (h) vineu să ti ieie. Măi, da dacă eu sânt vinovat cu şeva, spune, că iaca de ci-s vinovat şî pregăteşte-te ca sî venim după tini. Nu, vine noaptea şî ti lua din somn şî drept în maşână şî la <железнодорожный вокзал> [gara feroviară] Văscăuţi ori la Bălţi şî ti băga în trenu pentru mărfuri ++ di vite, bătut cu sârmă ghimpoasă, şî acolo şedei. Erai trimis în Rusia. Pi mătuşa me, pi soţia fratelui mamei, aşa i-a făcut, că ea era fiică de popă şî ++ <ни суда, ни следствия> [fără judecată şi sentinţă][56].

Mulţi dintre bărbaţii, ale căror familii urmau să fie deportate, au reuşit să se ascundă în speranţa că, în lipsa lor, familiile vor fi lăsate în pace. Însă organele represive nu au luat în calcul aceste aspecte, familiile fiind deportate chiar şi în absenţa capilor de familie. În aceste cazuri, o mare parte din „fugari" se prezentau în faţa autorităţilor şi cereau să fie trimişi din urma soţiilor şi copiilor lor:

> După ce au supravieţuit foametei, s-au ascuns mai multe săptămâni prin păpuşoaie, ca să nu fie duşi în Siberia. Nechifor colindase zile în şir câmpurile şi râpele, ca să nu fie prins. A stat multă vreme ascuns, ca să nu fie pârât. Apoi, au luat totul de la zero, fiindcă li se confiscase averea[57].

Frica şi atmosfera de neîncredere şi represiune cultivate în permanenţă în societatea postbelică moldovenească nu au rămas fără urmări,

---

[56] Interviu cu domnul Vasile A., realizat la 16.08.2005 în satul Grimăncăuţi, raionul Briceni.

[57] Din interviul realizat de Raisa Lozinschi cu Nechifor Gorceag, 83 de ani, din oraşul Nisporeni, publicat în *Jurnal de Chişinău,* nr. 467 din 31 martie 2006.

generând un comportament duplicitar și servil al maselor. Din dorința de a-și apăra situația sa și a celor apropiați, individul s-a refugiat într-un conformism de suprafață, care a dus la dedublarea personalității. Acest mod de adaptare, în mare măsură, pătrunde în viața privată, în relațiile cu cei din jur. Treptat, individul își pierde Eu-l, renunță la propria personalitate, modelându-se după dorința celor care dețin puterea.

La finalizarea acestui demers științific, nu ne rămâne decât să subscriem la opinia lui Lucian Boia, care, în încheierea la lucrarea sa *Jocul cu trecutul*, constată:

„Istoria este un inepuizabil joc cu trecutul. Rămâne să-l facem cât mai inteligent și mai sugestiv. Să nu fim dezamăgiți de imposibilitatea unei ultime versiuni. Istoriile pe care, fără încetare, le recreăm, sunt mai variate și mai stimulante decât univoca și nu prea convingătoarea istorie efectivă. Ele ne însoțesc în drumul nostru, ne ajută să ne precizăm proiectele, să ne înțelegem pe noi înșine. Poate că istoria spune până la urmă mai puțin decât am dori despre trecut, dar spune, cu siguranță, foarte mult despre spiritul uman, despre neliniștile, despre căutările și speranțele noastre”[58].

Sursa: *Al Doilea Război Mondial: memorie și istorie în Estul și Vestul Europei*. – Chișinău, 2012. – P. 191-224.

[58] Lucian Boia. *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*. București, Humanitas, 1998, p. 172.

MOȘTENIRILE REGIMULUI COMUNIST ÎN PERIOADA POST SOVIETICĂ: MEMORIE, CONTINUITĂȚI, CONSECINȚE

Igor ȘAROV
Andrei CUȘCO

1. Memorie vs. istorie: dilemele Republicii Moldova

Relația dintre memorie și istorie este extrem de complexă și multilaterală, mai ales la acest început de mileniu, în care s-a ajuns să se vorbească despre „o recrudescență prezentă a memoriei" (*a current upsurge in memory*)[1]. Același Pierre Nora, unul dintre principalii protagoniști ai noului curent de „integrare" a memoriei colective în domeniul analizei istorice, sublinia:

„Această schimbare [a atitudinii față de trecut] s-a manifestat în forme variate: critica versiunilor oficiale ale istoriei și reclamarea unor «regiuni» ale istoriei înăbușite în trecut; cerințe pentru semne ale unui trecut care fusese confiscat sau suprimat; un interes crescând pentru «rădăcini» și cercetări genealogice; diferite feluri de evenimente comemorative și noi muzee; o sensibilitate reînnoită față de depozitarea și deschiderea arhivelor pentru consultarea lor de către public; și un atașament crescând pentru ceea ce în lumea anglofonă este numit «heritage», iar în Franța – patrimoniu [*patrimoine*]"[2].

La prima vedere, s-ar părea că în cazul istoricilor profesioniști din Republica Moldova această definiție nu face decât să accentueze eșecul lor în diseminarea publică a „locurilor de memorie" și în articularea unui „discurs al memoriei" care ar fi în stare să suplinească diferența crescândă dintre „amintirile private" ale persoanelor implicate în momentele de „ruptură existențială" prin care a trecut Basarabia în secolul al XX-lea (mai ales după al Doilea Război Mondial și măsurile represive ale autorităților sovietice de pe parcursul anilor '40) și discursul oficial, care încerca (fără prea multă imaginație) fie să recicleze „varianta sovietică" a unor evenimente (tot mai vizibilă în ultimul timp în legătură cu comemorarea oficială a Războiului

[1] Pierre Nora, *The Reasons for the Current Upsurge in Memory*, in "Transit-Virtuelles Forum", Nr. 22, 2002.
[2] *Ibidem*, p. 1.

al Doilea Mondial), fie să găsească un „compromis" acceptabil pentru propria autolegitimare în cazul experiențelor colective traumatizante legate de foametea și deportările din anii 1940-1951. Definiția lui Nora însă se bazează pe premisa că „rememorarea" unor astfel de experiențe colective este posibilă numai cu condiția ca ele să înceteze să figureze ca obiect al „istoriei propriu-zise". Opoziția dintre „memoria colectivă" și istoria ca știință pare cu atât mai plauzibilă, cu cât „fragmentarea", dispersarea și multiplicarea la nesfârșit a amintirilor „particulare" par să invalideze orice încercare de a obține o „narațiune" istorică coerentă a trecutului și să indice, mai mult, o criză finală a discursului istoric în calitatea sa de principal agent al definirii și „ordonării" logice a trecutului. Cu alte cuvinte, trecutul devine un „câmp deschis" pentru interpretări multiple, „anarhice," în ultimă instanță, chiar delegitimizatoare pentru pretențiile „universaliste" ale discursului istoric. După cum subliniază editorii unei culegeri dedicate „războiului și rememorării în secolul al XX-lea", „istoricii au contribuit la dezbaterile publice despre trecutul recent. Ei au ajutat la organizarea expozițiilor, crearea muzeelor și scrierea [de narațiuni] destinate atât colegilor și studenților lor, cât și unui public mai larg. Dar este important să separăm orice noțiune de «memorie colectivă» de cunoașterea istorică. Memoria colectivă nu este ceea ce spun istoricii despre trecut. Acești profesioniști încearcă să ofere o înregistrare documentară a evenimentelor, dar, făcând acest lucru, ei se îndepărtează aproape mereu de amintirile personale [ale protagoniștilor]"[3]. Această poziție, deși valabilă în unele cazuri și în anumite contexte, ni se pare totuși mult prea reducționistă din mai multe puncte de vedere. În primul rând, opoziția prea rigidă dintre „profesionalismul" istoricilor, care tind spre o „înregistrare documentară" a evenimentelor și interpretările personale ale acestora nu este întotdeauna bine venită, mai ales în acele societăți care încearcă în mod conștient să se distanțeze de un trecut „traumatizant". Dimpotrivă, „memoria colectivă" devine un rezervor important pentru argumentele istoricilor, care participă la acest discurs public de „distanțare." Chiar dacă „memoria colectivă" este o „materie primă" pentru narațiunile istorice, acest fapt nu exclude coincidențe semnificative între interpretările propuse de „profesioniști" și amintirile personale, atunci când acestea din urmă re-

[3] Jay Winter and Emmanuel Sivan, eds., *War and Remembrance in the Twentieth Century*, Cambrigde: Cambridge University Press, 1999, p. 8.

flectă necesitățile discursului „public". În al doilea rând, interacțiunea dintre istoria „profesională" și mediul politic se manifestă cu precădere în domeniul „competiției pentru memorie", care presupune acumularea de „capital simbolic" în prezent în același timp cu „procesul de împăcare" cu trecutul. În cazul Republicii Moldova, tocmai lipsa unui „discurs al memoriei", independent de sfera politică, și lipsa eforturilor societății civile de a-1 promova, au cauzat „deplasarea" acestei sarcini către istoricii profesioniști.

Importanța „discursului public al memoriei" poate fi privită, astfel, din două puncte de vedere. Pe de o parte, rolul istoricilor ca „activiști ai memoriei" și dificultatea de a distinge între latura „profesională" și cea „militantă" sunt indisolubil legate de locul central pe care îl ocupă națiunea, implicit „memoria națiunii", în discursul public al acestui grup. În acest sens, memoria colectivă este „subordonată" discursului național, care încearcă să o articuleze într-un mod instrumental pentru a distinge ceea ce este „esențial" în „caracterul național" al respectivei comunități. Memoria colectivă, în acest caz, nu este o sursă „directă" a narațiunii istorice, ci una mediată. Memoria „națiunii" este prezentă prin simboluri sau comemorări periodice, dar nu este complicată de impactul „amintirilor personale", care se referă la evenimentele recente și traumatice. Noțiunea de „memorie colectivă" pare, astfel, să desemneze două fenomene esențial diferite și chiar antagoniste, într-un fel. Pe de altă parte, ea desemnează acea „memorie" impersonală, care este de obicei înglobată în conceptul de „tradiție" și care nu mai este de natură pur „psihologică," ci are o funcție de stilizare simbolică și de creare a unui „liant social" între membrii comunității. Această funcție a discursului „identitar" al istoricilor este omniprezentă și, chiar dacă locul central al „națiunii" nu mai este demult unanim acceptat în acest sens, la nivel cotidian aceste mecanisme continuă să funcționeze (deși, se pare, mai puțin eficient decât în trecut).

Așa dar, „memoria colectivă" înseamnă, întâi de toate, un fenomen social, așa cum a subliniat unul dintre fondatorii abordării „sociologice" a memoriei, Maurice Halbwachs. În interpretarea lui Halbwachs, „memoria colectivă nu este înscrisă în genele umane; ea nu se găsește în marile opere de artă; ea este implantată în structura socială și se schimbă atunci, când legăturile sociale slăbesc sau dispar sau atunci, când noi legături sociale le înlocuiesc pe cele vechi"[4]. În consecință, memoria colectivă este și un feno-

[4] *Ibidem,* p. 24.

men istoric, iar practicienii acestei profesii au o influență disproporționată în acest domeniu în cazul societăților, care au suferit experiențe traumatizante în trecut, dar nu au reușit încă să le depășească la nivel psihologic (fie prin „reconcilierea cu trecutul", fie prin ceea ce „activiștii memoriei" numesc „plângere" (*mourning*)[5].

2. „Distanțarea de trecut": experiența occidentală și Europa de Est

Fără îndoială, „distanțarea" de trecut în Europa postnazistă și post-comunistă este o sarcină primordială (și o dilemă existențială, uneori) pentru societățile respective. Cea mai „completă" și mai cunoscută experiență în acest sens este procesul de *Vergangenheitsbewältigung* în Republica Federală Germania în deceniile de după război[6]. În ultimele două decenii, în discursul public al statelor occidentale domină noțiunile *Geschichtsaufarbeitung* și *Vergangenheitsbewältigung* (traducerea aproximativă ar fi „examinarea, prelucrarea, împăcarea, confruntarea cu trecutul" sau chiar, în ultimul caz, „depășirea trecutului").

Prima întrebare care se impune în acest context: este oare necesară recuperarea memoriei perioadei comuniste? Nu ar fi mai oportună o strategie de „uitare", de „amnezie" publică, care ar putea vindeca mai lesne rănile trecutului?

Într-adevăr, istoria europeană abundă în astfel de exemple: Republica Franceză de după 1945 a fost construită, după frenezia inițială a epurărilor, pe baza unei politici conștiente de suprimare a memoriei dureroase despre regimul de la Vichy, colaboraționismul cu ocupantul german. Aceste amintiri eliminate din sfera publică au fost înlocuite de mitul național unificator al lui de Gaulle, care proclama existența unei Franțe eterne, luptătoare și rezistente. De fapt, după cum arată Tony Judt, o mare parte a democrației europene postbelice a fost construită tocmai pe fundația „uitării" (cazul RFG în anii 1950, al Italiei, al Austriei și, mai cu seamă, al Spaniei după 1975)[7]. În Europa de Est, cel mai interesant exemplu în acest

5 *Ibidem,* p. 32.

6 Wulf Kansteiner, *Mandarins in the Public Sphere. Vergangenheitsbewältigung and the Paradigm of Social History in the Federal Republic of Germany*, in: "German Politics and Society", Vol. 17, Nr. 52, Fall 1999, p. 84-120.

7 Timothy Garton Ash, *Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe*, in: Jan-Werner Müller (ed.), "Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past", Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 267.

sens este cel polonez: Tadeusz Mazowiecki, primul șef al guvernului necomunist al Poloniei, declara, în prima sa alocuțiune în parlament, că „vom trage o linie groasă sub trecutul nostru". Această replică (prost înțeleasă, în acel moment) a fost interpretată ca o versiune est-europeană a strategiei spaniole de reconciliere națională prin uitare. Însă, în cazul polonez, tocmai lipsa unei politici ferme de „confruntare a trecutului" a generat dispute politice intense și distrugătoare, iar lipsa unui consens în privința trecutului comunist a fost evidentă pe parcursul ultimilor 15 ani.

Împotriva argumentului „amneziei", ca rețetă a reconcilierii, se poate obiecta astfel: 1) pierderile istoriografice și documentare se pot dovedi irecuperabile (moartea martorilor, reflectarea selectivă în arhive, uitarea firească etc.); 2) victimele și rudele lor au dreptul moral să cunoască numele celor care le-au provocat suferința; 3) întârzierea și suprimarea memoriei pot avea costuri enorme în sens psihologic și politic.

Fragmentele „murdare" ale trecutului trebuie clarificate tocmai pentru a nu putea fi folosite și manipulate în disputele politice curente. În cazul german, „recuperarea dublă" a memoriei naziste și comuniste este, în multe privințe, exemplară. Însă, atât după 1945, cât și după 1990, această recuperare a fost posibilă ca urmare a unor intervenții externe, mai întâi ale aliaților occidentali, apoi ale autorităților vest-germane în Germania de Est. Cu alte cuvinte, germanii nu au putut să-și „externalizeze vina", adică să o transfere spre „Celălalt". În cazul țărilor Europei de Est, situația este tocmai inversă: 1989 a fost perceput ca o eliberare de sub ocupație. De aici, tendința (explicabilă, dar nu și justificată) de a blama Uniunea Sovietică (sau, în cazul fostei URSS, Rusia) pentru ororile comunismului și a-și exonera propriile societăți de responsabilitate.

Conform lui Timothy Garton Ash, există trei modalități de a „depăși trecutul": procese politice, legi ale lustrației sau abordări istorice („lecții ale istoriei")[8]. Parcursul justiției politice și al condamnării funcționarilor vechiului regim în Europa de Est este unul foarte inegal și, în general, fără rezultate notabile. În afară de fosta RDG, cele mai radicale măsuri au fost adoptate în Cehoslovacia (și, după 1993, Cehia). În 1993, parlamentul

[8] Timothy Garton Ash, *Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe*, in: Jan-Werner Miiller (ed.), "Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past", Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 270.

ceh a adoptat *Legea privind caracterul ilegal al regimului comunist*, care a anulat termenul de prescripție pentru crimele, care nu au fost investigate în perioada comunistă „din motive politice". De asemenea, a fost creat Biroul pentru Documentarea și Investigarea Crimelor Comunismului. Cea mai importantă manifestare concretă a justiției retroactive a fost condamnarea, în decembrie 2001, a trei înalți oficiali comuniști pentru rolul lor în timpul invaziei Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia în 1968. În general, abordarea juridică a avut un efect mai curând contraproductiv: în afara unor cazuri izolate de răsunet (de exemplu, procesul lui W. Iaruzelski în Polonia sau cel, nefinalizat, al lui E. Honecker în Germania), aceste procese nu au reușit să aducă o „decomunizare" efectivă a clasei politice și nici să aibă un efect de *catharsis* asupra populației. O altă abordare este adoptarea unor legi ale lustrației, exemplificate mai ales de cazurile ceh și german.

Acest termen a fost folosit pentru prima oară în legea extrem de dură adoptată de parlamentul cehoslovac în toamna lui 1991, ca reacție la tendința președintelui Václav Havel de a promova o strategie a „uitării și iertării" în scopul reconcilierii. Conform acestei legi, mai multe categorii de persoane, inclusiv foști înalți funcționari ai partidului, membri ai Miliției Populare, agenți și „colaboratori conștienți" ai serviciului securității de stat, erau excluși din serviciul public, interzicându-li-se să ocupe anumite funcții. Legea în cauză s-a dovedit eficientă, însă conținea numeroase vicii de procedură și a fost criticată pentru o abordare „totalizantă" și discriminatorie.

În RFG s-a mers pe o altă variantă a legii lustrației. Legea germană privind dosarele Stasi prevede o procedură mai exactă a stabilirii colaborării și a consecințelor acesteia. Dosarele individuale sunt examinate de așa-numita „Autoritate Gauck" (o agenție de nivel ministerial creată pentru administrarea arhivelor Stasi și condusă inițial de preotul est-german Joachim Gauck).

În cazul Poloniei, însă, problema lustrației a fost mult mai controversată: prima variantă a legii respective, votată în 1997, prevedea obligativitatea semnării unei declarații pe proprie răspundere de către candidații la funcții elective. Veridicitatea acestei declarații trebuia confirmată de o Curte pentru Lustrație, care a început să funcționeze destul de târziu. Încercarea guvernului de dreapta din perioada 2005-2007 de a radicaliza cadrul legal (după modelul ceh) a provocat o reacție de protest din partea

societății civile și a unor disidenți marcanți (de exemplu, Adam Michnik), care au acuzat autoritățile că ar duce o „vânătoare de vrăjitoare" și ar manipula dosarele în scopuri politice. Astfel, bilanțul acestor demersuri este destul de amestecat.

În fine, o a treia strategie este cea a „lecțiilor istoriei". Această strategie se manifestă în două ipostaze: fie prin crearea unor „comisii ale adevărului" (după modelul sud-american și sud-african din anii 1980-1990), fie prin deschiderea și desecretizarea totală a arhivelor.

Cazul german este, din nou, exemplar în acest sens. Raportul Comisiei parlamentare pentru investigarea „consecințelor dictaturii Partidului Unității Socialiste din Germania" conține peste 15 300 de pagini de analize, interviuri, mărturii ale victimelor și alte materiale. Într-un fel, această colecție unică poate fi comparată cu sursele procesului de la Nürnberg.

Pe de altă parte, comisiile similare din Ungaria, Cehia și Polonia nu s-au concentrat asupra întregii perioade comuniste, ci doar pe experiențele, care trimit la rezistență și reprimarea acesteia (momentele 1956, 1968 și 1981).

În același timp, „Comisia Tismăneanu" din România a încercat să elaboreze o privire sintetică asupra regimului comunist.

O ultimă dimensiune este deschiderea totală a arhivelor, care s-a produs într-un ritm foarte inegal[9]. Dacă în Germania atât arhivele oficiale, cât și arhivele Stasi au fost desecretizate imediat, în România legea privind crearea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) a fost adoptată abia în 1999, iar instituția a început să funcționeze efectiv din 2005. Totuși, chiar și în cazul României, accesul la arhive și la propriul dosar nu mai este o problemă în ultimii ani (mai ales după 2007).

Care sunt cauzele acestor discrepanțe în privința modalității și a duratei „distanțării de trecut" și a „decomunizării"? Trei factori sunt deosebit de importanți: 1) natura tranziției și modul de transfer al puterii după 1989. Dacă a fost vorba despre o tranziție negociată (Ungaria, Polonia), formele extreme de decomunizare nu au avut loc. Acolo unde exponenții vechiului regim și-au păstrat pozițiile (prin fenomenul „continuității nomenclaturii"), cum a fost cazul României și al Bulgariei, decomunizarea în sfera

[9] Timothy Garton Ash, *Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe*, in: Jan-Werner Miiller, ed. "Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence ofthe Past", Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 272-280.

publică, sfera politică și cea a memoriei a întârziat foarte mult și a fost în mare parte condiționată de presiuni externe sau de schimbări de generație în rândurile elitelor politice. 2) Importanța tradiției statului de drept și particularitățile culturii politice. Astfel se explică, de exemplu, diferența enormă dintre procesul lustrației din Cehia (care a evitat abuzurile și atribuirea colectivă a vinei, în pofida prevederilor legale foarte dure) și Albania (unde „epurarea" fostelor cadre ale partidului a avut un caracter violent și arbitrar). 3) Succesul sau eșecul electoral al fostelor partide comuniste. Totuși, nu se poate demonstra o corelație directă dintre gradul de consolidare a instituțiilor democratice și amploarea procesului de decomunizare[10].

După cum subliniază Tony Judt, complexitatea memoriei comunismului în Europa de Est este comparabilă cu cea a memoriei nazismului în Occident, de unde rezultă o adâncă „asimetrie a memoriei" între cele două părți ale continentului:

„În Occident juxtapunerea [dintre nazism și comunism] a rămas controversată. Sugestia că însuși proiectul comunist – înainte și după Stalin – ar trebui plasat în aceeași categorie cu fascismul sau nazismul avea reverberații incomode pentru propriul trecut al Occidentului, și nu numai în Germania. Pentru mulți intelectuali din Europa Occidentală, comunismul era o versiune eșuată a unui patrimoniu progresist comun. Însă pentru omologii lor din Europa Centrală și de Est comunismul reprezenta aplicarea locală, mai mult decât reușită, a patologilor criminale, produse de autoritarismul secolului al XX-lea, și ar trebui memorat anume astfel. Poate că Europa este unită, însă memoria europeană rămâne profund asimetrică[11].

Efortul de recuperare a memoriei comunismului în Europa de Est este motivat, în ipostazele sale cele mai credibile, de ieșirea din tăcerea impusă, timp de aproape jumătate de secol, de regimurile totalitare și de o tendință de compensare a memoriei refulate. Mai mult, cum ne atenționează Luisa Passerini, reflecția asupra memoriei teribilei experiențe sovietice a repre-

[10] Carmen Gonzalez-Enriquez, *De-Communization and Political Justice in Central and Eastern Europe*, in: Alexandra Barahona de Brito, Carmen Gonzalez-Enriquez, and Paloma Aguilar, eds. "The Politics of Memory: Transitional Justice in Democratizing Societies", Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 218-247, aici p. 245-246.

[11] Tony Judt, *From the House of the Dead: An Essay on Modern European Memory*, in: Tony Judt, "Postwar: A History of Europe since 1945", New York: The Penguin Press, 2005, p. 803-831, aici p. 826.

siunii, lagărelor, exterminării – o experiență care a durat mult mai mult decât fascismul ori nazismul – ne reamintește de relativa „tăcere" cu care Europa Occidentală privește această memorie. Dacă crimele fascismului și nazismului sunt evocate de tot felul de ritualuri culturale și istorice ale reamintirii, există mult mai puține repere comparabile ale crimelor stalinismului. Aceasta se datorează, probabil, nu numai complexității mai mari a opresiunii staliniste, sub aspect istoric, ci și recunoașterii și cercetării insuficiente a propriului trecut de către forțele de stânga din Europa Occidentală[12].

Spre deosebire de Europa Occidentală și de cele mai multe foste state comuniste, procesul de „distanțare" față de trecut în Republica Moldova este în fază incipientă. După părerea noastră, Republica Moldova se include în categoria societăților, unde acest proces a fost blocat atât de discursul oficial al statului, cât și de discursul profesional al istoricilor. În continuare, vom încerca să arătăm particularitățile „luptei pentru memorie" în cazul moldovean, pornind de la această premisă. Întrebarea care ne va structura argumentul este: cum privesc istoricii moldoveni experiențele „traumatice" ale Republicii Moldova din secolul al XX-lea și care sunt implicațiile acestei viziuni pentru discursul istoricilor profesioniști în prezent?

După părerea noastră, situația specială a „misiunii" istoricilor profesioniști din Europa de Est, în general, și din Republica Moldova, în special, este determinată de ambiguitatea inerentă celor două tipuri de experiențe „traumatice", care trebuie depășite în acest caz. Spre deosebire de societățile vest-europene, care au fost și încă sunt implicate într-un proces de „distanțare" de trecutul nazist sau „colaboraționist" (sigur, aici se au în vedere cazurile german și francez), în Estul Europei acest proces este complicat de prezența implicită a comparației dintre „memoria nazismului" sau a „holocaustului" și cea a comunismului. Cu alte cuvinte, societățile est-europene se confruntă cu o „dilemă de memorie" mult mai complexă din cauza necesității de a conceptualiza și a explica două experiențe traumatice, care presupun amintiri private și construcții de memorie colectivă foarte diferite. Aici ni se pare utilă distincția originală (deși controversată) propusă de istoricul american Charles S. Maier dintre „memoria fierbinte" și „me-

[12] Luisa Passerini, *Memories between Silence and Oblivion*, in: Katharine Hodgkin and Susannah Radstone (eds.), "Contested Pasts: The Politics of Memory", London: Routledge, 2003, p. 246.

moria rece"[13]. Prima expresie se referă la perioada nazistă, care este „memorată" cu mai multă intensitate și cu o mai mare încărcătură emoțională decât experiența comunistă („memoria rece"), care, deși nu neapărat „absolvită" de aspectele sale „traumatice", este mai puțin „simțită" ca exemplu al unei „drame ontologice". Întrebarea la care încearcă să răspundă autorul se reduce la următoarele: „De ce rămâne cartea neagră a nazismului, în conștiința celor mai mulți dintre cei preocupați de istoria secolului XX, mai «neagră» decât cartea neagră a comunismului?"[14]. Pentru a explica această discrepanță (valabilă atât în ceea ce privește caracterul „incomensurabil" al holocaustului, cât și în cazul „normalizării" regimului comunist după perioada „stalinismului dezvoltat" (*high Stalinism*), istoricul recurge la o metaforă preluată din fizică. Astfel, el afirmă: „Pentru a împrumuta o metaforă din fizica nucleară, [această diferență poate fi asemănată cu diferența] dintre o memorie colectivă traumatică cu o perioadă lungă de descompunere, – un fel de «plutoniu al istoriei», care poluează peisajul cu radiația sa destructivă timp de secole, – și «radiațiile» mult mai puțin durabile care provin, să zicem, de la izotopul tritiu și care se disipează relativ rapid"[15], în această interpretare, „memoria colectivă" a nazismului lasă urme mult mai durabile în discursul public al „rememorării" din cauza naturii psihologice diferite a experienței sistemului nazist și a problemei holocaustului. Această diferență psihologică este explicată de autor cu ajutorul conceptului «rușinii» (*shame*), care este mult mai pregnant în cazul nazismului". În concluzie, Maier observă:

„Este paradoxal, însă sistemul care ni se pare multora dintre noi a fi fost mai «rău» [nazismul] și căruia puțini dintre noi ne-am fi alăturat este, de fapt, cel al cărui memorie ne testează în mod ontologic prin istorie. Căci memoria fascismului ne îndeamnă să ne gândim nu dacă am fi fost fasciști, ci antifasciști; și răspunsul, de multe ori, este un «nu» deranjant. Comunismul a pus în fața «participanților» la sistem o întrebare mai puțin dureroasă. Ei au trebuit să îndure mai puțină «rușine existențială», cu condiția să nu fi acceptat vreun «compromis imoral» cu organele de securitate internă"[16].

---

[13] Charles S. Maier, *Hot Memory... Cold Memory: On the Political Half-Life of Fascist and Communist Memory*, in: "Transit-Virtuelles Forum", Nr. 22, 2002.
[14] *Ibidem,* p. 1.
[15] *Ibidem,* p. 2.
[16] *Ibidem,* p. 7.

Deși această explicație este doar parțială și nu răspunde la multe întrebări despre diferențele dintre natura și intensitatea „memorării" trecutului nazist și comunist, ea accentuează dilemele morale și existențiale care transformă distanțarea de aceste „trecuturi concurente" în ceva mult mai larg decât o problemă „academică".

În consecință, credem că „lupta pentru memorie", așa cum se desfășoară ea în multe dintre țările regiunii (Ucraina și Republica Moldova sunt două dintre cazurile cele mai elocvente), are o relevanță mult mai directă pentru „discursul identitar" din aceste spații, decât se admite în mod curent. Mai mult, poziția specială a istoricilor ca „activiști ai memoriei" derivă și din rolul lor asumat de „intelectuali publici", care poate fi urmărit începând din perioada perestroikăi, când recuperarea „memoriei colective" (sub sloganul destul de vag al „lichidării petelor albe din istoriografie") a devenit o activitate prioritară a acestui grup profesional.

Dificultățile legate de necesitatea de a efectua o distanțare simultană de trecutul „fascist" (adică, în cazul Republicii Moldova, examinarea atentă a problemei „holocaustului") și cel comunist rămân una dintre sursele destabilizatoare și generatoare de ambiguitate în discursul istoricilor profesioniști. Astfel, pe de o parte, multe dintre cele mai reprezentative lucrări ale istoriografiei basarabene din anii '90 (și unele dintre ocaziile cele mai potrivite de manifestare a istoricilor în sfera publică) sunt legate de „recuperarea memoriei reprimate" de regimul comunist în cazul experiențelor traumatice masive din anii 1940 (foametea, deportările, „revoluția culturală" și specificul ei basarabean în perioada stalinistă etc.). În acest sens, chiar dacă acest tip de discurs era (și este) orientat, în ultimă instanță, spre „obiectivizarea identității naționale," care este prezentată sub formă de rezistență activă sau pasivă față de represiune, totuși, credem noi, unele elemente de „distanțare" de trecutul comunist, de „plângere" a victimelor și, deci, eventual, de reconciliere „mentală" cu trecutul, pot fi identificate la o analiză atentă a acestor lucrări (chiar dacă o reflecție „metaistorică" asupra funcționării mecanismelor memoriei colective este absentă în cele mai multe cazuri). Principala ambiguitate în acest caz este legată nu atât de controversele „interne" din cadrul profesiei (care au o importanță intrinsecă greu de negat), cât de raportarea istoricilor (ca intelectuali publici) la discursul oficial al autorităților. Acesta din urmă s-a dovedit nu numai refractar față de orice încercare substanțială de „distanțare

față de trecut" prin stimularea mecanismelor respective de memorie colectivă, ci a fost și un factor de blocare a acestui proces.

3. „Competiția simbolică" și instrumentalizarea trecutului comunist în discursul politic (1991-2009)

Problema memoriei colective din Republica Moldova nu se reduce doar la instrumentalizarea politică a trecutului, caracteristică guvernărilor din perioada 1994-1998 și 2000-2009. La un nivel mai profund, caracterul „tranziției" postsovietice și continuitatea elitelor au avut un impact important asupra evoluțiilor din ultimii 20 de ani. Mișcarea de renaștere națională de la sfârșitul anilor '80 a vizat, în primul rând, dimensiunea culturală și sfera identității. În acest sens, *distanțarea simbolică* de epoca anterioară a constituit prioritatea perioadei inițiale de independență a Republicii Moldova. Se poate, astfel, vorbi despre tentative de „decomunizare simbolică" a spațiului public, exprimate prin:

• eliminarea majorității monumentelor din epoca sovietică, în special din principalele centre urbane. Această campanie a avut însă rezultate parțiale și nu a condus la o repudiere totală a simbolisticii comuniste. Astfel, deși au fost înlăturate majoritatea monumentelor lui V.I. Lenin, acestea s-au păstrat în multe localități din Republica Moldova (de exemplu, în UTA Gagauz-Yeri, la Anenii Noi etc.). De asemenea, chiar în capitală nu au fost afectate multe monumente din epoca sovietică (monumentul comsomoliștilor, ale lui G. Kotovski, S. Lazo etc.);

• „reconceptualizarea" spațiului public prin schimbarea denumirii străzilor (în special, în capitală) și renunțarea la nomenclatorul cu încărcătură ideologică comunistă. Spre deosebire de cazul ucrainean, aceste măsuri nu au provocat dezbateri publice aprinse, parțial datorită „ermetismului" referințelor naționale românești pentru reprezentanții minorităților etnice;

• revizuirea radicală a programelor educaționale din sfera științelor socioumane și încercările de reformare a domeniului educației.

La nivel politic, situația era mult mai complexă. Prin Declarația de independență din 27 august 1991, Parlamentul de la Chișinău proclama disocierea radicală de trecutul sovietic, referindu-se la „lichidarea consecințelor politico-juridice" ale „înțelegerii" sovieto-germane din 23 august 1939 și la „starea ilegală de ocupație" a Republicii Moldova de către URSS[17]. Se consfințea,

[17] *Declarația de independență a Republicii Moldova*, sursa: www.europa.md

astfel, caracterul *antisovietic* și *anti imperial*, dar nu și *anticomunist* al evenimentelor din 1989-1991. Spre deosebire de Țările Baltice, elitele noului stat au întârziat să adopte o poziție tranșantă în privința evaluării regimului anterior. Ca și alte țări din Europa Centrală și de Est, „tranziția" din Republica Moldova a fost „negociată" între „moderații" fostului regim și „moderații" opoziției. În condițiile radicalizării treptate a mesajului Frontului Popular și al mișcărilor secesioniste de pe teritoriul RSSM în a doua jumătate a anului 1991, „moderații regimului" s-au consolidat în cadrul Partidului Democrat Agrar din Moldova (PDAM), format în noiembrie 1991. Această formațiune (care se autodefinea drept „centristă") îi regrupa pe reprezentanții fostei elite din domeniul agrar și agroindustrial și pleda pentru păstrarea independenței Republicii Moldova (adică pentru respingerea proiectului unionist) și, mai ales, pentru un „compromis tacit" cu trecutul sovietic.

Fragmentarea și dispersarea opoziției anticomuniste pe parcursul anilor 1991 și 1992, dar, mai ales, conflictul transnistrean, au blocat efectiv timidele eforturi de decomunizare și „distanțare față de trecut", inițiate în anii 1990 și 1991. Aceste procese erau accentuate de apatia și indiferența crescândă a electoratului dominat de puseuri „nostalgice", pe măsură ce euforia emancipatoare se estompa, fiind înlocuită de degradarea economică și incertitudinea politică a acelei perioade. Partidul Comunist al Moldovei (PCM) a fost interzis abia în august 1991, ca reacție la evenimentele de la Moscova. Restructurările politice care au culminat cu formarea unei noi majorități parlamentare dominate de agrarieni, în 1993, nu au fost nici ele favorabile unei „depășiri" și reevaluări a trecutului comunist. În aceste condiții, în Republica Moldova s-a produs „refondarea comunistă" prin convocarea conferinței de constituire a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), în frunte cu Vladimir Voronin, pe 22 octombrie 1993. La această conferință, PCRM s-a declarat succesorul de drept și de idei al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică (PCUS) și al Partidului Comunist al Moldovei (PCM). Apariția unei formațiuni politice, care își declara deschis continuitatea față de PCUS și își asuma explicit scopul restaurării Uniunii Sovietice a trecut aproape neobservată pe termen scurt, însă a reprezentat un prim indiciu al „reconcilierii" cu trecutul sovietic la nivelul elitelor postcomuniste.

Totuși, „competiția simbolică" din interiorul sferei publice (în special, din sfera politică) s-a manifestat în mod deosebit de puternic în le-

gătură cu problema identitară. Distanțarea simbolică de trecutul comunist a îmbrăcat, în Moldova postsovietică, forma recuperării discursului național românesc, iar chestiunea identității etnice a populației majoritare a devenit principalul criteriu de departajare a forțelor politice din Republica Moldova. Potențialul de polarizare și instrumentalizare politică a „chestiunii naționale" a devenit evident în cadrul campaniei pentru alegerile parlamentare din 1994, când s-a produs resuscitarea, la nivel politic, a „proiectului moldovenist". Spre deosebire de „moldovenismul" practicat în perioada sovietică, „noul moldovenism" se definea prin opoziție cu proiectul panromânesc, dominant (cel puțin sub aspect simbolic) în primii ani de după independență. Evenimentul fondator al „noului moldovenism" a fost Congresul „Casa Noastră - Republica Moldova", desfășurat pe 5 februarie 1994 cu contribuția și sub egida directă a autorităților. În cadrul acestui congres, președintele Mircea Snegur (care până atunci avusese grijă să se distanțeze de manifestările radicale ale discursului „moldovenist", reactivate, mai ales, pe parcursul anului 1993)[18] a ținut un discurs în care „denunța mesajul panromânesc ca pe o «trădare» și îi acuza pe scriitorii și istoricii moldoveni că se îndoiesc de «legitimitatea și fundamentele istorice ale dreptului de a fi un stat, de a ne numi poporul moldovean»"[19]. Snegur nu se limita la postularea existenței unei națiuni moldovene ca bază a noului stat (ceea ce ar fi trimis la un proiect de construire a „națiunii civice"), ci relua teza sovietică a „limbii moldovenești" separate. Discursul președintelui se referea și la problema presupusei „continuități istorice a națiunii moldovenești". Totuși, spre deosebire de perioada anterioară, în care momentul de „naștere a națiunii moldovenești socialiste" era legat de formarea RASSM în 1924, Snegur a optat pentru interpretarea scurtei perioade de „independență" din 1917-1918 drept antecedent direct al statului postsovietic. Dincolo de retorică și manipularea referințelor istorice, congresul din februarie 1994 a „constituit începutul unei ideologii oficiale a statului moldovean"[20], perpetuată de viitoarele guvernări și radicalizate în perioada 2001-2009.

---

[18] Cel mai cunoscut exemplu în acest sens este Petre P. Moldovan [alias Vasile Stati]. *Moldovenii în istorie*, Chișinău, 1993.

[19] Charles King, *Moldovenii: România, Rusia și politica culturală*. Chișinău: ARC, 2002, p. 160.

[20] *Ibidem*, p. 160.

Alegerile din 1994 au consfințit și ascensiunea unor grupări ultraconservatoare, adepte ale „restaurației" totale a vechiului regim, fie și într-o formă atenuată și cosmetizată (Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo"). Într-un asemenea context, eforturile de „răsturnare simbolică" a moștenirii comuniste au fost, în mare parte, inversate (de exemplu, prin renunțarea la imnul *Deșteaptă-te, române* sau prin introducerea sintagmei „limba moldovenească" în noua Constituție, adoptată în iulie 1994).

Totuși, nu se poate vorbi despre o revizuire radicală a rezultatelor mișcării de emancipare de la sfârșitul anilor '80. Mai curând, s-a încercat elaborarea unui nucleu al „mitologiei naționale moldovenești", care ar fi contribuit la consolidarea unei „statalități" separate, disociate în mod radical de proiectul național românesc. „Pledoaria insistentă a elitei politice «agrar-internaționaliste» pentru o ideologie oficială («de stat»), care să asigure unitatea națională, în afară de faptul că trădează niște reflexe autoritariste, este o oglindire a temerilor pentru viitorul statului moldovean, confruntat cu un deficit de legitimitate... Oferta ideologică a acestor elite se sprijină pe ideea privind existența unei «etnicități moldovene nealterate» între Prut și Nistru, adevărata moștenitoare și continuatoare a generațiilor lui Ștefan cel Mare"[21].

Un alt exemplu al folosirii falsei „teze a continuității" dintre principatul medieval și construcțiile politice moderne din spațiul pruto-nistrean este oferit de al doilea președinte al Republicii Moldova, Petru Lucinschi, care declara: „Proclamată ca stat suveran și independent la 27 august 1991, Republica Moldova este, totodată, exponentul unui popor cu o vechime milenară, cu rădăcini adânci în istorie. O dovadă incontestabilă a acestui fapt sunt și cei 640 de ani care au trecut de la constituirea Țării Moldovei și afirmarea ei ca stat"[22].

Necesitatea unei „ideologii de stat" este o manifestare a unor reflexe politice moștenite din perioada sovietică și atestă respingerea de către o mare parte a elitei politice postcomuniste a conceptului „societății deschise", în pofida declarațiilor contrare. Tocmai lipsa de legitimitate a statului post

---

[21] Gheorghe Cojocarii, *Simboluri și mituri: mitul politic părtaș la guvernare*, in: „Arena politică", apud Iulian Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*. Chișinău: Cartier, 2002, p. 375.

[22] Iulian Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002).* Chișinău: Cartier, 2002, p. 375.

sovietic generează o mare parte din ambiguitatea referințelor la perioada comunistă, care rămâne un reper identitar major pentru o parte a societății, fiind simultan repudiată hotărât de o altă parte a sferei publice[23].

Continuitățile dintre „noul naționalism moldovenesc" și politica națională sovietică sunt evidente, inclusiv la nivel conceptual (de exemplu, în cazul noțiunii „statalității moldovenești", care a devenit unul dintre pilonii de bază ai noii ideologii oficiale, mai ales după venirea la putere a PCRM în 2001). Eșecul (fie și parțial) al proiectului sovietic de construcție națională a determinat incapacitatea cronică a ideologilor „noului moldovenism" de a propune o alternativă viabilă chiar și pe singura filieră potențială de succes – articularea unui proiect de construcție a *națiunii civice.* Dimpotrivă, ideologii „neomoldovenismului" (în primul rând, Vasile Stati[24] și Victor Stepaniuc)[25] s-au limitat la o combinație dintre tezele promovate în perioada sovietică și o versiune simplistă a etno-naționalismului, „răsturnând", de fapt, principalele elemente ale canonului național românesc. Dincolo de carențele evidente ale curentului „moldovenist" (imposibilitatea identificării unei tradiții lingvistice și culturale „moldovenești" separate, falsitatea tezei „continuității" dintre Principatul Moldovei și actuala Republică Moldova, manipularea surselor istorice, pierderea „competiției simbolice" în fața proiectului panromânesc etc.), paralelele cele mai clare se impun în domeniul politicii practice. După alegerile din februarie 2001 noile autorități comuniste au încercat să oficializeze „doctrina moldovenistă" într-un mod sistematic. Aceste încercări au culminat prin adoptarea, la 19 decembrie 2003, a „Concepției politicii naționale a Republicii Moldova". Documentul în cauză nu reprezenta doar o viziune a „construcției naționale" în Republica Moldova, ci și o strategie de implicare directă a autorităților în combaterea „adversarilor statalității". Statul a încercat să-și impună monopolul asupra discutării „problemei identitare" într-o manieră, care trimitea direct la principiile „politicii naționale sovietice", deși formulările au fost adaptate contextului după 1991. În acest act legislativ și-au găsit locul anumite fraze, care aminteau mai curând de zelul „activiștilor naționali" din secolul al

[23] O perspectivă interesantă (și interdisciplinară) asupra dilemelor construcției statului moldovean post sovietic este sugerată de Monica Heintz (ed.), *Stat slab, cetățenie incertă: studii despre Republica Moldova.* București: Curtea Veche, 2007.

[24] Vasile Stati, *Istoria Moldovei.* Chișinău, 2002.

[25] Victor Stepaniuc, *Statalitatea poporului moldovenesc.* Chișinău, 2006.

XIX-lea, cuplate cu anumite reminiscențe ale retoricii din perioada comunistă. Iată un exemplu elocvent:

„Republica Moldova constituie continuarea politico-juridică a procesului multisecular de statalitate continuă a poporului moldovenesc... Concepția pornește de la adevărul statornicit istoricește și confirmat de tezaurul literar comun: poporul moldovenesc și poporul român folosesc o formă literară comună ce „are la bază izvorul viu al graiului popular din Moldova" – realitate ce imprimă limbii naționale moldovenești un pronunțat specific deosebitor, un anumit farmec [sic!] bine cunoscut și apreciat. Având originea comună, dispunând de un fond lexical de bază comun, limba națională moldovenească și limba națională română își păstrează fiecare lingvonimul/glotonimul său ca însemn identificator al fiecărei națiuni: moldovenească și română"[26].

Mai mult, autoritățile încercau, în mod evident, să submineze referințele „incomode" din Declarația de independență, preluând ideea „momentului fondator" din 1917-1918, însă păstrând datele simbolice ale „procesului de formare a statalității sovietice moldovenești". Astfel, în textul acestui document-manifest citim următoarele:

„Principiile directoare ale Concepției se sprijină pe trecutul multisecular al poporului moldovenesc și pe statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale [trimitere directă la Declarația de independență]. Afirmându-se încă din 1359 și dăinuind veacuri în șir ca țară de sine stătătoare, ciopârțită teritorial, aflându-se sub dominație străină o perioadă îndelungată, Moldova a revenit la statalitatea sa prin actul constitutiv de la 2 decembrie 1917, când Sfatul Țării, „sprijinindu-se pe trecutul istoric al poporului moldovenesc", a proclamat la Chișinău crearea Republicii Democratice Moldovenești. Dreptul legitim al poporului moldovenesc la statalitate a fost confirmat și prin crearea, în stânga Nistrului, la 12 octombrie 1924, a Republicii Autonome Moldovenești. În mod decisiv, statalitatea Moldovei, în noile sale hotare, a fost reconfirmată prin actele politico-juridice din august 1940 și din august 1991, statornicindu-și legitimitatea sa actuală în 1994 prin adoptarea Constituției Republicii Moldova"[27].

---

[26] *Lege privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova nr. 546-XV din 19.12.2003, p. 3.* Sursa: www.parlament.md/download/laws/ro/546-XV-19.12.2003.doc

[27] *Lege privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova nr. 546-XV din 19.12.2003, p. 2.* Sursa: www.parlament.md/download/laws/ro/546-XV-19.12.2003.doc

Departe de a încerca o distanțare (fie și formală) de proiectele „naționale" sovietice, autoritățile comuniste se revendicau deschis de la „actele politico-juridice" din 1924 și 1940, care anihilau, în fapt, consecințele evenimentelor din 1917-1918, la fel precum actul din 27 august 1991 îl declara nul și neavenit pe cel din 1940. „Statalitatea moldovenească" devine, astfel, un fenomen profund paradoxal, atât timp cât perioada sovietică rămâne un punct de referință autoasumat. Mai mult, autoritățile preconizau și inițierea unor măsuri coercitive contra unor practici de „subminare a statalității", dând dovadă de un adevărat „sindrom al cetății asediate", asemănător cu autopercepția regimului sovietic. Astfel, recomandările practice ale „Concepției" prevedeau „neutralizarea, în conformitate cu legislația privind drepturile omului și cerințele constituționale, a necontenitelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenței națiunii moldovenești și a statalității moldovenești, de discreditare a istoriei Moldovei, de ignorare a etnonimului «moldoveni» și glotonimului «limba moldovenească»[28]. Aceste măsuri (discriminatorii, în esență) erau îndreptate mai ales împotriva intelectualității „indezirabile" din instituțiile culturale și educaționale, care nu se conforma cerințelor oficiale și se opunea încercărilor de instituire a monopolului ideologic.

Caracterul nociv al unor asemenea inițiative nu reieșea numai din logica competiției simbolice dintre „moldoveniști" și „romaniști", ci tocmai din caracterul *oficial* al acestor demersuri. Până la un punct, este vorba de o „politică a memoriei" destul de specifică, combinând „distanțarea" de trecutul comunist pe anumite segmente, cu perpetuarea conștientă a multor ideologeme și practici ale regimului anterior. „Moldovenismul" post sovietic poate fi interpretat ca o tentativă de sinteză a viziunilor din perioada sovietică și a unei noi variante de „naționalism moldovenesc". Problema acestui discurs este gradul său de plauzibilitate mult mai discutabil, în comparație cu „adversarul" său simbolic românesc, mai ales în cazul „etnicizării" extreme practicate de V. Stati sau V. Stepaniuc. În general, încercarea regimului PCRM de a transforma proiectul „moldovenist" în fundamentul unei ideologii de stat a eșuat, în pofida unor eforturi susținute, mai ales în sfera educațională.

---

[28] *Lege privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova nr. 546-XV din 19.12.2003, p. 4.* Sursa: www.parlament.md/download/laws/ro/546-XV-19.12.2003.doc ; în fine, unul dintre criteriile „selecției cadrelor" era „devotamentul față de patrie" (evident, în interpretarea oficială).

4. „Refondarea comunistă" și fenomenul PCRM: între continuitate și adaptare

Evaluarea fenomenului PCRM, a impactului acestei formațiuni asupra vieții politice și a raportului acesteia cu trecutul sovietic este încă un subiect „fierbinte" în Republica Moldova. După legalizarea Partidului Comuniștilor în 1993 și alegerile prezidențiale de la sfârșitul anului 1996 (când liderul său, Vladimir Voronin, a acumulat peste 10% din voturi), „refondarea comunistă" a devenit o prezență centrală în peisajul politic al Republicii Moldova. De obicei, analizele traiectoriei acestui partid tind fie să minimalizeze diferențele dintre PCRM și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (eticheta cea mai uzuală fiind „comuniști nereformați"), fie să sublinieze caracterul total oportunist al mesajului și al practicilor acestei formațiuni, mai ales în perioada aflării la guvernare, între 2001-2009. O altă viziune (de compromis) accentuează evoluția treptată a PCRM de la radicalismul inițial la un pragmatism tot mai vizibil, în special odată cu schimbarea priorităților (declarate) de politică externă după eșecul semnării „memorandumului Kozak" la sfârșitul anului 2003.

De fapt, „fenomenul PCRM" (sau, în perioada sa de apogeu, „regimul Voronin") este un hibrid curios între ceea ce am putea numi (parafrazând o categorie utilizată în alt context de Michael Shafir) un mesaj al „continuității radicale"[29] cu trecutul sovietic și un fel de „comunism postideologic", care nu abandonează „nucleul dur" al ideologiei marxist-leniniste (cel puțin aparent), însă se adaptează cu succes contextului post sovietic. Inițial, proiectul PCRM a fost conceput, în mod explicit, ca unul de „restaurație". În martie 1995, PCRM a aderat la așa-numita „Uniunea Partidelor Comuniste – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice" (UPC-PCUS/СКП-КПСС), o „federație" a partidelor comuniste nereformate din spațiul post sovietic, ce își propunea restabilirea URSS și se declara adevăratul succesor al PCUS[30]. Până recent, din structurile de conducere ale acestei organizații făceau parte reprezentanții PCRM L. Borgula și V. Stepaniuc. Înainte de accederea la guvernare, în 2001, precum și în primii ani de aflare la putere, PCRM își

[29] De exemplu, Michael Shafir, *The Mind of Romania's Radical Right*, in: Sabrina P. Ramet (ed.), "The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989", University Park, PA: Pennsylvania University Press, 1999, p. 213.

[30] Pentru detalii privind ideologia, scopurile și componența acestui „centru de coordonare" a partidelor comuniste din CSI vezi www.kprf.ru/kpss/, precum și kpss.su/

proclama intenția de a restructura în mod radical sistemul politic din Republica Moldova și de a promova aderarea Republicii Moldova la Uniunea Rusia-Belarus.

După cum am văzut, una dintre prioritățile PCRM a fost continuarea și intensificarea eforturilor de „construire a națiunii moldovenești", însoțite de o retorică antiromânească extremă (accentuată între 2001-2003 și 2007-2009). În același timp, interpretarea univocă a PCRM ca o forță „proimperială și „revanșardă" ar fi prea simplistă. Dincolo de retorica proeuropeană afișată ostentativ după 2004, conducerea formațiunii a întreprins câteva încercări de „cosmetizare" a imaginii partidului, mai ales în contextul campaniei electorale din 2005, al aderării la „Partidul Stânga Europeană" în ianuarie 2007 și, în fine, cu prilejul Congresului VI al PCRM din 15 martie 2008, prezentat opiniei publice drept un prim pas în „reformarea" și „întinerirea" partidului[31]. PCRM a reușit performanța preluării electoratului PDAM și „Edinstvo" în 1998 și, apoi, „răsturnarea" peisajului politic în 2001 nu doar pe contul electoratului „nostalgic" sau ca urmare a unui „vot de protest", ci și datorită remarcabilei flexibilități ideologice de care a dat dovadă. În acest sens, instrumentalizarea oportunistă a trecutului sovietic a fost un element central pentru succesul rapid al „refondării comuniste". Acest lucru nu înseamnă însă și abandonarea unor elemente evidente de continuitate (deseori nedisimulată) cu regimul sovietic, exprimate atât la nivel simbolic și ideologic, cât și în domeniul politicii practice. Proclamându-și solemn adeziunea la esența doctrinei marxist-leniniste și practicând, simultan, un soi de „revizionism postmodern" (vizibil, mai cu seamă, în programul formațiunii adoptat în 2008), fenomenul PCRM reprezintă o sinteză a oportunismului politic extrem și a unui discurs de tip *New Left*, flancate însă de utilizarea frecventă a simbolisticii sovietice și de perpetuarea unor practici ale regimului comunist din URSS. Aceste elemente de continuitate se evidențiază, în special, în patru domenii fundamentale: 1) simbolistică; 2) politică și ideologie; 3) educație și istoriografie; 4) încălcări ale drepturilor omului și tendințe represive. În continuare, vom discuta fiecare aspect în parte.

[31] Detalii vezi la http://www.e-democracy.md/parties/pcrm/. Această campanie de „lustruire a imaginii" a avut rezultate palpabile în mediile occidentale mai ales în contextul evenimentelor regionale din 2005, când PCRM era prezentat drept un „partid prooccidental".

Dimensiunea simbolică

Simbolistica, ritualurile și retorica PCRM sunt profund marcate de moștenirea trecutului sovietic. Această continuitate simbolică nu se reduce la păstrarea titulaturii și a însemnelor partidului bolșevic (explicate de liderii PCRM inclusiv prin considerente „pragmatice"), comemorarea periodică a „datelor fondatoare" ale regimului sovietic (în special, 7 noiembrie) sau la celebrarea, la nivel oficial, în partid a cultului personalității lui Lenin. Chiar „mitologia politică" și „politica memoriei" promovate în anii guvernării comuniste tindeau, uneori în mod voalat, la legitimarea regimului sovietic și la blocarea articulării „memoriei alternative" în spațiul public. De exemplu, intensitatea comemorării victimelor represiunii din perioada 1944-1956 era mult mai redusă în comparație cu eforturile și fondurile uriașe investite în complexele memoriale dedicate victoriei sovietice în al Doilea Război Mondial. Cu alte cuvinte, guvernarea comunistă a stimulat o memorie profund „asimetrică" a experiențelor traumatice ale populației locale, minimizând exprimarea „memoriei incomode". În pofida încercărilor timide de „reconciliere mnemonică" (de exemplu, egalizarea în drepturi a veteranilor Armatei Române cu cei ai Armatei Sovietice), retorica triumfalistă și unidimensională practicată de liderii PCRM nu a contribuit deloc la depășirea clivajelor existente și la atingerea unui consens național în privința istoriei recente[32]. Importanța „Marelui Război pentru Apărarea Patriei" ca element de legitimare a întregii experiențe sovietice este fundamentală pentru înțelegerea priorităților „politicii memoriei" practicate de PCRM. Proiectarea acestei „rememorări inegale" în prezent a fost o strategie constantă a guvernării comuniste.

Dimensiunea politică și ideologică

Problema continuității dintre ideologia actuală a PCRM și marxism-leninismul „ortodox" este deosebit de complexă, mai ales ca urmare a „revizuirilor" doctrinare operate în statutul și programul PCRM din 2008. Cu toate acestea, continuitatea cu vechiul regim rămâne înscrisă în documentele statutare ale partidului „reformat". Cel mai evident exemplu în

[32] O analiză interesantă a acestor probleme vezi la: Ludmila Cojocari, *Public Symbols, Collective Memory, and Nation-Building Process in the Post-Soviet Borderland. The Case of Victory Day in the Republic of Moldova,* in: Andrey Makarychev (ed.), "EU-Russia: Discourses, Memories, and Spaces of Inter-Subjective (Dis)Connections" (în curs de apariție).

acest sens este chiar articolul 1 al Statutului din 2008, unde se subliniază că PCRM este „succesor de drept, moștenitor al ideilor și tradițiilor Partidului Comunist al Moldovei", iar membrii săi sunt, prin definiție, „adepți ai ideologiei comuniste"[33]. Această asumare clară a succesiunii ideologice, juridice, dar și practice invalidează orice încercare a PCRM de a se distanța, fie și retoric, de trecutul sovietic. O astfel de încercare este prezentă în cadrul Programului „revăzut", adoptat la același congres.

Legitimarea moștenirii sovietice este întreprinsă simultan, pe câteva paliere. În primul rând, se invocă puternicul „mit al antifascismului", caracteristic polemicilor ideologice ale stângii cu adversarii săi politici. În cazul PCRM, acesta se exprimă prin reabilitarea experienței sovietice, care „în pofida nelegiuirilor dictaturii staliniste, a contribuit în mod decisiv la salvarea omenirii de ciuma brună, aducând pe altarul victoriei nenumărate jertfe"[34]. În al doilea rând, anticipând posibilele critici în legătură cu prețul uman al implementării proiectului comunist, ideologii PCRM afirmă că „au fost deja cuantificate pierderile umane, morale și cele culturale nu numai din timpurile epocii sovietice, dar și cele din epoca capitalismului nomenclaturist-oligarhic ce s-a instaurat și din războaiele naționaliste care îi sunt proprii. S-a constatat că aceste pierderi sunt comparabile. Important este însă că sunt comparabile nu numai pierderile. Astăzi este deja clar că victimele epocii sovietice nu sunt o consecință directă a realizării ideilor socialiste și comuniste"[35]. Această „trivializare prin comparație" a victimelor regimului totalitar și deresponsabilizarea ideologiei pentru practica „socialismului real" nu fac decât să sublinieze dilemele insurmontabile ale unui partid care nu dorește (sau nu este în stare) să repudieze moștenirile întunecate ale epocii sovietice și să își asume o distanțare totală de sistemul sovietic. Adaptarea la „condițiile timpului" prin revizuirea viziunii marxiste clasice (în speță, prin introducerea noțiunii de „proletariat al cunoștințelor") sau prin declararea scopului de a „asimila activ întreaga moștenire ideologică și întreaga experiență politică a comunismului și socialismului european" (criticând, în același timp, social-democrația

[33] *Statutul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova aprobat la Congresul VI din 15 martie 2008*, p. 1. Sursa: www.partide.md

[34] *Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova aprobat la Congresul VI din 15 martie 2008*, p. 4. Sursa: www.partide.md

[35] *Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova aprobat la Congresul VI din 15 martie 2008*, p. 6. Sursa: www.partide.md

occidentală) nu schimbă deloc esența politicii promovate de PCRM. Mai mult, persistența „centralismului democratic" și subordonarea totală a membrilor de rând conducerii partidului (o trăsătură de bază a regimurilor comuniste) decredibilizează orice tentativă a PCRM de a se prezenta drept un partid de stânga „de tip nou". PCRM a admis doar parțial regulile „jocului democratic", păstrând un model de organizare strict ierarhizat și, pe alocuri, conspiraționist, preluat direct din experiența PCUS. Tendința de identificare a „dușmanilor interni" (manifestată, într-o formă grotescă, în timpul evenimentelor din aprilie 2009) și tema, menționată deja, a „cetății asediate", fac parte din același arsenal ideologic bolșevic frecvent folosit de PCRM în anii guvernării (mai ales în legătură cu „problema identitară" și în politica externă).

Dimensiunea istoriografică

Schimbările de regim politic pe care le-a cunoscut Basarabia în secolul al XX-lea aveau de fiecare dată repercusiuni directe asupra evoluției istoriografiei. Istoricii basarabeni care au activat în perioada sovietică, din convingere sau din obligație, au adoptat ca metodologie de cercetare materialismul marxist, dar în același timp au elaborat lucrări cu un impact decisiv asupra istoriografiei. Tendința unor istorici de a „legitima științific puterea", ceea ce ține sigur de interese extra profesioniste, a fost o particularitate caracteristică a istoriografiei sovietice și a istoriografiilor din statele intrate în sfera de influență a URSS după cel de-al Doilea Război Mondial. Spre deosebire de celelalte republici ale Uniunii Sovietice, Moldova a fost singura în care majoritatea populației era legată cultural de un stat național de dincolo de graniță, situație ce repetă în cadrul lagărului socialist o confruntare mai veche dintre regatul românesc și imperiul rus[36].

Din această cauză, după părerea lui Charles King, „moldovenii au fost multă vreme ținta unor proiecte intense de construire a națiunii, destinate fie să-i convingă de faptul că sunt o națiune separată de români, fie, sub control românesc, de faptul că așa-zisa națiune separată e doar o ficțiune a propagandei ruseşti"[37]. Unul din scopurile principale ale autorităților de la Chișinău în perioada sovietică a fost camuflarea identității etnice a locuitorilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania. A fost intens

[36] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală.* Traducere de Diana Stancu. Chișinău: Arc, 2002, p. 6.

[37] *Ibidem.*

vehiculată teza (prezentă azi în lucrările unui îngust segment de istorici) despre mitul „drepturilor primare ale slavilor" asupra Basarabiei, care este una din cele mai persistente și mai durabile în istoriografie[38]. Sursele istorice narative de origine moldovenească tipărite la Chișinău erau publicate trunchiat dacă ele conțineau cuvântul român[39].

Un pilon important pe care s-a sprijinit istoriografia sovietică a fost afirmarea caracterului absolut progresist al încorporării Basarabiei la Rusia. Încă de la începutul secolului al XIX-lea problema basarabeană a devenit o constantă a diplomației europene, din moment ce turcii, rușii și, pe urmă, românii își disputau drepturile asupra regiunii situate între Nistru și Prut. La baza acestor pretenții teritoriale aflate în conflict se afla de cele mai multe ori problema identității etno-naționale a majorității populației Basarabiei[40]. Identitatea celui mai mare grup etnic din regiune – românii basarabeni/moldovenii – a fost obiectul discuțiilor, de cele mai dese ori căpătând o conotație mai mult politică decât științifică. Întrebarea care s-a pus și se pune, este: au fost și sunt locuitorii acestei regiuni români, îndelung separați de patria lor, sau înglobarea lor în teritoriul rusesc îi făcuse să devină mai degrabă slavi decât latini[41]? Majoritatea istoricilor sovietici au tratat unilateral această chestiune, căutând a prezenta fapte exclusiv favorabile și de îndreptățire a actului de la 1812[42].

---

[38] Mai detaliat a se vedea la această problemă: Igor Șarov, Andrei Cușco, *Identitatea națională a basarabenilor in istoriografia rusă, in Moldova intre Est și Vest. Identitatea națională și orientarea europeană*. Chișinău, 2001, p. 219; Igor Șarov, Andrei Cușco, *Mitul „misiunii divine a Rusiei de eliberare și civilizare a popoarelor" și impactul lui asupra istoriografiei ruse din secolul al XIX-lea*, în „Republica Moldova și România – un deceniu de relații complexe", Chișinău: Pontos, 2002, p. 42-48.

[39] Ion Eremia, *Problema unității etnice a băștinașilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania in secolul XVI - începutul secolului al XVIII-lea,* în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), „Basarabia. Dilemele identității", Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 125. Autorul aduce drept exemplu cronica Iui Grigore Ureche, publicată la Chișinău în 1971. Pasajul introdus de Simion Dascălul „predoslovie a letopisețului moldovenescu ce într-însa spune că este făcută țara den doao limbi, *de rumâni* și de ruși, de care lucru să cunoaște că și până ăzi este țara jumătate de ruși și jumătate de *rumâni*" și că „de sârgu s-au lățit *rumânii* în gios și rușii în sus", cuvântul „rumâni" este omis.

[40] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Traducere de Diana Stancu. Chișinău: Arc, 2002, p. 12.

[41] *Ibidem*.

[42] A se vedea spre exemplu: I. Grosul, *Slobozirea Moldovei de sub jugul turcesc și unirea ei la Rusia*, în „Octombrie", 1949, nr. 6, p. 84-88; *Pe veci cu Rusia. 150 de ani de la unirea*

Perioada de după proclamarea independenței Republicii Moldova a fost perioada unui termidor[43] în istoriografia locală, care avea menirea de a grăbi agonia URSS și de a compromite mitul *poporului sovietic* și alte mituri create artificial pe parcursul perioadei comuniste. Absența literaturii istorice științifice de specialitate și a celei didactice îngreuna soluționarea problemelor propuse. Noua conducere a republicii a favorizat apariția unei literaturi istorice orientate spre afirmarea identității românești. Schimbările în abordarea trecutului istoric urmau să legitimeze noua putere și să mobilizeze societatea. După expresia lui Alexandru Zub, recuperarea identității e un proces de durată, care a început în Republica Moldova prin efortul unor intelectuali, mai cu seamă scriitori, pentru a se extinde la categorii sociale mai largi, uneori în forme spectaculoase[44]. În scrierea noii istorii, care nu putea fi numai opera istoricilor, s-au angajat scriitori, jurnaliști, oameni de cultură, politicieni, publicând studii și lucrări în care frontierele între discursul istoric și memoria trecutului păreau să nu mai existe. Un rol important în trasarea direcțiilor principale ale dezvoltării istoriografiei basarabene după 1991 i-a revenit lui Alexandru Moșanu, primul președinte al Parlamentului Republicii Moldova[45].

În același timp au apărut primele semne de reanimare a moldovenismului, reprezentat de forțele care vedeau garantarea pozițiilor obținute în ultimii ani în rămânerea în sfera de influență a Rusiei. Pe parcursul celor

---

Basarabiei cu Rusia, în „*Învățătorul sovietic*", 1962, nr. 5, p. 61-63; E. Russev, *Anul 1812 – dată memorabilă în istoria Moldovei*, în „*Învățătorul sovietic*", 1967, nr. 5, p. 21-26; P. Danilenco, *Un eveniment crucial din istoria poporului moldovenesc*, în „*Învățătorul sovietic*", 1972, nr. 5, p. 45-48; I. Ivanov, *Povorot v istoricheskih sud'bah moldavskogo naroda. K 160-letiiu prisoedineniya Bessarabii k Rossii*, în „Codru", 1972, nr. 5; I. Bodiul, *Prisoedinenie Bessarabii k Rossii i istoricheskie sudby moldavskogo naroda*, în „Voprosy istorii", Moskva, 1972, nr. 8, p. 9-16; *Moment de răscruce în istoria poporului moldovenesc. 165 de ani de la eliberarea Basarabiei de sub jugul otoman și alipirea ei la Rusia*, în „*Învățătorul sovietic*", 1977, nr. 5, p. 58-63.

[43] Igor Ojog, Galina Gavriliță, *Problema identității naționale în manualele de istorie*, în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), „Basarabia. Dilemele identității", Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 84.

[44] Al. Zub, *Impasul reîntregirii*, Ediția a treia revăzută și adăugită. Iași, Editura Timpul, 2009, p. 43.

[45] În prefața revistei „Cugetul", primul număr al căreia a apărut în 1990, Alexandru Moșanu menționa că „apariția revistei constituie un rezultat al mișcării puternice populare pentru restabilirea adevărului privind trecutul nostru istoric, împotriva falsificărilor grosolane la care a fost supusă istoria moldovenilor". Vezi: A. Moșanu, *Perspectivele istoriei naționale în învățământ*, în „Cugetul", nr. 1, 1990, p. 3.

20 de ani de la proclamarea independenței moldovenismul a suferit o serie de schimbări. Pornind de la ideea că unitatea lingvistică a populației de pe ambele maluri ale Prutului nu poate fi negată, se recurge la un nou argument, și anume că populația are dreptul să-și numească limba așa cum dorește. Celor două curente, filoromân și filorus, existente în istoriografia din Republica Moldova, li se alătură al treilea, ce susține teoria „moldovenismului" ca ideologie națională. Acesta din urmă afirmă existența independentă a poporului moldovenesc. O formă radicală susține unitatea dintre locuitorii de pe cele două maluri ale Prutului și militează pentru crearea Moldovei Mari, care să cuprindă teritoriile dintre Carpați și Nistru sau Moldova în granițele sale „istorice". Inevitabil, în scrierile ideologilor moldovenismului, evenimentele din 1812, 1940, 1944 sunt interpretate pozitiv, ca momente ale edificării statalității moldovenești, iar 1918 și 1941 ca momente de nenorocire națională[46]. Baza acestui curent ideologic este presupusa existență a unei conștiințe naționale distincte la populația din spațiul pruto-nistrean, fiind recunoscute, în același timp, „anumite asemănări între cultura, istoria și limba moldovenilor și românilor". Printre măsurile importante inițiate de reprezentanții acestui curent se evidențiază organizarea în ajunul alegerilor parlamentare din 27 februarie 1994 a forului *Casa Noastră - Republica Moldova. În* discursul rostit la 5 februarie 1994 de președintele republicii Mircea Snegur se menționa că „dorința de a fi stăpâni în propria casă a fost prezentă în inimile moldovenilor chiar și în perioada dintre 1918-1940, când, s-ar părea, nu se putea visa o altă libertate decât aceea de a trăi împreună cu frații de sânge"[47]. În plan istoriografic, acest curent s-a lansat cu lucrarea lui Petre Moldovan (*alias* Vasile Stati), *Moldovenii în istorie*, executată la comanda Partidului Democrat Agrar și prezentată în cadrul forului *Casa Noastră - Republica Moldova*[48] Lucrarea vine să demonstreze viabilitatea tezei conform căreia moldovenii ar fi o națiune distinctă de cea română. A fost reanimată teza despre existența a două popoare est-romanice – român și moldovean – și a două limbi diferite – română și moldovenească. Se încearcă de a justifica

[46] Iulian Sînzeanu, *„Poporul moldovenesc" și „limba moldovenească". De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei"*. Iași, Editura PIM, 2009, p. 8-9.

[47] *Republica Moldova este țara tuturor cetățenilor săi. Discurs rostit de dl. Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova, în cadrul Congresului „Casa Noastră – Republica Moldova", în ziua de 5 februarie 1994*, în „Moldova suverană", nr. 17, 9 februarie, 1994.

anexarea de la 1812 și reanexarea din 1940 a Basarabiei la Rusia. În repetate rânduri, autorul se oprește la „anexarea" Basarabiei din 1918 de către „România burghezo-moșierească" și la politica promovată pe parcursul celor 22 de ani de „ocupație" de autoritățile române. Autorul ajunge la concluzia că „poporul moldovenesc" este foarte legat, în special din punct de vedere economic, de popoarele Comunității Statelor Independente, din care motiv acest popor nu ar putea supraviețui fără sprijinul acordat de Rusia[48]. Cauzele noului val de antiromânism declanșat în Republica Moldova au fost foarte precis, în opinia noastră, diagnosticate de Alexandru Zub, care consideră:

„[...] criza internă, aparent fără ieșire, și apropiatele alegeri au împins puterea spre diversiuni cu substrat emoțional, capabile să-i asigure pe cât posibil avantajele. Oamenii regimului au crezut deci că trebuie să mobilizeze electoratul în jurul unei idei cu șanse de succes, fiind destul de populară, aceea a unei autonomii care să mimeze echidistanța între Moscova și București. Îndelung «educată» în spirit antiromânesc, era normal ca populația din Basarabia să manifeste rezerve în momentul când istoria îi oferea posibilitatea unei deschideri spre Vest, ceea ce însemna în primul rând România. Vorbim de populație în ansamblu, dar trebuie să distingem între locuitorii de la sate, mai ales români, și populația urbană, de aspect compozit, care a putut fi pusă în alerta antiromânească și care a contat, desigur, în evoluțiile politice din ultimii ani"[49].

Impunerea moldovenismului în istoriografie de către autoritățile Republicii Moldova a fost destinată adâncirii particularităților centrifuge față de romanitate.

Un grup de istorici din republică, fiind revoltați de forma și conținutul discursului președintelui, au semnat la 24 februarie 1994 o scrisoare deschisă către Mircea Snegur, în care, printre altele, au declarat că „ne cereți fără perdea un singur lucru, să falsificăm cronicile, să răstălmăcim opera scrisă a marilor precursori. Ne arătați chiar cum s-o facem"[50]. Referindu-se

---

[48] *Apud:* Iftene Pop, *Basarabia din nou la răscruce. Replică la falsul grosolan „Moldovenii în istorie" semnat de P. P. Moldovan*, Editura Demiurg, 1995, p. 11.

[49] Al. Zub, *Impasul reîntregirii.* Ediția a treia revăzută și adăugită. Iași, Editura Timpul, 2009, p. 100.

[50] *Apud:* M. Bruhis, *Republica Moldova. De la destrămarea Imperiului Sovietic la reinstaurarea Imperiului Rus*, p. 242.

la lucrarea *Moldovenii în istorie*, aceiași semnatari ai *Scrisorii deschise* afirmau că „această scriere cu pretenții de operă istorică nu este altceva decât o tendință de argumentare a ideilor istorice din discursul dvs."[51]. Au protestat și filologii, și unele instituții de cultură, când s-a văzut că în spatele acțiunilor întreprinse de diriguitorii *Casei Noastre* se profilează un plan de restaurare a politicii filomoscovite și că la mijloc nu este altceva decât un proiect al puterii întemeiat pe ideologia „moldovenismului"[52] primitiv.

După alegerile parlamentare din anul 1994 și schimbarea raportului de forțe pe arena politică, a reînceput discuția despre necesitatea formării la tânăra generație a unei identități naționale moldovenești, distinctă și chiar dușmănoasă celei românești. A fost creată o comisie guvernamentală specială, care urma să prezinte conducerii statului un proiect de hotărâre de înlocuire a cursului *Istoria românilor* cu *Istoria Moldovei*. Una din direcțiile principale ale activității acestei comisii a fost nu atât separarea istoriei Moldovei de istoria spațiului românesc, cât revenirea istoriei spațiului prutonistrean la tradiția istoriografiei sovietice[53]. Fiind sigură de controlul exercitat asupra guvernării, fracțiunea agraro-comunistă din parlament, prin intermediul Ministerului învățământului, a emis, în martie 1995, un ordin prin care înlocuia cursul de *Istorie a românilor* cu *Istoria Moldovei*. Această decizie, având un caracter revanșard, nostalgic, nu a luat în considerație rezultatele procesului de renaștere națională, proces la care a contribuit și studierea cursului *Istoria românilor* în instituțiile republicii. Reacția a fost imediată. S-a declanșat o grevă de proporții a studenților și elevilor sub lozinca apărării istoriei românilor și a limbii române. Creșterea valului de proteste și frica înlăturării de la putere au determinat fracțiunea agrară din parlament să bată în retragere. Cursul *Istoria românilor* și-a recăpătat statutul oficial[54], iar problema limbii, în declarațiile demnitarilor de stat, a fost atenuată de expresia „limba moldovenească (română)".

---

[51] *Ibidem*.

[52] Al. Zub, *Impasul reîntregirii*. Ediția a treia revăzută și adăugită. Iași, Editura Timpul, 2009, p. 108.

[53] Igor Ojog, Galina Gavriliță, *Problema identității naționale în manualele de istorie*, în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), „Basarabia. Dilemele identității", Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 85.

[54] În octombrie 1995 a fost elaborată o nouă programă la *Istoria românilor*, care a continuat tradiția unității spațiului românesc în spiritul programelor din 1990 și 1992, dar a fost îmbunătățită din punct de vedere didactic.

Apariția în anul 1998 a lucrării *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în prezent*, editată de Asociația „Nicolai Milescu Spătarul" în limbile română și rusă, la comanda ministerului de resort, a demonstrat încă o dată refuzul unor istorici de a accepta identitatea românească. Lucrarea a avut drept scop o expunere concisă a evenimentelor istorice de pe teritoriul Republicii Moldova, cuprinzând doar limitele de locuire a moldovenilor[55], iar din 1812 – limitele spațiului pruto-nistrean și al Transnistriei, prin fixarea hotarelor existente ale Republicii Moldova.

Obținând majoritatea în alegerile anticipate pentru Parlamentul Republicii Moldova din 25 februarie 2001, liderul PCRM, Vladimir Voronin, a declarat cei zece ani de independență ai Republicii Moldova drept ani „de nimicire planificată a viitorului", din care motiv „noi, de fapt, trebuie să pornim de la zero"[56]. După această declarație a fost declanșată o nouă campanie de luptă împotriva cursului *Istoria românilor,* sub pretextul că aceasta ar fi istoria etnică „a altui stat", că acest fapt „subminează statalitatea moldovenească", că „copiii noștri nu studiază îndeajuns istoria localităților în care s-au născut" etc.[57]. Resuscitat politic la începutul secolului al XXI-lea, moldovenismul a fost ridicat la rang de ideologie de stat și a condus prin efectele sale nocive la o criză identitară, generatoare de convulsii, tensiuni, antrenând societatea într-o mișcare vicioasă, lipsită de orizont[58].

Cunoscutul publicist basarabean Vitalie Ciobanu avea să precizeze, imediat după victoria comuniștilor la alegerile din 2001:

„Incapacitatea de a tranșa chestiunea identității naționale – cea care oferă în continuare cel mai robust suport solidarizării colective – este principala cauză care a împins acest stat în brațele comuniștilor... Spre deosebire de foștii comuniști din Europa de Est, care au acceptat să susțină cursul prooccidental al guvernării precedente, comuniștii moldoveni afișează un program restauraționist promoscovit, cu alte cuvinte, o agen-

---

[55] *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri și până în prezent*, Chișinău, 1998; *Istoriya Respubliki Moldova s drevneiših vremen do naših dnei*, Kišinev, 1998.

[56] *Apud:* N. Enciu, *op. cit.*, p. 138.

[57] Anatol Petrencu, Ion Negrei, *Istoria românilor, scut al identității și demnității naționale*, în: „În apărarea istoriei și demnității naționale. Culegere de documente", Chișinău: Cartdidact, 2003, p. 3.

[58] Gheorghe Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului"*. Chișinău: Civitas, 2009, p. 7.

dă diametral opusă opțiunii populare din 1991. PCRM se prezintă astfel ca un partid anti-sistemic, unul care disprețuiește regulile jocului și tinde să anuleze realizările mișcării de eliberare națională. Este o tristă notă de originalitate pe care o aduce Moldova în peisajul fostelor țări aservite Moscovei, după 12 ani de la căderea cortinei de fier... Pe acest fundal a putut fi resuscitată propaganda „moldovenismului" antiromânesc, la care noile autorități ale Republicii Moldova subscriu cu un și mai mare zel decât autoritățile precedente[59].

Noua politică a autorităților de la Chișinău a provocat o reacție imediată de protest din partea intelectualității basarabene, în primele rânduri plasându-se istoricii. La 1 iulie 2001, un comitet organizatoric a convocat Congresul Istoricilor din Republica Moldova, „la care au participat delegați din toate județele republicii, profesori de istorie din învățământul preuniversitar, profesori universitari, cercetători științifici în domeniul istoriei, oameni de știință și cultură, doctoranzi, masteranzi, studenți de la facultățile de istorie ale instituțiilor de învățământ superior din Chișinău"[60]. Istoricii au fost nevoiți să invoce argumente care ar demonstra, ca și în cazul limbii vorbite de populația autohtonă din Republica Moldova, că istoria Basarabiei este o parte componentă a istoriei românilor. În rapoartele prezentate la Congresul Istoricilor au fost reamintite câteva elemente semnificative privind: unitatea etnică a spațiului carpato-danubiano-pontic în Antichitate și în Evul Mediu[61], istoria națională din Republica Moldova – parte componentă a istoriei românilor (epoca medievală)[62], istoria modernă a românilor basarabeni – parte integrantă a

---

[59] Vitalie Ciobanu, *Restanțele istorice ale Republicii Moldova față cu procesul de integrare europeană*, în: Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), „Basarabia. Dilemele identității", Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 214.

[60] *Ibidem*.

[61] *Unitatea etnică a spațiului carpato-danubiano-pontic în Antichitate și în Evul Mediu timpuriu*, în: „In apărarea istoriei și demnității naționale", Chișinău, 2003, p. 12-16 (materialul este semnat de profesori universitari și cercetători științifici din instituțiile de învățământ și de cercetare din Republica Moldova: Ion Niculiță, Ion Hâncu, Ion Tentiuc, Gheorghe Postică, Tudor Arnaut, Aurel Zanoci, Ilie Borziac, Oleg Levițchi, Sergiu Musteață, Octavian Munteanu, Vladimir Potlog).

[62] *Istoria națională din Republica Moldova – parte componentă a istoriei românilor (epoca medievală)*, în: „În apărarea istoriei și demnității naționale", Chișinău, 2003, p. 17-23 (materialul este semnat de Demir Dragnev, Andrei Eșanu, Pavel Parasca, Gheorghe Gonța, Ion Eremia, Pavel Cocârlă, Ion Chirtoagă, Ion Negrei).

istoriei moderne a neamului românesc[63], românii în vâltoarea evenimentelor din epoca contemporană[64].

La 1 februarie 2002, din partea Asociației Istoricilor din Republica Moldova a fost înaintat un memoriu președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, președintelui Parlamentului Republicii Moldova, Eugenia Ostapciuc, și prim-ministrului Republicii Moldova, Vasile Tarlev, în care semnatarii, fiind „îngrijorați de starea de lucruri din Republica Moldova în domeniul libertăților constituționale"[65], cereau:

- respectarea pluralismului de opinii și a libertăților democratice în viața economică, politică, socială, științifică și culturală;
- respectarea și promovarea adevărului științific în problemele limbii, literaturii și istoriei noastre naționale;
- încetarea genocidului cultural împotriva băștinașilor;
- stoparea campaniei de românofobie și denigrare a limbii și istoriei românilor;
- desfășurarea „unor mese rotunde" cu participarea specialiștilor în domeniile menționate mai sus;
- sistarea elaborării programelor și manualelor de limbă, literatură și istorie;
- excluderea ideologiei partidului de guvernământ din viața economică, politică, socială și culturală;
- retragerea inițiativei privind acordarea statutului de limbă oficială limbii ruse și introducerea studierii ei obligatorii din clasa a doua, anularea Ordinului Ministerului Educației nr. 409 din 7 august 2001[66].

---

[63] *Istoria modernă a românilor basarabeni - parte integrantă a istoriei moderne a neamului românesc*, în: „*În apărarea istoriei și demnității naționale*", Chișinău, 2003, p. 24-30 (materialul este semnat de Ion Varta, Alexei Agachi, Nicolae Chicuș, Mitru Ghițiu, Eugenia Dani, Valeriu Popovschi, Gheorghe Negru, Nicolae Cibotaru, Lidia Moldovan).

[64] *Românii în vâltoarea evenimentelor din epoca contemporană*, în: „*În apărarea istoriei și demnității naționale*", Chișinău, 2003, p. 30-36 (materialul este semnat de Gheorghe Palade, Anton Moraru, Anatol Petrencu, Elena Postică, Ion Șișcanu, Rodica Solovei).

[65] *Memoriu al Asociației Istoricilor din Republica Moldova*, în „*În apărarea istoriei și demnității naționale*", Chișinău, 2003, p. 39 (materialul este semnat Demir Dragnev, Dumitru Matcovschi, Alexandru Moșanu, Andrei Eșanu, Sergiu Chircă, Ion Niculiță, Pavel Parasca ș.a. – în total 79 de semnatari).

[66] *Ibidem*, p. 41.

„Controversa manualelor" – o ofensivă ideologică eșuată?

În conformitate cu conceptul de studiere și predare a istoriei în învățământul preuniversitar adoptat în anul 2003, în perioada guvernării comuniste (2003-2008) au fost elaborate și implementate noi manuale de istorie pentru clasele 4-12, care corespundeau intereselor ideologice ale partidului de guvernământ. Un diagnostic reușit al acestor manuale a fost oferit, în opinia noastră, în culegerea de materiale dedicată acestui subiect, publicată de colegul nostru din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist, Ion Varta[67]. Autorul întreprinde o primă încercare de a evalua pertinent consecințele generate de „realizarea comandamentului politic al Partidului Comuniștilor în domeniul învățământului istoric"[68]. Analizând critic tentativa comunistă de rescriere a manualelor de istorie, istoricul conchide că la o lectură atentă a textelor: „au ieșit la iveală noi și multiple dovezi cu privire la calitatea defectuoasă și dezastruoasă a mesajului acestor pseudomanuale, care le condamnă, în mod iremediabil, la imposibilitatea de a fi utilizate în procesul de predare-studiere a istoriei în învățământul preuniversitar din țara noastră. Pe lângă discursul infect, ideologizat și politizat, ce emană un iz de concepție antiștiințifică și perimată, de factură totalitară, comunistă, respectivele manuale conțin mii de greșeli de ordin cognitiv, factologic, metodic, gramatical etc. Aceste grave circumstanțe conferă o conotație și mai defectuoasă respectivelor manuale, acutizând și mai mult caracterul lor nociv. Este o rușine ca, la început de mileniu trei, tânăra generație din Republica Moldova să fie instruită în materie de istorie în baza unor manuale de ocară, care, în loc să educe dragostea de neam și respectul pentru valorile general-umane, prin intermediul unui atare mesaj cultivă fobii regretabile și propagă minciuna și incultura. Este dezonorant, pentru o societate care se dorește a fi emancipată, să tolereze imixtiunea brutală a factorului politic în domeniul educației, care, prin implementarea unui atare proiect, țintește zombarea tinerei generații în scopul asigurării unei perpetuări la putere a Partidului Comuniștilor. Este inadmisibil ca tinerii învățăcei să fie folosiți pe post de ostateci, de dragul unor interese politicianiste"[69].

---

[67] Ion Varta, *Istoria integrată in versiune comunistă (articole, recenzii, declarații)*. Ed. a 2-a. Chișinău: Prag-3, 2007.

[68] *Ibidem*, p. 3.

[69] *Ibidem*, p. 3-4.

Din acest moment, după expresia lui Ion Varta, războiul identitar din Republica Moldova a intrat într-o nouă fază, diferită de cele precedente, al cărei element de bază îl constituie pericolul iminent al suprimării studierii istoriei românilor în învățământul preuniversitar și înlocuirea acesteia printr-un curs de istorie integrată cu conținuturi ideologizate[70]. Adepții păstrării cursului de istorie a românilor au fost, în repetate rânduri, învinuiți de naționalism și de promovarea unei concepții educaționale antieuropene. Același Ion Varta a exprimat categoric punctul de vedere al majorității istoricilor, afirmând:

„Noi nu suntem, în principiu, împotriva acestui curs, dar introducerea acestuia de către guvernarea comunistă constituie pentru ea doar o modalitate eficientă de a se debarasa de istoria românilor. În cadrul unui asemenea curs nu va fi nici pomină de istoria noastră autentică. Va fi doar istoria în interpretarea lui Vasile Stati. Intenția lor era, de fapt, introducerea istoriei Republicii Moldova, dar acest lucru nu le-a reușit. Iată de ce este acceptată această variantă, respectându-se principiul răului mai mic"[71].

Ca urmare a politicilor educaționale în domeniul istoriei promovate de guvernarea comunistă, principiul de istorie integrată promovat de organismele europene în varianta moldovenească a fost discreditat. Unicul manual pentru clasa a 11-a[72] „cu conținuturi antimoldovenești"[73] a fost respins de comisia de experți de pe lângă guvern, cu acceptul personal al președintelui Vladimir Voronin[74]. Totuși, manualul a văzut lumina tiparului și, cu mari probleme, a fost repartizat prin școlile din republică. Această atitudine a guvernării comuniste față de manualul de istorie pentru clasa a XI-a denotă încă o dată că, sub lozinca europenizării și a intro-

---

[70] *Ibidem*, p. 6.

[71] *Ibidem*, p. 17.

[72] N. Chicuș, I. Șarov, I. Ojog, P. Cerbușcă, V. Pâslariuc, M. Dobzeu, T. Nagnibeda, *Istorie. Epoca modernă. Manual pentru clasa a XI-a.* Chișinău: Cartdidact, 2007.

[73] Scrisoarea din 28 aprilie 2009 a viceprim-ministrului Victor Stepaniuc către președintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin, *apud* Alina Țurcanu, *Din poșta secretă a comuniștilor: Stepaniuc și Voronin, combătând românismul*, în „Timpul", 2010. Scrisoarea a văzut lumina tiparului datorită desecretizării documentelor, pornită de actuala guvernare democratică. Ea scoate în evidență planurile globale ale guvernării comuniste, în spiritul istoriografiei tradiționale marxist-leniniste, de a „combate ideologia antistatală a românismului".

[74] *Ibidem.*

ducerii manualelor integrate în școală, se urmărea în realitate promovarea în continuare a isteriei antiromânești și a politicii moldovenismului primitiv. De altfel, aceste aspecte sunt clar reliefate în aceeași scrisoare a lui Victor Stepaniuc către Vladimir Voronin, unde se subliniază:

„Astăzi majoritatea profesorilor de la facultățile de istorie din universități – 70%, sunt adepți ai istoriei românilor. Aceeași situație se menține și în cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept de la Academia de Științe. În urma reformării institutului respectiv, agresivitatea istoricilor de la Academie s-a diminuat puțin, dar aceștia continuă să scrie teze și lucrări antistataliste și antimoldovenești. Despre acest lucru i-am atras atenția permanent dlui Gh. Duca, Președintele Academiei de Științe. În această situație sunt absolut convins că statul trebuie să fondeze o instituție de învățământ pentru pregătirea specialiștilor în științele socioumane: istorie, filologie și literatură moldovenească, politologic, relații internaționale. Astfel, cadrele cu poziții stataliste pentru aceste facultăți importante pentru educația și formarea cetățeanului Republicii Moldova ar putea fi selectate riguros de o comisie guvernamentală solidă. Facultățile respective din alte universități ar putea fi treptat reorganizate. Sunt convins că această soluție ar fi una radicală, dar mai puțin scandaloasă. În scopul combaterii ideologiei antistatale a românismului, care a pătruns în ultimii 20 de ani în cultură, știință, învățământ, este deosebit de important să consolidăm forțele intelectuale, care pot duce lupta ideologică cult, competent și combativ”[75].

Începutul anului 2009 a marcat o nouă etapă în intensificarea politicii „moldovenismului primitiv”, legată de împlinirea a 650 de ani de la data tradițională a întemeierii Țării Moldovei. Serbările festive au fost însă umbrite de încercările de a reanima vechile construcții istoriografice inventate în perioada sovietică – *teoria celor două popoare*, care insistă asupra tezei conform căreia a existat un popor aparte moldovenesc distinct de cel român și a două limbi distincte – moldovenească și română. Întemeierea Țării Moldovei în urmă cu 650 de ani este prezentată cu nostalgie de reprezentanții acestui curent, care consideră statul lui Bogdan, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare precursorul actualei Republici Moldova[76].

---

[75] *Ibidem.*

[76] Iulian Sînzeanu, *„Poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”. De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei”*. Iași, Editura PIM, 2009, p. 5.

Opțiunea pentru o istorie națională (citește istoria românilor) a unei importante părți a istoricilor basarabeni nu înseamnă ignorarea specificului regional al Basarabiei. Din contra, reliefarea identității zonale și, totodată, a apartenenței ei la spațiul românesc apare ca o necesitate stringentă în elaborarea diverselor tematici de investigație propuse de cercetătorii basarabeni. Cu atât mai mult, cu cât anume istoricii din spațiul prutonistrean au abordat diferite aspecte ale istoriei Republicii Moldova, pe când cei din România, spre exemplu, s-au limitat în mare parte la „tratarea tangențială a chestiunii basarabene și doar în contextul evenimentelor, care i-au marcat destinul: 1812-1856-1878-1918-1940-1941-1944”[77].

În etapa actuală, pe de o parte, în peisajul istoriografic basarabean contemporan, mult prea politizat, își dispută întâietatea mai multe tipuri de istorie într-o declarată competiție pentru obiectivitate, în timp ce în istoriografia europeană și cea mondială din ce în ce mai mult se discută despre subiectivitate și relativism în istorie. Pe de altă parte, fenomenul de repolitizare a trecutului rămâne în continuare una din sarcinile principale ale istoricilor din regiune, mai ales având în vedere unele tentative ale fostei guvernări comuniste de a rescrie istoria în spiritul istoriografiei sovietice tradiționale.

Istoricii basarabeni s-au axat în majoritatea cazurilor asupra studiului faptelor istorice cu ajutorul surselor, evitând recursul complicat la construcțiile teoretice ale sociologiei, lingvisticii, antropologiei, psihologiei. Îndepărtarea de studiile interdisciplinare are o explicație în sistemul universitar și academic, care a evoluat spre o specializare strictă a diferitor discipline, astfel încât hotarele dintre institute, facultăți sau catedre au devenit tot mai pronunțate. Modernizarea istoriografiei basarabene prin anumite schimbări radicale în plan conceptual-metodologic, așa cum s-a pretins în ultimii ani, nu s-a produs. Abordarea transdisciplinară, cooperarea cu alte sectoare de profil pentru a descoperi specificul autohton, studierea diverselor aspecte ale istoriei, elucidarea diverselor aspecte ale istoriei universale, care în condițiile de astăzi ale istoriografiei basarabene pot fi abordate prin legătura și comparația necesară cu istoria națională, rămân în continuare doar la nivel de obiective. Istoriografia basarabeană,

[77] Dumitru Ivănescu, *Unirea Principatelor Române, Rusia și problema Basarabiei*, în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed). „Basarabia. Dilemele identității”, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 147.

redusă la valorizarea *recuperatorie* a istoriei interzise în perioada 1944-1989, urmează să se alinieze astăzi la valorile regăsite ale istoriografiei europene. În etapa actuală, istoriografia basarabeană urmează să intre într-o fază nouă printr-o conectare la pulsul istoriografiei europene. Eliberarea de sub presiunea statului totalitar ar trebui să însemne, în sfârșit, și o eliberare de presiunile politicului și ale mentalității vechi, care împovărează istoria și pe istorici.

Încălcări ale drepturilor omului și tendințe represive

Practica politică a PCRM reflectă persistența unor reflexe și instincte autoritare de sorginte sovietică, care vin în flagrantă contradicție cu declarațiile proeuropene ale conducerii acestei formațiuni. Regimul președintelui V. Voronin, pe lângă construirea „verticalei puterii", adică a unui model hipercentralizat de guvernare, care ignora *de facto* principiul separației puterilor în stat și promova un sistem clientelar bazat pe criteriile loialității politice față de PCRM, s-a caracterizat printr-o serie de încălcări sistematice ale drepturilor fundamentale ale omului.

În primul rând, este vorba de tentativele de instaurare a monopolului informațional și mediatic atât prin limitarea drastică a dreptului la liberă exprimare, cât și prin crearea unor resurse informaționale dependente direct de puterea politică. Imediat după instaurarea guvernării PCRM, mass-media de stat (mai ales televiziunea și radioul) a fost subordonată factorului politic. La aceste instituții pretins publice a fost introdusă practica sistematică a cenzurii și manipulării informaționale. În Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1280 din 24 aprilie 2002, care conținea recomandări de depășire a crizei politice de la începutul aceluiași an, autorităților Republicii Moldova li se solicita „să înceteze practica de cenzurare a programelor televizate și să lărgească spațiul pentru emisiunile de dezbateri, pentru toate partidele politice, ale opoziției parlamentare și extraparlamentare", precum și „să procedeze fără întârziere la transformarea Companiei de Stat «Teleradio-Moldova» într-o instituție publică independentă"[78]. Cu această ocazie, APCE remarca existența unor serioase carențe în domeniul autonomiei locale, al situației justiției și al climatului politic, recunoscând implicit tendințele autoritare ale guvernării (exprimate prin construirea „verticalei puterii").

[78] *Rezoluția nr. 1280 a APCE cu privire la funcționarea instituțiilor democratice în Republica Moldova (24 aprilie 2002)*, p. 1-2.

Eficiența acestor recomandări s-a dovedit destul de limitată, fapt demonstrat de recurența acelorași observații pe parcursul perioadei 2001-2009.

Un alt domeniu grav afectat de practicile autorităților comuniste a fost cel al pluralismului politic. Manipulările legislației electorale, intimidarea și presiunile exercitate asupra candidaților opoziției, accesul inegal la mass-media, încercările de intentare a unor procese „politice" (cele mai importante rămân cazurile lui Valeriu Pasat și Serafim Urechean) au reprezentat instrumente importante ale PCRM în procesul de limitare a concurenței politice echitabile și au dus, în cele din urmă, la degradarea democrației din Republica Moldova. Observatorii internaționali au remarcat și aceste aspecte în evaluările lor periodice. De exemplu, în Rezoluția nr. 1666/2009, emisă după evenimentele din aprilie 2009, raportorii își exprimau „preocuparea serioasă" în privința evoluției procesului electoral și a instituțiilor democratice din Republica Moldova: „Amendamentele aduse Codului electoral în aprilie 2008 au mărit pragul electoral de la 4 la 6%, nu prevăd crearea coaliților electorale ale partidelor politice și organizațiilor social-politice și au pus în aplicare interdicția de a deține înalte funcții publice pentru cetățenii moldoveni cu cetățenie multiplă. Efectul combinat al acestor amendamente a fost să limiteze posibilitățile pentru mai multe forțe politice de a participa eficient la procesul politic, slăbind astfel pluralismul"[79]. Aceste constatări nu fac decât să confirme diagnosticul sistemului politic din Republica Moldova enunțat de politologul american Lucan A. Way într-un articol din 2003. Analizând esența „pluralismului politic" din Republica Moldova pe parcursul anilor 1990, Way remarca: „Pluralismul «prin definiție» din Moldova se datorează polarizării în problema identității naționale, ca și slăbiciunii rețelelor construite de elitele politice, care își au rădăcinile în epoca sovietică și sunt caracterizate de un «individualism rapace»"[80]. După 2001, semnele unui „autoritarism în creștere tacită" au devenit evidente: instaurarea controlului asupra presei, încercări de interzicere a partidelor politice (în contextul manifestațiilor din 2002) și, mai ales, înlocuirea corpului judecătoresc cu persoane loiale noii puteri: „Către februarie 2002, peste două treimi din judecători fuseseră înlocuiți"[81].

---

[79] *Rezoluția nr. 1666 a APCE/2009.*

[80] Lucan A. Way, *Weak States and Pluralism: The Case of Moldova*, in: „East European Politics and Societies", Vol. 17, No. 3, 2003, p. 455.

[81] *Ibidem*, p. 456.

Principala explicație a acestui fenomen este organizarea și disciplina remarcabilă a PCRM, o moștenire clară a perioadei sovietice. De fapt, PCRM a încercat să transforme sistemul politic și aparatul de stat în replici fidele ale structurii sale interne autoritare și „închise". Fără a reuși să demonteze sistemul democratic, PCRM a depus eforturi considerabile pentru introducerea unui model de „democrație dirijată" – o combinație de instituții aparent democratice, cu un mecanism excesiv de centralizat de luare a deciziilor.

În fine (dar nu în ultimul rând), chiar sfera propriu-zisă a drepturilor omului a fost afectată profund de guvernarea PCRM. Pe lângă încălcarea frecventă a dreptului la întrunire (atât prin adoptarea unei legislații discriminatorii, cât și prin atitudinea vădit ostilă a organelor de forță față de anumite manifestări), caracterul represiv al guvernării PCRM a fost deosebit de evident în contextul evenimentelor din 7 aprilie 2009.

Analiza comportamentului autorităților ar trebui să ia în considerație două momente cruciale. În primul rând, este vorba de atitudinea extrem de tendențioasă și de retorica violentă a conducerii statului față de protestatari și partidele de opoziție, cu declarații (fără acoperire) privind implicarea unor forțe din exterior și cu tendințe de identificare a unor categorii sociale drept „dușmani interni". În limbajul diplomatic al APCE, autoritățile erau admonestate pentru declarațiile „prin care responsabili de cel mai înalt nivel au acuzat opoziția, fără o anchetă prealabilă aprofundată, de organizarea manifestațiilor violente în scopul de a da o lovitură de stat"[82]. În al doilea rând, acțiunile de represiune inițiate de poliție și de serviciile speciale după data de 7 aprilie au degenerat într-o adevărată campanie de teroare fizică și psihică împotriva persoanelor deținute și a familiilor acestora. Încălcarea flagrantă și pe scară largă a drepturilor omului în contextul represiunii din 8-12 aprilie a fost documentată, în mod detaliat și echidistant, în Raportul Comisarului pentru Drepturile Omului al Consiliului Europei, Thomas Hammarberg, prezentat pe 17 iulie 2009. Ca urmare a examinării cazurilor de reținere ilegale, aplicare disproporționată a forței, torturi și „rele tratamente", a celor 3 cazuri suspecte de omor și a restricțiilor abuzive aplicate față de mijloacele de informare în masă locale și străine în reflectarea evenimentelor, oficia-

[82] *Rezoluția nr. 1666 a APCE/2009.*

lul a ajuns la concluzia că „astfel de violări, pe scară largă, ale dreptului fundamental de protecție în fața relelor tratamente nu trebuie permise niciodată de acum încolo", iar persoanele responsabile trebuie să răspundă în fața legii[83]. Comisarul a apreciat drept „inacceptabile" presiunile la care au fost supuse mass-media și ONG-urile implicate în reflectarea „posibilelor violări ale drepturilor omului", invocând și exemple concrete în acest sens[84]. Dincolo de interpretările opuse ale evenimentelor din aprilie 2009, s-a subliniat „necesitatea de a proteja dreptul la liberă exprimare și informație, inclusiv în perioade de criză"[85]. În toate aceste domenii, puterea neocomunistă a manifestat tendințe și reflexe autoritare indubitabile, contribuind la adâncirea polarizării sociale și subminând instituțiile democratice. Mai mult, PCRM a demonstrat o atitudine cinică și condamnabilă de ignorare și încălcare fățișă a drepturilor elementare ale omului, confirmând astfel procesul de degradare a sistemului politic și juridic din Republica Moldova pe parcursul perioadei 2001-2009.

Neconcordanța dintre retorica proeuropeană și practicile de origine sovietică ale Partidului Comuniștilor accentuează eșecul și lipsa de intenție a acestei formațiuni de a se distanța de modelul bolșevic.

„Fenomenul PCRM" reprezintă un hibrid între un „comunism postideologic", chiar „postmodern", și o formă post sovietică de „politică a nostalgiei", iar guvernarea din perioada 2001-2009 a contribuit decisiv la blocarea procesului de „distanțare" față de trecutul comunist și la perpetuarea unor sechele ale perioadei anterioare la nivel simbolic, politico-ideologic, cultural și practic.

„Restaurația comunistă" din Republica Moldova nu este un fenomen unic și inexplicabil: PCRM nu este decât expresia mai radicală a unei continuități generale dintre elitele comuniste și postcomuniste. Însă evitarea asumării trecutului nu este o soluție, chiar și în cazul PCRM. După cum ne amintește Tony Judt, „investigarea și interogația riguroasă a trecuturilor concurente ale Europei – și a locului ocupat de aceste trecuturi în sentimentul colectiv de sine al europenilor – a fost un succes... și o

[83] *Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Moldova (25 to 28 April, 2009)*. Strasbourg, July 17, 2009, p. 12.
[84] *Report by Thomas Hammarberg*, p. 10.
[85] *Report by Thomas Hammarberg*, p. 3.

sursă a unității europene din ultimele decenii". Însă, pentru ca trecutul să rămână un rezervor de sens și un vector moral pentru prezentul Europei, „el va trebui *învățat*, din nou, de fiecare generație prezentă. «Uniunea Europeană» poate fi un răspuns adecvat istoriei, dar nu o poate, niciodată, înlocui".[86]

Sursa: *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*. – Chișinău, 2011. – P. 725-767.

[86] Tony Judt, *From the House of the Dead: An Essay on Modern European Memory*, in: Tony Judt, „Postwar: A History of Europe since 1945". New York: The Penguin Press, 2005, p. 803-831, aici p. 830-831.

Partea 3

BIBLIOGRAFIE
(Selectivă)

Autoreferat

1. **Șarov, Igor**. *Basarabia în istoriografia rusă (1812–1862)* : autoref. tz. de dr. în șt. istorice (07.00.01) / Igor Șarov ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie. – Ch. : [S. n.], 1995. – 20 p.

Studii științifice

2. **Șarov, Igor**. *Probleme de istorie a Basarabiei în istoriografia rusă din sec. XIX* / Igor Șarov // Totalurile activității științifice în anii 1991–1992 : conf. șt. a corpului didactico-șt., 11-18 ian. 1992 : rez. comunic. / Univ. de Stat din Moldova. – Ch., 1992. – Vol. 2. – P. 42.

3. Solomon, Flavius. *Imaginea lumii medievale la Aron Gurevič* / Flavius Solomon, **Igor Șarov** // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol". – 1995. – T. 32. – P. 399-405.

4. **Șarov, Igor.** *Istoria Basarabiei în preocupările lui I. Liprandi* / Igor Șarov // Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1993-1994. Științele umanistice : materialele conf. corpului șt.-didactic, 20-27 mar. 1995. – Ch., 1995. – P. 23.

5. **Șarov, Igor**. *Istoria Basarabiei în lucrările lui Iurii Venelin* / Igor Șarov // Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani. – Ch., 1997. – P. 204-208.

6. **Șarov, Igor**. *Petru Kunițki – istoric al Basarabiei* / Igor Șarov // Bilanțul activității științifice a USM pe anii 1996/1997 : Conf. corpului didactico-șt. (30 sept. – 5 oct. 1998) : Rez. comunic. Științe umanistice. – Ch., 1998. – P. 201.

7. **Șarov, Igor**. *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX* / Igor Șarov, Andrei Cușco // Basarabia. Dilemele identității. – Iași, 2001. – P. 21-36.

8. **Șarov, Igor**. *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă: între trecut și prezent* / Igor Șarov, Andrei Cușco // Moldova între Est și Vest: Identitatea națională și orientarea europeană : : al 2-lea Simp. șt. moldo-german, 28 oct.–1 noiem. 2001. – Ch., 2001. – P. 219-226.

9. **Șarov, Igor**. *Mitul „misiunii divine a Rusiei de eliberare și civilizare a popoarelor" și impactul lui asupra istoriografiei ruse din secolul al XIX-lea* / Igor Șarov, Andrei Cușco // Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova : Anuar istoric. – 2003. – Vol. 4. – P. 85-87.

10. **Șarov, Igor**. *Rolul boierimii (nobilimii) basarabene ca factor identitar în lucrările istoricilor ruși din secolul al XIX-lea* / Igor Șarov, Andrei Cușco // Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova : Anuar istoric. – 2004. – Vol. 5. – P. 151-154.

11. Ojog, Igor. *Două istorii scrise de Ș. Palauzov și Al. Zașciuc în preajma și după unirea Principatelor Române* / Igor Ojog, **Igor Sarov** // Unirea Principatelor. Momente, fapte, protagoniști. – Iași, 2005. – P. 105-113.

12. Ojog, Igor. *Stefan der Große in den Geschichtsschulbüchern der Republik Moldova* / Igor Ojog, **Igor Sarov** // Stefan der Große – Fürst der Moldau. Symbolfunktion und Bedeutungswandel eines mittelalterlichen Herrschers. – Leipzig, 2005. – P. 127-138.

13. **Șarov, Igor**. Der öffentliche Identitätsdiskurs der Historiker: Strömungen, Meinungen, Auseinandersetzungen / Igor Șarov, Andrei Cușco // Sprachliche Individuation in mehrsprachigen Regionen Osteuropas. – Leipzig, 2007. – Bd. 1 : Republik Moldova. – P. 130-158.

14. **Șarov, Igor**. *Discursul identitar public în mediul istoricilor din Republica Moldova: curente, opinii, dispute* / Igor Șarov, Andrei Cușco // Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia : Studii, materiale, surse și sugestii. – Ch., 2008. – P. 37-59.

15. **Șarov, Igor**. *Lecție-model: Întemeierea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești – 1924* / I. Șarov, W. Meurs // Istoria între știință și școala – perioada interbelică în Basarabia. – Ch., 2008. – P. 125-130.

16. Cușco, Andrei. *Identitate, memorie și discurs istoric în Moldova postsovietică: o abordare critică* / Andrei Cușco, **Igor Șarov** // Istoriografie și politică în Estul și Vestul spațiului românesc. – Ch. ; Oradea, 2009. – P. 72-87.

17. *Postfață* / Sorin Șipoș, Mircea Brie, Ioan Horga, **Igor Șarov**, Ion Gumenâi // Politici imperiale în Estul și Vestul spațiului românesc = *Imperial Politics in the Romanian Eastern and Western Space* : simp. intern., Oradea, ed. a 3-a, 10-13 iun. 2010. – Oradea ; Ch., 2010. – P. 569.

18. **Șarov, Igor**. *Lecție-model : Întemeierea Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești – 1924* / Igor Șarov, Wim van Meurs // Predarea istoriei : Îndrumar metodic pentru profesori / coord. : Sergiu Musteață. – Ch., 2010. – P. 360-363.

19. **Șarov, Igor**. *I. Liprandi versus decembriștii în istoriografie: între trădare și „patriotism*" / Igor Șarov // Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova : Anuar istoric. – 2010. – Vol. 9. – P. 92-110.

20. **Șarov, Igor**. *Mentalități imperiale: istoriografia rusă între discurs politic și istoric = Imperial Mentalities: Russian Historiography between Political and Historical Discourse* / Igor Șarov // Politici imperiale în Estul și Vestul spațiului românesc = *Imperial Politics in the Romanian Eastern and Western Space* : simp. intern., Oradea, ed. a 3-a, 10-13 iun. 2010. – Oradea ; Ch., 2010. – P. 87-98.

21. **Sarov, Igor**. *Silviu Dragomir – istoric* / Igor Șarov // Destin romanesc. – 2010. – Nr 1. – P. 247-248.

22. Varta, Ion. *Asasinările în masă din RASSM în perioada Marii Terori, 1937–1938.* Vol. 1 : Documente desecretizate din arhivele MAI și SIS ale Republicii Moldova / Ion Varta, Tatiana Varta, **Igor Șarov**. – Ch. : Arc ; Cartdidact, 2010. – 712 p. – ISBN 978-9975-61-579-2 (Arc). – ISBN 978-9975-9874-8-2 (Cartdidact).

23. **Шаров, Игорь**. *О роли профессиональных историков в Республике Молдова* / Игорь Шаров, Андрей Кушко // Civilization Research. – Tbilisi, 2010. – Nr 8. – P. 60-76.

24. Caşu, Igor. *Introducere : Republica Moldova: de la Perestroikă la independenţă, 1989–1991* / Igor Caşu, **Igor Şarov** // Republica Moldova de la Perestroikă la independenţă 1989–1991 : Documente secrete din arhiva CC al PCM = The Republic of Moldova from Perestroika to Independence 1989–1991 : Secret Documents from the Archive of the CC of CPM = Республика Молдова от Перестройки к независимости 1989-1991 : Секретные документы из архива ЦК Компартии Молдавии. – Ch., 2011. – P. I-XV.

25. Caşu, Igor. *Introduction : The Republic of Moldova: from Perestroika to Independence, 1989–1991* / Igor Caşu, **Igor Şarov** // Republica Moldova de la Perestroikă la independenţă 1989–1991 : Documente secrete din arhiva CC al PCM = The Republic of Moldova from Perestroika to Independence 1989–1991 : Secret Documents from the Archive of the CC of CPM = Республика Молдова от Перестройки к независимости 1989-1991 : Секретные документы из архива ЦК Компартии Молдавии. – Ch., 2011. – P. XVI-XXXII.

26. Malacenco, Alexandru. *Problema regiunii secesioniste în stânga Nistrului din Republica Moldova. Interpretări şi soluţii* / Alexandru Malacenco, **Igor Şarov** // Analele Şt. Ştiinţe socioumanistice / Univ. de Stat din Moldova. – Ch., 2011. – P. 17-20.

27. **Şarov, Igor**. *Moştenirile regimului comunist în perioada postsovietică: Memorie, continuităţi, consecinţe* / Igor Şarov, Andrei Cuşco // Fără termen de prescripţie. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa. – Ch., 2011. – P. 725-767.

28. **Şarov, Igor**. *Pactul Molotov-Ribbentrop în dezbaterile publice din Republica Moldova (decembrie 1989 – iulie 1991). Poziţia CC al PCM* / Igor Şarov // Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX. – Cluj-Napoca, 2011. – P. 373-393.

29. Кашу, Игорь. *Введение : Республика Молдова: от Перестройки к независимости, 1989-1991 гг.* / Игорь Кашу, **Игорь Шаров** // Republica Moldova de la Perestroikă la independenţă 1989–1991 : Documente secrete din arhiva CC al PCM = The Republic of Moldova from Perestroika to Independence 1989–1991 : Secret Documents

from the Archive of the CC of CPM = Республика Молдова от Перестройки к независимости 1989-1991 : Секретные документы из архива ЦК Компартии Молдавии. – Ch., 2011. – P. XXXII-XLVIII.

30. Cușco, Andrei. *Bessarabien im russischen Zarenreich (1812–1917)* / Andrei Cușco, **Igor Șarov** // Die Republik Moldau / Hgs. : Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhardt. – Leipzig, 2012. – P. 38-59.

31. Șarov, Sanda. *Deportările elitei rurale din RSSM în anii celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada postbelică: istorie și memorie* / Sanda Șarov, **Igor Șarov** // Al Doilea Război Mondial: memorie și istorie în Estul și Vestul Europei. – Ch., 2012. – P. 191-224.

32. **Șarov, Igor**. *Vlad Mischevca – prieten și savant* / Igor Șarov // Istoricul Vlad Mischevca la 50 de ani : Biobibliogr. / Inst. de Istorie, Stat și Drept al Acad. de Științe a Moldovei. – Ch., 2013. – P. 13-14.

33. **Șarov, Igor**. *Cine este Victor Țvircun pentru mine?* / Igor Șarov // Dialogul civilizațiilor. Interferențe istorice și culturale = Dialogue of Civilizations. Historical and Cultural Interferences : Culeg. de art. : Ad Honorem Victor Țvircun. – Ch., 2015. – P. 17-19.

34. *Centrul de Studii Interdisciplinare Oradea – Chișinău, 2011– 2016. Conferințe* / Sorin Șipoș Ion Gumenâi, **Igor Șarov** [et al.] ; Univ. din Oradea, Centrul de Studii Interdisciplinare, Acad. Română, Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie. – Oradea : [S. n.], [2016]. – 32 p.

35. **Șarov, Igor**. *Interviu cu Vasile Țapoc, profesor universitar, Catedra de Filosofie și Antropologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, USM* / Igor Șarov, Vasile Țapoc // O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii. – Ch., 2017. – P. 297-319.

36. **Șarov, Igor**. *Ion Eremia. Un mare Profesor/Prieten/Om* / Igor Șarov // Historia est Magistra Vitae. Civilizație, valori, paradigme, personalități : In honorem profesor Ion Eremia. – Ch., 2019. – P. 10-12.

37. **Șarov, Igor**. *Trei decenii de „Limba Română”* [revista] / Igor Șarov // Limba Română. – 2020. – Nr 6. – P. 15.

38. **Șarov, Igor**. *Prefață* / Igor Șarov // Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine = Yesterday's heritage – implications for the development of tomorrow's sustainable society = Наследие прошлого – вклад в развитие стабильного общества в будущем : Conf. șt. intern. consacrată Zilei intern. a femeilor cu activități în cercetare, Chișinău, ed. a 3-a, 11-12 febr. 2021. – Iași ; Ch., 2021. – P. 6.

39. **Șarov, Igor**. *Universitarii – „vârful de lance" al mișcării naționale din RSSM la sfârșitul anilor '80* / Igor Șarov // Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism : Conf. naț. cu participare intern., ed. a 2-a, 14-16 oct. 2021 : Programul și rez. comunic. – Ch., 2021. – P. 12-13.

40. Șarov, Igor. *Mihai Cimpoi – ctitor al eminescologiei românești* / Igor Șarov // Mihai Cimpoi – ctitor al eminescologiei românești. – Ch., 2022. – P. 7-10.

Igor Șarov – editor, coordonator, redactor, recenzent

41. *Istoria orașului Cahul: mărturii documentare, personalități marcante* : Materialele conf. șt. consacrate marcării a 45 ani de la inființarea muzeului Cahul, 30-31 iul. 2003 / ed. : **Igor Șarov**, [et al.] ; Primăria orașului Cahul, Muzeul Cahul. – Ch. : Reclama, 2006. – 92 p. – ISBN 978-9975-900-21-8.

42. Simion, Gavrila. *Despre muzee – muzeologie – muzeografie* / Gavrila Simion ; coord. **Igor Șarov**. – Ch. : Cartdidact, 2006. – 253 p. – ISBN 978-9975-940-99-3.

43. Spinei, Victor. *Universa Valachica* : Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea / Victor Spinei ; vol. îngr. de **Igor Șarov**, Aurel Zanoci. – Ch. : Cartdidact, 2006. – 780 p. – (Studium / coord. : Igor Șarov). – ISBN 978-9975-900-01-6.

44. *Studia in Honorem: Pavel Cocârlă* : Studii de istorie medie și modernă / ed. îngr. de Igor Ojog, **Igor Șarov**, Valentin Tomuleț [et al.]. – Ch. : Cartdidact, 2006. – 278 p. – (Studium / coord. : Igor Șarov). – ISBN 978-9975-940-00-9.

45. *Istoria între știință și școala – perioada interbelică în Basarabia* : Studii, materiale, surse și sugestii / ed. : Stefan Ihrid, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, **Igor Șarov**. – Ch. : Cartdidact, 2008. – 207 p. – ISBN 978-9975-940-53-5.

    Rec.: Musteață, Sergiu. [Recenzie] / Sergiu Musteață // Pontes. – 2009. – Nr 5. – P. 288-295.

46. *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998–2008)* / vol. a fost ed. de : **Igor Șarov**, Igor Ojog ; au contrib. : Victor Chirilă, Andrei Popov, Ion Stăvilă [et al]. – Ch. : Cartdidact, 2009. – 192 p. – ISBN 978-9975-4001-6-9.

47. Parasca, Pavel. *Moldovlahica* : Studii / Pavel Parasca ; îngr. de **Igor Șarov**, Igor Ojog. – Ch. : Cartdidact, 2009. – 384 p. – (Studium / coord. : Igor Șarov). – ISBN 978-9975-4001-4-5.

48. *The Foreign Policy of the Republic of Moldova (1998–2008)* : [the project „The Main Themes of the Foreign Policy of the Republic of Moldova (1998–2008)"] / Foreign Policy Assoc., Friedrich Ebert Stiftung ; carried out by Victor Chirila, Victoria Boian, Andrei Popov [et al.] ; ed. by **Igor Sarov**, Igor Ojog. – Ch. : Cartdidact, 2010. – 242 p. – ISBN 978-9975-4001-9-0.

49. Musteață, Sergiu. *Educația istorică între discursul politic și identitar în Republica Moldova* / Sergiu Musteață ; rec. : **Igor Șarov**, Anatol Petrencu, Ion Negrei, Ion Eremia. – Ch. : Pontos, 2010. – 364 p. – (Istorii și Documente Necunoscute – IDN. Monografii / coord. : Sergiu Musteață ; [Vol.] 3). – Bibliogr.: p. 133-168 (741 tit.). – ISBN 978-9975-51-164-3.

50. Palade, Gheorghe. *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească, (1918–1940)* : Studii / Gheorghe Palade ; îngr. de **Igor Șarov**, Igor Ojog. – Ch. : Cartdidact, 2010. – 298 p. – (Studium / coord. : Igor Șarov). – ISBN 978-9975-9847-7-5.

51. *Politici imperiale în Estul și Vestul spațiului românesc = Imperial Politics in the Romanian Eastern and Western Space* : simp. intern., Oradea, ed. a 3-a, 10-13 iun. 2010 / coord. : Sorin Șipoș, Mircea Brie, Ioan Horga, **Igor Șarov**, Ion Gumenâi ; cuv. înainte : Barbu

Ștefănescu. – Oradea : Ed. Universității din Oradea ; Ch. : Cartdidact, 2010. – 584 p. – ISBN 978-606-10-0190-3 (Ed. Univ. din Oradea). – ISBN 978-9975-4001-2-1 (Cartdidact).

52. *Republica Moldova de la Perestroikă la independență 1989–1991: Documente secrete din arhiva CC al PCM = The Republic of Moldova from Perestroika to Independence 1989–1991: Secret Documents from the Archive of the CC of CPM = Республика Молдова от Перестройки к независимости 1989–1991: Секретные документы из архива ЦК Компартии Молдавии* / ed. : Igor Caşu, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filozofie, Centrul de Studiere a totalitarismului. – Ch. : Cartdidact, 2011. – 638 p. – ISBN 978-9975-105-74-3.

53. Dragnev, Demir. *Istorie și civilizație medievală și modernă timpurie în Țările Române* : Studii și materiale / Demir Dragnev ; vol. îngr. de Emil Dragnev, **Igor Șarov** ; ref. : Andrei Eșanu, Ion Eremia, Ion Gumenâi, Ion Jarcuțchi. – Ch. : Cartdidact-Civitas, 2012. – 596 p. – (Studium / coord. : Igor Șarov). – ISBN 978-9975-9847-1-3.

54. *Educație prin cercetare – garant al performanței învățământului superior* : conf. interuniversitară, 3-4 mai 2012 : rez. comunic. : Științe naturale și exacte / Univ. de Stat din Moldova ; consiliul șt. : Mihail Revenco, ... **Igor Șarov** [et al.] ; resp. ed. : Tatiana Bulimaga. – Ch. : CEP USM, 2012. – 118 p. – ISBN 978-9975-71-234-7.

55. *Educație prin cercetare – garant al performanței învățământului superior* : conf. interuniversitară, 3-4 mai 2012 : rez. comunic. : Științe socioumanistice / Univ. de Stat din Moldova ; consiliul șt. : Mihail Revenco... **Igor Șarov** [et al.] ; resp. ed. : Tatiana Bulimaga. – Ch. : CEP USM, 2012. – 118 p. – ISBN 978-9975-71-235-4.

56. *The Historian's Atelier. Sources, Methods, Interpretations* : [Intern. Symp., Oradea, 26-28 May 2011] / coord. : Sorin Șipoș, … **Igor Șarov** [et al.] ; foreword : Ioan-Aurel Pop. – Cluj-Napoca : Ed. Acad. Române, Centrul de Studii Transilvane, 2012. – 278 p. – ISBN 978-973-7784-84-1.

57. Tomuleț, Valentin. *Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812–1868)* : Studii / Valentin Tomuleț ; îngr. de

Igor Șarov, Igor Ojog. – Ch. : Cartdidact, 2012. – 617 p. – (Studium / coord. Igor Șarov ; 12). – ISBN 978-9975-4365-2-6.

58. *Anul 1812 în destinul istoric al românilor basarabeni* : Conf. interuniversitară de comunicări șt., 3 mai 2012 / org. : **Igor Șarov** ; resp. de ed. : Valentin Tomuleț ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, Inst. de Istorie Soc. „ProMemoria". – Ch. : CEP USM, 2013. – 132 p. – ISBN 978-9975-71-468-6.

59. *Profesorul universitar Valeriu Cozma* : [dr. habilitat în istorie] / concept și coord. : I**gor Șarov**, Victor Țvircun ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2013. – 162 p. – ISBN 978-9975-4419-9-5.

60. *Promemoria* : Rev. Inst. de Istorie Socială : Fondată în anul 2011 / fondator : Univ. de Stat din Moldova, Inst. de Istorie Socială ; red.-șef : Anatol Petrencu ; col. de red. : Ioan-Aurel Pop, …, **Igor Șarov** [et al.]. – Ch. : Centrul Editorial „Integritas", 2011–2013. – 1-2 fasc. pe an. – ISSN 1857-3843. – Acces: http://promemoria.md/publicatii/revista-promemoria/

61. *Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate* : [vol. cuprinde lucr. prezentate la Conf. intern. „Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate", Oradea-Băile Felix, 17-20 oct. 2013] / coord. : Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, **Igor Șarov**. – Cluj-Napoca : Mega, 2013. – 439 p. – ISBN 978-606-543-418-9.

    Rec.: Horvat, Marian. *Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Igor Șarov, (coord.), Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, 439 p.* / Marian Horvat // Revista PhiloHistoRiSs. Ser. nouă. – 2015. – An. 1, Nr 2. - P. 142-144.

62. *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova* : Rev. de istorie / fondator : Asociația Naț. a Tinerilor Istorici din Moldova ; col. de red. : Sergiu Musteață (red.-șef), ..., **Igor Șarov** [et al.]. – București ; Ch. : Pontos, 1999–2015. – ISSN 2069-5527.

63. *Societatea Scriitorilor Târgovișteni* [Resursă electronică] / membri : Alexandru Tomșa, … **Igor Șarov**. – Târgoviște, 2005–2015. – Acces: http://www.sst.bibliotheca.ro/

64. Hîncu, Ion. *Scara vieții* / Ion Hîncu ; ed. îngr. de Gheorghe Postică ; ed. : **Igor Șarov** ; red. : Lilia Toma. – Ch. : Cartdidact, 2016. – 300 p. – ISBN 978-9975-9682-6-3.

65. *Volum omagial dedicat profesorului Vladimir Iliescu la 90 ani* : [istoric] / coord. : **Igor Șarov** ; ingr. : Rodica Ursu Naniu ; red. : Lilia Toma. – Ch. : Cartdidact 2016. – 292 p. – (Studium / coord. : Igor Șarov). – ISBN 978-9975-9682-8-7.

66. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus"*. Vol. 1. Documente extrase din colecția I : (1649–1825) / lucr. îngr. de Mihai Taşcă, Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. : Ion Gumenâi ; Acad. de Științe a Moldovei, Inst. de Cercetări Juridice și Politice, Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie. – Ch. : Cartdidact, 2017. – 784 p. – ISBN 978-9975-4206-6-2.

67. Burmenko Ludmila. *Politica regimului totalitar față de intelectualitatea din RASSM (1924–1940)* : autoref. tz. de dr. în istorie : 611.03 / Burmenko Ludmila ; cond. șt. : **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie. – Ch., 2017. – 28 p. – Idem. în l. rusă : Политика тоталитарного режима в отношении интеллигенции МАССР (1924–1940).

68. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus"*. Vol. 2. Documente extrase din colecția II : (1828–1838) / lucr. îngr. de Mihai Taşcă, Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. : Ion Gumenâi. – Ch. : Cartdidact, 2018. – 594 p. – ISBN 978-9975-3254-0-0.

69. *Basarabia în „Colecția completă a legilor Imperiului Rus"*. Vol. 3. Documente extrase din colecția II : (1839–1855) / lucr. îngr. de Mihai Taşcă, Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. : Ion Gumenâi. – Ch. : Cartdidact, 2018. – 606 p. – ISBN 978-9975-3254-6-2.

70. *Magazin bibliologic* : Rev. șt. și biblіopraxiologică / ed. : Min. Culturii al Rep. Moldova, Bibl. Naț. a Rep. Moldova, Societatea Șt. de Bibliofilie și Ex-libris „Paul Mihail" din Moldova ; dir. publicației : **Igor Șarov**, Elena Pintilei. – Ch. : BNRM, 2017–2018. – 4 fasc. pe an. – ISSN 1857-1476. – Acces: http://moldlis.bnrm.md/

71. *Patrimoniul educațional universitar: dascăli și discipoli*. Vol. 1 / resp. ed. : Rodica Ursu Naniu, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Fac.

de Istorie și Filosofie. – Ch. : [S. n.], 2019. – 240 p. – ISBN 978-9975-3315-2-4.

72. *Analele Universității din Oradea = Annals of the University of Oradea* : Fascicola Istorie – Arheologie = History– Archaeology Series : Fondată în anul 2007 / fondator : Univ. din Oradea ; com. șt. : Ioan-Aurel Pop [et al.] ; dir. : Ion Zainea ; membri : … **Igor Șarov** [et al.]. – Oradea : Ed. Univ. din Oradea, 2006–2020. – 1 fasc. pe an. – ISSN 1453-3766. – Acces: https://www.anale-istorie-oradea.ro/

73. *Învățământ superior: tradiții, valori, perspective.* Vol. 1. Științe Exacte și ale Naturii și Didactica Științelor Exacte și ale Naturii : Materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 29-30 sept. 2020 / com. șt. : Eduard Coropceanu, **Igor Șarov**, Mitrofan Cioban [et al.] ; Min. Educației, Culturii și Cercetării, Univ. de Stat din Tiraspol. – Ch. : UST, 2020. – 414 p. – ISBN 978-9975-76-312-7.

74. *Învățământ superior: tradiții, valori, perspective.* Vol. 2. Pedagogia Școlii Superioare și Psihopedagogie și Pedagogie în Învățământul Preșcolar și Primar : Materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 29-30 sept. 2020 / com. șt. : Eduard Coropceanu, **Igor Șarov**, Mitrofan Cioban [et al.] ; Min. Educației, Culturii și Cercetării, Univ. de Stat din Tiraspol. – Ch. : UST, 2020. – 291 p. – ISBN 978-997576-313-4.

75. *Învățământ superior: tradiții, valori, perspective.* Vol. 3. Științe Socio-umanistice și Didactica Științelor Socio-umanistice : Materialele conf. șt. naț. cu participare intern., 29-30 sept. 2020 / com. șt. : Eduard Coropceanu, **Igor Șarov**, Mitrofan Cioban [et al.] ; Min. Educației, Culturii și Cercetării, Univ. de Stat din Tiraspol. – Ch. : UST, 2020. – 228 p. – ISBN 978-9975-76-314-1.

76. *Integrare prin cercetare și inovare* : Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării a 75-a a Univ. de Stat din Moldova, 10-11 noiem. 2021 : Științe ale naturii și exacte / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ; resp. de ed. : Tatiana Bulimaga ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : CEP USM, 2021. – 247 p. – ISBN 978-9975-158-60-2.

77. *Integrare prin cercetare și inovare* : Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării a 75-a a Univ. de Stat din Moldova, 10-11 noiem. 2021 : Științe juridice și economice / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ;

resp. de ed. : Tatiana Bulimaga ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : CEP USM, 2021. – 388 p. – ISBN 978-9975-158-56-5.

78. *Integrare prin cercetare și inovare* : Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării a 75-a a Univ. de Stat din Moldova, 10-11 noiem. 2021 : Științe sociale / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ; resp. de ed. : Tatiana Bulimaga ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : CEP USM, 2021. – 211 p. – ISBN 978-9975-158-55-8.

79. *Integrare prin cercetare și inovare* : Conf. șt. naț. cu participare intern. dedicată aniversării a 75-a a Univ. de Stat din Moldova, 10-11 noiem. 2021 : Științe umanistice. Științe sociale. Științe economice / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ; resp. de ed. : Tatiana Bulimaga ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : CEP USM, 2021. – 209 p. – ISBN 978-9975-158-54-1.

80. *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism* : Conf. naț. cu participare intern., ed. a 2-a, 14-16 oct. 2021 : Progr. și rez. comunic. / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ; com. org. : Liliana Rotaru ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie. – Ch. : CEP USM, 2021. – 32 p. – (Historia Universitaria). – ISBN 978-9975-158-48-0.

81. *Archiva Moldaviae* : Revistă : Fondată în anul 2009 / fondator : Arhivele Naț. ale României ; editor-in-chief : Dorin Dobrincu ; intern. advisory board : Viorel Achim, Mihnea Berindei, Ovidiu Buruiană ..., **Igor Șarov** [et al.]. – Iași, 2009–2022. – ISSN 2067-3930 ; ISSN online 2558-8370. – Acces: http://www.archivamoldaviae.ro/content#vol12

82. *Revista de Istorie a Moldovei* : apare din 1990 / fondator : Inst. de Istorie al Acad. de Științe a Moldovei ; red.-șef : Gheorghe Cojocaru ; col. red. : Nicolae Chicuș, … **Igor Șarov** [et al.]. – Ch. : Institutul de Istorie, 2011–2022. – 4 fasc. pe an. – ISSN 1857-2022. – Acces: http://historyinstitute.md/index.php/ro/publicatii/reviste

83. *Sesiunea națională cu participare internațională de comunicări științifice studențești*, ed. a 26-a, 1 febr. – 1 mar. 2022. Vol. 1 : Rez. comunic. / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ; com. de org. : Raisa Crețu [et al.] ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : CEP USM, 2022 – 356 p. – ISBN 978-9975-159-49-4. – ISBN 978-9975-159-50-0.

84. *Sesiunea națională cu participare internațională de comunicări științifice studențești*, ed. a 26-a, 1 febr. – 1 mar. 2022. Vol. 2 : Rez. comunic. / com. șt. : **Igor Șarov** [et al.] ; com. de org. : Raisa Crețu [et al.] ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : CEP USM, 2022 – 174 p. – ISBN 978-9975-159-49-4. – ISBN 978-9975-159-61-6.

85. *Studia Universitatis Moldaviae. Ser. Științe umanistice : Istorie și Arheologie. Filologie. Filosofie* : Fondată în anul 2007 / fondator : Univ. de Stat din Moldova ; red.-șef : Sergiu Matveev ; red.-șefi adjuncți : Iraida Condrea, Eudochia Saharneanu, **Igor Șarov**, Ludmila Zbanț. – Ch. : CEP USM, 2007–2022. – 2 fasc. pe an. – ISSN 1811-2668. – E-ISSN 2345-1009. – Acces: https://humanities.studiamsu.md/

Manuale și lucrări metodico-didactice

1992

86. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor*. Pt. 1. Epoca străveche antică / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Catedra de istorie medie și modernă. – Ch. : [S. n.], 1992. – 72 p.

87. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor*. Pt. 2. Epoca medievală / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Catedra de istorie medie și modernă. – Ch. : [S. n.], 1992. – 98 p.

88. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor*. Pt. 3. Epoca modernă / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Catedra de istorie medie și modernă. – Ch. : [S. n.], 1992. – 72 p.

89. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor*. Pt. 4. Epoca contemporană / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Catedra de istorie medie și modernă. – Ch. : [S. n.], 1992. – 68 p.

90. Ожог, И. А. *История румын*. Ч. 2. Новое и новейшее время : План-конспект / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; пер. : А. С. Шаров, С. В. Дигол ; Гос. ун-т Молдовы. – Ch. : Cartdidact, 1992. – 96 p.

91. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын*. Ч. 1. Древняя и античная история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; отв. ред. : А. Петренку ; Молдавский гос. ун-т, Каф. истории средних

веков и нового времени. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1992. – 58 p. – ISBN 5-7790-0328-9.

92. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын.* Ч. 2. Средние века / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; отв. ред. : А. Петренку ; Молдавский гос. ун-т, Каф. истории средних веков и нового времени. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1992. – 55 p. – ISBN 5-7790-0342-4.

93. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын.* Ч. 3. Новая история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; отв. ред. : А. Петренку ; Молдавский гос. ун-т, Каф. истории средних веков и нового времени. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1992. – 61 p.

94. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын.* Ч. 4. Новейшая история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; отв. ред. : А. Петренку ; Молдавский гос. ун-т, Каф. истории средних веков и нового времени. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1992. – 56 p.

1993

95. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecţii la istoria românilor.* Pt. 1. Epoca străveche antică / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1993. – 42 p.

96. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecţii la istoria românilor.* Pt. 2. Epoca medievală / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1993. – 64 p.

97. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecţii la istoria românilor.* Pt. 3. Epoca modernă / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1993. – 45 p.

98. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecţii la istoria românilor.* Pt. 4. Epoca contemporană / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1993. – 42 p.

99. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын.* Ч. 1. Древняя и античная история история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров**. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1993. – 58 p.

100. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын.* Ч. 2. Средние века история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров**. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1993. – 90 p.

101. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын*. Ч. 3. Новая история история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров**. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1993. – 61 р.

102. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын*. Ч. 4. Новейшая история история / И. А. Ожог, **И. М. Шаров**. – К. : Молд. Гос. ун-т, 1993. – 50 р.

1994

103. Ojog, I. A. *Istoria românilor*. Pt. 1. *Epoca antică și medievală* : Plan-conspect / I. A. Ojog, **I. M. Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : USM, 1994. – 97 p.

104. Ojog, I. A. *Istoria românilor*. Pt. 2. *Epoca modernă și contemporană* : Plan-conspect / I. A. Ojog, **I. M. Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : USM, 1994. – 90 p.

1995

105. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor.* Pt. 1. Epoca străveche antică / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1995. – 47 p.

106. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor.* Pt. 2. Epoca medievală / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1995. – 70 p.

107. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor.* Pt. 3. Epoca modernă / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1995. – 45 p.

108. Ojog, Igor. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor.* Pt. 4. Epoca contemporană / Igor Ojog, **Igor Șarov** ; red. resp. : Anatol Petrencu. – Ch. : USM, 1995. – 42 p.

1997

109. *Istoria românilor*. Pt. 1. Epoca antică și medievală : Atlas istoric școlar / alcăt. : I. Ojog, **I. Șarov**, S. Matveev ; Univ. de Stat din Moldova, Lab. „Istoria culturii în Moldova". – Ch. : Cartdidact, 1997. – 14 p.

110. *Istoria românilor*. Pt. 2. Epoca modernă și contemporană : Atlas istoric școlar / alcăt. : I. Ojog, **I. Șarov**, S. Matveev ; Univ. de Stat din Moldova, Lab. „Istoria culturii în Moldova". – Ch. : Cartdidact, 1997. – 14 p.

111. Ojog, I. *Curs rezumativ de lecții la istoria românilor* / I. Ojog, **I. Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 1997. – 288 p. – ISBN 9975-940-01-X.

112. Ojog, I. A. *Istoria românilor*. Pt. 1. Epoca antică și medievală : Plan-conspect / I. A. Ojog, **I. M. Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 1997. – 99 p. – ISBN 9975-940-01-8.

113. Ojog, I. A. *Istoria românilor*. Pt. 2. Epoca modernă și contemporană : Plan-conspect / I. A. Ojog, **I. M. Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 1997. – 92 p. – ISBN 9975-940-01-8.

114. Ожог, И. А. *Краткий курс лекций по истории румын* / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; Молд. Гос. ун-т. – Ch. : Cartdidact, 1997. – 214 p. – ISBN 9975-940-01-X.

1998

115. Palade, Gheorghe. *Istoria românilor. Epoca contemporană* : man. experimental pentru cl. a 9-a / Gheorghe Palade, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie. – Ch. : Cartdidact, 1998. – 139 p. – ISBN 9975-940-06-4.

1999

116. Ожог, И. А. *История румын*. Ч. 1. Античность и средние века : План-конспект / И. А. Ожог, И**. М. Шаров** ; пер. : С. В. Дигол ; Гос. ун-т Молдовы. – Ch. : Cartdidact, 1999. – 104 p. – ISBN 9975-940-01-8.

117. Ожог, И. А. *История румын*. Ч. 2. Новое и новейшее время : План-конспект / И. А. Ожог, **И. М. Шаров** ; пер. : С. В. Дигол ; Гос. ун-т Молдовы. – Ch. : Cartdidact, 1999. – 96 p. – ISBN 9975-940-01-8.

118. Паладе, Г. Ф. *История румын. Новейшее время* : учеб. для 9 кл. / Г. Ф. Паладе, **И. М. Шаров** ; метод. задания к темам : Е. И.

Мурару ; пер. : С. В. Дигол. – Ch. : Cartdidact, 1999. – 118 p. – ISBN 9975-940-25-0.

2000

119. *Istoria românilor. Epoca antică și medievală* : atlas istoric școlar / alcăt. : I. Ojog, **I. Șarov**, S. Matveev, E. Potângă ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2000. – 16 p. – ISBN 9975-940-02-1.

120. *Istoria românilor. Epoca modernă și contemporană* : atlas istoric școlar / alcăt. : I. Ojog, **I. Șarov**, S. Matveev ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2000. – 14 p.

2001

121. *Istoria românilor* : Modele de teste sumative pentru examenul de absolvire a gimnaziului : cl. a 9-a / **Igor Șarov** (coord.), Pavel Cerbușcă, Tamara Bodean [et al.]. – Ch. : Cartdidact, 2001. – 90 p. – ISBN 9975-940-33-1.

122. Ojog, I. *Istoria românilor* : Curs rezumativ de lecții / I. Ojog, **I. Șarov**. – Ch. : Cartdidact, 2001. – 208 p. – ISBN 9975-940-01-3.

2002

123. Palade, Gheorghe *Istoria românilor. Epoca contemporană* : man. pentru cl. a 9-a / Gheorghe Palade, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Psihologie. – Ch. : Reclama, 2002. – 114 p. – ISBN 9975-932-25-8. – ISBN 9975-940-45-5.

    Rec. : Leu, Ion. *Un manual mult așteptat* / Ion Leu // Lit. și arta. – 2002. – 7 noiem. – P. 7.

2003

124. Varta, Ion. *Istoria românilor: Epoca modernă : 1850–1918* : Manual pentru cl. a 8-a / Ion Varta, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Reclama, 2003. – 116 p. – ISBN 9975-932-66-5.

2004

125. Варта, Ион. *История румын. Новое время (1850–1918)* : учеб. для 8 кл. / Ион Варта, **Игорь Шаров** ; пер. : Лилия Тома [et al.] ; Гос.

ун-т Молдовы, Фак. истории и психологии. – Ch. : Cartdidact, 2004. – 112 p. – ISBN 9975-940-74-9.

2006

126. *История* : Программы для экзамена на диплом бакалавра – 2006 / **И. Шаров**, А. Кэпэцинэ, Т. Твердохлеб [et al.] ; отв. за изд. : Г. Гаврилицэ. – Ch. : Univers Pedagogic, 2006. – 19 p.

2007

127. *Istorie* : man. pentru clasa a 9-a / Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Igor Ojog [et al.] ; Min. Educației și Tineretului al Rep. Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2007. – 255 p.

128. *Istorie* : man. pentru clasa a 11-a / Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Igor Ojog [et al.] ; Min. Educației și Tineretului al Rep. Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2007. – 256 p. – ISBN 978-9975-940-41-2..

129. *История. Новое время* : учеб. для 9-го кл. / Н. Кикуш, **И. Шаров**, И. Ожог [et al.]. – Ch. : Cartdidact, 2007. – 256 p.

130. *История* : Программы для экзамена на диплом бакалавра – 2007 / **И. Шаров**, А. Кэпэцинэ, М. Добзеу [et al.] ; Мин. просвещения и молодежи Респ. Молдова, Агенство Оценивания и Экзаменов. – Ch. : [S. n.], 2007. – 15 p.

131. *История* : учеб. для 11-го кл. / Н. Кикуш, **И. Шаров**, И. Ожог [et al.]. – Ch. : Cartdidact, 2007. – 257 p.

2008

132. *История* : Экзаменационная программа на диплом бакалавра – 2008 / **И. Шаров**, А. Кэпэцинэ, М. Добзеу [et al.] ; отв. за изд. : Г. Гаврилицэ ; Агенство по оцениванию знаний и организации экзаменов. – Ch. : Univers Pedagogic, 2008. – 18 p.

2009

133. Caşu, Igor. *Istorie. Epoca contemporană : Istoria Românilor, Istoria Universală* : man. pentru clasa a 9-a / **Igor Caşu**, Gheorghe Palade, Igor Şarov. – Ed. a 2-a, rev. – Ch. : Cartdidact ; Civitas, 2009. – 240 p. – ISBN 978-9975-4005-6-5. – ISBN 978-9975-936-09-5.

134. Căpățînă, Ana. *Istorie: Utilizarea și analiza izvoarelor istorice* : Modele de documente și iteme pentru elevii din cl. 10-12 / Ana Căpățînă ; coord. șt. : **Igor Șarov**. –Ch. : Cartdidact, 2009. – 48 p. – ISBN 978-9975-4001-5-2.

135. *Istorie. Epoca modernă : Istoria Românilor, Istoria Universală* : man. pentru clasa a 8-a / Ion Varta, **Igor Șarov**, Igor Ojog, Cătălin Turliuc. – Ch. : Cartdidact, 2009. – 256 p. – (Istorie). – ISBN 978-9975-4001-7-6.

136. Varta, Ion. *Istorie: Epoca modernă (1850–1918) : Istoria Românilor, Istoria Universală* : man. pentru cl. a 8-a / Ion Varta, **Igor Șarov** ; Univ. de Stat din Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2009. – 115 p.

2010

137. *Istorie* : Curriculum pentru cl. a 10-a – a 12-a / Min. Educației al Rep. Moldova ; echipa de lucru : Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Nina Petrovschi [et al.]. – Ch. : Știința, 2010. – 24 p. – Bibliogr.: p. 21-24. – (Curriculum național). – ISBN 978-9975-67-668-7.

138. *Istorie* : Curriculum pentru învățământul gimnazial (clasele V – IX) / Min. Educației al Rep. Moldova ; echipa de lucru : Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Nina Petrovschi [et al.]. – Ch. : Lyceum, 2010. – 24 p. – Bibliogr.: p. 21-24. – (Curriculum național).

139. *История* : Куррикулум для гимназического образования, (5–9 кл.) / Min. Educației al Rep. Moldova ; echipa de lucru : Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Nina Petrovschi [et al.] ; trad. : S. Rusu. – Ch. : Lyceum, 2010. – 32 p. – Bibliogr.: p. 27-31. – (Curriculum național).

140. *История* : Куррикулум для 10–12 кл. / Min. Educației al Rep. Moldova ; echipa de lucru : Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Nina Petrovschi [et al.] ; trad. : Ludmila Skokova. – Ch. : Știința, 2010. – 28 p. – Bibliogr.: p. 24-27. – (Curriculum național). – ISBN 978-9975-67-702-8.

2013

141. *Istoria românilor și universală* : man. pentru cl. a 9-a / **Igor Șarov**, Igor Caşu, Maia Dobzeu, Pavel Cerbuşca ; Min. Educației al Rep. Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2013. – 124 p. – ISBN 978-9975- 4462-0-4.

142. *Istoria românilor și universală* : man. pentru cl. a 12-a / Igor Caşu, **Igor Șarov**, Virgil Pâslariuc [et al.]. – Ch. : Cartier, 2013. – 143 p. – (Cartier educațional). – ISBN 978-9975-79-843-3.

143. *История румын и всеобщая история* : учеб. для 9 кл. / **Игор Шаров**, Игор Кашу, Майя Добзеу, Павел Чербушкэ ; пер. : Григорий Шкундин ; Мин. просвещения Респ. Молдова. – Ch. : Cartdidact, 2013. – 123 p. – ISBN 978-9975-4462-5-9.

144. *История румын и всеобщая история* : учеб. для 12 кл. / Игор Кашу, **Игор Шаров** (коорд.), Виржил Пысларюк [et al.] ; пер. : Лилиана Чепой ; Мин. просвещения Респ. Молдова. – Ch. : Cartdidact, 2013. – 144 p. – ISBN 978-9975-79-847-1.

2014

145. *Istoria românilor și universală* : man. pentru clasa a 11-a / Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Igor Ojog [et. al.] ; Min. Educației al Rep. Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2014. – 240 p. – ISBN 978-9975-9847-4-4.

146. *История румын и всеобщая история* : учеб. для 11-го кл. / Николае Кикуш, **Игор Шаров**, Игор Ожог [et al.] ; Мин. просвещения Респ. Молдова. – Ch. : Cartdidact, 2014. – 240 p. – ISBN 978-9975-4271-2-8.

2020

147. *Istoria românilor și universală* : man. pentru clasa a 11-a / Nicolae Chicuș, **Igor Șarov**, Igor Ojog [et. al.] ; Min. Educației, Culturii și Cercetării al Rep. Moldova. – Ch. : Cartdidact, 2020. – 240 p. – ISBN 978-9975-3412-5-7.

148. *История румын и всеобщая история* : учеб. для 11 кл. / Н. Кикуш, **И. Шаров**, И. Ожог [et al.] ; пер. : Валентина Младина [et al.] ; Мин. образования, культуры и исследований. – Ch. : Cartdidact, 2020. –240 p. – ISBN 978-9975-3412-7-1.

Mass-Media

149. Șarov, Igor. *Despre rusofobie în manualele de istorie* / Igor Șarov // Timpul. – 2009. – 28 oct.

150. Șarov, Igor. *Istoricul Igor Șarov: În tendință de a politiza istoria, Ambasada Rusiei atacă istoricii din Republica Moldova* : [interviu cu Igor Șarov] / interviu de Angelina Olaru // Timpul. – 2009. – 9 noiem.

151. Șarov, Igor. *Mentalități imperiale. Reflecții pe marginea schimbului de declarații între Asociația Istoricilor din Republica Moldova și Ambasada Federației Ruse în Republica Moldova* / Igor Șarov // Timpul. – 2009. – 18 noiem.

152. Șarov, Igor. *Festivalul Internațional de Operă și Balet „Maria Bieșu" – un etern omagiu pentru inegalabila „Cio-Cio-San" de la Volintiri* / Igor Șarov // Moldova. – 2014. – Nr 9-10. – P. 18-19.

2020

153. *Conferința de presă organizată de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării privind Zilele Europene ale Patrimoniului 2020* [Video] / participant : Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 21 sept. 2020. – Durata: 26:35. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/660891354542042/

154. *Fostul ministru al Educației, Igor Șarov, despre participarea sa în cursa pentru funcția de rector al USM* [Resursă electronică] // Dosar Media [Site]. – 2020. – 15 dec. – Acces: https://dosarmedia.md/fostul-ministru-al-educatiei-igor-sarov-despre-participarea-sa-in-cursa-pentru-functia-de-rector-al-usm/

155. *Lansarea construcțiilor a primului centru de excelență de producție digital-media din Moldova – MEDIACOR* [Video] / participant : Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 5 aug. 2020. – Durata: 1:22:11. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/330621728306712/

156. *Lansarea Google pentru Educație în Republica Moldova* [Video] / participant : Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts :

Free Software Foundation. – Publicat 17 iul. 2020. – Durata: 57:04. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/867553380434648/

157. *Puterea a Patra cu Gheorghe Gonța* [Video] / invitat : Igor Șarov ; moderator : Gheorghe Gonța // YouTube [Site] : Puterea a Patra. – Publicat 17 sept. 2020. – Durata: 1:16:14. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=61fUqp1OOfY

158. Șarov, Igor. *Briefing de presă a Ministrului Educației, Culturii și Cercetării a Republicii Moldova, Igor Șarov, privind finalizarea anului de studii 2019–2020* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 4 mai 2020. – Durata: 23:51. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/231529804794593/

159. Șarov, Igor. *Briefing de presă cu privire la învățământul la distanță* [Video] // YouTube [Site] : Ministerul Educației și Cercetării : Realitatea Live. – Publicat 17 apr. 2020. – Durata: 20:51. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=V7eIpiiRBBs&list=PLXXKf_U06iMnjD3JerMBeh1Bd1akn0K2q

160. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, cu tema „Reforma universitară. Dotarea școlilor cu calculatoare"* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 4 iun. 2020. – Durata: 15:50. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/1580502392102280/

161. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, privind acțiunile întreprinse de minister în vederea asigurării desfășurării procesului educațional la distanță* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 15 apr. 2020. – Durata: 21:02. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/574816583128211/

162. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, privind desfășurarea procesului educațional la distanță, când prezența fizică a elevilor în sălile de clasă este restricționată,*

în scopul prevenirii răspândirii epidemiei virusului COVID-19 [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 1 apr. 2020. – Durata: 21:18. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/212984033132566/

163. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, privind redeschiderea instituțiilor de învățământ în anul de studii 2020–2021 și organizarea concursului de admitere în instituțiile de învățământ profesional-tehnic/superior* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 13 iul. 2020. – Durata: 25:00. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/419440115683616/

164. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, referitor la aprobarea „Reglementărilor speciale privind organizarea anului de studii 2020–2021, în contextul epidemiologic de COVID-19, pentru instituțiile de învățământ* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 19 aug. 2020. – Durata: 32:23. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/708425826377780

165. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, referitor la începutul noului an școlar 2020–2021, în instituțiile de învățământ, în contextul pandemiei virusului COVID-19* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 1 sept. 2020. – Durata: 17:44. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/613567042687673/

166. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, referitor la organizarea și desfășurarea examenului național de bacalaureat, sesiunea 2020* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 13 mai. 2020. – Durata: 13:02. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/570499980267198/

167. Șarov, Igor. *Briefing de presă susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, referitor la rezultatele admiterii la*

studii superioare, sesiunea de bază 2020 și pregătirea instituțiilor de învățământ superior pentru noul an de studii în condițiile COVID-19 [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 24 aug. 2020. – Durata: 18:23. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/439271863639969/

168. Șarov, Igor. *Briefing susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, despre evoluția situației epidemiologice și menținerea comportamentelor responsabile în instituțiile educaționale* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 19 aug. 2020. – Durata: 24:14. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/368808570905984

169. Șarov, Igor. *Briefing susținut de ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, despre situația în educație la două săptămâni de la începutul anului de studii* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 15 sept. 2020. – Durata: 25:59. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/2369198736708694/

170. Șarov, Igor. *Finalizarea anului de studii 2019–2020, Ministrul educației, culturii și cercetării, Igor Șarov* [Video] // YouTube [Site] : Teleradio Moldova : Bună Dimineața. – Publicat 4 mai 2020. – Durata: 32:07. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=5_ZIgF9YGIc

171. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Acum și mic, și mare învață. Învață din lecția vieții" = „It is time for everybody to learn. To learn from the lesson of life"* : Interviu cu Igor Șarov, Ministrul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova / consemnare : Liliana Popușoi // Moldova. – 2020. – Mar.-Apr. – P. 10-23. – Acces: https://mecc.gov.md/sites/default/files/sarov-interviu.pdf

172. Șarov, Igor. *Igor Șarov are planuri mari în fruntea USM. „Sunt convnins că vom reuși să readucem USM în topul instituțiilor de învățământ din spațiul sud-est european"* [Resursă electronică] : interviu / realizat de Ziarul Național // Ziarul Național [Site]. – 2020. – 3 dec. – Acces: https://www.ziarulnational.md/interviu-igor-sarov-are-planuri-

mari-in-fruntea-usm-sunt-convins-ca-vom-reusi-sa-readucem-usm-in-topul-institutiilor-de-invatamant-din-spatiul-sud-est-european/

173. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „E nevoie de cultivarea unei atitudini pozitive, de respect față de învățător...”* : Interviu cu Igor Șarov, ex-ministru al Educației, Culturii și Cercetării / consemnare : Gheorghe Budeanu // Natura. – 2020. – Nr 11 (noiem.). – P. 7.

174. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Grija mea a fost să vă știu sănătoși, profesori și elevi, protejați de riscul infectării”* [Resursă electronică] : Jurnal săptămânal la Europa Liberă cu Igor Șarov, fost ministru al Educației, Culturii și Cercetării // Radio Europa Liberă Moldova [Site]. – 2020. – 14 noiem. – Acces: https://moldova.europalibera.org/a/igor-%C8%99arov-grija-mea-a-fost-s%C4%83-v%C4%83-%C8%99tiu-s%C4%83n%C4%83to%C8%99i-profesori-%C8%99i-elevi-proteja%C8%9Bi-de-riscul-infect%C4%83rii-/30949176.html

175. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Incontestabil studenții sunt vocea unei instituții de învățământ superior. Împreună vom scrie un nou volum al istoriei de succes a USM”* [Resursă electronică] : [interviu] // Diez [Site]. – 2020. – 29 noiem. – Acces: https://diez.md/2020/11/29/igor-sarov-incontestabil-studentii-sunt-vocea-unei-institutii-de-invatamant-superior-impreuna-vom-scrie-un-nou-volum-al-istoriei-de-succes-a-usm/

176. Șarov, Igor. *Igor Șarov la Bună Dimineața din 23.03.2020* [Video] / moderator : Ion Jalbă // YouTube [Site] : Teleradio Moldova : Bună Dimineața. – Publicat 30 sept. 2020. – Durata: 13:47. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=bDzYgdl-2yw

177. Șarov, Igor. *Igor Șarov la emisiunea Important* [Video] / moderator : Margareta Răducanu // YouTube [Site] : tvc21channel : Important. – Publicat 16 apr. 2020. – Durata: 1:10:47. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=DRpJpmpuNhM

178. Șarov, Igor. *Igor Șarov, ministrul Educației din Republica Moldova: Planificăm începerea anului școlar pe 1 septembrie, când cadrele didactice vor recupera materia restantă și vor consolida subiectele predate online / Despre educația digitală de la clasa I și soarta examenelor* [Resursă electronică] : interviu / realizat de Raluca Pantazi // Edupedu.ro [Site]. –

Publicat 11 mai 2020. – Acces: https://www.edupedu.ro/interviu-igor-sarov-ministrul-educatiei-din-republica-moldova-planificam-inceperea-anului-scolar-la-data-de-1-septembrie-traditional-despre-educatia-digitala-introdusa-obligatoriu-inca-din-clasa/

179. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Suntem categoric împotriva comasărilor automate ale universităților"* [Resursă electronică] / Igor Șarov // Radio Europa Liberă Moldova [Site]. – 2020. – 28 mai. – Acces: https://moldova.europalibera.org/a/igor-%C8%99arov-suntem-categoric-%C3%AEmpotriva-comas%C4%83rilor-automate-ale-universit%C4%83%C8%9Bilor-/30639602.html

180. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Vreau să spun câteva Adevăruri, adesea ocolite, subînțelese dar nespuse direct…"* [Resursă electronică] : [Interviu despre prioritățile sale în funcția de rector al USM] // Ziarul Național [Site]. – 2020. – 7 dec. – Acces: https://www.ziarulnational.md/igor-sarov-despre-prioritatile-sale-in-functia-de-rector-al-usm-vreau-sa-spun-cateva-adevaruri-adesea-ocolite-subintelese-dar-nespuse-direct/

181. Șarov, Igor. *Istoria fiecărei instituții de învățământ este scrisă de către profesorii și studenții ei…* [Video] / Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation, Publicat 13 oct. 2020. – Durata: 2:57. – Acces: https://www.facebook.com/watch/?v=915427129400263

182. Șarov, Igor. *Istoria ne învață că popoarele atunci când au fost unite, au depășit mai ușor problemele cu care s-au confruntat* [Resursă electronică] : interviu cu Igor Șarov, Ministru al Educației, Culturii și Cercetării // Învățătorul Modern. – 2020. – Nr 2. – P. 3-8. – Acces: https://mecc.gov.md/sites/default/files/interviu.pdf

183. Șarov, Igor. *Loc de dialog din 14 aprilie 2020. Invitat: Igor Șarov, ministrul Educației, Culturii și Cercetării* [Video] : [despre procesul educațional în perioada pandemiei] / moderator : Anatol Caciuc // TRM.md : Radio Moldova : Loc de dialog : program informativ-analitic. – Publicat 14 apr. 2020. – Durata: 50:18. – https://trm.md/ro/loc-de-dialog/loc-de-dialog-din-14-aprilie-2020-invitat-igor-sarov-ministrul-educatiei-culturii-si-cercetarii

184. Șarov, Igor. *Mesajul Ministrului Educației, Culturii & Cercetării – Igor Șarov* [Video] : [cu ocazia lansării proiectului educatieonline.md] // YouTube [Site]. – Publicat 14 apr. 2020. – Durata: 1:47. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=WxC7h2TAms4

185. Șarov, Igor. *Ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov* [Video] : [impactul pandemiei COVID-19 asupra procesului educațional din Rep. Moldova] / moderator : Tatiana Gerța // YouTube [Site] : Teleradio Moldova : Moldova în Direct. – Publicat 19 mai 2020. – Durata: 1:01:10. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=hycFhs7phBo

186. Șarov, Igor. *Ministrul Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov, într-o ediție specială la Moldova 1* [Video] / moderator : Oxana Mititelu // YouTube [Site] : Teleradio Moldova : Ediție Specială. – Publicat 28 aug. 2020. – Durata: 54:20. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=TOGDDamzPhM

187. Șarov, Igor. *Ministrul Educației Igor Șarov despre evoluția situației epidemiologice în instituțiile educaționale* [Video] // YouTube [Site]. – Publicat 13 oct. 2020. – Durata: 22:51. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=qNctAmqXQ4I

188. Șarov, Igor. *Ministrul Igor Șarov: „Activitatea în perioada epidemiei a fost responsabilă, interesantă și indispensabilă"* : [interviu] / consemnare : Raluca Pantazi // Univers Pedagogic Pro. – 2020. – 15 mai. – P. 4, 5.

189. Șarov, Igor. *Ministrul Igor Șarov: „Chiar dacă Filarmonica nu va mai fi așa ca înainte, ne revine datoria să o reabilităm și să o dotăm la un nivel mai înalt"* : [inițierea campaniei de colectare de fonduri pentru intervenția asupra edificiului clădirii Filarmonicii Naționale „Serghei Lunchevici", distruse de incendiu] / Igor Șarov // Univers Pedagogic Pro. – 2020. – 1 oct. – P. 1.

190. Șarov, Igor. *Nu zidurile fac o școală, ci spiritul care domnește în ea* : de vorbă cu Igor Șarov, ministrul Educației, Culturii și Cercetării / consemnare : Valerie Volontir // Noi. – 2020. – Nr 10. – P. 14-15, 24.

191. Șarov, Igor. *„Politicienii revin la problemele de istorie și limbă atunci când scârțâie ceva în societate"* [Resursă electronică] : [interviu cu

Igor Șarov, ministru al Educației, Culturii și Cercetării] // Ziarul de Gardă [Site]. – 2020. – 15 mai. – Acces: https://www.zdg.md/interviuri/politicienii-revin-la-problemele-de-istorie-si-limba-atunci-cand-scartaie-ceva-in-societate/

192. *Tema zilei cu Vadim Cheptanaru din 05.05.2020* [Video] / invitații : Igor Șarov, Anatol Gremalschi ; moderator : Vadim Cheptanaru // YouTube [Site] : Canal2 : Tema zilei. – Publicat 6 mai. 2020. – Durata: 26:39. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=2CqSZyKAdzQ

193. *Zilele Diasporei 2020. Sesiunea de lucru: Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare* [Video] / participant : Igor Șarov // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Publicat 22 aug. 2020. – Durata: 1:03:04. – Acces: https://www.facebook.com/100063633883616/videos/352980212756304/

194. Шаров, Игорь. *Игорь Шаров в программе Главное* [Video] / модератор : Нина Димогло // YouTube [Site] : tvc21channel : Главное. – Publicat 6 mai 2020. – Durata: 48:58 – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=nbtmCAo590g

2021

195. *Ex-ministrul Educației Șarov spune că examenele de Bacalaureat trebuie să se desfășoare în acest an* [Resursă electronică] // TV8.md [Site]. – 2021. – 24 apr. – Acces: https://tv8.md/2021/24/04/video-ex-ministrul-educatiei-sarov-spune-ca-examenele-de-bacalaureat-trebuie-sa-se-desfasoare-in-acest-an/154441

196. *Rectorul USM, Igor Șarov, recunoscător partenerilor externi pentru investițiile făcute în domeniul educației* [Resursă electronică] // Ziarul Național [Site]. – 2021. – 28 dec. – Acces: https://www.ziarulnational.md/rectorul-usm-igor-sarov-recunoscator-partenerilor-externi-pentru-investitiile-facute-in-domeniul-educatiei/

197. *100 de zile de activitate ale rectorului USM, dr. conf. univ. Igor Șarov: Succesul – cultură a încrederii!* [Resursă electronică] : [Igor Șarov a acordat un interviu Serviciului Imagine și Relații Publice al USM după 100 de zile în funcție] // Realitatea [Site]. – 2021. – 20 iul. –

Acces: https://realitatea.md/100-de-zile-de-activitate-ale-rectorului-usm-dr-conf-univ-igor-sarov-succesul-cultura-a-increderii/

198. Șarov, Igor. *Educația din perspectiva unui ministru. Igor Șarov* [Video] / moderator : Marius Miron // YouTube [Site] : Direcția Succes. – Publicat 10 iul. 2021. – Durata: 39:50. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=kv6xInM9pKY

199. Șarov, Igor. *Grav! În ultimii 5 ani, numărul studenților în Moldova s-a înjumătățit. Rectorul USM: „Este un semnal pentru noi?"* [Resursă electronică] : [rectorul Univ. de Stat din Moldova, Igor Șarov, în cadrul unui interviu oferit pentru Europa Liberă] // Realitatea [Site]. – 2021. – 31 dec. – Acces: https://realitatea.md/grav-in-ultimii-5-ani-numarul-studentilor-in-moldova-s-a-injumatatit-rectorul-usm-este-un-semnal-pentru-noi/

200. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Businessul cu teze de licență" trebuie să dispară* : Rectorul USM, Igor Șarov declară toleranță zero față de corupție și plagiat [Resursă electronică] / consemnare : Cristina Bumbu // Dosar Media [Site]. – 2021. – 31 iul. – Acces: https://dosarmedia.md/interviu-rectorul-usm-igor-sarov-declara-toleranta-zero-fata-de-coruptie-si-plagiat-businessul-cu-teze-de-licenta-trebuie-sa-dispara/?fbclid=IwAR3QS1KoKH_M7X44j4RGx6w99ebr1yEUiJ7YG_Dl5ocs1LMSKh_dU__meYA

201. Șarov, Igor. *Igor Șarov despre calitatea educației: Nimeni și niciodată nu va putea să înlocuiască învățământul cu prezență fizică* [Resursă electronică] / consemnare : Maria Timofti // Realitatea [Site]. – 2021. – 28 dec. – Acces: https://realitatea.md/igor-sarov-despre-calitatea-educatiei-nimeni-si-niciodata-nu-va-putea-sa-inlocuiasca-invatamantul-cu-prezenta-fizica/

202. Șarov, Igor. *Igor Șarov după 100 de zile în fruntea USM: „Rolul și locul universității moderne trebuie regândit. Universitatea nu poate rămâne doar un centru de instruire, ci și un spațiu pentru idei și proiecte ce vizează viața întregii societăți"* [Resursă electronică] : [interviu] / realizat de Ziarul Național // Ziarul Național [Site]. – 2021. – 20 iul. – Acces: https://www.ziarulnational.md/interviu-igor-sarov-dupa-100-de-zile-in-fruntea-usm-rolul-si-locul-universitatii-moderne-

trebuie-regandit-universitatea-nu-poate-ramane-doar-un-centru-de-instruire-ci-si-un-spatiu-pentru-idei-si-proiecte-ce-vizeaza-viata-intregii-societati/

203. Șarov, Igor. *Igor Șarov. Discurs Omul Anului 2020* [Video] // YouTube [Site]. – Publicat 17 iun. 2021. – Durata: 2:05. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=5mdGc27ENsU

204. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Pe timp de pandemie, calitatea educației a scăzut enorm"* [Video] / moderator : Valentina Ursu // YouTube [Site] : Radio Europa Liberă. – Publicat 27 dec. 2021. – Durata: 36:22. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=d8swD0hwWe8

205. Șarov, Igor. *Igor Șarov, rector ales al USM: Universitatea se confruntă cu probleme majore legate de…* [Resursă electronică] : [interviu] / consemnare : Cristina Tomac // Curentul.md [Portalul informațional] – 2021. – 2 febr. – Acces: http://curentul.md/stiri/igor-sarov-rector-ales-al-usm-universitatea-se-confrunta-cu-probleme-majore-legate-de.html

206. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Trebuie să ne uităm după cifre" – criza demografică și reforma universităților"* [Resursă electronică] : Interviu cu Igor Șarov, rector USM / consemnare : Valentina Ursu // Radio Europa Liberă Moldova [Site]. – 2021. – 28 dec. – Acces: https://moldova.europalibera.org/a/igor-sarov-criza-demografica-si-reducerea-universitatilor-moldova/31629343.html

207. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Vom continua să găsim resurse ca să asigurăm condiții mai bune de muncă pentru cadrele didactice"* [Resursă electronică] : [În contextul celor 100 de zile în calitate de rector al Universității de Stat din Moldova, Igor Șarov a vorbit în premieră într-un interviu al Serviciului Imagine și Relații Publice al USM despre obiectivele și prioritățile stabilite] / consemnare : Valentina Buză // Realitatea [Site]. – 2021. – 20 iul. – Acces: https://realitatea.md/igor-sarov-vom-continua-sa-gasim-resurse-ca-sa-asiguram-conditii-mai-bune-de-munca-pentru-cadrele-didactice/

208. Șarov, Igor. *Lecția de istorie* [Video] : [6 iulie – zi de doliu național în memoria victimelor deportărilor] / invitat : Igor Șarov ; jurnalist

TVR : Vasile Munteanu // YouTube [Site] : TVR Moldova. – Publicat 10 iul. 2021. – Durata: 51:06. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=snQjJs0cR34

209. Șarov, Igor. *Ministrul Igor Șarov: „Nu voi permite sacrificarea acestei generații"* [Resursă electronică] : [interviu cu Igor Șarov, Ministru al Educației, Culturii și Cercetării] // Isecrete.com [Site]. – 2021. – 21 apr. – Acces: https://isecrete.com/ministrul-educatiei-igor-sarov-nu-voi-permite-sacrificarea-acestei-generatii/?fbclid=IwAR246SKc_kcqtTfCmPJeyddyq70ay7QaRi_KKLRTq2wesmzSZ71pqD7rLik

210. Șarov, Igor. *Podcast 36. „Noi și Europa": Reforma sistemului universitar: cine trebuie să-și asume schimbarea?* [Resursă electronică] / invitat : Igor Șarov ; jurnalist : Cristina Păpușoi // Institutul pentru Politici și Reforme Europene [Site]. – 2021. – 3 sept. – Acces: https://ipre.md/2021/09/03/podcast-36-noi-si-europa-reforma-sistemului-universitar-cine-trebuie-sa-si-asume-schimbarea/

211. Șarov, Igor. *Puterea a Patra cu Gheorghe Gonța* [Video] / invitat : Igor Șarov ; moderator : Gheorghe Gonța // YouTube [Site]. – Ch., 18 mar. 2021. – Durata: 1:00:26. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=ibf1pffVJ9E

212. Șarov, Igor. *Rectorul ales al USM, întâlniri la Președinția României, dar și la Ministerul Educației de la București. Igor Șarov face bilanțul vizitei în România* [Resursă electronică] // Ziarul Național [Site]. – 2021. – 3 febr. – Acces: https://www.ziarulnational.md/rectorul-ales-al-usm-intalniri-la-presedintia-romaniei-dar-si-la-ministerul-educatiei-de-la-bucuresti-igor-sarov-face-bilantul-vizitei-in-romania/

213. Șarov, Igor. *Rectorul ales al USM, primul pas spre colaborarea cu UE. Igor Șarov: „Voi acționa pentru ca toate oportunitățile oferite de UE să fie valorificate în folosul întregii comunități academice a universității noastre"* [Resursă electronică] // Ziarul Național [Site]. – 2021. – 27 ian. – Acces: https://www.ziarulnational.md/rectorul-ales-al-usm-primul-pas-spre-colaborarea-cu-ue-igor-sarov-voi-actiona-pentru-ca-toate-oportunitatile-oferite-de-ue-sa-fie-valorificate-in-folosul-intregii-comunitati-academice-a-universitatii-noastre/

214. Șarov, Igor. *Rectorul USM: Schimbările în curriculum nu pot fi făcute peste noapte* [Resursă electronică] : [a vorbit rectorul Univ. de Stat din Moldova (USM), Igor Șarov, fost ministru al educației, în cadrul unui atelier de lucru cu genericul: „Bune practici în învățământul superior din Uniunea Europeană. Oportunități pentru tinerii din Republica Moldova"] // TVR Moldova [Site]. – 2021. – 15 mai. – Acces: http://m.tvrmoldova.md/social/rectorul-usm-schimbarile-in-curriculum-nu-pot-fi-facute-peste-noapte/

215. Șarov, Igor. *Studii de calitate fără mită și teze plagiate* [Video] : interviu cu rectorul USM Igor Șarov / moderator : Cristina Bumbu // YouTube [Site] : Dosar Media. – Publicat 30 iul. 2021. – Durata: 42:41. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=bTlG2eCYvSg – https://dosarmedia.md/interviu-rectorul-usm-igor-sarov-declara-toleranta-zero-fata-de-coruptie-si-plagiat-businessul-cu-teze-de-licenta-trebuie-sa-dispara/

216. Șarov, Igor. *UNItalk: Igor Șarov, rectorul ales al USM, despre planurile pentru instituție* [Video] / moderator : Diana Botnaru // YouTube [Site] : Televiziunea Unda Liberă : UNItalk. – Publicat 23 febr. 2021. – Durata: 15:03. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=DfdUMXvr4E0

217. Tofan, Eugenia. *Rectorul USM, dr. Igor Șarov: „Nu zidurile au făcut Universitatea, ci dumneavoastră, cei de dinaintea dumneavoastră și cei care vă vor urma"* [Resursă electronică] / Eugenia Tofan // Academia de Științe a Moldovei [Site]. – 2021. – 4 oct. – Acces: https://www.asm.md/rectorul-usm-dr-igor-sarov-nu-zidurile-au-facut-universitatea-ci-dumneavoastra-cei-de-dinaintea

218. *Университетский дух ни с чем не сравнить* [Resursă electronică] : Ректор Молдавского государственного университета Игорь Шаров рассказывает о настоящем и будущем самого рейтингового вуза страны // Комсомольская правда [Site]. – 2021. – 30 июля. – Acces: https://www.kp.md/online/news/4382742/

2022

219. *Lansarea volumului „Odessa. Geniu și moarte într-un oraș al visurilor"* [de Charles King] [Video] / au participat : Virgil Păslariuc, Alina

Purcaru, Igor Șarov ; moderator : Emilian Galaicu-Păun // YouTube [Site] : Direcția Succes. – Publicat 11 apr. 2022. – Durata: 1:00:26. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=fRvi_0nAHHY

220. *Puterea a Patra cu Gheorghe Gonța* [Video] / invitați : Igor Șarov (rector USM), Viorel Bostan (rector UTM) ; moderator : Gheorghe Gonța // YouTube [Site] : Puterea a Patra. – Ch., 28 iul. 2022. – Durata: 1:13:37. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=Q4Ay-u6nvig

221. *Sistemul universitar și de cercetare, reforme* [Video] / au participat : Anatolie Topală, Svetlana Cojocaru, Veaceslav Ioniță, Elena Zubcov, Eduard Coropceanu, Ion Tighineanu, Igor Șarov, Bogdan Simionescu ; moderator : Elena Guțu // Facebook [Site] : TVR Moldova : Obiectiv comun. – Publicat 11 iul. 2022. – Durata: 53:40. – Acces: https://www.facebook.com/TVRMoldova/videos/454065099482812

222. Șarov, Igor. *Igor Șarov: „Am demonstrat că USM este prima în clasamentul universităților de stat din Moldova"* [Resursă electronică] : interviu / realizare : Lidia Ceban // Noi.md [Site]. – Publicat 4 apr. 2022. – Acces: https://noi.md/md/interviuri/igor-sarov-am-demonstrat-ca-usm-este-prima-in-clasamentul-universitatilor-de-stat-din-moldova

223. Șarov, Igor. *Omul și Pedagogul Ion Niculiță* [Video] / Igor Șarov // YouTube [Site] : Facultatea de Istorie și Filosofie. – Publicat 13 iun. 2022. – Durata: 12:56. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=zIQfguPUtGU

224. Șarov, Igor. *Prezentul academic, pregătit pentru profesiile viitorului* [Video] / moderator : Irina Harea-Mardari // YouTube [Site] : Agora Moldova. – Publicat 19 iul. 2022. – Durata: 27:38 – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=uMs3s_4JhWc]

225. Șarov, Igor. *Prof. univ. dr. Igor Șarov – rectorul Universității de Stat din Chișinău* [Video] / moderator : Valentin Huțanu // YouTube [Site] : BZI live. – Publicat 25 ian. 2022. – Durata: 1:03:22. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=cZeIgiCGsZY&t=1328s

226. Șarov, Igor. *Rectorul USM, despre reforma universităților: Procesul va fi dureros, dar necesar pentru calitatea învățământului* [Resursă

electronică] : [din comentariu de Igor Șarov, ex-ministrul Educației și actualul rector al Univ. de Stat din Moldova] // Realitatea [Site]. – 2022. – 17 iul. – Acces: https://realitatea.md/rectorul-usm-despre-reforma-universitatilor-procesul-va-fi-dureros-dar-necesar-pentru-calitatea-invatamantului/

227. Șarov, Igor. *Rectorul USM, Igor Șarov, despre „Medicaor”* [Video] : [„Medicaor”, platformă universitară de excelență] / moderator : Doina Stimpovschi // YouTube [Site] : TRM.md : Cine vine la noi?. – Publicat 3 febr. 2022. – Durata: 13:13. – Acces: https://www.youtube.com/watch?v=4Gcejsdpm7k

228. Șarov, Igor. *„Reforma sistemului de învățămînt superior trebuia efectuată demult”* [Resursă electronică] : [comentariu rectorului USM Igor Șarov] / consemnare : Gheorghe Stepanov // Noi.md [Site]. – 2022. – 17 iul. – Acces: https://noi.md/md/societate/sarov-reforma-sistemului-de-invatamint-superior-trebuia-efectuata-demult

229. Șarov, Igor. *Reforma universitară bate la ușa USM. Rector: „Lucrurile nu se vor schimba, dacă nu ieșim din cercul vicios în care le cerem tuturor performanță, fără a aloca resursele necesare”* [Resursă electronică] : [interviu rectorului USM Igor Șarov] / consemnare : Cătălina Grițco // Agora [Site]. – 2022. – 31 iul. – Acces: https://agora.md/stiri/105426/reforma-universitara-bate-la-usa-usm-rector-lucrurile-nu-se-vor-schimba-daca-nu-iesim-din-cercul-vicios-in-care-le-cerem-tuturor-performanta-fara-a-aloca-resursele-necesare

Personalia

230. Roibu, N. *Istoricul și editorul Igor Șarov a împlinit 50 de ani* [Resursă electronică] / reporter : N. Roibu ; ed. : L. Alcază // Moldpres : Agenția Informațională de Stat [Site]. – Publicat 03.11.2017. – Acces: https://www.moldpres.md/news/2017/11/03/17008633

231. Decanul Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul USM, numit în funcția de viceministru al Culturii [Resursă electronică] // Publika.md [Site]. – 2013. – 18 sept. – Acces: https://www.publika.md/decanul-facultatii-de-istorie-si-filosofie-din-cadrul-usm--numit-in-functia-de-viceministru-al-culturii_1591741.html

232. Pohilă, Vlad. *Igor Șarov* : [istoric, editor] / Vlad Pohilă // Calendar Național 2017. – Ch., 2017. – P. 370, 371.

233. *Un Secretar de stat a devenit cetățean de onoare al raionului Căușeni* [Resursă electronică] : [Secretarul General de Stat al Min. Educației, Culturii și Cercetării Igor Șarov] // Moldpres : Agenția informațională de Stat [Site]. – 2017. – 18 noiem. – Acces: https://www.moldpres.md/news/2017/11/18/17009050

234. Bezer, Corina. *Igor Șarov, noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] / Corina Bezer // Liber TV [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://libertv.md/social/igor-sarov-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova/

235. Botnarenco, Iurii. *Fostul ministru al Educației Igor Șarov, ales rector la USM* [Resursă electronică] / Iurii Botnarenco // Adevărul.ro [Site]. – 2020. – 17 dec. – Acces: https://adevarul.ro/moldova/politica/fostul-ministru-educatiei-igor-Sarov-ales-rector-usm-1_5fdb0b475163ec427101fb1a/index.html

236. Butnaras, Dorina. *Fostul ministru al Educației Igor Șarov a fost ales rector al USM* [Resursă electronică] / Dorina Butnaras // NewsMaker [Site]. – 2020. – 17 dec. – Acces: https://newsmaker.md/ro/fostul-ministru-al-educatiei-igor-sarov-a-fost-ales-rector-la-usm/

237. *Doctor conf. Igor Șarov* : Curriculum Vitae [Resursă electronică] : [Europass CV] . – Ch., 2020. – 3 p. – Acces: https://usm.md/wp-content/uploads/CV-Igor-SAROV.pdf

238. *Ex-ministrul Educației din România [Mihai Cîmpeanu] e sigur că Igor Șarov este cel mai bun candidat la funcția de Rector al Universității de Stat din Moldova: „O garanție a drumului USM înspre excelență"* [Resursă electronică] // Ziarul Național [Site]. – 2020. – 8 dec. – Acces: https://www.ziarulnational.md/ex-ministrul-educatiei-din-romania-e-sigur-ca-igor-sarov-este-cel-mai-bun-candidat-la-functia-de-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova-o-garantie-a-drumului-usm-inspre-excelenta/

239. *Ex-ministrul Educației Igor Șarov a devenit noul rector al USM* [Resursă electronică] // Stiri.md [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces:

https://stiri.md/article/social/ex-ministrul-educatiei-igor-sarov-a-devenit-noul-rector-al-usm

240. *Ex-ministrul Igor Șarov a devenit noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] // Unica.md [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://unica.md/monden/ex-ministrul-igor-sarov-a-devenit-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova/

241. *Fostul ministru al Educației, Igor Șarov, noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] // Ziarul Național [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://www.ziarulnational.md/ultima-ora-igor-sarov-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova/

242. Frunza, Alina. *Fostul ministru al Educației Igor Șarov – noul rector al USM* [Resursă electronică] / Alina Frunza // Cotidianul [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://cotidianul.md/2020/12/16/fostul-ministru-al-educatiei-igor-sarov-noul-rector-al-usm/

243. *Igor Șarov este noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] // Moldova Suverană [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://moldova-suverana.md/article/igor-sarov-este-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova_35646

244. *Igor Șarov, fost ministru al educației, este noul rector al USM. Ce CV are și ce program managerial propune* [Resursă electronică] // Diez [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://diez.md/2020/12/16/doc-fostul-ministru-al-educatiei-igor-sarov-este-noul-rector-al-usm-ce-cv-are-si-ce-program-managerial-propune/

245. *Igor Șarov, noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] // Actiunea.ro [Site]. – 2020. – 21 dec. – Acces: https://actiunea.ro/igor-sarov-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova/

246. *Noul ministru al Educației, Culturii și Cercetării, Igor Șarov a fost prezentat angajaților ministerului de către Prim-ministrul Republicii Moldova, Ion Chicu* [Resursă electronică] // Ministerul Educației și Cercetării Guvernul Republicii Moldova [Site]. – 2020. – 17 mar. – Acces: https://mecc.gov.md/ro/content/noul-ministru-al-educatiei-culturii-si-cercetarii-igor-sarov-fost-prezentat-angajatilor

247. Rusu, Dionisie. *Igor Șarov este noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] / Dionisie Rusu // Paranteze.md [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://paranteze.com/news/ultima-ora-igor-sarov-este-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova

248. Soltan, Irina. *Ex-ministrul Educației Igor Șarov a devenit noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] / Irina Soltan // Agora [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://agora.md/stiri/81586/ex-ministrul-educatiei-igor-Sarov-a-devenit-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova

249. Vlasă, Ana-Maria. *Igor Șarov este noul rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] / Ana-Maria Vlasă // Zugo [Site]. – 2020. – 16 dec. – Acces: https://zugo.md/toate-stirile/igor-sarov-este-noul-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova/135708/toate-stirile

250. Baxanean, Valerica. *Cu acte în regulă! Igor Șarov a fost confirmat în funcția de rector al USM* [Resursă electronică] / Valerica Baxanean // Unimedia [Site]. – 2021. – 17 mar. – Acces: https://unimedia.info/ro/news/cd990f540e573896/cu-acte-in-regula-igor-sarov-a-fost-confirmat-in-functia-de-rector-al-usm.html

251. *Igor Șarov a fost confirmat în funcția de rector al USM* [Resursă electronică] // Telegraph.md [Site]. – 2021. – 17 mar. – Acces: https://telegraph.md/igor-sarov-a-fost-confirmat-in-functia-de-rector-al-usm/

252. *Igor Șarov, confirmat în funcția de rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] // Agora [Site]. – 2021. – 17 mar. – Acces: https://agora.md/stiri/85487/igor-Sarov-confirmat-in-functia-de-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova

253. *Noul rector Igor Șarov a fost prezentat colectivului USM* [Resursă electronică] // TVR Moldova [Site]. – 2021. – 18 mar. – Acces: http://m.tvrmoldova.md/actualitate/noul-rector-igor-sarov-a-fost-prezentat-colectivului-usm/

254. *Rectorul ales al USM, Igor Șarov, în vizită la Președinția României și Ministerul Educației de la București* [Resursă electronică] // TVR

Moldova [Site]. – 2021. – 3 febr. – Acces: http://m.tvrmoldova.md/social/rectorul-ales-al-usm-igor-sarov-in-vizita-la-presedintia-romaniei-si-ministerul-educatiei-de-la-bucuresti/

255. *Rectorul Universității de Stat din Moldova, dr., conf. univ., Igor Șarov a avut o întrevedere cu Secretarul General al Guvernului României, Tiberiu Horațiu Gorun* [Resursă electronică] // Universitatea de Stat din Moldova [Site]. – 2021. – 22 iul. – Acces: https://usm.md/?p=4188

256. *Revoluție la USM! Rectorul Igor Șarov și-a trasat prioritățile schimbărilor la cel mai mare centru universitar din țară* [Resursă electronică] // Realitatea [Site]. – 2021. – 22 iul. – Acces: https://realitatea.md/revolutie-la-usm-rectorul-igor-sarov-si-a-trasat-prioritatile-schimbarilor-la-cel-mai-mare-centru-universitar-din-tara/

257. Secrieru, Doina. *Igor Șarov, confirmat în funcția de rector al Universității de Stat din Moldova* [Resursă electronică] / Doina Secrieru // Oficial.md [Site]. – 2021. – 17 mar. – Acces: http://oficial.md/social/igor-sarov-confirmat-in-functia-de-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova

258. Severin, Diana. *Igor Șarov a fost confirmat în funcția de rector al Universității de Stat din Moldova. MECC a semnat ordinul de învestire* [Resursă electronică] / Diana Severin // Ziarul de Gardă [Site]. – 2021. – 17 mar. – Acces: https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/igor-sarov-a-fost-confirmat-in-functia-de-rector-al-universitatii-de-stat-din-moldova-mecc-a-semnat-ordinul-de-investire/

259. Simerețchii, Vitalina. *Rectorul USM, Igor Șarov, a avut o întrevedere cu șeful adjunct al Ambasadei Republicii Federale Germania în Moldova, Ullrich Kinne* [Resursă electronică] / Vitalina Simerețchii // Diez [Site]. – 2021. – 22 sept. – Acces: https://diez.md/2021/09/22/rectorul-usm-igor-sarov-a-avut-o-intrevedere-cu-sef-adjunctul-ambasadei-republicii-federale-germania-in-moldova-ullrich-kinne/

260. *Igor Șarov* [Resursă electronică] : [pagină personală Facebook] // Facebook [Site]. – Cambridge, Massachusetts : Free Software Foundation. – Data creării p. personale 18 mar. 2020. – Acces: https://www.facebook.com/people/Igor-%C8%98arov/100063633883616/

261. *Igor Șarov* [Resursă electronică] // Wikipedia : Encicl. liberă [Site]. – Boston : Free Software Foundation. – Ultima editare a paginii a fost efectuată la 9 iun. 2022, ora 11:01. – Acces: https://ro.wikipedia.org/wiki/Igor_%C8%98arov

262. Simerețchii, Vitalina. *Rectorul USM, Igor Șarov, a avut o întrevedere cu ministrul educației al României, Sorin Mihai Cîmpianu. Despre ce au discutat* [Resursă electronică] / Vitalina Simerețchii // Diez.md [Site]. – 2022. – 23 febr. – Acces: https://diez.md/2022/02/23/rectorul-usm-igor-sarov-a-avut-o-intrevedere-cu-ministrul-educatiei-al-romaniei-sorin-mihai-cimpianu-despre-ce-au-discutat/

Tipar: „Continental-Grup" SRL
Str. Miron Costin, 7, MD-2068, Chișinău, Republica Moldova